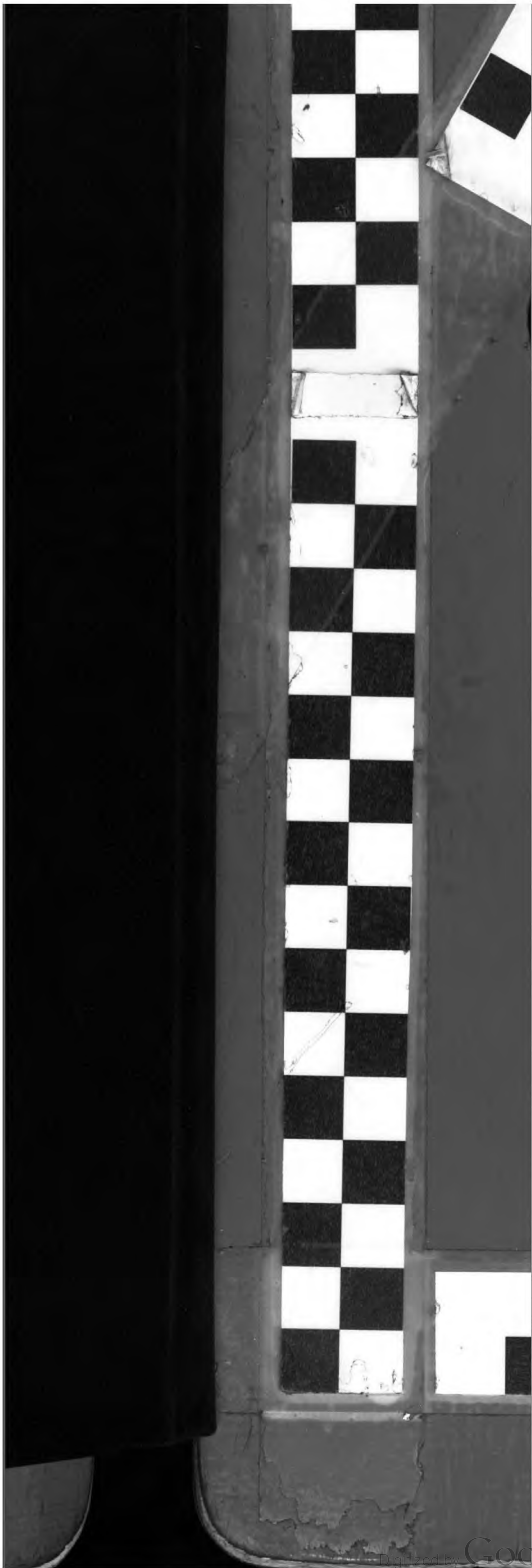

AY
1039
.U5
K 138
1927

KALIENDAR-
AL'MANAKH
"DNIPRO"

1927

INDIAN
UNIVERSITY
LIBRARY

3890

КАЛЕНДАР-АЛЪМАНАХ

ШИШИ

Р. В.

1927

РІК ОСНОВАННЯ 1893!

„РИЗНИЦЯ“

Кооперативне товариство з обмеженою порукою.

ТОРГОВЛЯ ЦЕРКОВНИХ ТОВАРІВ

Поручає свої склади:

в Самборі, Львові, Ринок 43
і Перемишлі, Ринок 14,

Свій до свого!

Свій до свого!

засмотрені в великий вибір фелонів, хоругв, фан, ікон процесійних, хрестів, чаш, патериць, пауків, кадила, світла, книг богослужбних, молитвенників і всякого рода інших товарів церковних як для грек.-катол., так і для православних церков. — —

Приймає замовлення на

іконостаси, престולי, амвони і сповідальниці.

Мальовання церков. — — Відновляє старі ризи і євангелія.

Доставляє НАЙЛІПШІ ДЗВОНИ з передобного матеріалу і дає повну гваранцію. — Поручає: світ багато заосмотрений блаватний, як і всякого роду полотна, сукна, особливо для священників на реверенди, і паперовий склад в Самборі.

Приймає гроші на щадницю.

„Р И З Н И Ц Я“ дає 40 процентів чистого зиску вдовам і сиротам по священниках і бідним церквам.

СПЛАТИ РАТАМИ ДОПУСКАЮТЬСЯ.

J. Dobson

ЦІЛИЙ ДОХІД НА ДОБРОДІЙНІ ЦІЛІ.

Kalender-almannah "Dnipro"

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ

„ДНІПРО“

на звичайний рік

1927.

BIBLIOTHÈQUE
UKRAINIENNE
SIMON
PETLURA
A PARIS

INDIANA UNIVERSITY
LIBRARY
BLOOMINGTON

РІЧНИК IV-й.

AY
1039
.U5
K138
1927

3 безплатним додатком

У ЛЬВОВІ, 1927.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДОПОМОГИ
ЕМІГРАНТАМ З ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ.

VK

AY 1039

.Ц5 К138

1927

Вийшла книга віршів:

Евген Маланюк: „Гербарій“

Стор. 48. В-во „Пілігрим“. Ціна 35 центів.

Набувати можна: В Галичині: Книгарня Наукового Тов.
ім. Шевченка, Львів Ринок, ч. 10.

В Чехословаччині:

C. S. R. Lazne-Podebrady, Ukr. Nacionalny Klub.

Там-же можна набувати книгу тогож автора:

„СТИЛЕТ і СТИЛОС“, стор. 48. В-во „Київ“ — 25 центів.

З друкарні Ставропільського Інституту в аренді А. Яськова.

5-17-7

1927

Січень 31 день

1927

Днів від початку року	Н.	День	Ст.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
1.	1	С.	19	Грудень 1926. Мч. Боніфата.	Новий Рік 1927.
1				Неділя 28 по Зел. Св'ятах „Св'ятих Отців“; На голос 3-й. Рання: Єв. Луки 24, 36-58; Служба Божа: Апост. Жидів-11, 9-10 і 17-40; Єв. Матвія 1, 1-25.	
2	2	Н.	20	Смч. Гната Богоносця	Макара
3	3	П.	21	Мч. Улліани і Гордія	Геновефи
4	4	В.	22	Вмч. Насті	Тита
5	5	С.	23	10 мч. Крит., Мч. Федула	Телесфора
6	6	Ч.	24	Св'ят. вечір. (Багата кутя) Мч. Івги	Шр'хов Коронів
7	7	П.	25	Різв'я Христове	Луціана
8	8	С.	26	Собор Пр. Богородиці	Северина
2				Неділя*29-та по Зелених Св'ятах; На голос 4-й; Рання: Єв. Івана 20, 1-10; Служба Божа: Апост. Колос. 3, 4-11; Єв. Луки 17, 12-19.	
9	9	Н.	27	Прмч. Степана	Юліана
10	10	П.	28	Ап. Ніканора	Агафона
11	11	В.	29	14000 хлопчиків убит. у Вифлемі	Гонората
12	12	С.	30	Мчц. Онисії	Ернестина
13	13	Ч.	31	Прп. Маланки	Ілярія
14	14	П.	1	Новий Рік 1926. Обр. Р. Н. І. Х (Сл. Б. Вас. В.)	Фелікса
15	15	С.	2	Сильвестра, папи римського	Павла
3				Неділя 30-та по Зелених Св'ятах; На голос 5-й. Рання: Єв. Івана 20, 11-18; Служба Божа: Апост. Ефес. 5, 9-19; Єв. Луки 17, 42-19.	
16	16	Н.	3	Прор. Манахія	Марцелія
17	17	П.	4	Собор 70 Апостолів	Антона
18	18	В.	5	(Голодна кутя.) Прп. Санкліти	Петра
19	19	С.	6	Юр'ян (Водохрещця)	Фердинанда
20	20	Ч.	7	† Собор св. Івана Хрестателя	Фабіяна
21	21	П.	8	Юрія й Омелька	Агнеси
22	22	С.	9	Пр. Остапа й Гордія	Викентія
4				Неділя 31-ша по Зелених Св'ятах; На голос 6-й; Рання: Єв. Івана 20, 19-31; Служба Божа: Ап. Ефесійів 4, 7-13; Єв. Матвія 4, 12-17.	
23	23	Н.	10	Пр. Григора Ниського, Маркіяна	Обруч. Пр. Д. М.
24	24	П.	11	Пр. Тодоса Великого	Тимоша
25	25	В.	12	Мчц. Тетяни, св. Сави	Наверн. св. Павла
26	26	С.	13	Св. Якова, мч. Петра	Полікарпа
27	27	Ч.	14	Пр. отців у Синаю	Івана Золот.
28	28	П.	15	Пр. Павла фивійського	Валерія
29	29	С.	16	Поклонення оковам св. Петра.	Франца Сал.
5				Неділя 32-га по Зелених Св'ятах; На голос 7-й. Рання: Єв. Івана 21, 1-14; Служба Божа: Ап. 1 Тим. 4, 9-15; Єв. Луки 19, 1-10.	
30	30	Н.	17	Препод. Антона Великого	Мартина
31	31	П.	18	Св. Опанаса й Кирила	Марцелії

1927

Лютий 28 днів

1927

Днів від початку року	Н	День	Ст.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
82	1	В.	19	Прп. Макара Єгипет.	Гвата
83	2	С.	20	† Прп. Юхима Великого	Матері В. Герм.
84	3	Ч.	21	Прп. Максима	Блажея
85	4	П.	22	Ап. Тимна	Веронья
86	5	С.	23	Свмуч. Климента	Агати

6

Неділя 83-тя по Зелених Святах;
На голос 8-й. Рання: Єв. Івана 21, 15—25;
Служба Вожа: Ап. 2 Кор. 6, 16—7; Єв. Матвія 15, 21—28.

87	6	Н.	24	прп. Кесії	Дороти
88	7	П.	25	Св. Григора Богослова	Ромуальда
89	8	В.	26	Мч. Ананія й Петра	Івана з Н.
40	9	С.	27	† Перек. мощів св. Івана Золотоуст ^а	Аполонії
41	10	Ч.	28	Прп. Охрима Сирина	Схоластики
42	11	П.	29	Прпн. мощів Гвата Богоносця	Люціяна
43	12	С.	30	Првех святах (гр.-кат. свято)	† Евлалії

7

Неділя „Митаря й Фарисея“. Початок Тріоди
На голос 1-й. Рання. Єв. Марка 16, 1—8.
Служба Вожа: Ап. 2 Тим. 3, 1^о 15; Єв. Луки 18, 10—14.

44	13		31	Св. Кира й Івана нерібілюб.	Катерини
45	14		1	Логий. Мч. Трифона	Валентого
46	15		2	Стрітения Г. Н. І. Х.	Фавстина
47	16		3	Св. Семена й Ганни	† Юліяни
48	17		4	Пр. Сядора	Констанції
49	18		5	Муч. Гапи	Флавіяна
50	19		6	Мчд. Христини й Калісти	Конрада

8

Неділя „Блудного Сина“
Голос 8-й. Рання: Єв. Марка 16, 9—20;
Служба Вожа: Ап. 1 Кор. 6, 12—20; Єв. Луки 15, 11—32.

51	20	Н.	7	Пр. Варфолома й Луки	Леона
42	21	П.	8	Вмч. Хведора Стратилата, прор. Зах.	Масопус. Андрія
53	22	В.	9	Мч. Никифора	Петра Каб.
54	23	С.	10	Свмч. Харлампя	Петра Дам.
55	24	Ч.	11	Свмч. Уласа	Матвія ап.
56	25	П.	12	Св. Милета Антіохійського	Зигфріда.
57	26	С.	13	Св. Зої й Семена	Віктора

9

Неділя „Мясопустна“ На голос 8-й. Рання:
Єв. Луки 24, 1—12. Служба Вожа:
Ап. 1 Коринтянів 8, 8—9, 2; Єв. Матвія 25, 30—46.

58	27	Н.	14	Св. Кирина, учителя Словян	Олександр. Запус.
59	28	П.	15	Ап. Онисима, пр. Фросини	Романа

На Стрітения зима з літом зустрічається.
В лютім не раз літом пахне.
Коли на св. Трифона (1^а/1 лютого) ніч звідна, то буде
весна пізна.

1927

Березень 30 день

1927

Дня від початку року	Н.	День	Ст.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
60	1	В.	16	Свмч. Порфиря й Павла	Альбіна
61	2	С.	17	Вмч. Хведора Тирона	Симпліція
62	3	Ч.	18	Св. Льва, папи Римського	Кунегунди
63	4	П.	19	Св. Архіпа	Казимира
64	5	С.	20	Прп. Льва еп. Катан.	† Фридерика

10. Неділя „Сироцупна“ (Запусти)
На голос 4-й. Рання: Єв. Луки 24, 12—5;
Служба Божа: Ап. Римлян 18, 11—14; Єв. Матвія 6, 14—21.

65	6	Н.	21	Пр. Шумка й Остана	Костя
66	7	П.	22	Пр. Петра й Оланаса (Велик. піст)	Хоми з Авв.
67	8	В.	23	Свмч. Полікарпа еп	Івана
68	9	С.	24	† Знайдення голови Івана Хрест.	Францішка
69	10	Ч.	25	Св. Тараса, єпископа Царг.	40 мучеників
70	11	П.	26	Св. Порфиря еп.	Константина
71	12	С.	27	Прп. Прокопа	† Григора

11. Неділя перша „Великого Посту“, „Жиліана“. (Служба Божа Василя Великого). На голос 5-й. Рання: Єв. Луки 24, 86—53;
Служба Божа: Ап. Жид. 11, 24—26, 82 — 72, 2; Єв. Івана 1, 43—5

72	13	Н.	28	Пр. Василя ісповідника	Катерини
73	14	П.	1	Вересень. Прмч. Явдохн	Льва
74	15	В.	2	Свмч. Федота еп. Кар. Бораса	Кламентя
75	16	С.	3	Мч. Евтропа, Клеоника	Гіларія
76	17	Ч.	4	Прп. Гарасима й Уляни	Гертруди
77	18	П.	5	Мч. Конона, прп. Марка	Едварда
78	19	С.	6	Св. 42 мучеників в Аморії	Йосипа Обручн.

12. Неділя друга „Великого Посту“ (Служба Божа Василя Великого). На голос 6-й. Рання: Єв. Івана 20, 1—10;
Служба Божа: Ап. Жид. 1, 10—2, 8; Єв. Марка 2, 1—12.

79	20	Н.	7	Свмч. Одрима, Василя, Євгена	Клавдії
80	21	П.	8	Пр. Феофілакта	Венедикта
81	22	В.	9	† 40 муч. Севастійських	Октавіана
82	23	С.	10	Мч. Кіндрата, Куперяна	Віктора
83	24	Ч.	11	Св. Софрона патр. Єрусал.	Арх. Гаврила
84	25	П.	12	Пр. Фефана ісповідника	Благочиц. Пр. Бог.
85	26	С.	13	Перен. мощів св. Никифора	Теклі

13. Неділя 3-тя „Великого Посту“ (Хрестопоклонна)
(Служба Божа Василя Великого). На голос 7-й. Рання:
Єв. Івана 20, 11—18; Служба Божа: Ап. Жидів 4, 14—5, 6;
Єв. Марка 8, 34—9, 1.

86	27	Н.	14	Пр. Венедикта, Ростислава	Руперта
87	28	П.	15	Мч. Гапія, Пуплія	Синста
88	29	В.	16	Свмч. Трохима	Кириля
89	30	С.	17	Прп. Олексй чолов. Бож. (Теш. Оп.)	Квиріана
90	31	Ч.	18	Св. Кириля, архієп. Єрусал.	Вальбини

1927

Жвітень 30 днів

1927

Днів від початку року	Н.	День	Ст.	Український місяцеслів.	Лат. місяцеслів
91	1	П.	19	Мч. Хрисанфа й Одарки	Марії Єгипетської
92	2	С.	20	Пр. Отців, убит. в Синаю	Франціска

14.

Неделя 4-та „Великого Посту“, „Середохрестна“ (Служба Божа Василя Вел.) На голос 8-й. Рання: Єв. Івана 20, 19—31; Служба Божа: Ап. Жд. 6, 13—20; Єв. Марка 9, 17—31.

93	3	Н.	21	Св. Якова ісповідника	Ришарда
94	4	П.	22	Смч Василя, пр. Сака	Юстина
95	5	В.	23	Смч. Нікона єписк.	Валеріяна
96	6	С.	24	Пр. Захара	Целестина
97	7	Ч	25	Вігровищення Пр. Богород.	Б. Матері бід.
98	8	П.	26	Собор Арх. Гаврила	Деніса
99	9	С.	27	Св. Мотрі. Похвала Прес. Богор.	Марії Клеоп.

15.

Неділя 5-та „Великого Посту“ (Служба Божа Василя Великого). На голос 1-й. Рання: Єв. Івана 21, 1—14; Служба Божа: Ап. Жд. 9, 11—14; Єв. Марка 10, 32—45.

100	10	Н.	28	Пр. Парійона Нового	Єзекііла
101	11	П.	29	Смч. Марка, Кирила, диякона	Леона п. Римськ.
102	12	В.	30	Пр. Івана	Зенона
103	13	С.	31	Смч. Іпатія	Юстина
104	14	Ч.	1	Вігровищення Марії Єгипетської	Валеріяна
105	15	П.	2	Прп. Тита	Насті
106	16	С.	3	Микити, Тодоса	Лямберта

16.

Неділя „Вербна“ На голос 2-й. Рання: Єв. Матвія 21, 1—11, 15—17. Служба Божа: Ап. Филип. 4, 4—9; Єв. Івана 12, 1—18.

107	17	Н.	4	Пр. Йосипа (Страсний тиждень)	Великдень
108	18	П.	5	Пр. Феодула.	Великою Понед.
109	19	В.	6	Св. Явтуха єп.	Тимова
110	20	С.	7	Св. Юрія єп.	Віктора
111	21	Ч.	8	Ап. Радійона (Чист. четвер. Страсті).	Анзельма
112	22	П.	9	Мч. Євсиса (Велика Пятниця)	Софера і Кая
113	23	С.	10	Мч. Терентія	Войтіха

17.

Великдень. Служба Божа: Діання Апостолів 1, 1—8. Єв. Івана 1, 1—17. Вечірна: Єв. Івана 20, 19—25.

114	24	Н.	11	Великдень	Фіреніса
115	25	П.	12	Великодний понеділок	Єв. Марка
116	26	В.	13	Великодний Вікторок	Кліта і Марц.
117	27	С.	14	Смч. Антона	Анастазія
118	28	Ч.	15	Ап. Аристарха	Павла
119	29	П.	16	Мч. Гаши	Петра
120	30	С.	17	Мч. Семена	Катерини

1927

Травень 31 день

1927

Днів від початку року	Н.	День	Ст.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
18	Неділя „Апостола Хоми“.			Рання: Єв. Матвія 26, 16—20; Служба Божа: Діяння Апостолів 5, 12—20; Єв. Івана 20, 19—31.	
121	1	Н.	18	пр. Іова	Дивила
122	2	П.	19	Пр. Івана	Зигмунта
123	3	В.	20	Пр. Якова	Знайдення Ч.Хр.
124	4	С.	21	Свмч. Василя	Флоріана
125	5	Ч.	22	Хведора	Пія V.
126	6	П.	23	† Св. Побідоносця Юрія	Івана
127	7	С.	24	Сави стратилата	Домицелі
19	Неділя „Жінок Мирносиць“;			Рання: Єв. Марка 16, 9—20; Служба Божа: Діян. Ап. 6, 1—7; Єв. Марка 15, 43—16, 8.	
128	8	Н.	25	Св. апостола й св. Марка	Станислава
129	9	П.	26	Свмч. Василя	Григора
130	10	В.	27	Свмч. й апост. Семена род. Госп.	Антонія
131	11	С.	28	Ап. Якова, Сосипатра	Адолфа
132	12	Ч.	29	Св. 9 муч. в Кизич.	Панкрата
133	13	П.	30	† Св. ап. Якова Заведейового	Фелікса
134	14	С.	1	Травень. Св. прор. Яреми	Боніфата
20	Неділя „Розслабленого“.			Рання: Єв. Луки 24, 1—12; Служба Божа: Діян. Ап. 9, 82—42; Єв. Івана 5, 1—15.	
135	15	Н.	2	Св. Опанаса, Бориса й Гліба	Софії вр.
136	16	П.	3	† Пр. Тодоса Печерського	Івана неп.
137	17	В.	4	Мч. Палажки	Пасхалини
138	18	С.	5	Вмч. Ярина, Ігоря (Череполовєннє)	Фелікса
139	19	Ч.	6	Св. Іова багатотерпеливого	Целестина
140	20	П.	7	Мч. Акакія	Бернарда
141	21	С.	8	Ап. й св. Івана Богослова	Віктора
21	Неділя „Самаряни“;			Рання: Єв. Івана 20, 1—10; Служба Божа: Діян. Ап. 11, 19—26, 29—30; Єв. Івана 4, 5—42.	
142	22	Н.	9	Перенесення мощів св. Миколи	Юлії
143	23	П.	10	Ап. Симона Зилота	Григора
144	24	В.	11	Свмч. Монія	Флоріана
145	25	С.	12	Єпифана	Урбана
146	26	Ч.	13	Мч. Лікєри, Олександра	Вознесення Гос.
147	27	П.	14	Свмч. Сидора	Івана папи
148	28	С.	15	Прп. Пахома	Вильгельма
22.	Неділя „Сліпородженого“.			Рання: Єв. Івана 20, 11—18; Служба Божа: Діяння Апостолів 16, 16—34; Єв. Івана 9, 1—38.	
149	29	Н.	16	м. Хведора	Максимиліана
150	30	П.	17	Ап. Андроніана	Фелікса
151	31	В.	18	Св. Олександра	Анелії

1927

Червень 30 день

1927

Днів вiд по- чатку року	Н.	День	С.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
152	1	С.	19	Смч. Патрика	Якова
153	2	Ч.	20	Вшестя (Вознесення Г. Н. І. Х.) Гайба	Марцелини
154	3	П.	21	† Св. Костянтина й Олени	Кльотильди
155	4	С.	22	Мч. Василиска	Квиріна

23.

Неділя „Святих Отців“. Рання: Св. Івана 21, 1—14;
Служба Божа: Діяння Апостолів 20, 16—18, 28—36;
Св. Івана 17, 1—18.

156	5	Н.	23	пр. Михайла	Зелені Свята
157	6	П.	24	Пр. Семена Стовпника	Св. Духа
158	7	В.	25	† Знайдення Голови Івана Хрест.	Роберта
159	8	С.	26	Ап. Карпа	Медарда
160	9	Ч.	27	Свмч. Хверапонта	Фелиціана
161	10	П.	28	Мч. Тодосії	Малгожати
162	11	С.	29	Мч. Тодосії діви Тирськ.	Варлави

24.

Неділя „Зелених Свят“. Рання: Св. Івана 20, 19—28;
Служба Божа: Діян. Ап. 2, 1—11;
Св. Івана 7, 37—52, 8, 12.

163	12	Н.	30	Зелені Свята, св. Богдана	Івана
164	13	П.	31	Святого Духа	Антоня Пад.
165	14	В.	1	Червень. Мч. Юстина	Василя
166	15	С.	2	Св. Никифора патр. Царгор.	Вита і Модеста
167	16	Ч.	3	Свмч. Лукіяна, Павли	Вомого Шіна
168	17	П.	4	Св. Митрофана патр.	Адольфа
169	18	С.	5	Свмч. Дороша еп. Тир.	Марцея

25.

Неділя 1-ша по Зелених Святках (Всіх Святих). На голос 8-й. Рання:
Св. Матвія 28, 16—20. Служба Божа: Ап. Жидів 11, 38—12, 2;
Св. Матвія 10, 82—88, 37—38, 19, 27—30.

170	19	Н.	6	Висаріона чудотворця	Юліяна
171	20	П.	7	Мч. Хведота	Сильверія
172	21	В.	8	Перенесення мощів св. Хведера стр.	Алойзія
173	22	С.	9	Св. Кирила архієп. Мч. Марти	Павлина
174	23	Ч.	10	Мч. Тимоша	Зенона
175	24	П.	11	Св. ап. Вартоломія і Варвари	Івана Хрест.
176	25	С.	12	† Прп. Онухрія	Вильгельма

26.

Неділя 2-га по Зелених Святках. На голос 1-й. Рання: Св. Марка
116,—8; Служба Божа: Ап. Римлян 2, 10—16;
Св. Марка 4, 18—28.

177	26	Н.	13	Мч. Кирила, св. Шрифана	Івана й рання
178	27	П.	14	Прор. Глосей	Владислава
179	28	В.	15	Прор. Амоса, Володимира	Леона п. Римськ.
180	29	С.	16	Св. Тихона кнпр.	† Петра й Павла
181	30	Ч.	17	Св. Мануйла та Ізмайла	Емілії та Лукії

До св. Духа не скидай кожуха, а по Святим Дусі знову в кожусі.

1927

Липень 31 день

1927

Днів від початку року	Н.	День	Ст.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
182	1	П.	18	† пр. Серця Іс. (гр.-к.), Мч. Інатія	Альбина
188	2	С.	19	† Св. Юди ап., Мч. Зосима	Відв. Пр. Д. М.
27. Неділя 8-тя по Зелених Святах; На голос 2-й; Рання: Єв. Марка 16, 9—20; Служба Божа: Ап. Римл. 5, 1—10; Єв. Матвія 6, 22—33.					
184	3	Н.	20	Єв. Серця Ісусового (гр. к.) Смч. Мехтода	Геніодора
185	4	П.	21	Мч. Юліана Тар.	Іосифа
186	5	В.	22	Смч. Овсія еп.	Филомена
187	6	С.	23	Мч. Агриппини	Ісаї
188	7	Ч.	24	Різдео св. Івана Хрест. (Івана Кун.)	Пульхерії
189	8	П.	25	Мч. Февронії діви	Лисавети
190	9	С.	26	Прор. Давида	Кирила
28. Неділя 4-та по Зелених Святах; На голос 3-й; Рання: Єв. Луки 24, 1—12; Служба Божа: Ап. Римл. 6, 18—23; Єв. Матвія 8, 9—13.					
191	10	Н.	27	пр. Самсона	Івана з Дук.
192	11	П.	28	пр. Кара й Івана	Палажки
193	12	В.	29	мч. Ян. Петра й Павла	Геврика
194	13	С.	30	† Собор 12 Апостолів	Маргарети
195	14	Ч.	1	Липень. Св. Кузьми й Дем'яна	Бонавентури
196	15	П.	2	† Положення Рима Пр. Богор.	Розісл. апостол.
197	16	С.	3	Св. Анатолія	Матері Б. Скап.
29. Неділя 5-та по Зелених Святах; На голос 4-й; Рання: Єв. Луки 24, 12—35; Служба Божа: Ап. Римл. 10, 1—10; Єв. Матвія 8, 20—9, 1.					
198	17	Н.	4	Св. Андрія арх. критського	Олексі ісповід.
199	18	П.	5	Пр. Опанаса архонського	Семена Фридр.
200	19	В.	6	Пр. Сисоя	Вікента з П.
201	20	С.	7	Пр. Хомя	Чеслава
202	21	Ч.	8	Вмч. Прокопа	Пракседа
203	22	П.	9	Смч. Панкрата	Марії Магд.
204	23	С.	10	Пр. Антона печерського	Аполінарія
30. Неділя 6-та по Зелених Святах; На голос 5-й; Рання: Єв. Луки 24, 36—53; Служба Божа: Ап. Римл. 12, 6—14; Єв. Матвія 9, 1—8.					
205	24	Н.	11	Мч. Юліани, Єв. ки. Ольги	Христини
206	25	П.	12	Мч. Прокла й Іларія	Якова апост.
207	26	В.	13	Собор арх. Гаврила	Ганни, Єраста
208	27	С.	14	Ап. Анїли, пр. Онисима чуд.	Наталії
209	28	Ч.	15	† Св. Володимира рівноап. в. к.	Інокентія
210	29	П.	16	Смч. Афіногена	Марти діви
211	30	С.	17	Вмч. Марини	Абдона
31. Неділя 7-ма по Зелених Святах; На голос 6-й; Рання: Єв. Івана 20, 1—10; Служба Божа: Ап. Римлян 13, 1—7; Єв. Матвія 9, 27—35.					
212	31	Н.	18	Смч. Омелька	Гната Лойони

1927

Серпень 31 день

1927

Днів від початку року	Н.	День	С.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
213	1	П.	19	Пр. Мокривн	Петра
214	2	В.	20	† Св. Іллі пророка	Мат. Б. Авг.
215	3	С.	21	Прп. Семена, Івана пістника	Степана,
216	4	Ч.	22	Св. Марії Магдалини	Домініка
217	5	П.	23	Мч. Трохима, Теофила	Мат. В. Сніж.
218	6	С.	24	† Бориса і Гліба, Христини	Преображ. Г.

32.

Неділя 8-ма по Зелених Св'ятах;
На голос 7-й; Рання: Єв. Івана 20, 11—18;
Служба Божа: Ап. 1 Кор. 1, 10—18; Єв. Матвія 14, 14—22.

219	7	Н.	25	Успінія св. Ганни	Кастана іспов.
220	8	П.	26	Смч. Ярмолая, пр. Параски	Кирика
221	9	В.	27	† Вмч. Пантелеймона	Романа
222	10	С.	28	Св. ап. Прохора, Никанора	Лавріана
223	11	Ч.	29	Св. Калініка, Мчц. Серафими	Сузанни
224	12	П.	30	Св. ап. Сили й Силуана	Кляри
225	13	С.	31	Св. прав. Явдокіма	Іполита

33.

Неділя 9-та по Зелених Св'ятах;
На голос 8-й; Рання: Єв. Івана 23, 19—31;
Служба Божа: Ап. 1 Кор. 3, 9—17; Єв. Матвія 14, 22—34.

226	14	Н.	1	Серпень Св. 7 муч. Маковіїв	Євсевія
227	15	П.	2	Принесення мощів св. Степана	Успінія р. Бог.
228	16	В.	3	Прп. Сака, й Далмата	Раха
229	17	С.	4	Смчч. Євпла	Ліберта
230	18	Ч.	5	7 юнаків в Єфесі, Мчц. Явдохи	Оленя
231	19	П.	6	Спаса (Преображення Господнє)	Велігни
232	20	С.	7	Мч. Домета	Домета

34.

Неділя 10-та по Зелених Св'ятах;
На голос 1-й; Рання: Єв. Івана 21, 1—14;
Служба Божа: Ап. 1 Кор. 4, 9—16; Єв. Матвія 17, 14—23.

233	21	Н.	8	Св. Омелька ісповідника	Івана
234	22	П.	9	Св. Матвія апостола	Філіберта
235	23	В.	10	Смчч. Лавріана	Філапа
236	24	С.	11	Мч. Євпла	Бартолом. апост.
237	25	Ч.	12	Св. Фотія	Людвіка
238	26	П.	13	Пр. Максима єпископ.	Зеферина
239	27	С.	14	в. проп. Михея	Пр. Св. Кр.

35.

Неділя 11-та по Зелених Св'ятах;
На голос 2-й; Рання: Єв. Івана 21, 15—25;
Служба Божа: Ап. 1 Кор. 9, 2—12; Єв. Матвія 18, 23—25.

240	28	Н.	15	перша Пречиста (Успінія пресв. Бог.)	Августина св.
241	29	П.	16	† Перенесення Обр. Господнього	Ускінов. Ів. Хр.
242	30	В.	17	Смчч. священника Мирона	Рожі
243	31	С.	18	Мч. Флора і Лавра	Раймунда

1927

Вересень 30 днів

1927

Днів від початку року	Н.	День	Ср.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
244	1	Ч.	19	Смч. Андрія Страт., мч. Тамоша	Анг. Христ.
245	2	П.	20	Св. прор. Самійла	Юста
246	3	С.	21	Св. ап. Тадея	Бронислава

36.

Неділя 12-та по Зелених Святках;
На голос 8-й; Рання: Єв. Матвія 23, 16—20;
Служба Божа: Ап. 1 Кор. 15, 1—11; Єв. Матвія 19, 16—26.

247	4	Н.	22	Мч. Агафоника	Розанії дівч.
248	5	П.	23	Смч. Лупа, єп. Іриней	Лавріна
249	6	В.	24	Свщмч. Явтуха	Захара прор.
250	7	С.	25	Ап. Вартоломія і Тита	Регіни
251	8	Ч.	26	Св. Адріана і Мч. Наталії	Різд. пр. Д. М.
252	9	П.	27	Прп. Пімена вел.	Горгонія
253	10	С.	28	Прп. Мусія Мурина	Миколи

37.

Неділя 13-та по Зелених Святках;
На голос 4-й; Рання: Єв. Марка 16, 1—8;
Служба Божа: Ап. 1 Кор. 16, 13—24; Єв. Матвія 21, 23—42.

254	11	Н.	29	Усіки (Уск. Голови Івана Хрест.)	Їмення Марії
255	12	П.	30	Патріярха Олександра, Івана	Мацедонії
256	13	В.	31	Полож. пояса Пресв. Богородиці	Поліксенії
257	14	С.	1	Вересень. Семена ст.	Зв. Хрест. Госп.
258	15	Ч.	2	Мч. Маманта, Івана піст.	Викодима
259	16	П.	3	Мч. Анфіма	Людмили
260	17	С.	4	Смч. Вавили, прор. Мусія	Ламберта

38.

Неділя 14-та по Зелених Святках;
На голос 5-й; Рання: Єв. Марка 16, 9—20;
Служба Божа: Ап. 2 Кор. 1, 21—2, 4; Єв. Матвія 22, 1—14.

261	18	Н.	5	Прор. Захара й Псавети	Жоми мч.
262	19	П.	6	† Михайлове Чудо	Януарія
263	20	В.	7	Свщч. Созона	Стаха
264	21	С.	8	Друга Пречиста (Різд. Пр. Богород.)	Матвія єп.
265	22	Ч.	9	Св. Яніма і Гавни	† Мавркія
266	23	П.	10	Свщч. Минодори	Теклі
267	24	С.	11	Прп. Хведори	Герарда єп.

39.

Неділя 15-та по Зелених Святках;
На голос 6-й; Рання: Єв. Луки 24, 1—12;
Служба Божа: Ап. 2 Кор. 4, 6—15; Єв. Матвія 22, 35—46.

268	25	Н.	12	Смч. Автонома	Клеофаса
269	26	П.	13	Св. Корнида	Кудеряна
270	27	В.	14	Чесного Хреста (Воздв. Чеси. Хреста)	Кузьми й Дем.
271	28	С.	15	Свщч. Микити	Вячеслава
272	29	Ч.	16	Вмч. Юхима	Михайла Арх.
273	30	П.	17	Мч. Софії, Віри, Надії і Любови	Бровима

1927

Жовтень 31 день

1927

Днів від початку року	Н.	День	С.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
-----------------------	----	------	----	------------------------	-----------------

40. Неділя 16-та по Зелених Святках;
На голос 7-й; Рання: Єв. Луки 24, 12—85;
Служба Божа: Ап. 2 Кор. 6, 1—10; Єв. Матвія 25, 14—30.

275	2	Н.	19	Мч. Прохима, Саватія	М. Б Рожан.
276	3	П.	20	Вмч. Остапа, Плавиди, Олега	Мч. Кандида
277	4	В.	21	Св. ап. Кодрата	Франціска
278	5	С.	22	Смч. Фоки, прор. Іони	Пляцида
279	6	Ч.	23	† Зачаття Івана Хрестит.	Брунона
280	7	П.	24	Св. першомуч. Теклі, св. Володисл.	Юстини
281	8	С.	25	Пр. Фросини	Бригіди

41. Неділя 17-та по Зелених Святках;
На голос 8-й; Рання: Єв. Луки 24, 1—12;
Служба Божа: Ап. 2 Кор. 6, 16—1; Єв. Матвія 15, 21—28.

282	9	Н.	26	Прест. св. ап. Івана	Викеняті
283	10	П.	27	Мч. Калстрата	Францішка
284	11	В.	28	Прп. Харитона, св. Вячеслава	Пляциди
285	12	С.	29	Прп. Виріяна пустельника	Максимиліана
286	13	Ч.	30	Смч. Григора	Едварда
287	14	П.	1	Жовтень. Покрови (покр. пр. Бог.)	Калікста папи
288	15	С.	2	Смч. Куперина, св. Юстини	Ядвіги

42. Неділя 18-та по Зелених Святках;
На голос 1-й; Рання: Єв. Івана 20, 1—10;
Служба Божа: Ап. 2 Кор. 9, 6—11; Єв. Луки 5, 1—11.

289	16	Н.	3	Смч. Дениса	росв. Бож. Дому
290	17	П.	4	Смч. Брופея	Герези
291	18	В.	5	Смч. Харитини	Єв. Луки
292	19	С.	6	† Св. ап. Хомі	Петра з Ап.
293	20	Ч.	7	Мч. Сергія й Ванха	Феліціана
294	21	П.	8	Пр. Палажні	Урсули
295	22	С.	9	Ап. Якова, Андроника	Кордулі

43. Неділя 19-та по Зелених Святках;
На голос 2-й; Рання: Єв. Івана 20, 11—18;
Служба Божа: Ап. 2 Кор. 11, 31—12; Єв. Луки 6, 31—36.

296	23	Н.	10	Смч. Євлампа й Євлампі	Івана Кан.
297	24	П.	11	Діак. Палипа, ап. Феофана	Рафаїла арх.
298	25	В.	12	Свмч. Прова й Кузьми	Хрисанта
299	26	С.	13	Свмч. Карпа, діак. Попили	Евариста
300	27	Ч.	14	† Пр. Параскеви, Мч. Назара	Сабини мч.
301	28	П.	15	Пр. Юхима, Мч. Лукіяна	Симона та Юда
302	29	С.	16	Свмч. Лонгіна сотника	Єв. Нарциза

44. Неділя 20-та по Зелених Святках;
На голос 3-й; Рання: Єв. Івана 20, 19—81;
Служба Божа: Ап. Гал. 1, 11—19; Єв. Луки 7, 11—16.

303	30	Н.	17	Єв. Царя нам. Р.І.Х (гр. кат.) С. Андрія	Клавдія
304	31	П.	18	Св. ап. й Єванг. Луки	Вольфганга

1927

Листопад 30 днів

1927

Дні в рік по-чотку року	Н.	День	Ст.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
805	1	В.	19	Прор. Іоїла	Всіх Святих <i>Задумний день</i> Губерта Кароля В. Лисавети
806	2	С.	20	Смч. Артема	
807	3	Ч.	21	Пр. Даріюна Вел.	
808	4	П.	22	Св. Оверка чудотв., Ярополка	
809	5	С.	23	† Св. ап. Якова, брата Господнього	

45.

Неділя 21-ша по Зелених Святих;
На голос 4-й; Рання: Св. Івана 21, 1-14;
Служба Божа: Ап. Гал. 2, 16-20; Св. Луки 8, 5-15.

810	6	Н.	24	Мч. Ірсефи, св. Опанаса	Леонарда Геркулана 4 муч. Коронат. Теодора Андрія Марціана Мартина
811	7	П.	25	Смч. Марціана й Мартарія	
812	8	В.	26	Вмч. Дмитра	
813	9	С.	27	Прп. мч. Нестора, Всеволода	
814	10	Ч.	28	† Мч. Параскеви Пятниці	
815	11	П.	29	Мч. Анастасія, пр. Аврама	
816	12	С.	30	Смч. Зановія й Завовії	

46.

Неділя 22-га по Зелених Святих;
На голос 5-й; Рання: Св. Івана 21, 15-25;
Служба Божа: Ап. Гал. 6, 11-18; Св. Луки 16, 19-31.

817	13	Н.	31	Св. ап. Остана й Маркіса	Євгена Серафима Леопольда Отмара Саломеї Оттона Лисавети
818	14	П.	1	<i>Листопад.</i> Св. пр. Кузьми й Деміана	
819	15	В.	2	Смч. Акиїдина	
820	16	С.	3	Смч. Агенсьми, Йосипа	
821	17	Ч.	4	Преп. Йоніякія	
822	18	П.	5	Смч. Галактіона	
823	19	С.	6	Св. Павла ісповідника	

47.

Неділя 23-тя по Зелених Святих;
На голос 6-й; Рання: Св. Матвія 28, 16-20;
Служба Божа: Ап. Ефес. 2, 4-10; Св. Луки 8, 26-39.

824	20	Н.	7	Мч. Ієрона, пр. Лазаря	Євкіса Влад. в хр. Пр. Бог. Пепилі Клеменса Івана 1 Адв. Катерини Конрада
825	21	П.	8	† Собор. Архан., Михайла	
826	22	В.	9	Мч. Порфіра	
827	23	С.	10	Смч. Олімпа	
828	24	Ч.	11	Вмч. Міни, Віктора	
829	25	П.	12	† Мч. Йосафата, Пол. (гр.-в.) Івана	
830	26	С.	13	† Івана Золотоустого	

48.

Неділя 24-та по Зелених Святих;
На голос 7-й; Рання: Св. Марна 16, 1-8;
Служба Божа: Ап. Ефесянів 2, 14-22; Св. Луки 8, 41-56.

831	27	Н.	14	Св. ап. ринина	Ванерія Руфана Сатурнина Ап. Андрія
832	28	П.	15	Смч. Гурія й ин.	
833	29	В.	16	† Св. ап. й св. Матвія	
834	30	С.	17	Св. Григоря новочесар.	

1927

Грудень 31 день

1927

Днів ід по- атку року	Н.	День	Ст.	Український місяцеслів	Лат. місяцеслів
335	1	Ч.	18	Смч. Платона й Романа	Елігія
336	2	П.	19	ІІ. ор. Авдія, Варлаама	2 Адв. Бабіяни
337	3	С.	20	Григора Декаполита	Франціска

49.

Неділя 25-та по Зелених Св'ятах;
На голос 8-й; Рання: Єв. Луки 1, 39—49, 56;
Служба Божа: Ап. Жидів 9, 1—7; Єв. Івана 10, 1—9.

338	4	Н.	21	Введення в Дім Божий пр. Богор.	Вавари
339	5	П.	22	Св. ап. Філімона	Сави
340	6	В.	23	Св. Амфілоха й Григора	Миколи
341	7	С.	24	Свчч. Катерини, Меркура	Амброса
342	8	Ч.	25	Свчч. Климента папи Рим.	Неп. Зач. п. Д. М.
343	9	П.	26	Прп. Аліппі стовпи.	3 Адв. Леонарді
344	10	С.	27	Свчч. Якова	Мат. Б. Лор.

50.

Неділя 26-та по Зелених Св'ятах;
На голос 1-й; Рання: Єв. Луки 24, 1—12;
Служба Божа: Ап. Ефес'янам 5, 9—19; Єв. Луки 12, 16—21.

345	11	Н.	28	Св. Степана	Домазія
346	12	П.	29	Мч. Парамона	Діонізії
347	13	В.	30	+ Св. ап. Андрія першопокл.	Луцці діва
348	14	С.	1	Грудень. Св. Наума, Філарета	П'єказа
349	15	Ч.	2	Св. прор. Аввакума	Фортуната
350	16	П.	3	Св. прор. Софова	4 Адв. Аделаїди
351	17	С.	4	+ Свчч. Варвара, Івана Домаскіна	Лазаря

51.

Неділя 27-ма по Зелених Св'ятах;
На голос 2-й; Рання: Єв. Луки 24, 12—35;
Служба Божа: Ап. Ефес'янам 6, 10—17; Єв. Луки 13, 10—17.

352	18	Н.	5	Св. пр. Сави	Граціяна
353	19	П.	6	Св. Миколи (Зимнього) Чудотвоця	Немерії
354	20	В.	7	Св. ап. Амвроса	Ліберта
355	21	С.	8	Пр. Погапа	Ап. Хоми
356	22	Ч.	9	Неп. Зачат. св. Ганною Богород. (гр.-к)	Зенова
357	23	П.	10	Св. Мінї	Діви Вікторії
358	24	С.	11	Пр. Данила	+ Нав. Рїзд. Хр.

52.

Неділя 28-ма по Зелених Св'ятах;
„Праотців“; На голос 3-й; Рання: Єв. Луки 24, 36—53;
Служба Божа: Ап. Колос'янам 3, 4—11; Єв. Луки 14, 16—24

359	25	Н.	12	Св. Спиридїона	Рїздво Хистове
360	26	П.	13	Смч. Євстрата	Степана
361	27	В.	14	Свчч. Фїрса	Єван. Івана
362	28	С.	15	Свчч. Єлевферїя	Дітїй
363	29	Ч.	16	Св. прор. Агея	Хоми
364	30	П.	17	Св. прор. Данила	Кор. Давида
365	31	С.	18	Свчч. Севастїяна	Сильвестра

Стебницький кайніт.

Українські селяне, найближчі сусіди стебницьких копалень (с. Стебник біля Дрогобича); порівнюючи, дуже мало користаються стебницьким кайнітом, цим штучним гноєм, що є придатним майже під усі господарські рослини. Звертаючи увагу господарів на цінний для них, а дуже дешевий продукт, подаємо про нього кілька пояснень. Поле в с. Лабачу біля Красного угноєне стебницьким кайнітом видало з одного морга сто трицять п'ять (135) кірців дорідної бараболі.

Нема ліпшого, дешевого штучного гною; що приносить би більші користи для бараболі, як стебницький кайніт. Переконалися, що то так, на підставі кількісних, старанно зроблених досвідів не тільки у нас, але й в інших краях.

Стебницький кайніт має в собі багато калія. Калій і є тою річвиною, якої найбільше потребує бараболя. В першій стадії розвою бараболі калій сприяє швидкому й здоровому росту її. Для того ґрунти, з яких калій взяли попередні рослини, треба відповідно угноїти калієм. Правда, що хлівний гній має в собі трохи калія, але свіжий гній, чи то хлівний, чи зелений, який дамо під бараболю, в першій час розвою бараболі не дасть корчів, що розвивається з бараболі, потрібної кількості калія. Бо тільки під впливом тепла й вохкості зелений і хлівний гної будуть розкладатися і по довшій часі виділять з себе калій, який використовує вже розвинутий корч бараболі. Стебницький кайніт має в собі калій, що відразу готовий до споживання корчем бараболі, як тільки корч починає розвиватися.

Стебницький кайніт, призначений під бараболю, треба розсівати вже в осені, або при весняній оранці за 2—3 тижні перед висадженням бараболі.

На один морг треба давати три метричних сотнари стебницького кайніту.

Стебницький кайніт підвищує врожай бараболі з одного морга на 30 кірців.

Стебницький кайніт дуже підвищує врожай бараболі, але також прискорює її дозрівання на два-три тижні.

Стебницький кайніт приносить такий зиск:

Три сотнари стебницького кайніту, які потрібні для угноєння одного морга, коштуватимуть з перевозкою і посівом коло 8 золотих. Врожай бараболі на угноєній землі піднесеться на 30 сотнарів, які порахуємо тільки по 3 зол., що дасть дев'ятьдесят золотих. Іншими словами, морг поля під бараболю угноєний стебницьким кайнітом принесе своєму господареві в чистому зиску більше на 82 зол. Однак стебницький кайніт, вжитий під бараболю, приносить іноді значно більші зиски. Відомі випадки, які переважно на землях торфових, найбільше віддячуються за калій, який

є в стебницькій кайніті, що надмір врожаю виносив до 70 кірців бараболі з морга.

Стебницький кайніт під буряки : коли рілля угноєна стебницьким кайнітом, то вона родить великі, здорові буряки, а не угноєна — родить буряки дрібні й часто хворі.

Б У Р Я К И ще більше, ніж бараболя, потребують калія, що є в стебницькій кайніті і все, що вище написано про не обхідність калійного угноєння під бараболю, відноситься також і до буряків.

Без стебницького кайніту не вродяться добрі цукрові буряки, не вродять і пашні. Тому то в Познанщині, де вже 30 років рільництво спірається на буряках, ні один господар не засіє й одного морга, не угноївши землі стебницьким кайнітом. Під буряки треба розсівати стебницький кайніт або в осени при останній оранці, або на весні за два тижні перед посівом буряків. Під буряки треба розсівати на один морг чотири метричних сотнари стебницького кайніту. Рілля, що угноєна стебницьким кайнітом, видає з морга коло 40 кірців більше цукрових буряків, а пашних буряків приблизно на 100 кірців більше.

Стебницький кайніт, який даємо під буряки, приносить великі зиски. Обчислимо зиски в грошах. Збільшення врожаю з одного морга цукрових буряків, угноєних стебницьким кайнітом, буде виносити 40 кірців, що при ціні 3 золотих за корець збільшить зиск на 120 золотих. Як відтягнути від того 12 зол, виданих на стебницький кайніт, чистий зиск з одного морга буде 108 золотих. Застосування стебницького кайніту під пашні буряки дає ще більший зиск, бо, як показали досвіди, переведені в с. Лабачу, збільшення врожаю пашних буряків може підноситися до 140 кірців з одного морга.

Стебницький кайніт, вжитий під буряки, охороняє їх від ріжнотанітних шкідників і хворіб. Многочисленні досвіди показали, що відповідно розсипаний стебницький кайніт нищить дротівця на буряках і охороняє буряки перед загниванням коріння.

Як під окопні, так і під озимі та ярові збіжжя, а передовсім на луги й пасовиська стебницький кайніт є найліпшим штучним угноєнням. Господарі Помор'я, Познані та Шлеська знають про все це дуже добре й що року угноюють рілля кайнітом та іншими штучними гноями і мають далеко більші врожаї, як маємо ми в Галичині, на Волині, Поліссі, Підляшшу та Холмщині.

Стебницький кайніт, можна набути в усіх с.—г. складах. а докладні вказівки, як уживати стебницький кайніт, вишле Вам безплатно на Ваше жадання :

Акційна спілка Експлоатації Солей Потасових
Львів, пл. Смольки 5.

„НА РІКАХ ВАВИЛОНСЬКИХ“

ЛІТЕРАТУРНО - ПОЛІТИЧНИЙ
і
ГРОМАДСЬКИЙ АЛЬМАНАХ

У Л Ь В О В І 1927.
Видання Українського Тов. Допомоги Емігрантам
з Вел. України.

Зміст:

1. Слово від Редакції . . . . . ст. 3—5
2. Є. Маланюк, Уривок з „Варягів“ (вірш) . . . ст. 5—6
3. Д. Андрієвський, Симон Петлюра . . . . . ст. 7—13
4. М. Левицький, Таких було багато (опов.) . . . ст. 14—19
5. Ю. Липа, Офіра (драм. сцена) . . . . . ст. 20—27
6. Ф. Дудко, Упирь (опов.) . . . . . ст. 27—35
7. Ст. Сірополо, З життя укр. кольонії в Москві ст. 35—40
8. Д. Донцов, Ceterum censeo . . . . . ст. 40—48

Ілюстрації; С. Петлюра — 6; II, Місце, де вбито Петлюру—11
III. Домовина Петлюри — IV. Удова Петлюри з донькою виходять за
домовиною 19; V. „Вічна Память“ перед церквою — 31; VI. Похоронна процесія.

Читайте!

Передплачуйте!

„Новий Час“

одинокий ілюстрований, популярний часопис.

Виходить що другий день.

Місячна передплата виносить зол. 2·70. За границею
місячно 1/2 доляра або його вартість в іншій валюті.

Пишіть зараз по оказове число, яке вишлемо кожному
безплатно.

Адреса:

„Новий Час“, Львів, Руська 18. Тел. 30-13.

Слово від Редакції.

Скрутні економічні обставини, звязані передовсім з захитанням польської валюти, які болісно відчуло все господарське, а за ним і культурне життя західно-українських земель, не могли очевидно не відбитися й на житті нашого емігрантського Товариства.

Це й було причиною мимовільної перерви у виході нашого альманаха, що вже встиг був виробити собі серед громадянства добру славу й здобути симпатичне прийняття.

Розпочинаючи наново видавати „Дніпро“, не потрібуємо, здається, характеризувати „фізіономію“ нашого видавництва, вияснити ті засади що їх тримається редакція. Вони ті самі, що присвічували нам у попередніх трьох річниках: служення найвищим ідеалам української нації, боротьба за рідну державність, за вільну й незалежну Україну.

І світлим прикладом у цих наших змаганнях усе були й будуть ясні постаті передущих борців за волю рідного краю, почавши від приснопам'ятної мазепинської еміграції й скінчивши славними лицарями останньої нашої боротьби з московським наїздом.

Саме пам'яті одного з таких лицарів присвячуємо оце наш альманах.

25 травня 1926 р. на улиці Парижа впав від куль московського наймита бл. п. Симон Петлюра, б. Голова Директорії й Головний Отаман Військ УНР.

Як це завсігди буває з визначними політичними діячами, був Покійний за життя свого предметом хвали одних, а ненависти других серед власного громадянства. А надто західно-українське громадянство не могло дарувати Покійному нещасливого варшавського договору.

Але перед лицем смерти тають земні порахунки, як віск перед огнем. Зависть, особиста злоба, інтриги, наклепи, ті чи інші, більше чи менше оправдані докори й напади — все це разом із труною небіжчика йде в могилу. А як олива на воді, спливають у пам'яті народній ті добрі діла, ті неминущі заслуги, що zostалися жити на землі й по смерті людини. Великість їх рішає про живучість імени покійного діяча в дальших поколіннях. Нелицеприятний суд історії не знає пристрасти і воздає кожному дійсно по заслuzі його. Кляли сучасники й великого Богдана, бажаючи, щоб його перша куля не минула, й „руїтника“ Петра Дорошенка, й „пса“ Мазепу, а ми — потомки — кого величаємо й славимо, як не їх, забувши їх вини, а памятаючи тільки їх ніколи невмирущі заслуги?

Так кровю, пролитою за Рідний Край, очищене ясніє перед нашими очима імя Мученика Симона.

І не зрадником і запродавцем житиме Петлюра в історії українській, — а архистратигом нашим, вождем армії української й народу українського в боротьбі з відвічним ворогом із півночі.

Значіння бл. п. Симона Василевича в історії новітнього українського руху оцінили найкраще вороги наші, сам рух цей „петлюрівщиною“ прозиваючи. Так поруч „мазепинства“, „язика Грушевського“ і рух „петлюрівський“ стоїть. Значить, щось мав за собою Покійний, коли імям його охрещено новітнє українство. Це „щось“ — відданість українській справі, його вірне служення їй від літ парубоцьких до мученицької смерті, його незломність і непохитність у боротьбі з ворогами, що відкидала всяку капітуляцію й наказувала витревати на становищі до кінця, на зрадивши ідеї боротьби і тих товаришів зброї, що полягли у цій боротьбі або пішли разом із ним на еміграцію.

В українській роботі не вчорашнім був Покійний діячем. Довгу дорогу революційного й культурного діяча перейшов він, поки в памятних днях української визвольної боротьби виступив зі зброєю в ру-

ках проти історичного ворога України, ворога з усіх ворогів найстрашнішого. І навіть чин той, що за нього стратив свою популярність Покійний у Галичині, викликаний був саме цією боротьбою. Варшавський договір, як би ми ним не обурювалися, в думці Покійного не був поділом України, а тільки етапом у боротьбі за волю. З цього погляду є він яскравою протилежністю до ризького, який відновлював традиції Андрусова. І Ригу очевидно можна назвати етапом, але буде це етап не нашої боротьби, а московської — боротьби за „єдину-неділиму“, буде це передишка в „собиранні земель русских“... Петлюраж був українським патріотом. За це й скосила його скритовбивча ворожа рука. Але вціляючи його, ворог перечислився в своїх намірах. Усунувши зі сцени Головного Отамана, що був живим втіленням української визвольної ідеї, Шварцбарт не знищив самої цієї ідеї. Вона живе в серцях наших і не згине ніколи. А з нею житиме вічно й славне ім'я, що її олицетворювало, ім'я — Симона Петлюри. І ніщо не вичеркне це ім'я з сторінок української історії. Вибє година визволення українського народу і в столиці української держави, золотоверхому Києві, стане величний пам'ятник непохитному борцеві і мученикові за волю України.

Є. Маланюк.

Уривок з „Варягів“.

...І не вирватися, не згоріти, —
Древній обрій ревне стиска...
Синьоокий стрибожий вітер,
Мов комонна стать козака.
Свисне шабля хижо і гостро,
Бо ж від віку одна мета:
Подолати протрацію прбстору,
Перелити століття в літа.
Кінь, мов лук, — тільки вдарять копита
І — стрілою дзичатиме чвал:
Не розвідано й не розпитано
Про шляхи степових навал...

Ти, у кого і нерви — бандура,
В чийм серці ридає раб, —
Стань шулікою, вовком, буй-туром
І нещадно: просто на Муром!
Заграбоване граб!

Ти, що змиршавів у корості,
Вигноїв власне ім'я, —
Всю палючу отруту злості —
На сусальне злото Кремля!

За набої в стінах Софії,
За криваву скруту Крут, —
Хай московське серце Росії
Половецькі пси роздеруть.

Вересень 1926.

Головний Отаман військ У.Н.Р.
СИМОН ПЕТЛЮРА.

Д. Андрієвський.

Симон Петлюра

Року 1926 в місяці травні на бруку Парижа впав від руки вбивця Симон Петлюра. Ця подія і її дата безперечно увійдуть в нашу історію. Зійшла в домовину символічна фігура, типова постать україн. визвольного руху нашої доби і української державної творчости. Годі зрозуміти історичну долю нашого народу за останні десятиліття, не приглянувшись Симонові Петлюрі, годі збагнути роль й особу Головного Отамана військ У. Н. Р., не зваживши стану і положення українського народу на початку ХХ ст. Бо ж ходять про провідника нації, що відновила свою Державу, проголосила себе незалежною й чинно, зі зброєю в руках боролася протягом 3—4 років за свою волю і право.

Симон Петлюра є плоть від плоти і кість від кости свого народу, духовий виплід свого віку й обставин. Походив він із дрібноміщанської родини міста Полтави, цього „серця України“. Свої молодечі літа провів у тихім, затишнім, провінціяльнім, трохи патріархальнім оточенні, що дихає українською селянською стихією. Середню освіту дістав у „бурсі“, себто в духовній гімназії. Певно, коли не він, то його батьки, марили про кар'єру сільського панотця чи містечкового педагога. Але не так сталося. Вже в семінарії молодий Петлюра увіходить в конфлікт з начальством за український патріотизм і мусить полишити надії на спокійну кар'єру.

Арешти, труси, сидіння у в'язниці перешкодили йому закінчити освіту. А в тім уся українська нація терпить так само люто від гнету русифікаторів, як терпить і С. Петлюра.

Московські воеводи вже давно її роззброїли і зруйнували героїчну Січ, московські адміністратори убгали її в норми тупого, назадняцького царського режиму, московські педагоги й інтелігенти нищили саму її душу, підганяючи її під московський ранжир.

Її мову ославлено, як „мужичу“, її самобутність зведено до галушок і горілки, саме її буття заперечено знаменитою формулою „не було, нет і не будет“. Найменше змагання вибитися із цього моря брехні й облуди тягло за собою заслання, в'язницю, карні експедиції. Українську книгу оголошено такою самою небезпечною, як бомби, динаміт і пекельні машини терористів.

Після невдачі збудувати своє особисте життя С. Петлюра йде на шлях напів-легального існування політичної богеми російського взірця. Це були часи революційної роботи початку ХХ. в. Він доповнює свою освіту читанням, зносинами з революційними й політичними діячами. Соціалізм, насаджений на Україні рукою Драгоманова, притягає його увагу. Разом із тим вступає він до РУП, що має за мету визволення України, самостійність якої стоїть на чолі її програми. Але поки що це тільки мрія, котра швидко зникає з програмових постулатів партії. Доля кидає Петлюрою на всі боки і от він опиняється в Москві на незначній посаді бухгалтера і стає на чолі українського гурту, що видає журнал „Українська Жінь“, призначений головню, для змосковщених земляків і тому в російській мові. Напрямок „Укр. Ж.“ дуже поміркований і далеко не соціалістичний.

Підпольна робота на Україні іде далі російські партії мають вільне поле попису, нечисленні українські революційні і поступові елементи або підпорядковують себе Росіянам (Спілка) або творять незначні окремі групи (УСДП і ТУП). Перші заворушення в добу революції 1905 р. мають місце на Україні (Полтавщина). Українські маси виявляють, в порівнянні з російськими, значну рухливість. Але чи в них слідно національні змагання? Майже ні. Самі провідники, інтелігенція, заледви осмілюються мріяти про автономію, а скорше обмежуються деклямацією „рідна мова в рідній школі“. А в тім, революційний рух 1905 р. швидко ліквідується, лише по студентських громадах (Москва, Петербург, Київ, Варшава, Томск) росте й культивується українська національна і політична думка.

Аж ось надходить доба великої війни. С. Петлюра має бути покликаний до війська. Не бажаючи служити „славі руссаго оружя“, завдяки своїм зв'язкам вступає він до організації Земсоюза, напів-військової — напів-громадської формації. Тут він має можливість навязати численні зносини з Українцями, що перебувають в російській армії, а рівнож пізнати військове життя й організацію. В хвилю революції в 1917 р. навколо нього гуртується значний гурт активних Українців. На перших з'їздах делегатів від армії бачимо С. Петлюру одним з чоловічих представників. Він сприяє виділенню і утворенню окремих українських полків.

В цей час на Україні відбуваються переважні події. З першим проявом революційного руху Україна виявляє не аби яку національну енергію. Після великих маніфестацій в Петрограді й Києві українське громадянство мобілізує свої сили й береться до організації нового ладу на Україні. Із маленької кімнати в Педагогічному Музею, де

працює проф. Грушевський при однім діврявім стільці і допомозі кількох молодих студентів, виходять пляни й проєкти самочинного творення національного державного тіла. Проповідується широка федерація народів буйшої царської імперії і, яко взірць національного парламенту, закладається Центральна Рада. Кадр агітаторів і емісарів глибоко врзується в український чорнозем і збуджує віками приспану свідомість. Заворушилось і в армії. Події ідуть швидко. Генеральний Секретаріят, що становить з себе уряд України, мусить вступити в боротьбу з Петроградом. Спонукана ходом подій і тупою неприданістю російського дем кратичного уряду, Центральна Рада йде на розрив з Московщиною й оголошує незалежність України. В Росії владу перебрали большевики. Берестейський мир став фактом. Для України не стало німецько-австрійського фронту, але повстав російський.

Інтелігентська підготовка української революції, творення держави ультра-демократичними способами, себто улягаючи вимогам подій і мас. а не керуючи ними, спричинили, що Українська Народня Республіка опинилася перед ворогом майже без збройної сили. Лише завдяки заходам Петлюри, що став Секретарем Військових Справ, удається із тих численних військових формацій, що виростали як гриби і счезали, як бульби на воді, зліпити якусь невеличку українську армію. Але наступ большевиків на Україну наприкінці 1917 р. відкидає цю армію аж до Житомира. Ціною порозуміння з Німцями вдається направити ситуацію. Москалі виперті з України. Київ відобрано. На чолі війська, що вертає до столиці, стоїть С. Петлюра, який власноручно керує військовими операціями.

Центр. Рада не довго користалася з успіхів своїх делегатів у Берестю. Переживши себе, вона виявила нездатність до політичної творчости і до адміністрації краєм. Немічний, розгублений, без провідної думки і без твердої волі уряд Голубовича дав упасти державній владі в руки організатора й провідника вільного козацтва Павла Скоропадського. Але вся тодішна свідома, активна, інтелігентська Україна поставилася ворожо до спроби відновлення гетьманщини та заведення иншого, не революційного і не республіканського ладу на Україні. Зате Москалі: бюрократи й промисловці, ліберали й лідичі, демократи й реакціонери хмарою посунули на посади в українських установах і оповили зрадою і ненавистю молоду Українську Державу, готуючи їй смерть і неславу. Симон Петлюра, як особа, що вела провід в оружній боротьбі як популярний голова Земств, як гарячий патріот, видається найнебезпечнішим для московської зграї. Його кидають у вязницю. Але ціною хитрощів українським політичним групам уда-

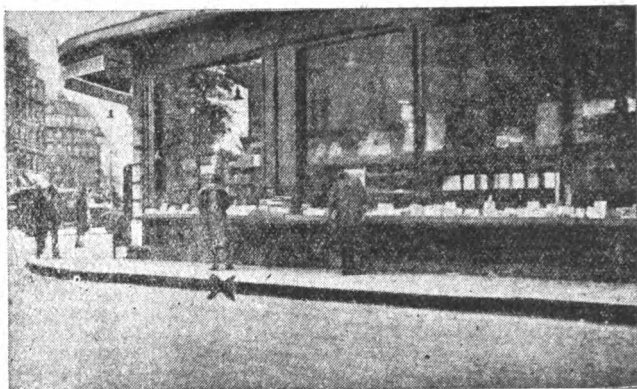
ється визволити його і от він уже в Національнім Союзі, що готується до повстання проти мирної окупації України чорносотенними й демократичними силами Москви.

Дальший хід подій ставить Симона Петлюру на чолі Директорії, що піднімає гасло повстання в Білій Церкві на прикінці 1918 р. Від тої пори імя Петлюри тісно в'яжеться з цілим визвольним рухом українського народу. Він стає Головним Отаманом військ Української Народньої Республіки, він скупчує навкруги себе всі національно стійні українські військові елементи, він шукає спільників і союзників у боротьбі з Росією білою і червоною. Українська армія відгонить орди Москалів, відбирає п'ять разів столицю, вискороджує наш край списами і багнетами, поновлює великі подвиги, несе страшні жертви й перед цілим світом виявляє волю та стверджує право Українського Народу на свою незалежну Державу Української народні маси глибоко захоплені цією боротьбою, вони починають відновляти свої історичні традиції, починають розуміти своє призначення до вільного, самостійного, державного життя, починають відрізняти, де свій, а де ворог. Облуда спадає з очей, розгойдана стихія шукає форми свого здійснення. Колективна воля знаходить втілення в особі Головного Отамана, твориться сила легенд про нього, з його іменем зв'язується ідея й надія на остаточну перемогу. На свою голову наші вороги сприяють стихійному шуканню мас за конкретним гаслом, охрестивши рух за незалежність „Петлюрівщиною“.

Великі жертви поклав український народ на вівтарь визволення свого краю, але видно лиха історична спадщина тяжча за його жертви. Видно, ще не настав час нашого визволення і от українська армія мусить уступити під натиском ворожих сил. Москалі беруть гору, армія йде на вигнання, а з нею й Головний Отаман, Симон Петлюра. Він є закладником за долю свого краю, він є доказом невмирущости наших визвольних змагань і грізне „memento“ переможцям. Так і розуміли убийники С. Петлюри,кладаючи револьвер у руки Шварцбарта. Але помилилися вони дуже, наміряючи вбити ці змагання, нищучи тіло Голови Української Держави й борця за незалежність українського народу Симон Петлюра вже давно із матеріального життя перейшов у легенду, віддавна вже зробився символом, який годі знищити. Після своєї фізичної смерті він живе в уяві українського народу й цілого світу, як був за свого життя. Шлях, проложений ним, зробився шляхом української нації, його світла мета служитиме провідною зорею пізнішим поколінням.

* * *

Роля й особа Симона Петлюри, заким увійшли в історію, викликають велику розбіжність думок. Одні вважають покійного Головного Отамана велетнем історії, інші принижують його до рівня авантюриста. Поміляються як ті, так і другі. Щоби знайти слушну оцінку його, не треба обмежуватися вродженими прикметами вдачі Петлюри, але слід приглянутися йому, як суспільному явищу. Велетнем він не був, але в нього не грали рішальною ролі ні амбіція, ні вигоди, ні охота до ризику, лише патріотизм, посвята, відданість своєму народові. Був він втіленням національного духу нашого краю й нашої доби. Утім його вага і величність. Він не належав собі, лиш своєму народові, не чинив з вільного вибору, але після розмаху національної стихії, що жила в нім.

Місце на улиці Парижа, де вбито Петлюру.

Пригадується мені наша зустріч з ним в Есентуках напередодні війни. Памятаю один вечір і нашу розмову в парку. Петлюра мрійливо блудив очима десь на далеких хмарах. З його уст не сходила Франкова поезія „Фантастичні думи, фантастичні мрії“. Ніби його водила і мучила, панувала над уявою і тривожила душу невимовна туга за якоюсь, певно йому самому невідомою, але владною й прекрасною жорстокою й цілющою мрією. Тужила за такою мрією і ціла Україна ХХ. віку. У неї була сита, але сіра, нудна, принижуюча дійсність, що відпиала від себе чутливіші, рухливіші елементи. Їй бракувало свідомости свого історичного призначення й стихійного, сміливого, буйного змагання в будучину. Бож лиш мета далека, блискуча, не зовсім ясно окреслена в якій є щось таємне, не домовлене, незглибиме, а не близькі, певні й усталені, вигідні перспективи можуть пірвати своєю поезією. Україна

загубила свою мету і блукала протягом двох віків манівцями і мочарами. Аж ось серед заверюхи війни й революції їй заблисла чарівна мрія. Політична незалежність і Українська Держава запалала чарівною зорею крізь туман і чад рабства та упокорення. Ради неї нація струснула свою оспалість і в святочнім строю понесла криваві жертви. „Фантастичні думи, фантастичні мрії“, що досі жили в підсвідомості українського народу, втілилися в чинне змагання, в особу Симона Петлюри. Знайшли вихід ті укрите ірраціональні сили, які нуртують в масах і керують історичними рухами та входять в логіку подій, в послідовність фактів, як свіжий подув вітру, як стихійний творчий порив.

„Легенди творять історію“. Симон Петлюра й його акція є одною з тих легенд, з якої твориться українська модерна нація. В ній вибухла та первісна сила, що велить *contra spem sperare*, що ломить і нищить все вороже на своїм шляху й родить сама з себе свою рацію буття. В чині Симона Петлюри було повно цієї безнадійности віри. Не зважаючи на всі несприятливі обставини, невідготованість мас, брак матеріальних засобів, ворожість зовнішніх сил, він змагав все до одної, основної мети, шукав і знаходив способи здійснення її, коли не практичного, то в психології людства. Бо він розумів, що часом факт, заки заїснує в житті, мусить народитися в душах. Він єдиний з поміж наших провідників спромігся на тяглість зусилля, що є доказом не випадковости, але органічності хотіння. Він один мав досить мужности, характеру і віри, щоби повести за собою інших і взяти на себе відповідальність за програму. Його армія в очах цілого світу — це живий доказ нашої живучости. Він не дав занепасти, звиродніти, збитися на манівці, захряснути в суточках провінціалізму нашому визвольному рухові. Він умів піднятися над мізерні чвари, особисті порахунки, не зломився від грижі і болю, бо дивився понад голови осіб. бо йому світила „фантастична мрія“. Соком своїх нервів і ціною своєї крові він підживив огонь національного горіння, що ним палає Україна й по нині.

Два моменти в діяльності Симона Петлюри викликають найбільші суперечности. Можна всяко оцінювати трагічні події 1918 р. Можна твердити, що українські провідні верстви вчинили великий гріх перед батьківщиною, віддавши Гетьмана, Павла Скоропадського, на поталу московським зайдам. Але доводиться признати, що ходом пізніших подій Україна була приневолена піднести повстання. Фактично коли Петлюра збирав свої сили в Білій Церкві, вже не було іншого способу направити ситуацію, як не мечем. Спокутуючи гріх своїх сучасників, він мусів улягти всім наслідкам попередньої помилки. Своім походом на

Київ він давав відсіч безличному замахові Москалів, що користаючи з нашої гостинності, намагалися відбудувати „тюрму народів“ у нашому Києві, давав відповідь в імені цілого урраїнського народу і на „єдино - неделімські“ зазіхання і на федерацію.

Що до угоди з Польщею, то справа виглядала трохи інакше. Коли першу справу — повстання — він виграв, то другу — з допомогою Польщі — програв, самі події заперечили його обрахунки. Жертва принесена на вівтарь самостійності пропала марно. Він не передбачив цього, отже помилився. Але, якаб значна не була ця помилка й інші, яких не уникнув Петлюра, ми не годні уневажнити великі заслуги його, про які щойно була мова. А в тім, ця помилка прислужилася до збільшення заслуг, продовживши боротьбу української армії на певний час. Бо ж сам факт боротьби має рішачуче значіння в оцінці акції С. Петлюри. Адже в тім полягає ціла історична роля Головного Отамана, що він збудив, розбуркав національну енергію українського народу, спрямувавши її в бік державної творчости, счинивши уперту, послідовну, запеклу борню за самостійність. Колиб у цю добу нашої історії серед Директорії не було Симона Петлюри, що сталосяб з нашою державною ідеєю — годі сказати! Тим часом як з його іменем в історії, зі споминами про його особу, чин і мету в пам'яті народній ми можемо сміливо дивитися в будуччину і мусимо сказати :

„Хвала Богові, що Симон Петлюра жив, чинив і відійшов на вічний спокій з ореолом страдника“.

Таких було багато.

(З циклю „Червоний Жак“)

Страшні були для хворої бабусі ті довгі, безконечні осінні ночі, особливо за останніх днів, коли дійшла до неї звістка про тяжкі втрати нашого війська та про поранення єдиної надії, дочки її Христі.

Бабуся лежала на твердому ліжку, на злеглій, вохкій соломі у брудній комірці жидівського заїзду. Темно було, холодно, і вохко: світити було нічим, палива теж не було, а до того ще дрібний осінній дощ сів уже цілий тиждень, як удень, так уночі.

В ногах у бабусі скулилась на купці лахміття трьохлітня внучка її, Орися, і спала твердим дитячим сном.

Бабусі не спалося. Тверда постіль муляла, старече тіло затерпло й боліло скрізь, ноги набрякли, як колоди, й холодні були, як крига. Ніяк не могла загіртіся стара, бо єдиною своєю теплою хусткою, склавши її вчетверо, закутала дитину, а сама вкрилася брудним рядном, що поперед покривало було сошому замість простирала.

А найгірші були ті тяжкі думки, ті жахливі спогади та оця остання страшна звістка; хвилинами стара здрігалась усім своїм тілом, вдивлялася в пітьму, ніби в надії побачити якийсь просвіток і тяжко зітхала, шепочучи: О Господи Боже, змилуйся над нами, змилуйся!...

Але просвітку не було ніякого; темно було, і холодно, як у могилі, й ту тишу переривало тільки лехке сопіння дитини та хлюпання дощу надворі.

Тяжкі спогади марою проходили перед очима бабусі.

Ось вони ще в Києві. Зять Микола, залізничник, пішов у залізничий полк, молодий, дужий, завзятий... Він добрий був і для неї, старої, й для жінки й дитину свою, оцю Орису, як любив!...

І вперше тоді щось боляче штрикнуло стару в серце, як побачила вона зятя у військовій формі.

— Миколо, на що це робиш? У тебе-ж дитина є, жінка, — вмоляла вона.

— І батьківщина є, мамо, — відрік на це Микола. — Не журіться: Бог дасть, все буде добре.

Він завжди був бадьорий, жвавий і всім потухи та надії додавав.

— Нехай, мамо, — казала їй дочка. — Тепер такі часи, що не знати, де швидше смерть знайдеш: чи на війні чи вдома сидячи. Хіба мало вбили большевики таких, що ніколи в руках рушниці не мали?

Ось кінець Скоропадщини... Повстання в Білій-Церкві. Московські „добровольці“ оточили залізничний полк у казарнях, частину арештували, більшість розбіглася — з ними й Микола. Чутка була, що де-кого добровольці перейняли й розстріляли. Довгі дні тривоги й потерпання пережили тоді вони. стара й дочка її, поки один із телеграфістів нишком подав їм звістку, що Микола живий і вітає їх уже з Хвастова.

І знов усі вони вкупі: Микола веселий, здоровий, всі щасливі...

Та недовге було те щастя. Наступали большевики. Микола заздалегідь виправив свою сем'ю у Винницю, щоб не довелося їм удруге переживати того страхіття, що було в Києві за першої московської червоної навали.

Болючим предчуттям стиснулося серце старої, коли Микола прощався з ними, посадивши їх у вагон.

„Чи не в-останнє я його бачу? — подумала вона, перехрестилась і його перехрестила, коли він нахилився ще раз поцілувати свою дитину.

Дійсно в-останнє...

І від того жахливого спогаду стара аж сіла на твердій постелі і перехрестилася тремтячою рукою...

— Боже, Боже! За що таке? — шепотіли старі уста.

Один із недобитків залізничного полку оповідав, як большевики замучили тяжко раненого у груди Миколу. Катилатиші й китайці встромили його руку в казан з окропом і держали так, поки вся шкура знялася пухирем; тоді обрізали ножом по краю опареного і „зняли рукавицю“. Так само і з другої руки... Обрізали вуха, ніс, видовбали очі ще живому...

— Бо „Петлюровець“...

У п'ятій ночі жахливою марою став перед очима бабусі той мученик, нещасний батько нещасної дитини оцеї, що тихо спить, сиротиночка, коло ніг її.

Дочка Христя, що стала була у військовому шпиталі за сестру-жалібницю, лежала в той час без пам'яті, хвора на плямистий тиф. Стара впросила людей, щоб не переказували їй того страхіття.

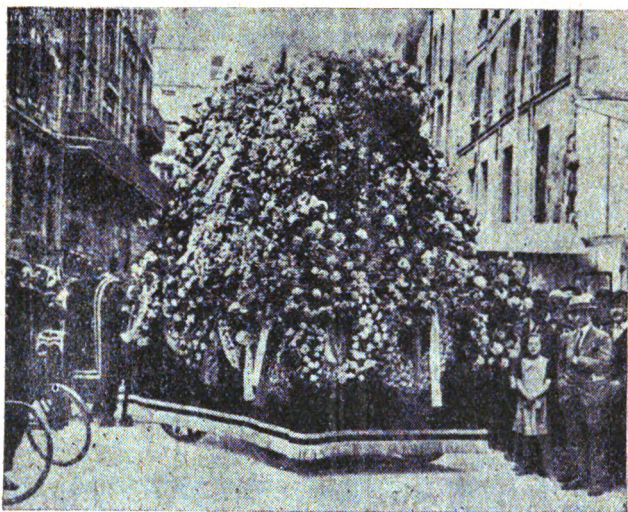
— Не дай Боже помре, то й не знатиме. А як, дав-би Бог, одужає, — скажіть, що вбили, а як замучили — хай вже краще не знає нещасна вдова...

Христя не вмерла. Стара помаленьку приготувала її до страшної звістки. Христя мало не збожеволіла, коли

довідалася, що вже нема Миколи, а напевне була-б і збожеволіла, колиб знала, якою страшною смертю він умер.

— Боже, коли Ти милостивий, нащо таке допускаєш?
— шепотіли старі уста.

І знову тяжкі спогоди низкою проходять перед її очима.

Домовина С. Петлюри.

Відступ... Безладдя... Проскурів... Шепетівка.. Любар... Смерть тисячами косить найкраще наше козацтво... Надії нема.. „Трикутник смерти“: поляки, большевики, денікинці...

Христя працювала у шпиталі, ледве ноги пересовуючи від утоми, сама ще хвора після хвороби, і під гнітом свого горя.

І знову жахлива мара і знову бабуся аж присіла на постелі і стогін-зітхання вихопився з наболілих старечих грудей.

Христю, wraz із шпиталем, забрали денікинці. Бабуся з дитиною в той час була у Красиліві, в цьому оце маленькому брудному містечку; сюди виправила її Христя, бо це найдалі від усіх фронтів.

І от одного вечора підводою привіз Христю ранений козак ось до цього заїзду. Бабуся тільки руками сплеснула, побачивши дочку. Гожого, вродливого лица й не пізнати: все забрякло в синяках і кров'яних струпаках; підбиті очі зайшли кров'ю й запухли, нижня губа розсічена, одно вухо на половину відірване ...

— Господи! — скрикнула бабуся, заламавши руки.

— Нічого, пані-матко, — заспокоював козак, сам ранений, з брудною закрівавленою повязкою на голові. — Тільки побита тяжко сестриця... Це добровольці-офіцери так знущалися... І червоного Хреста на ній не вшанували, бо „Петлюрівка“! Го-о-о, катюги! Ще ми з вами порухемося!.. прохрипів козак, стиснувши кулаки.

— Христечко, дитино моя! — обняла стара дочку.

Орися вчепилась за материну спідницю й плакала в голос.

Христя припала розпухлим, страшним лицем до материних грудей і тяжко заплакала. Вона тулилась, як та покривджена дитина, що нізвідки більше, тільки від матері, потіхи й розваги собі шукає.

— Били... і кулаками й чобітьми, коли впала... знущалися... знасилували... Ой, — мамо! хлипала вона, здригаючись усім тілом.

— Донечко, рідненька моя! — плакала й мати, тулячи до себе ту любу, так тяжко побиту голову і поливаючи її сльозами.

— Хотіли вбити... щоб сліду не лишилося... казала плачучи Христя, — Оце він... Горбенко... порятував мене... поміг утекти... Його теж хотіли вбити...

— Боже мій!.. За що це? За які гріхи? — казала стара крізь сльози

І знов упала на подушку знесилена голова. Серце звмірало, бо не могло вже видержати, а на грудях мов тяжкий камінь лежав і гнітив.

І знову страшні спогади марою стали перед очима.

Недовго посиділа з нею Христя. Днів три спочила, поки відтухли очі. — ті сіро-блакитні очі, такі жалісні з під забряклих синіх повік, — і подалася з раненим козаком Горбенком до своїх, на фронт. Не сила була вдержати її.

— Там таке горе, мамусю, стільки хворих, ранених, нещасних!.. Я ще їм послужу; я вже піддужала. Я, мамо, знов до вас довідаюся.

Не довідалась... Довго виглядала її стара, дивлячись крізь брудні шибки на той брудний двір. Почались осінні дощі і ще сумніше та холодніше стало. Аж оце три дні тому...

— О Господи! — знову вихопився з грудей болізний стогін.

...Над вечір приїхав верхи той самий козак Горбенко, звесь мокрий, болотом обкиданий.

— Біда, пані-матко, сказав він. — Тяжко поранена сестричка, наш янгол...

Г. Досвід

А побачивши, що бідна мати захиталась і трохи невпала, підхопив її під руку.

— Ви не побивайтесь, пані-матко: ще жива, тільки тяжко поранена. Бог дасть...

— Як?.. Як це сталося?.. — побілілими устами питала стара, вхопивши козака за руку.

— В останнім бою з денікінцями вона під самим огнем рятувала ранених. Аж бачимо: сама впала ниць, розкинувши руки. Кинулось нас троє до неї, думали хоч тіло її винести з того пекла, — аж вона жива, тільки тяжко-ранена, двома кулями в живіт. Батько Петлора своїм ав-том одіслав її на станцію і зараз у Львів повезли, у польський шпиталь. Ми уже з поляками замирились. Кажуть — краще буде... Бог його знає..

— Що-ж робити? О Боже мій! Що-ж мені робити? — ломала руки нещасна мати,

— Не побивайтесь, пані-матко, — розважав Горбенко. — Я вас туди завезу, у Львів. Ось тільки нехай ці дощі перестануть; підводи знайду тай поїдете.

— Зараз їдьмо! — змолилася стара.

— Ніяк не можна: підводи тут не знайти, а до станції далеко, пішки не дійдете, ще й з дитиною малою. Ви пождіть день-два, — я скоро знов тут буду.

— — — — —
— Уже три дні минуло, а Горбенка нема.

З того вечора щось неначе обірвалось у серці у старої. Це остання надія її, остання опора захиталася. Досі вона ще перемогала і холод і голод, — бо й ті жиди, що ділилися з нею останнім, самі ледве животіли у зруйнованому містечку. Цих три останні дні стара вже не мала сили ходити; вона лежала приголомшена з тяжкими думами своїми.

Жидівка, бувало, принесе ріденького чаю, фасолі якоїсь, — та й до того охоти не було.

— Дитину погодуйте, серце, — просила стара, — а мені в душу не йде їжа.

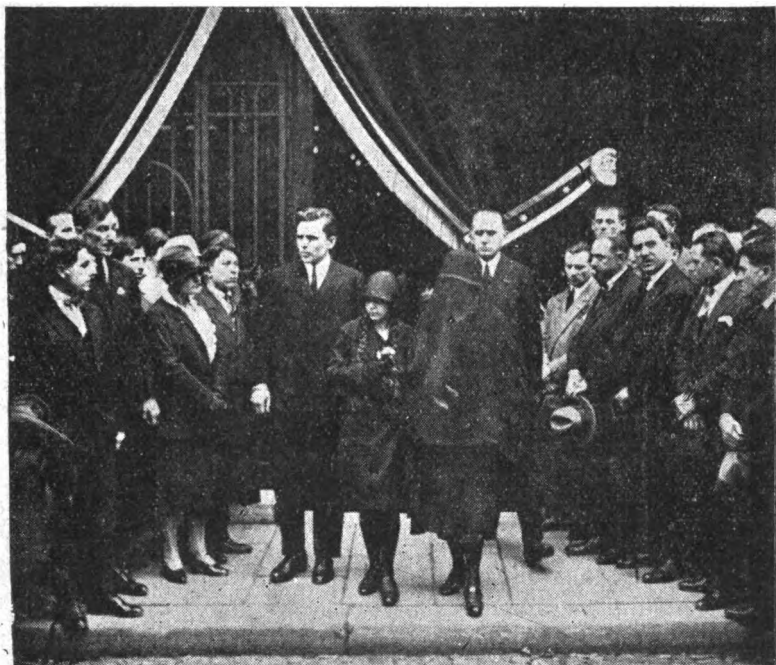
— Хоч би чаєм загірлися, — умовляла жидівка.

— Спасибі... Поставте, може вип'ю.

Але й чай той стояв недопитий і на половину.

— — — — —
А ніч темна, страшна здавалася безконечна. Враз бабусі щось неначе осяяло ту темряву. Перед її очима став щасливий спогад, іше з тих часів, що перед революцією: Христа з дитиною на руках, — гожа, рум'яна, як та квітка весняна. Микола веселий, здоровий, щасливий бере у неї дитину з рук, гуцькає її вгору, прицьмокуючи, а дитина сміється з радощів, аж заходиться...

— Діточки мої, діти мої!.. шепочуть старі уста.
Почало сіріти. Вже завиднілись у тому присмерку
брудні облуплені стіни, руді двері, крива шафка у кутку.
Орися заворушилась, витягнулась і повернулась на
другий бік. Бабуся затерплими руками поправила на ній
хустку, попідтикала під боки.

Удова С. Петлюри п. Ольга з донькою Лесею виходять за домовиною

Не сон, а змора-дрімота сплющила старі, затухлі від
плачу очі.

Скрипнули двері: ввійшла жидівка з чайником і шклян-
ками й поставила їх на столі

Маленька Орися сиділа на постелі в ногах у бабусі...
— Цитьте, — сказала вона тихо жидівці. — Бабуся
спить. Їй мабуть полекшало, тільки вона дуже змерзла.
Я її накрила хусткою, та ніяк не можу загірті. Така холо-
дна.

Бабусі справді полекшало: вона спала сном вічним...

О Ф І Р А.

Покій у гетьманському палаці в Батурині. Гетьман стоїть коло вікна, Пилип Орлик читає схилившись коло стола. Вечір. Горять свічі.

Орлик: Наказ двом сотням на канальські праці.

Гетьман: Знов Націю окрадено Козацьку,
Шляхотні кости зложать над Невою.
(підписує)

За цей наказ Москва заплатить тяжко ;
Про лови мріймо : лови на ловців.

Орлик: Універсал Засеймським сотням од гетьмана,
Що сотника нового ознаймує.

Гетьман: Нех помененному (писанням сим варуєм)
Якихсь образ не чинять неужито.
Тамтейшее Засеймське Товариство
Давно мені фрасунку завдає,
В сребролюбivosti забувши про отчизну.
Хоч сотник тот і словом не промовист,
І в бенкетах старшинських незвичаєн, —
На вражії підступности він чуйний,
І слава України — жизнь його.

(підписує)

Орлик: (збираючи папери)

Суть вісти потаємні, ВашМость. Ніжин
Є зафрасований словами протопопи,
Що в гутірці з братаничами мовив :
— Ясновельможний Пан наш приведе до згуби,
Змагаючись за вольности козацькі.
Хай для спокою годиться з царем,
І ми прийшли до патріярхи в скрусі. —
Іще інії з духовенства так казали
Ми ж маєм вісти : плинуть гроші царські.
У Білій Церкві братчиків злапано :
Сам Петрик персоналітер є близько,
Не знати з ким, а діситур з Татаром.
А на границях наших, прошу я ВашМости,
Colonia Romana, чиста Америка :
Коло Мерефи шляхтич Борковинський
Сусідам, неприятелям одвічним,
Спалив дворище, два села і церкву,
Ще й хвалиться, бо певний моци шабель :

— Ведлуг декретів Божих і Гетьмана
Ждайте голови моєї в моім дворі, —
Мої ж бо хлопці завжди наготові! —
Є в него дільце спіжне й сарпатини...

Гетьман: — Чекай, ВашМость. Пошли своїх до Порти,
Запевниш у прихильности султанській —
Вона поможе Петрика ускромить.
Ще протопопи бороню чіпати,
З митрополитою ж розмовишся а скоро.
Того ж, що зневажає світ і владу,
В найближчих ночах підступом порвати —
Нех судить суд його мій скоро й справедливо,
Здоровля Батьківщини маючи на мислі.

Орлик: — А добра незлічені?

Гетьман: — На кошт значка віддати.

Що маєш ще до мови, ВашМость, нині?

Орлик: Незгода між значними: ждуть хвилини,
Але якої? Ріжні в них химери.
Укупі лиха відбувають не хочуть, —
Рука гетьманська за тяжка.

Гетьман: — Та краю служить.

Е, годі... Знаю. Наша річ є тяжча:
Ховати зброю, нищити свавольців,
До слухних хвиль Москву вбирати в шори.
Однак на злість усьому будувати буду!

Орлик: Ще піймано Татарина о світі,
Блукав, ВашМость, коло Твого палацу.
Мав дисльокацію покоїв і кинджал.

Гетьман: — Москва, чи вороги мої любезні?

Орлик: Умер без слова він.

Гетьман: — Най відпочину. Годі.

Зостав мене самого.

(Орлик відходить)

(Гетьман — сам. Крізь вікно чути перекликання вартових над Сеймом: „Вартуй!“)

Вартуй, вартуй, гетьмане України,
Щоб тут шаблі не заиржавіли козацькі,
Щоб леза душ нагострені були!

(стає на коліна перед святим образом)

Мій Боже, мій Володарю єдиний,
Я ближчий смерті є ніжелі жині,
Час персть гріховну персті повернути.
Де ж Твій наказ великий, де він, де він?
Жинь наша брань єсть, і часи потомні

У нас шукатимуть тих чинів вікопомних
Для старожитних вольностей і слави,
А наша жизнь пливе як сон недобрий...
Владико, обуди одвічне наше гасло,
Знак наших прадідів, що в панцирях шкіряних
Страхали Візантію, Перси і Болгари,
Знак наш постав — в степу блискучий меч.

(підводиться замислений)

Як він заблисне знов — чи буде Руссю Русь,
Чи пристрасти сучаснії зівянуть
Від слів наказу збройного і сурм,
Сурм огненосної будучини України?...
О ти, ти, псе, кунктаторе злочинний,
Ти, що не знаєш чести вільних націй,
Що забаганками руйнуєш Батьківщину
І підлістю підносиш чужоплемних,
Святії кости предків зогиджаєш,
Блюзнірствуєш на лицарів каліцтво,
Що мстишся слабому, а сильному чужинцю
Цілуєш пальці, що з убивств криваві.
Безсилку, плоті бруд і дух свій отупілий
Превище справи спільної поставив,
І вуха воском заліпив, пустивши в душу лжю, —
Не подолаєте! Вартуй, вартуй, гетьмане,
Багато псів од Припяті до Буга,
Між Доном і Дністром багато змії сичить.
І нині, хто приятель, завтра — зрадник,
Позавтра — вбивця і труїтель люду.
Коли ж, коли прийде великий бій
З насильством збвні, хамством, що довкола?
Минає час, а Божих слів не чути.
Владико, довго ще на Твій наказ чекати ?

(Чути затаєні кроки на сходах, чути підкрадання коло дверей).

Хтось близько є ворожий? З півночі, зі сходу?
Наємний раб, слуга царський, магнатський,
Чи черні безголової підхлібця?
Ти йдеш? Що ж, я готовий. Та не легко
Удасться вам пробити серце кволе.

З голою шаблею кидається до дверей, — там стала усміхнена Кочубеївна. Вона в блискучих шатах пливе як корабель, завітчаний прапорами. В глибині — її вірна Мелашка. Гетьман у низькому уклони вітає судійвну).

Кочубеївна: — Вітай, гетьмане! Ні се не убивця
З розбійничого царства на півночі,

- Не раб наємний, не підхлібця черні,
Се я, твій квіт рожаний і наймильший!
- Гетьман :** — Мурований мій покій щасний є,
Я ж — щасний постократно, ВашМость ;
В своїй любови, прошу я ВашМости,
Мене ховати вірно й неодмінно!
- Жочубейвна :** — Замісно замикаєш двері ти, гетьмане ;
Зітхань дівочих легіт не пізнаєш,
І слова тихого за муром не почувеш, —
Тож я ввійшла сама в твої блискучі салі.
Я з дому, непокірна, утікала
І страшно так було у сяйві срібнім линуть
Серед кущів цвітучих, росяних лугів ;
Хміль ноги обвивав, черемха білим цвітом
Осипала мене, ясмини озирались,
І коси квіти придорожні заросили.
Ходили вартові коло твоїх вікон,
Фонтани били, сипав стріли місяць,
Коли спинилась я у кучерявій п'їтьмі,
Ждучи на слухну хвилю. В тебе, володарний,
Вікно світилося огнисто, найяскравіш, —
Від нього слалися в далечину стежки.
І мріялось : я йду стежками тими,
Я наближаюся, я над тобою, близько,
Ще ближче і у пестошах шалених
Вся розсипаюся, мов черемшини цвіт,
Тебе у пахошах весінніх положивши.

(відмикає швидко ж рухом вікно)

- Відчуй, ВашМость, як м'якко дишуть трави,
Як тепло сріблиться над водами розквітлість,
Як — повне радощів медове повівання
Від неба, від землі і від очей, що люблять !
- Гетьман :** — На стежках світляних, що в тьмі з мого вікна,
Чи лиш жагу побачила ти, панно ?
А доля України не ступає ними ?
- Жочубейвна :** — Пробач, гетьмане !
- Гетьман :** — Ні, пробач наймильша,
Як я скажу, що ти не Українка,
А жінчина, що лиш про втіхи мислить.
Тож слухай, доне краю, і дивися.
Зрана до вечора мені кивають тіні,
Кивають постаті тяжкі, несамовиті.

(показує в п'їтьму)

Вдивися у глибінь і там поход побачиш.
Стань коло мене і візьми за руку.

Кочубеївна : *(з напівпримкнутими очима дивним голосом)*

— Ступою їде він, увесь у кармазинах.
Кінь вороний ирже, — їздець мовчить,
Уста закусуючи на блідім обличчі.
Сколише берлом : брат на брата йде,
Забувши мудрости накази й батьківщини.

Гетьман : Старшинська бута, проводир безумний.
Хто ж далі скаче ?

Кочубеївна : — На буланім коню,
Над гривною схилившись, сива жінка
Із згорток сірої широкої киреї
Кидає жмути зимних чорних змій.
Шипіння чую скрізь ; серед поспільства,
У дворищах міщанських, за столом старшин.

Гетьман : — Збав, Боже, нас од нашептів незгоди.

Кочубеївна : — А ось осмолена розгніваним козацтвом,
У пірря вваляна, опльована жінками,
На горбоконику потрюхує безстыдно
Мара криклива ; голосом штудерним
Зароблені шаги в свого пана
Вихвалює, гукаючи...

Гетьман : — ...продайтеся і зрадьте !
Ще що бачиш ?

Кочубеївна : — Глухо стогне правда...

Гетьман : — Скажи, хто є там ?

Кочубеївна : ... і ридає совість.

(мовчанка)

То смерти й хаосу бездушний батько.

Гетьман : Хто ?

Кочубеївна : — Тяжкий і безфоремний розвернувся змій
Над краєм нашим в душних оболочках,
Ні голосу не чую, ні зітхань, нічого...

Гетьман : — Се — він, одвічний ворог мій і неба,
Кого ненавижу до згину, до останку !

Кочубеївна : — Мов сонцем спалені, пониклі, хирні трави—
Лягають чини людські, вянуть мислі...

Гетьман : *(перериває її слова)*

— Оспалости дияволе, будь проклят,
Будь проклят, ще раз проклят будь !

(мов обуджена від сну зилиться до гетьмана Кочубеївна)

Кочубеївна : — Рятуй, гетьмане, нас, рятуй нас,
Веди наш край до сонця над потвори,
Скори ці bestії, нечисті слуги вражі !...

Гетьман: — Іще мовчать зловісники руїни,
Бо зовні круки надлітають чорні.

(хвиля обридження і жаху переходить через Кочубеївну)

Кочубеївна: — Москва нелюдська...

Гетьман: — Так, Москва державна.

Москва юрбдива, що із блаженьких мрій
Стремить до дійсности—хоч катом, а звитяжцем ;
Мертвота плине з лиць закаменілих,
Що під бичем збивають дім новий,
І до касарні тої хочуть нас загнати,
Велику Русь, що прадідами славна,
І Хмелем відома і до шабель метка !

(грозить комусь далекому)

Мертворожденії твої діла, безумче :
На Заході навчився ти системи,
Та дух життя тобі не супроводить,
Творців не буде з забаганок царських !
В умах тупих рабів розсиплеться Росія,
Ми перші висміємо задум безталанний,
Потомні славою, багаті духом жизні,
Де — шана кожному і всій державі — честь !
Наповнений є змістом многокартним
Наш кожен стан і ремесло шокожне,
І, навіть, чернь собі не має рівних,
Вмираючи за вольности вселюдські.
Мине Росія, твір рабів лукавих,
Мине гніздо осадчих — Січ бутна, шалена,
Умів захватних порив встатечніє,
Мушкет козацький обгородить межі,
Всесвітнім огнищем наново стане Київ, —
Тоді імя Мазепи в звуках сурм військових
І туркоті варстатів, дзвонах монастирських
Пізнаєш, світе, як еси широкий !
О духу півночі, нечистий, темний духу,
Моє імя — то поколінням знак !...

(Світанок на дворі. Мов кольони військ, пливають сутіні).

Коли ж у боротьбі, підтятий серпом часу,
Впаду я, не відкривши їм будуччину вели
Коли ж мене, швидкі до втоми й мляві,
Не зрозуміють, яснее полковництво й старшиство ?

Кочубеївна: — Син України в Нації зневіривсь ?

Гетьман: — Ні, дяка Богові, шо я є син народу,
Що із барвистостей своє життя сплітає,
Самими іграми дивуючи Європу.

Кочубеївна: — Чого ж гетьманська воля хоче від народу
Чого ж квилить гетьманський дух у неспокою?

Гетьман: — О, зоре ясна! трівожно є мені,
Велику хвилю гріх великий стратить.
Як ти прийшла, вилися в мене мислі
В смертельній муці... Що ж то є велике?

Кочубеївна: Гетьмане мій великий?

Гетьман: — Офіри, ах, офіри...

Ти земле українська, найсвятіша земле,
Ти Нашіє моя, в якій найвищі сили
Чекають знаку визволю од Бога,
Офіра, — ось той знак, що нас усіх одновить,
Офіра, — ось огонь, що в нім скується Русь.
Офіра дасть нам час, як станемо з шаблями,
Питаючись, де ж ділися примари:
Незгода, Ненависть і балакуча Нехіть?
Ми — вольні є, ми є початок світа!..

Кочубеївна: — Глибоке маєш серце, ВашМосць, серце дивне,
Що мури прийшлого проходить, що у світлі, —
Чи ж я є в ньому?

Гетьман: — Зоре, над усіми!

Кочубеївна: — Чи ж би?

Гетьман: — Ви жінщини проходите в блакиті
Моєї пам'яті, мов сніговій троянд,
І — дяка вам за кожен знак чуття:
Козачці сміливій, бурхливій гетьмановій,
Усім, що ткали килими моїх годин
Нитками гордості, буянн'я і щедроти.
Та все ж найвища дяка чистій панні,
Що в серці в мене королює й світить!

Кочубеївна: — Гетьмане мій, гетьмане!..

Гетьман: — У чистість я її повірив як в молитву;
Коли ж прийшла до мене пристрасна й віддана,
Я стримав серце власне, мислячи про честь,
Про честь її дівочу і мою гетьманську
Час чистий близько, будьмо гідні часу.
Для щастя вищого, для чести України
Тепер ми мусимо на віки роз'єднати
Рукою твердою закохані серця.
Коли любов людей Любовю опануєм,
То буде чуда знак, офіри слово.

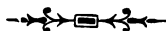
Кочубеївна: — Гетьмане, я є жінка.

Гетьман: — Українка — ти.

Тож мусиш володіть своїм життям, як пані.

Кочубеївна: — Я умираю, мій гетьмане...

- Гетьман :** — Встань, живи !
Послухай голосу мого, то велич мовить.
Нехай мій дух братерський вище кличе
Тебе над се життя.
- Кочубеївна :** (*випростовується*) — Я — знову я, ВашМосць.
- Гетьман :** — Есть більшая любов над ту, що мала ти.
- Кочубеївна :** — Дріжить душа моя скривавлена, гетьмане,—
Я ж слухаю тебе, як воду пю живую.
- Гетьман :** — Есть більшая любов, ніж сі тілесні втіхи.
Я бачу у тобі її сліпучий промінь,
Ти злото пристрасти влила до сталі чину;
Се бачу виразно : мій край великий, буйний
Учинить так тепер, як ти вчинила, панно.
Огненне слово гарту, що нам Жизнь дала,
То слово Боже людським проявилось чином,
Іде великий час : живи, живи, мій краю !
- Кочубеївна :** — Гетьмане мій, живи !
- Гетьман :** — Душе дівоча чиста,
Нехай віки тебе благословлять однині,
Хай Русь тебе в своїх молитвах споминає,
Щоб покорити демонів хаосу й смерти...
Ти переможеш, Україно, за тобою Дух !

Ф. Дудко.

Упирь.

Робертowi Лисовському.

За холодними шибами вікон — чорний осінній морок,
і сліпі блики на шклі, як лискіт мертвого ока. Час від часу
несамовито жене вулицею вітер — лопотить бляхою на
покрівлях, гуде і тонко свище у верховітті голої за вікном
тополі.

Точка простягає гнучку руку до маленького японського
столика і дивиться на годинник.

— Миколо, тобі пора вже. Спішися.

Микола встає й озирається по кімнаті.

В покої повно-повнісенько меблів — повернутись нема
де. Перенесено сюди все з двох інших покоїв, що пустою
стоять серед руїн за замкненими дверима. Третього дня вле-
тіла туди з-за Дніпра большевицька граната. Горою лежить
тепер на підлозі там груз і крізь величезну діру в стіні ди-

хає знадвору холод, і чути, як тоскно гуде десь під балконом на телефонних дротах вітер.

Микола шукає по кімнаті свої рукавички — де ж вони ?

Ах, прокляття зо всіма цими війнами, революціями, станами військової облоги, що перевернули догори ногами ціле життя і підпорядкували волю людини своїм ідіотським драконівським законам. Чорт !

І встали перед очима холодні літери суворого наказу комендантури :

„...Особи, яких пізніше вказаної пори буде затримано на вулицях міста, підлягають суворій карі по всіх строгах воєнного часу...“

Метнувся по покою — ну, де ж, де вони до чорта ? Ах, ось !..

— То, значить, до завтра, Точко.

Точка, молодо вигинаючи еластичне тіло, встає з софи (похотливо дзвенькнула під нею пружина) — і вохкі, пухкі напівроскриті уста простягаються знизу до його вуст і солодкою отруєною отуманюють мозок. І щось гаряче німіє в грудях від дотику твердих дівочих персів, і якась п'яна млість розливається по тілу і обхоплює його безсилістю і жаданням.

Микола обіймає рукою Точчин стан і тисне її до себе, гнучку, пожадливу.

— Ну, йди, йди вже, Микольцю. Я боюся, щоб ти не спізнився.

І п'яний від любови, отуманений солодкими дотиками — Микола виходить і швидко спускається сходами на вулицю.

Холодна темрява навколо. Шуми вітру в гіллях дерев і задумливо-однотонне, журливо-докучне, як самотній сум вночі серед поля, гудіння телеграфних стовпів.

Микола підносить комір і, засунувши глибоко руки в кишені, голосно стукає закаблуками по тротуарах.

На вулицях — ані живої душі. В домах заборонено засвічувати лампи на вулицю — і стоять вони чорні, осліплі, немов величезні гробівці по боках мертвих алеї велетенського цвинтаря-міста.

Десь глухо за Дністром бовкнула гармата — і в ту ж мить в шипінням і свистом перелетіла над Миколиною головою страшна ракета смерті і десь гучно розірвалась.

— Приємність ! — всміхається Микола і завертає круто вбік.

З-за рогу вулиці раптом налетів на нього зі сторони Дніпра дикий порив вітру — і пах він водою, вохкістю і мокрим холодом чорних розгойданих хвиль.

— Не втримаються Жоржики. Через день-два, видно по всьому, „товариші“ таки виженуть їх.

Потім почав думати про Точку.

Великі електричні ліхтарні стооким чудищем розляглися по місту і моргали в темряві посеред мертвих просторів вулиць.

Раптом з протилежного кінця площі, на яку вийшов Микола, опукло, як корок шампана, вибухнув стріл. За ним, поспішаючи, луснув другий і третій.

— Когось вже „разделивають!“ — майнуло в голові, і моторошний страх мурашачими лапками дрібно задряпав по тілу.

Микола втягає голову в плечі і тулиться до темного виступу пілястра.

Стихло.

— Ах, чорт візьми!

І шкодує, що злякався наказу комендантури, який забороняє носити зброю, і не взяв револьвера. На цій площі знаходять що-ранку під ятками і рундуками раз-у-раз людські трупи.

Враз з-за темних рундуків виїхав на площу фіякер. Лівиво клацали по бруку кінські підкови, гумові шини плигали на камінні і м'якко гуркотіли.

— Також лиха година когось додому жене!

І зрадів, що бачить живих людей, і рішуче простає їм назустріч.

Не доїзжаючи кількох кроків до нього, фіякер зупинився.

В повозі сиділа росла постать денікинського офіцера. Світло ліхтарень масно вилинуло на золоті його погонів і опуклій кокарді — і на душі у Миколи стало враз спокійно.

Микола порівнявся з повозом, глянув на чорного офіцера і попростав далі.

Офіцер немов не помічав його. Але раптом швидко скинувся, виставив рушницю і крикнув :

— Стой!

Микола зупинився.

— Хто?

Артист-маляр.

— Куди?

— Додому.

— Комуніст?

Микола оторопів.

— Комуніст, питаю?

— Ніколи комуністом не був. Я маю при собі всі документи.

Офіцер рвучко відсунувся набік.

— Шляються по ночах. Сідай!

Микола стояв.

— Сідай, кажу!

І клацнув рушничним затвором.

— „Бігти!“ — майнуло в голові. — „Але куди — всі брами замкнені!..“

Ступив до фіякра, підніс ногу на ступеньку і сів поруч з офіцером.

— Вези! — скомандував офіцер.

Фіякер потягнув віжки, і повіз рушив.

— „Ну, що ж — хай везе, коли має охоту!“

— Я артист-маляр, і всі документи маю при собі в порядку, — вважав для чогось потрібним ще раз заявити Микола.

Офіцер мовчав. Він пильно дивився кудись вперед поза візникові плечі.

Обігнули темні купи яток серед ринку і попрямували в другий бік площі.

— Гроші маєш? — несподівано запитав офіцер.

Холодний піт виступив на чолі у Миколи:

— „Що він задумує?“

— Гроші?

У Миколи були гроші: ще сьогодні одержав від Тани Трубецької (княжна! — о, треба вжити, як засіб оборони, для цих йолопів!) двісті карбованців за портрет. Але..

— Є трохи — два карбованці і щось дрібних. А що?

Бо скажеш: є — забє на місці: не дозволить же „честь-офіцерська“ виправдуватися потім у комендатурі, що обібрав чоловіка!

— Ага.

Офіцер ткнув рушницею в спину візника.

— Стой!

Фаетон підїхав під велику ліхтарню і став.

До Миколи:

— Можеш йти собі.

Здивовано видивився на офіцера.

— Іди, кажу.

— А може б ви відвезли мене до комендатури?

— Ти підеш?

Микола хвилину вагався. Потім рвучко підвівся і зіскочив на тротуар.

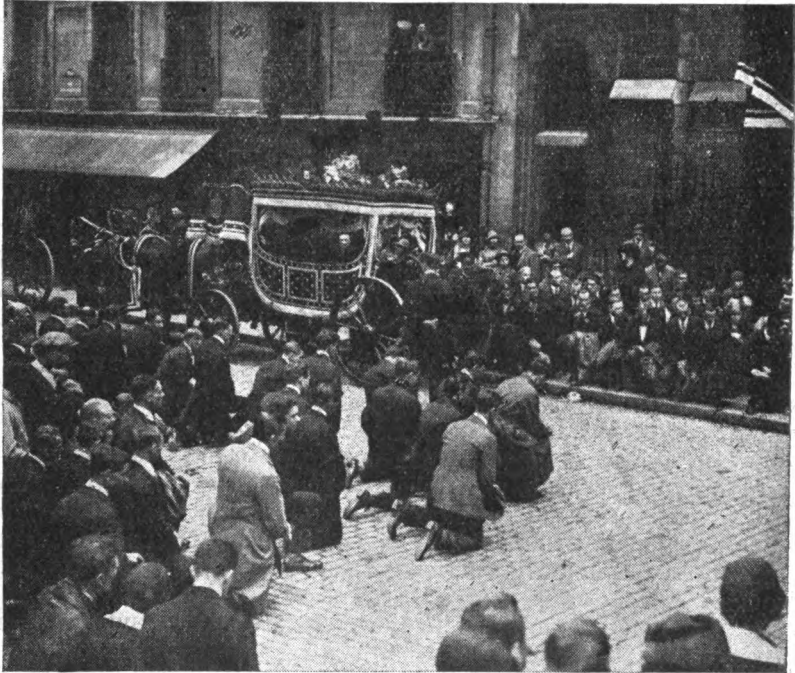
— Гайда додому!

Микола повернувся. Але раптом щось ніби штовхнуло його в плечі. Вмить озирнувся і відрухом руки відкинув націлену в його голову рушницю.

Цівка ригнула вогнем — і, боляче ляснувши у Миколиного вусі, гримнув з рушниці стріл.

Дикий жах обхопив Миколу. Рвучким рухом вхопив гарячу люфту рушниць і з усіх сил потягнув її до себе. Офіцер вискочив з повоза і шарпонував рушницю назад, і завязалась боротьба.

Офіцер був дужчий, але жах надавав Миколі небувалої сили. Рушниця вертілась у руках, хиталась, груди сильно віддихували, з відкритих вуст вилітав хрип, хекання харчання і злобні вигуки.

На улиці перед церквою підчас вічної пам'яті.

— Що ви робите? За що?.. Одумайтесь!.. — кричав з жахом Микола.

— Пусти!... Ти чуєш?.. Пусти, т-твою матір, хрипів офіцер.

Миколіні руки, мов кліщі, вчепилися в рушницю, і офіцер, не маючи сили вирвати її, почав боляче копати Миколу ногами. Микола ухилився, але коли офіцер пошматував за каблуками йому штани і роздер тіло — став відбиватися носками черевиків. Втомлені ноги врешті не витримали — обоє впали на брук і заворушилися в шаленім герці.

— Пусти, сукин син!

— Не пущу.

— Пусту, говорю.

— Не пушу.

І хрипло харчали їхні дикі, повні звірячого жаху й злоби голоси.

Нарешті оба безсило встали на ноги і почали переводити дух.

— Пуститиш?

— Ні, не пушу.

— Сволоч, большевик!

— Хай буде, але не пушу.

Візник спокійно сидів на передку повоза і, не повертаючи голови, крутив у руках цигарку.

— Ідемо до комендатури! — крикнув офіцер.

— Ідемо! — згодився Микола.

І вони обоє, не випускаючи рушниці і цупко тримаючись її, сіли у повіз.

Візник цмокнув, і кінські підкови зацокали серед глухої тиші вимерлих вулиць.

У вікнах домів — сліпий морок, і дивно і дико було почувати себе самотнім серед цього моря набитих живими людьми камениць, глухих і байдужих на все, що — поза ними.

Проїхали кілька вулиць.

— В цьому домі мене добре знають. Хочете — зупинимось і поспитаємо у домового сторожа.

— Я тобі покажу, мерзавець, сторожа!

Микола став відчувати на пальцях пекучий біль. Глянув і похолов — підчас боротьби на бруку офіцер поздравив його мясо з пальців і на одному з них, сильно скривавленому, білілася тоненька, така незвична на вигляд кісточка.

Віїхали на площу під пам'ятник. Офіцер зупинив фіякра.

— Вилазь.

— Куди?

— Вилазь, говорю тобі.

— Я не вилізу. Везіть до комендатури.

Офіцер враз сильно штовхнув його ліктем під бік. Микола похитнувся від болю, але швидко вперся ногою в підступеньок і ще сильніше стиснув рушницю.

— Не вилізеш?

— Не вилізу.

— Сволоч! Пізнаєш місце, де ви — таку вашу матір — графа Келера вбили?

— Ніякого графа Келера я не знаю. Везіть мене до комендатури.

З далеких задніпрянських просторів долетів вибух гармати — і з шипінням, пронизуючи темний морок, проне-

слася над головами граната і, гучно розірвавшись, бризнула над банями церков сліпучим полум'ям.

З-за пам'ятника вийшло кілька чоловік патрулі і наблизилося до них.

— Що тут таке? — спитав, підходячи, офіцер патрулі.

— А от бандита зловив, большевика. Ішов сволоч вулицею і дер на все горло інтернаціонал.

— Пане офіцер, я вас прошу — відправте мене до комендатури. Ніякий я большевик не є і ніякого інтернаціоналу не співав. Спитайте у візника. Я вертав додому, а поручник напав на мене і хотів застрілити. Я вас дуже прошу...

— Будьте ласкаві, панове, злізти з повоза і піти зі мною до комендатури.

— Пощо? — закричав чорний поручник. — К стенке цю сволоч — і по всьому.

— Я вас прошу, пане поручнику.

Вони вилізли.

— Пусті! — закричав чорний офіцер, видаючи з рук у Миколи рушницю.

— Ні, не пущу. Прошу вас — звернувся він до офіцера патрулі — відібрати у поручника рушницю.

Начальник патрулі підійшов і взявся за рушницю.

— Пустіть!

Оба пустили.

— Прошу за мною!

І вони пішли. Чорний офіцер спереду, Микола ззаду.

Руки у Миколи щеміли від болю. На душі було тоскно і гидко.

Миколу завели до якогось покою і залишили самого. Офіцери пішли до коменданта.

— Він співав інтернаціонал. Він пропонував мені викуп, — чув Микола з-за дверей. — Я не можу, пане полковнику, попускати злочин і зраду.

Микола встав на ноги.

Двері відчинилися.

— Прошу.

Великий покій, за бюрком — полковник з золотими погонами, коло нього молода дама.

— Ви хто?

— Я артист-маляр. Вертав додому від знайомих і от...

— Вас хто знає в місті? — спитав полковник.

— Мене дуже багато людей знає. Прошу вас запитати по телефону у князів Трубецьких. Я ще сьогодні був у них.

— Князі Трубецькі? Добре. Можете, пане поручнику, йти. І я дуже вас прошу...

Микола далі не чув. Полковник вийшов з чорним по-

ручником до сусіднього покою і там йому вгрущаючи щось доводив.

— Сядьте! — запросила пані. — Але — який у вас вигляд! У вас обі руки в крові...

Микола глянув на руки і здригнувся.

— Це все, madame, в боротьбі з цим офіцером.

— Який жах! І це завжди з ним!... Я не розумію, як можна доручати такому божевільному комендантські обов'язки...

Микола підходив додому сквапливо—швидко. Звуки ходи його відгукувалися в нишах домів і склепінні брам, лякали його і примушували раз-у-раз озиратися по сторонах.

Ліхтарі таємниче моргали в п'ятьмі. Вітер без перестанку гнав по вулицях, свистів у ґратах огорож і гуркотів на вивісках і по блясі покрівель.

За рогом вулиці, в яку хотів завернути Микола, раптом вибухнув стріл.

Микола зупинився.

Звук стрілу струхнув чорну гущу ночі, прокотився гучно вулицями і полохливо втік кудись по-за дальні закрути і темні переулки.

Стихло.

Микола хвилину стояв без руху. Потім, хапаючись пальцями за шорстке каміння домового цоколя, обережно пошунував наперед і визирнув з-за рогу.

За кілька кроків від нього стояв знайомий фіякер з приставленою до повоза рушницею. Оподалік від фіякера, припавши на колінко, стояв схилений над трупом чорний офіцер і порпався в його кишенях.

Шалена злоба гарячим паром вдарила в голову Миколі. Диким поривом кинувся він до фіякера і схопив рушницю. І не встиг офіцер підвестися на ноги, як Микола клацнув затвором, підкинув рушницю до плеча і вистрілив.

Офіцер незграбно змахнув руками і гримнув на землю.

Візник, що весь час сидів непорушно, ледве помітно повернув голову в сторону офіцера.

— Дочекався таки пес свого!

Потім, не глядячи на Миколу, попросив:

— Чи не маєте часом сірничка, пане?

Микола запхав руку до кишені і одразу почув, як всього його обійняв страшний дріж.

Візник запалив цигарку, простягнув сірники Миколі і взявся за віжки.

— Треба поїхати до комендатури заявити, що хтось уконтрапупив цього сволоча.

І сіпнув віжками.

Микола хвилю дивився йому вслід. Потім кинув рушницю і стрімголов, гучно гупаючи закаблуками, побіг вздовж вулиці.

Вітер свистів йому у вухах, в очах мерехтіли ліхтарні. Біг Микола в сторону від свого дому. Він біг тими вулицями, якими недавно переходив сюди — назад, до Точки.

Ст. Сіронолко.

З життя української кольонії в Москві.

(Сторінка зі спогадів).

Присвячується світлій пам'яті С. В. Петлюри.

Вже після першої російської революції 1905-го року старше українське громадянство, що перебувало у Москві, вживало заходів до легалізованого об'єднання всіх тих Українців, яких доля закинула у чужу столицю шукати знання чи заробітку. З тією метою ще в 1910 р. було подано на реєстрацію статут клубу „Українська Хата“, але градоначальник вніс на позитивне рішення Московського Присутствія протест, який підтримав зі свого боку Міністр Внутрішніх Справ. В своєму рапорті до Сенату, куди фундатори клубу „Укр. Хата“ подали скаргу на протест градоначальника. Міністр Вн. Справ визнавав неможливим дозволити на засновання в Москві Товариства „Укр. Хата“, „яко такого, що змагає до здійснення вузько-національних цілей і тим загрожує суспільному ладу та безпечності“. Сенат, розуміється, згодився з міркуваннями Міністра Вн. Справ.

Після того було вирішено перевести об'єднання українського громадянства в Москві під прапором музично-драматичного гуртка „Кобзарь“, статут якого нарешті був затверджений в кінці 1910 р. До речі пригадаю, що головним ініціатором і першим головою цього Товариства був С. М. Хвостов, пізніший сенатор, що був потім розстріляний большевиками.

Але ще до засновання гуртка „Кобзарь“ українське громадянство Москви вирішило згуртуватися, щоб належно підготувитися до святкування 50-ти річного ювілею смерті Т. Шевченка, і з цією метою утворило Комітет для упорядкування Шевченківських свят у Москві.

Не стану тут з'ясовувати ту величезну роль, яку відіграв Московський Комітет, зумівши надати ювілейному

святу дійсно національний характер та притягти до участі в цьому святкуванні широкі кола українського громадянства як з В. України, так і Галичини. Як відомо, на батьківщині Великого Ювілята російська адміністрація проклямувала: „Святкування не буде!“, і лише в Москві вільно пролунало українське слово — привітання від Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, Товариства „Просвіта“ у Львові, Наукового Товариства в Києві, делегатки з Києва письменниці Л. Яновської та ин.

Похоронна процесія з вінками і домовиною С. Петлюри.

Щоб зафіксувати все, що було виголошено на Шевченківських святах у Москві, Комітет вирішив видати збірник „На спомин 50-роковин смерті Т. Шевченка“.

Збірник був виданий двома мовами — російською й українською, при чому переклад рефератів і привітань з російської на українську мову, а також коректу самого збірника перевів С. В. Петлюра, який в 1911 р. — вже після Шевченківських свят — оселився у Москві, де заняв посаду бухгалтера в одній транспортній конторі.

Приїзд С. В-ча до Москви зразу відбився на діяльності Т-ва „Кобзарь“ та української секції при Товаристві славянської культури, які незадовго перед тим утворилися.

С. В. став найактивнішим членом цих організацій, виступаючи в них з рефератами чи з промовами, в яких

з надзвичайною експресією та чулою щирістю розповідав перед старшим і молодшим українським громадянством, що перебувало на чужині, про потреби та інтереси рідного народу, з мистецьким натхненням змальовував змагання українського народу та його інтелігенції до вільного національного життя та з гострою критикою виступав проти ворогів українського національного руху.

Як промовець, С. В. заняв перше місце серед українських діячів у Москві, а тому завжди, коли висувалася потреба прилюдної маніфестації української ідеї перед широкою аудиторією, якимось мовчазно покладався цей обов'язок на С. В-ча. Я пригадую тут виступ С. В-ча з привітанням М. К. Заньковецькій на вечірці в Т-ві „Кобзарь“, участь С. В-ча в дискусії на політичних сходах у відомого польського діяча — адвоката О. Р. Ледницького, промову йогож над свіжою могилою академіка Х. Є. Корша, що був щирим приятелем українського народу, і т. д.

І треба сказати, що промови та реферати С. В-ча були по суті курсом українознавства, так що не один десяток зі старих і молодих „Малоросів“ у Москві придбав національну свідомість власне завдяки виступам С. В-ча.

Не диво, що С. В. користувався великою пошаною та любов'ю серед студентської молодіжі у Москві, — що більше, — С. В. був її улюбленцем.

Цікаво, що промови С. В-ча робили сильне вражіння не тільки на Українців, але й на чужинців, які, не завжди розуміючи українську мову, інтуїтивно відчували особливу щирість і бадьоро — енергійний тон у промовах С. В-ча. Так, напр., одна моя знайома студентка Росіянка, якій довелося раз почути промову С. В-ча на вечірці Т-ва „Кобзарь“, стала надалі акуратною відвідувачкою тих засідань чи вечірок, на яких мав виступати з промовою С. В. І тут нема чому дивуватися, бо С. В. підчас своєї промови й сам „горів“, і вмів запалити своїм словом серце кожного слухача.

Незабаром після приїзду С. В-ча до Москви виникла серед українського громадянства думка видавати журнал російською мовою, завданням якого мало бути — освітлювати перед російським громадянством зріст національної свідомости українського народу та добиватися для українського народу того місця, яке по справедливості мусить належати йому серед народів Росії.

Редактором цього журналу — „Украинская Жизнь“ — став С. В. разом з О. Х. Саліковським, а після від'їзду останнього до Ростова — С. В. залишився єдиним редактором „Укр. Ж.“.

В своїй редакційній діяльності С. В. спірався на колегію, яка для того збиралася по неділях у редакційній

кімнаті. С. В., як редактор, умів притягнути до участі в „Укр. Ж.“ усіх найвидатніших українських письменників і публіцистів, при чому тут у пригоді стала йому попередня особиста знайомість з багатьма українськими діячами, що перебували в Галичині.

На цих редакційних засіданнях С. В. подавав інформації про політичні новини, про те, що діється на В. Україні та в Галичині, і таким чином накреслювався плян наступного числа „Укр. Ж.“, для зреалізування якого С. В. тут же вміло накидав кожному з присутніх членів редакції чергову літературну чи господарсько-адміністративну працю.

Тажко уявити собі, скільки обов'язків лежало на самому С. В-чу по веденню „Укр. Ж.“, бо редактор в даному разі мав дбати не тільки про напрям і зміст журналу, про своєчасне одержання матеріялу, але й ламати голову над тим, як би провести без ушкодження матеріял через цензуру та як полагодити грошові справи, щоб забезпечити своєчасний вихід чергового числа з друкарні. Правда, „Укр. Ж.“ досить легко поборювала усі перешкоди фінансового характеру завдяки тому, що, по-перше, мала на чолі господарської справи дуже здібного адміністратора в особі Я. А. Шеремецинського, по-друге, знаходила прихильне відношення до себе з боку друкарні та фабрики паперу, які не дуже надокучали адміністрації „Україн. Ж.“ з виплатою боргів.

Не стану також давати тут оцінку журналу „Укр. Ж.“. Досить зазначити лише те, що „Укр. Ж.“ знайшла широке поширення серед українського громадянства, яке знаходило тут відгук на болючі питання національного самоозначення та безсторонне освітлення інтересів і потреб українського народу. Вкажу також на те, що С. В. вмів в „Укр. Ж.“ цілу низку статей і рецензій (напр., статті „К драмъ жизни Шевченка“, „К вопросу о культурном творчествѣ“, „И. Франко — поэт национальной чести“).

Треба дивуватися, відкіль С. В. знаходив час для літературної праці, коли взяти на увагу, що на ньому лежало також усе листування зі співробітниками журналу, відповідальна коректа й т. д.

Взагалі могу сказати, що С. В. не знав у Москві особистого життя: з ранку до обіду — праця в конторі, а після обіду — громадсько-національна праця — то перегляд рукописів для „Укр. Ж.“, то виправка коректи, то засідання в українських організаціях, то різні наради в українських справах, то побачення й зустрічі з приїзжими українськими діячами з Петербургу чи з України, і т. д., і т. д.

З вибухом світової війни видання українських часописів на В. Україні, як відомо, було заборонено, а тому серед

української кольонії у Москві повстала думка видавати тут український журнал. Душею й цієї справи був С. В., а з матеріальною допомогою, яка дозволила зреалізувати цю думку, прийшов відомий український діяч — лікар у Москві М. М. Дикий, у власному будинку якого не раз сходилася редакційна колегія нового українського журналу „Промінь“, що був єдиним українським журналом на всьому просторі б. царської Росії за тих часів.

Ще інтензивнішим стало життя української кольонії в Москві з приїздом до Москви В. К. Винниченка (він жив тут нелегально під прізвиськом „Іван Петрович“) та не зовсім добровільним переїздом туди проф. М. С. Грушевського. В повітрі вже почувалася ґрунтовна зміна політичного укладу царської Росії, а тому на порядок дня стало питання про те, як підготувитися нам, Українцям, до того, щоб надходячі події не заскочили нас своєю несподіванкою. І слухаючи тонкі промови С. В-ча, В. К. Винниченка та проф. М. С. Грушевського, мабуть, не один мимо волі відчував, що на плечі цієї блискучої трійці саме й припаде увесь тягар будування нового державного ладу на Україні.

Тодіж таки — в часі світової війни — перед українським громадянством повстало питання про те, як має ставитися воно до участі у війні, в якій на боці ворогів російської армії знаходяться наші брати — Галичане.

С. В., який міг бути покликаний до війська, вирішив добровільно піти на війну як працівник Всеросійської Земської Спілки. В цій справі вдалося С. В-чу, через мого приятеля Т. П—ра, влаштуватися на північно-західному фронті, де С. В. зразу виявив свої надзвичайні адміністративні здібности, так що в скорому часі став фактично уповноваженим Земської Спілки, а що головне — придбав щире любов своїх товаришів і підлеглих, які при розставанні з С. В-чем, якого покликала вже з початку травня 1917 р. Центральна Рада до Києва, піднесли йому привітну адресу, чудово виконану в українському стилі.

З того часу почалася праця С. В-ча вже на рідному ґрунті — над формуванням української армії, але про цю працю С. В-ча слово належить тим, хто був її безпосереднім свідком.

Залишається сказати, що імя С. В. Петлюри стало одіозним для всіх ворогів українського національного руху вже з моменту діяльности його у Москві. На голову С. В-ча вже тоді сипалися в україножерських і чорносотенних російських видавнях лайки та прокльони. Особливо відзначався що до цього київський часопис „Кієв“, що виходив — така іронія долі — за редакцією П. Б го, рідного дядька Ольги Опанасовни, дружини С. В-ча. Це давало привід С. В-чу добродушно кепкувати з О. О-ни, що, мовляв,

гарних родичів він має. Однак дальші події склалися так, що томуж таки редакторів „Кієва“ довелося бути невірним свідком того, як населення Київа гучно вітало „славою“ С. В. Петлюру, як національного вождя й героя.

Д. Донцов.

Ceterum censeo

(З нової книги про Росію).

Підставою нашого відношення до російської культури досі є формула Драгоманова: нема ні західних, ні східних ідей, се фікція, є лиш ідеї назадницькі та поступові („общечоловічні“), спільні цивілізованим кругам усіх націй, в тім і Москалів; отже на ці „поступові“ ідеї й треба орієнтуватися, а не, за всяку ціну, на Захід.

Подрагоманівська українська ідеологія зробила не один вилім у сій формулі, але — загально беручи — анує вона в нас і досі. І се тим дивніше, що сама Росія зовсім інакше дивилася на свою проблему. Під прапором „древлего благочестия“, славянофільства (навіть і западништва), самодержавства, совітизма або евразійства, сама Росія завжди й послідовно протиставляла себе Заходові, як особну культурно-політичну або суспільну ідею. А коли й старалася диссимулювати се, підшиваючись під „общечоловічні“ ідеали, то лише, аби перелицювати їх на московське і втопити в своїм універсалізмі світ.

Європа протестувала. Ромен Ролянлові. Барбюсові та іншим „прекраснодушним“, спантеличеним сіреною зі Сходу, протиставляла вона такі імена, як Гюго, Мішле. Шпільгаген і Нецель Мекензі Уолес і Саролеа, та інших. В останні часи, коли вигнанці з Росії (переважно Жиди) повели формальну атаку на громадську думку Європи, заливаючи французькі й німецькі часописи витворами російського духа, — варто зупинитися на книзі блискучого німецького есеїста і повістяря, Сера Галляга да, присвяченій російській проблемі *).

*) Sir Galahad — Idiotenfürher durch die russische Literatur, Alb. Langen, München, ст. 164, вел 8^о. Тому самому авторові належать м. п. Die Kegelschnitte Gottes, роман (присвячений переживанням Азіятя в Європі), що, окріч смілих дотечів, вяріяється багатством ідей. Я их висталоб на десять повістей, Im Palast des Minos, може найгарніша кнєжка, написана про античне мистецтво, і пр.

Книга Галягада, що трактує про російську літературу й культуру, присвячена dem Rückgrat der Welt, нею хоче автор немоз скріпити світовий хребет, опору цілої нашої цивілізації, який грозять переломити думки, що каламутним потоком ринуть до нас ex oriente, несучи на зміну квалітету — квантітет.

Все, що прибрало певні форми, — є воля квалітативного (Wille zur Qualität). З неупорядкованого й зриваного, з хаосу, повстає гармонійно-нерівне, структура. Як нерозгадана містерія, як експльо́зія, вибухає зненацька в світі якась ідея, прибирає форму й нагло зникає, мало журячись тим, що ми звемо „по́ступом“. Так повстають людські раси й цивілізації, спонтанно, покі́рні укритій в них власній динаміці, могутньому натиску „ідеї“, що розриває шкаралу́пу хаосу, не маючи поза собою жадної мети, ніякого „по що“, як усе шляхетне й гарне. Так повстали з ам рфного Єгиптяне, Перси, Дорійці, Кельти, Германці, Римляне.

Але з Росією — було зовсім інакше!

З її хаосу нікому ще не вдалося нічого викристалізувати. ні Івану Грізному, ні Петрові І, ні привезеному в заплъомбованих вагонах зза кордону марксизмові. Завдання „зробити з бестій людей“ (Петро І) в Росії й досі не рішене... Се що до історії!

Подумати лише, що накопичила Західня Европа в області культури за минуле тисячліття: катедри, Шекспір. Міннезінгери, Кеплер, католицька церква з її блискучими видивами, ренесанс, музика від Палестрини до Малера, енциклопедисти, Кант, німецькі містики, Мікельанджельо, Сведенборг, Сервантес, духові шукання від Данта до лорда Кельвіна, від хрестових походів до Лютра, цілі світи форм від Альгамбри до Беренса, від Реймса до Берляге. Що за взлети і упадки! Що за плодючість генія, що за невдержний порив!

І цілий сей час, глуха й сліпа, тиха мов трясовина, лежала мовчазлива Росія. Нічого не відбивалося в її непорушнім свічаді. Ні індійський етос, ні сліпучий гамір Европи ані Китаю велична бронзова погідність, ні льотос, ні лаври, ані шляхетний людський жест.. Татарське ярмо? — Але чому ж не запитатися, як се так вийшло, що Персія творила поезію, культивувала рожі, ставляла чудові будови під тим самим „ярмом“? Як виросла пізніше Агра в чудосвіта власне завдяки сим Татарам, як Великим Моголам Індії? Але, щоб десятипроцентовий податок доходовий (до сьогож зводилося татарське ярмо в Росії!) конче мусів забити всяке власне життя в народі — се видається дивним.. Се що до історії культури!

Від самого рісорджімента найвразливіша духововерства Заходу давала всякати в себе всьому: від Ляо-Дзи

аж до Ботокудських казок. Захід усе мав респект перед героїчноформуючою волею, хоч сей пошанівок перед абстрактним і не зневолював його конкретно узнати во-роже собі. Тому прийняла Європа і Росію, коли та сорок років тому вперше з'явилася перед нею не як „політична колода“, а як творець духових вартостей. З чемности приплентачеві відвідено навіть — на кредит — почесне місце.. Але гість зненацька набряк до розмірів того Голема і, в подяку за гостинність — таки в хаті господаря — почав „виригувати свою душу“. Російська душа стала раптом плянетарною душею, російський Голем — мірилом людини взагалі догмою світу, а перед ним, відчиняючи настіж двері, цілою процесією навипередки поскакали порт-ери й льокаї Заходу.

Чи дійсно Москаль заслужив собі сю шану?

Він прийшов в Європу як повістяр і приніс — як міру всіх річей — постаті своїх романів. Як жеж виглядали вони, сі постаті, що повинні були бути узмисловленням нового квалітету? — Ніяк не виглядали! Навіть у першорядного психольога Достоєвського. Розбиті моральним параліжом, вилігуються вони на своїх брудних софах, займаючись душевною онанією, залякани життям, мов парії, чекаючи й го ударів, маняки з розгоряченими нервами, женуть вони за невдержно епілептичною хімерою, але ніколи се невдержне не переповнює аж до вінців їх душі; бо нічого не має спільного з надміром сили доведена до корчів слабість. Лють і покора — ні взлету вгору, ні відважного скоку вділ — двовиміровий шал, що не приймав в себе: ні чистого, повного пороку, ні пориву вільної людини, ні незакаламученої радості... Ніколи в них жало насолоди не втинається в красу, вони скорше — „мов ті пси під муром, що прикучнувши віддають свій бруд, вже заздальгідь верещучи з переляку, що їм встромить туди носи картаюча рука“. Ерос? — Але золотий Бог упостатнення не має що в них робити, а їх сексуальність — се переважно церебральний мазохізм з садистичною домішкою; передусім прагне він кзяття і всіляких ексгібіціоністичних фортелів, щоби жорстокістю, злобою й обмеженістю спотворене створіння стало, через брак почуття власної гідности, ще огидли-вішим: цлковитою слизю.

Кажуть: варвари! Але чисті варвари — наївні, матеріал до нових вартостей, нової квалітативности. В Росіянах же не ворушиться нічого з сього. Герої Достоєвського — се неначе випущене на волю населення всіх снаторій світа, з чого без сумніву виходять дуже своєрідні й займаючі ситуації, але де бракує лише зимного душу. Вони, сі „визволенці“, несуть нову мораль згнилому світові? Певно, але спершу — „всі люде повинні стати Москалями“; спершу

має бути заспокоєна жадоба помсти аморфного, світового садизм з кнутом в одній, з хрестом в другій руці; спершу Росії-Месії мають вклонитися всі народи, і аж тоді проголосить вона загальне братерство в спільнім рабстві.

Європа сього не прийме! Догма про російського „всечеловека“ — се просто „Kaisere-axiome“, ураза нікчемного злобно-безсиле хотіння відметеного набік, не творче видиво промінюючої субстанції. Аби бути прийятою, сій аксіомі Достоєвського бракує пантеїстичного простору, глибини й богорвности в крові. З сього в нього немає ані сліду, є натомість тільки, коли хочете, геніяльно відтворений світ темного льоху і сутеренів — серед сарматської пустині. Розпачливо шукає він в сій пустині за формою і знаходить тільки виваленого в землі — „Ідота“, якого нам хоче повісити в кути мов образ, аби на нього молитися. В нім — есенція філософії Достоєвського, в милосердю до нього, яке дивно помішується з агресивним панславізмом, бо перед сим ідіотом, перед „вселюдиною“ і „світовим диктатором“, коли треба, нагаєм змуситься всіх на коліна. З інтронізацією ідіота в російській літературі зачинається систематичне світове цькування шляхетної людини, якості, всього кваліфікованого.

В найчистішій виді знаходимо сього „ідіота“, сього Іванушку Дурачка у Толстого. Його риси — се неприкрашений інфантілізм, посивіла недозрілість, з її обидвома найважливішими прикметами: експлозіонізмом (манією виставляти все назверх), манією заголення і копрофлею-Fäkalienwollust, сурогатами оргіазму для крегина. Як дити підносять фартушки перед кожним, хто їде мимо, так старий Толстой, в своїм розкладовім захваті кається привселюдно в усіх смертних гріхах. Шляхетна людина має не тільки фізичний, а й душевний сором, і є почування, яких вона не відслонить ні перед ким, але Толстой ставляє се „душевне заголення“ (seelisches Schurzklüften) як категоричний імператив для людськості: спершу — фартушки до гори, а тоді вже вдкуплення, інакше — ні! Головно-каяття „перед усім народом“, перед Платоном Каратаєвим. Сей нехлюйний промердлий потом мужик стає в Толстого за святого („Dünger-Dogma“ — гнойова догма Ясної Поляни); в його сліди мусить іти вища людина, йому уподібнитися, забуваючи про свою пиху і про чистий гребінець: мужицка месіяда, „апотеоза завошіння“ (Apotheose der Verlausung), звеличення всього пасивного, непорушного, низчого. Добре й гарне є лиш те, що „корисне“ для нього, для мужика. Фізичні й духові потреби Іванушки Дурачка — є мірило всіх вартостей. А тому „Ванька ключник“ вище Бетовена, а „дворовий Федька“ — вище Фауста; тому — всякий чин

(Taten) зводиться на доброчинство (Wohltaten), всяке терпіння (Leid) — до симпатії (Mitleiden), ціле життя — до напихання себе поживою й до охорони перед холодом. Ерос же, пан й володарь форми — зводиться до примітивного розмноження; четверногий матеріалізм, своєрідна містика, від якої хочеться вонітувати.

Все се очевидно під егідою заповіді „любови до ближнього“, яка всіх, що вгорі, прагне стягнути до своєї ковбані, старий Weltumarmungstrück, „світообіймний фортель“ меншевартних, аби гокласти на обі лопатки повновартісних. І все се з патосом старозавітного пророка, а в суті річі — з апльомбом кавалерійського офіцера, якому заблаглося і собі щось сказати... Все в його романах плитко, безфантазійне, без розмаху, без демонізму, ні сліду напруженої праці душі, расовости, ширших овидів, нової й незнані вітчизни, далеких перспектив. Все — вузька думка тупого сектяра, який через те, що уважає Бетовена за дурня, хоче всім його адораторам силоміць заткати вуха. В порівнанню з Достоевським — се чистий і безхмарний кретинізм...

Говорять про демонію Достоевського. Але се стерільна демонія. Непідпорядкована жадному героїчному принципі, бо сей принцип не повстає на г стерії. Звідси й його глибока ненависть до всього героїчного — ненависть свавільного анархіста з мазохістським кнутом „Іванушки Грзного“ в руці: аби на коліна збатожити все неугнуте, все, що має форму, що не хоче хилитися, повне незнищимої енергії й самоповаги. Зрозуміти те, що має форму? — На се бракує Москалеві фантазії, омани, потойбічного світу, чогось означеного, бо найхімерніші й найбільш позасвітові його мрії крутяться коло тої самої „корисности“ і гістеричного бунту проти тих, хто її не визнає. Герої Достоевського — се одержимі демонією без напрямку. В них є екзальтація, але — не взнеслий лет, горячковість, але — не огнистий запал, епілептичні корчі але — не творчий біль. Бо не кожний сліпий є ясновидячий, і не з кожних викривлених уст — родиться з піни Бог.

Все творче — бо все творче є квалітативне — ненавидить Росіянин. Звідси його виключно негативна мораль. Все невдале, хиблене — прославляється як єдино-спасенне, за якість грозиться пекельними карами. Упостатнення — не сміє існувати. Російська месіяда се експонент світового босяцтва, мішанців, розкладових продуктів, шумовиння всіх великих ідей, що не могли витримати їх тягару їх дезертири. Соня, яка посилає Раскольнікова каятися, каже йому — „піді і скажи перед цілим народом: гляди, я упокоряюся, щоб могли й тебе змусити до упокорення!“ В сім, і є суть „вселюдського“ гуманітаризму Москаля — зломити,

те, що не хоче гнутися, розмячити гордість того, що не дає себе ублагати, обернути все сильне — в м'яву масу, в слизь, над якою аж тоді запанує босяк.

Як з сеї слизи може повстати „всечеловек“? Суть сього останнього — трагічне. А Москаль не знає трагічного. Бо не вмiє сміло хотіти, бо позбавлений видив майбутнього, бо занадто прикутий до „тепер“, до мiліонів Іванів, над якими не хоче підвестися. Торошити силою своєї маси — так, але ніколи взлетіти понад хаос, ніколи не вирвати з нього хоч би неясні обриси ідеї, надати їй яскраву форму. І драм нема — є інсценізовані царські страхіття Олексі Толстого, Чехівські діяльози, драматизовані образки Пушкіна й рисунки Горького, але драми — нема. Сутю драми є боротьба, в Москаля ж сутю є терпіння, „служба народу“ — атентат хаосу проти форми, проти всього, що має чи прагне мати форму. Він не знає героїчного відношення до терпіння, коли спершу — все є жорстокі змагання, хоч би вкінці вони й знайшли своє закінчення в смертельних „братських“ обіймах з противником. Для нього не має значіння те, що для нас варте уваги: те, що по той бік терпіння і болю, те, за що сей біль приймається. Але хто, як Москаль, з роскішою приліплюється до терпіння, той є труп разом з своєю ідеєю. Опріч того, щоб стати понад своє терпіння, треба вміти ненавидіти, мати те почуття, яке підносить над масою навіть плєбея, як напр. Стріндберга. Але Москаль сього не вміє. А коли так, то що сказати про „вселюдські“ ідеали, які не лиш приймають біль і співчуття, але й тужать за ними як за „найвищим законом буття“?

В сім звязку цікаве й відношення Росіянина до звірят. Йому чужа їх містика. Що звір був колись Богом, вони ґрунтовно забули. Аби звіря заслужило на їх увагу, мусить бути спершу здеградоване й понижене до значіння чогось, що збуджує лиш милосердя („Муму“ Тургенева). Европєць бачить в звіряті *actus mysticus* природи, Москаль навіть в нім оминає героя; аби зблизитися до нього, він мусить іти своїми садистичними манівцями „любови до ближнього“ і жалости. Бо він може любити лише „вдiл“, не „вгору“ (*hinunter*, не *hinauf*).

В найліпшiм випадку — Москаль се щось безрадно епігоністичне, непереварена мішанина байронізму з французчиною (Пушкін), але — безплідна і нудна. Взагалі російські пророки, що прийшли навертати Европу, є безплідні духово в самій своїй суті. Ніколи з їх порожнечі не усміхався до нас образ великої, нової, бажаної форми. Вони могли бути „демоністи“ (Достоевський), „евангелісти“ (Толстой), „байроністи“ (Пушкін), — але все лишались епігонами чогось иншого, вищого, чого не в стані були навіть прочути.

Нема нічого дивного, що саме Москалів, сю расу без морального хребта, без расовости, без аксіом, без почуття форми, якости й органічного, — і вибрало собі за знаряддя жидівство в своїй саботажній акції прости всього органічного, шляхетного. Росіяне вибраний нарід Юди. Тут цілий нарід — не, як де інде, його відпадки — є желатиновою масою, на якій жидівство може вирощувати свої бакцилі. Російський нарід, як не може бути ліпше, надавався до „перенсення акценту вділ“. Давніше ся робота жидівства прибирала інші форми, тепер — форму марксизму. Недурнож Луначарський назвав марксизм пятою, основаною Жидами, релігією.

Сей марксизм, матеріалізм пів-ідіотів, які бачуть лише окружаючий реальний світ — і став релігією Москаля, бо його богом все була аморфна маса. Вчора се був панславизм, нині — марксизм, які собі зовсім не суперечать, бо і один і другий — спираються на законі більших чисел. Мірилом всіх вартостей є „колективна людина“, ідеалом „абсолютна банальність“, редукція в аорганічне, *homme-machine*. Головне — вибити з людини її природний ритм, вона має лише наслідувати рухи кольби: свого роду система Тейлора. Найліпший вираз ся „ідея“ знаходить в большевицькім театрі. Мейергольдівська сцена представляє афекти хутчішим або повільнішим бігом колес з запомогою трансмісійних ремінців. Змисловий зміст відчуття, містичне його природи — викидається, лишається лише мінлива скорість. Отже знов те саме: заміна к в аліт е т у — квантїтетом, бо машини не відчувають, вони потребують лише рухатися з ріжною прудкістю. Механіка не служить засобом для визволення живого, лише обездушує його „по свойому подобію“. В совітській Росії се зветься „біомеханікою“, ми називаємо се царством, де панує не просто Іванушка Дурачок, а *Vernunftidiot* і де декретується розчавлення мудрішого й гарнішого („контр-революційного“), бо тільки духові кастрати приймаються до надвірної капелі Інтернаціоналу Світ цілий наставляється на розум, себто ставляється на голову, правдива творча сила — з якої винстає все оформлене — кров та інстинкт, проскрібується, винищується, Особиста гордість, амбіція уступає місце почуттю привязання до маси і її голої сили. К чорту всі ріжници, в гомогеннім мусить розпуститися все окреме, бо так наказує абстрактний розум викоріненого з традицій і ґрунту духового волоцюги, *Vernunftidiot'a*. На зміну „кающогося“ патриція приходить тепер хорий на манію цезаризму плебей. Бо Росіянин все хитається між скрайніми бігунами великого Ніщо, між обома екстремами стерільности: між летаргією і маняцтвом, між розмягченням мозку і мозковими сухотами. Без творчих мрій і творчих мислителів мусить

Росія переходить з обіймів Іванушки Дурачка в обійми Іванушки Грізного. Дві сили, навні ворожі, внутрі — об'єднані насолодою пандеструкції. Чи ходить про російського „всечеловека“ чи про марксівську колективну людину (з столицею „колективу“ в Москві), се сути не міняє. Бунт аморфного проти форми...

Час уже Європі зрозуміти, що ся Росія з її месіянством, ся раса без весни, без легенди, без пантеону, без історії, без філософії, без плястики, без драми. Ніколи нам нічого дати не зможе. Її безформність не є жадна плязма, лише — желатинова маса, лінива, інертна, імпотентна. Вона не ціль, а ворог. Ворог всіх народів, що скристалізувалися, оформилися в проміннях окцидентальної культури. Ворог — з яким треба битися на смерть...

Такий короткий зміст сього блискучого акту обвинувачення проти російського месіянства (яке рівнозначне з російською культурою). Мужня мова, недбання про популярність викладу, яскравий стиль, вникливість в предмет, глибінь думок, актуальність теми — надають сій книзі незвичайного з ачіння і цікавості. Багато з того, що твердить автор, твердили й інші перед ним, м. и. в хвилини просвітку й деякі Москалі (вистане згадати імена Чаадаєва, Данилевського, Белінського, Самарина й тогож самого Достоевського), — але думки автора „Idiotenföhler'a“ є того роду, що їх треба повторяти сто і ще раз сто разів, аби вони викликали критичне відношення до російської культури в рабських мозках вихованих Єфремовими і Буровіями Українців. Босацький світогляд Росії занадто в'ївся в нашу психіку, занадто позначився на цілій нашій духовості, занадто скомпромітував у нас джерело всякої культури — окцидент, аби ми не вітали появи книжки, що нарешті назвала річи своїми іменами. Галягид бореться з зовнішньою небезпекою, ми — з раком всередині нас.

Автор очевидно не досить знайомий із взаїмовідносинами „обох Русей“ і тому трощить антиросійською сокирою не лише Достоевського й Пушкіна, не лише Гоголя, але й — автора „Слова о полку Ігоревім“. Але й тут робить се честь його інтуїції, що саме на сих двох поста-тах (і ли ше на них!) спотикається він, хочачи силоміць втягнути в свою схему чужородний елемент. Ігors Heerfahrt затагає він теж до російської літератури, але — мусить (в однім лиш реченню-примітці!) виправдуватися, через що він се робить, ніби відчуваючи незаконність процедури. Всеж „Слово“ є для нього чимсь, що відріжняється від одинокого „мрії-сна“ виданого Росією — від Іванушки. А в Гоголі — він не може дати собі ради з його „суперлятивами“ та „гомеричними пересадками“, які так нарушують його твердження, що „die Russen sind zauberlos“; також

о гоголівську ревокацію панслярвізму спотикається автор, ставляючи його в ряд з несфальшованими Москалячи.

Се нотую лише, не полемізуючи з автором, бо коли від Гоголя (якого зрештою не реклячуємо для себе назвіть деякі з Росіян відхрещувалися як від чужого, то в „Слові“ бачили не-російське по духу навіть такі україножери, як Белінський: для нього бо сей твір „носить на собі печать поетичного й людського духа Південної Руси.. чужої грубости й дикости Північної Руси“, печать „шляхетного“.*)

Подібно й шведський учений д-р А. Єнсен: „якби не сперечалися між собою, пише він, вчені про язовий характер славної пісні про Ігоря, — незбитим фактом є, що ся своєрідно-свіжа і життерадісна поезія ніколи не могла вибути на московській землі.“**)

Книга Галягада належить до тих, які читаються двічі і тричі, збуджуючи хмару думок, а її вишукано-компактний стиль дає змогу творчому інтелектові розширити кожний розділ до розмірів осібної книги.

Для України знайомість з сею книжкою конечна, особливо для хорих на поширену, як на Великій Україні, так і в Галичині, хворобу „москвобесія“. Книга дає відповідь на вічно старе і вічно актуальне в нас питання культурної гравітації. Вона вказує на фальшивість думки, що до сонця окциденту дійдемо, ідучи в противну сторону, на схід. Сонце встає на сході, але світить найсильніше й гріє — на заході. Схід, Росія, в культурнім відношенню се манівці, се бадилля, се, сутю своєю вороже Європі, і тому не тудою веде дорога до європейської культури. Передавати нам європейську культуру Рос я не може, бо — в суті своїй її ворожа.

Ось найцікавіший і необчислимсі ваги для нас висновок книги Галягада.

---

*) Полное Собрание Сочинений В. Г. Бѣлинскаго, Спб. 1901 г. VI, ст. 361, 376.

**) Taras Schewtschenko, ein ukrainisches Dichterleben, literarische Studie von Dr. Alfred Jensen, Wien 1916, ст. XIII.

О а з.

(Із циклу „Світами“).

*Не розлучались ми ніколи з Рідним Краєм!
Де-б не були — усюди серце наше з Ним.
Ні сліз, ні розпачу в путі своїй не знаєм,
Хоч кожний з нас в світах невольний пілігрим.*

*Нам шлях один — щоб донести Його святині
До стайні вимріяних нами височин.
Нам не страшні піски ворожої пустині,
Ні жиживий звір, ані червоний бедуїн.*

*Терня колюче ранить нам підбиті ноги.
Безіжжя, безпиття гнітить наш дух нераз,
Та тіло бадьорить свідомість перемоги,
Бо в серці нашім Він — сподіваний оаз.*

*У далині нам сонцем сяє наша Мека,
І з нами Рідний Край — властитель наших дум,
Нехай ся путь трудна й безмірно ще далека —
Та донесе нас віри нашої самум!*

П. Стах.

З СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ*)

І на сторожі коло їх
Поставлю слово...

Шевченко.

Не хижі заклики пожеж,
Не безнадійний рев гармати —
В поля майбутнього зайшла ти,
Минулу радість в них знайдеш.

Де жебраки? Уже людині
Земля готує вічний дар,
І сонце — золотий кобзар —
Збудило гори і долини.

І трави ждуть отар, і жде
Дніпро пташок — човнів веселих,
Ще мить — у місті, і у селах
Життя розквітне, загуде,

А давнє слово на сторожі,
На пів забуте слово те,
Як пишнє дерево зросте
У дні співучі і погожі.

П. Филипович.

---

*) Українське громадянство поза межами Радянської України слівце нічого не знає про найновіші літературні досягнення української літератури. З огляду на це Редакція дає тут вибір із кращих белетристів і поетів наймолодшої формації, а низше містять інформативний огляд Вол. Дорошенка, присвячений Молодій Україні. Ред.

Троекутний бій.

Ніч. Електричні ліхтарі, як парубки, моргають на молоді тополі, милуються, грають світлом на біло-зеленому листі...

І сміються, переливаючись метеорами, зорі з безодні небесної...

— З - з - уї — бба - х - х!

Над мільйонним сонним городом свище гарматне ядро : жахливий, пронизуючий свист. На вулицях тихо-тихо; десь недалеко горить, як свічка, маленька крамниця, вітер помалу підлизує своїми червоно-жовтими язиками іскри, крутить незадоволено полум'ям по тонких балках і, як звір, важко дише і перескакує до нової жертви — зеленого штахету...

По радіо з I-го на IV поверх пролунало :

— Бють по вокзалу?!

— Летять через нас! Через нас, чуєте?!

— Краще важіть, бо не чу... Де горить?...

Настала невеличка тиша.

І сміючись, як молодість, покотились серед молодшого туману ранку нервові звуки піяніна: рішучі, буйні, повстанчі...

— До бою, сильні!

— Нааустріч смерті! — співає кожний акорд.

В останнє гукнула гармата, а ядро прорізало туман ранку і розсипалось кульками-намістом на мокрих тротуарах.

Коло сірого парку затанцювали довгою стрічкою тіні, прищулились, коли...

— За - ля - ж!

— Та-та-та... — зацокотів глухо „Махім“, кулі засвітили по довгих мовчазних вулицях, докнулись у кам'яні стіни домів і похмурий, жовто-гарячий ранок... зустрів чубатих січовиків.

Ранком прокинувся залаканий, трусливий двоногий звірок і — до центру города: біжить, штовхає, лізе в бите шкло, а на обличчі в нього грає радість...

О, він так любить політичні перевороти! Головне — тепле місце в господі нового пана: він — вічний міщанин.

Позіпшають ці двоногі хижачки до Хрещатого яру, бо там — цілуються брати Росіяне з Українцями...

— Слава, ура !...

Посипались перед чорною, загорілою кіннотою білі троянди :

— Нашим оборонцям ! — ніжний, тендітний голос.

— Ай-ла !

Злякано шарахнувся на тротуар двоногий звір і — очі до неба :

— Цок-цок-цок-цок-пах-пах !

Низько літає аероплан і лякає зотлілу душу міщанина порожніми...

— Ур-а-а, російський флаг !

Віжать, животи трасуються, підборідок корчитьяся в блаженно-радісну посмішку... Квітками, гілячками засипають.

— Ах, какая прелесть : офіцер, такої нежний, мелоденький...

Дві кирпаті дами пруться на шию і кричать : „російський флаг, добровольческая армія !“

Кругом гудуть церковні дзвони, змішані з гамом цього свята панського, а...

— „Аполло“ опяті будет, — помніш, Манька, Анісімова — грозний, серйозний !...

— „Ще не вмерла“... Слава, слава !...

— Офіцер, Шурка, еслі мучіт, так і монету гоніт..

— Оні, знаєш, хорошеньких...

Радісно-схвильовано шепчеться товар : покупці прибули !

— „Folie Nuit“ — одчинено : славний, пане-отамане, кучочок, душа споч... ліворуч.

Січовик вартує. Суровий, завзятий, в „кривавого фронту“. — Обличча задумливе, посміхається, а брови... легко... з призирством до панської слинавої юрби — розходяться... Грає таємна посмішка.

— Півтора місяця немає переміни білизни...

— Розумієте, „панянки“ починають ся турбувати !...

І посміхнулася Зелена Буковина в подертій, пошмаатованій, австрійській шинелі, сіреньких штандях, картузику і чорній-чорній потлілій сорочці з „панянками“...

Квітки сиплються цим потлілим сорочкам трошки боязко :

— Вони чужі, то й !...

Ритмичним кроком іде офіцерська рота : блищать на сонці золоті погони, дзенькають шпори, а в такт шпорам дзенькає, грає панська душа, радіє...

Золоті погони сліплять очі, радують виснажену душу і хвилюють-хвилюють дрібненькі почуття...

— Лясь, лясь !

Праворуч товста жандармська морда бе якогось гріш-но-нещасного чиновника:

— Лезеш, арестант!

— Да здравствуєт Київ-мать городов русскіх!

— Долой жідов!

Повіяв легенький вітер, і покотилося Хрещатим яром зле, звірюче: „жида“...

Йшла російська патріотична маніфестація.

Попереду бігли з прапорами якісь гімназисти, гостро розглядали юрбу і гукали: „долой, долой!“...

Загув, захвилювався Хрещатий яр і сірими стінами покотав страсть юрби до Дніпрових хваль.

Легко, безжурно ляскав хвилями Дніпро, прорізував старий нові напрямки, розмовляв з соромливою шелюгою і — кожною хвилиною — вперед, вперед...

А сонце математично лило електрику на зубаті ка-мяні городи, чорносиві степи... ой, хороше цілувало кучері Дніпра — хвилі...

Одна людська маса безупинно боролась і ревла.

На вулиці шматок людського мяса і дві невеличкі ка-люжі крови.

— Кро-ком — руш!

Хтось хапливо посковзнувся, а шматок мяса, як стара відошва, притрушений сірим пилом вулиці, одскочив у колію.

— Долой українскій флаг! Немецкая видумка!

— Русская добровольческая...

— Царського прапора не треба!

— Рви його! Чорна сотня...

Ліжка.

В повітрі почали робити гімнастику волосаті руки.
Буде бій...

Гей-ло! Прапор зняти! Ми бились за Україну... знягы!..

Клацнули затвори рушниць і — майнула патріотична жорба з майдану; тільки Зелена Вукована в сірій австрій-ській шинелі, як Христос на муках, зціпила рішуче ру-швицю до бою...

— „Не пора, не пора“ — хрипло затяг якийсь патрі-отичний голос, далі урвався...

— Гр-гррр...

На майдані, за шматок людського тіла, притрушено-го пилом й облятого червоною кровю, счепились у боротьбі дві чорно-біластіх собаки лютих, голодних...

Січовив прицілився: постріл — і все змішалось, за-танцювало, завило...

Десь прожогом пролетіла кавалерія...

— По ескадро-ну

Жахливий крик. Тікають, давлять... коні стають дибки,
а за обгорілим зеленим штаетом нервово цокотить куле-
мет і — строчить-строчить...

— Зз-уй! — з вокзала свиче на залиті вечірнім сон-
цем бані Софії гарматне ядро...

— Гу-й-о-уй!

Обмережалось над Печерськом небо червоно-сизим
полум'ям, а шостидюймовий — назад і — влюкнув носом
в зелено-червоні огники семафора.

Поважно, рішуче, як кобець, гукнула зза Дніпра тро-
кутним боем большевицька артилерія: засміялась черво-
ними поділками залізна птиця над жахом мільйонного го-
рода вічних міщан...

— А-а?! З-з-за — Дніпра?...

І застигла од жаху блаженно-радісна посмішка на
обличчю панському, закамяніла, — тільки підборідок кривий:
і досі трясеться й корчиться од несподіванки, як у боже-
вілбних...

Сонет нудьги й бажання.

Немає гірш; як бути собі нудним:
Не гіркість яду — кислоти цитрини,
Не розмахи в оркестрі огнямім,
А квиління фальшиве мандолини.
Огонь пройшов і залишився дим,
Про бурю спогад — жовті складки піни,
Туман їдкий, де був потоп і грім,
Де грала повідь — крумкання жабине.
Хоч-би злочинні гордощі чола;
Хоч-би Кармен привабливо пройшла
І задзвеніли п'яні кастанети!
Хоч-би чарок, хоч-би пороків ряд,
Хоч-би у перстні золотому яд,
Хоч-би удар веселого стилета!

1920.

Максим Рильський.

Шляхетне гніздо.

Найзвичайнісінька баба, але її звать бабушкою, діда — дедушкою. Бабушці — 66, вона жлукто з жаром, від неї вонка білизна з попелом. Батько дедушчин чумакував у Крим по сіль, того й у дедушки широкі суворі брови нависли, чорні — йому 70, — а волосся на голові, як пух з трусика для кастрового капелюха — сивий, сивий.

Дедушка патріарх і тепер: правнучата, внучата, діти — всі вкупі, 60 десятин неподілені, 30 одібрав ревко, — це так ревком, а потім прийшов виконком, а землі все-таки не повернули...

У дедушки був і син, — його Бубирець-незаможник „згріб“, а потім Бубирця „згребли“, і загинули обидва.

Дедушка — патріарх, і син був би патріарх, коли-б не 14-й рік: втягнули в споживче товариство за скарбника і ходив уже в збірню. А синові сини вже не те: викинули хату на степ — біля шведських могил, і вже хотіли не 60, — а 260. В Харків до банку їздили; щоб дедушка не знав.

От-от щось в Папуцячім маєткові, — Папуці прізвище — от-от...

Кожного тижня правили службу — в неділю, у неділю умирав тиждень і народжувався другий. Тижні умирали і тижні йшли. Комусь ближче до смерти, а комусь — до народження. І так віки, коли ще й Слобожанщини не було — довго-довго.

Тижні були галасливі, криваві, буйні.

Андрія — синовсго сина — звабив вовчий Шкуровський загін, а Василь і досі живе вдома. Бсть такі у нас і досі нікому не служили: ні нашим, ні вашим. І не хитрі, фортува, кажуть. От і Василь.

Уночі розсипаються зорі і зникають в Папуцячім лісі — тепер громадський. Дедушка ніяк не міг звикнути: як громадський? А йому наказали ще й хмизу не збирати без дозволу. Тоді він зовсім не розумів: як це? З мого лісу?

Потім узнав, що це — закон такий, а коли закон, то це є закон.

Ранком дедушка каже бабушці:

— Доглявь-бо за хлопцями, а я мабуть піду.

І йде в свій-несвій ліс. Він теж доглядати. Проте дедушка міцний дід і тепер, як візьме косу, то чорта-з-два уженепся за ним. Старе покоління, із тих, що до двадцять літ без штанів у цурки грали.

Догладає дедушка добре: колись застав члена виконкому, — ліс рубав не по закону, — було діло!

Віля Великої Шведської Могили — дедушчин хутір. (Хутори, отруби, Столипин). Віля хутора Горбанькове озеро. Добра земля. Увечері дедушка запрагає воли й через ліс — невеличкий, кострубатий, недотепний, і сосни на північ хиляться. Рипить віз до Великої Шведської Могили, Пісок — пісок, а далі степи, чорнозем важкий, плідючий, міцний, оранжерейний: культура...

(...І ввижається іноді, що вся Україна оранжерея — там десь, близько моря тулиться. І підпливають до неї кораблі — багато кораблів під червоний стаг...).

...Рипить віз: ри-п!

(Кажуть тут, недалеко, був Петро перший, той, що Полуботка нашого-ненашого замучив, той, що на кістках згвалтованих, неспокійних степовиків наших збудував Петербург — вікно в Європу).

Тягнутьсь воли до Великої Шведської Могили. Великої тому: відціла Мазепа тівав, оканний, проклятий, гетьман. Хіба він міг дати волю українському народові? Прийшли сюди з півночі люде — з далекої півночі, з близької півночі, а ми хотіли волі. Хіба він міг дати волю невеселому краю?

Дедушка приїде на хутір і дивиться на ярину. І тут ярина і далі ярина. Друга ярина — своя-несвоя. І серце радіє — тільки з сумом — і за свою і за свою-несвою... Пишно дметься вгору ярина... (...І Україна дметься в гору... І люблю я її — більшовицьку Україну — ясно і буйно...).

...Ходить дедушка по кварталах, сторожує дедушка, а сонце летиться на його патріяршу голову і сміється сонце: скоро-скоро умреш ти, дедушко, одійдеш у вічність і на землі тебе, дедушко, не буде. Тепер земля більшовицька.

Увечері правнучка Манька пригоняє корови з дедушчиного свого-несвого вигону. Бабушка становиться проти ікони і молиться:

— Отче наш, іже еси на небеси...

І дивиться у вікно: правнучка Манька загоняє не в ту кошару дійну Маньку. Бабушка кричить у вікно:

— Ах ти, капосна дівчино! Куди-ж ти дивилася?

І знову до ікони:

— Отче наш, іже еси на небеси.

Але Манька не слухає, і бабушка знову кричить і знову до ікони.

У бабушки усі ключі від усіх скринь. Бабушка — хазяйка, а молодцям і жінці синовій — слухавість і робота. Робота довга, вічна, до самої смерти, — як коні, як волки, як завжди осінь. Це те, що виспівують у сумних піснях дівчата на буряках. Простяглася ця пісня на великі степові гони. Не можна не слухати цієї пісні: її наші матері співають, наші сестри, наші жінки. І темно в цій пісні, бо сумно в ній, це народня пісня, це жіноча пісня, і всюди і завжди треба казати про неї. Служав і я ці пісні біля шведських могил, і нагорнули вони в моїх грудях велику могилу народнього горя...

...У неділю приїздить до дедушки батюшка. Дедушка — церковний староста, дві медалі на грудях. Палажка приносить самогон від Онуфрія, і вони сідають за стіл. Батюшка каже:

— Ох времена, времена і ти змутнее время.

А дедушка каже:

— Не розумію, отче Полікарпе, в чім тут річ. Одібрали у мене ліс, і луки, і землю. А хіба це є закон?

Батюшка випиває стаканчик і голосно, щоб за вікном чули, щоб всі чули:

— Закон, дедушко! Більшовицький закон!

А потім нахилиється до дедушчиного вуха і оглядаючись, шепоче:

— Столпотвореніє вавилонське. Змутнее время на Русі. Он воно що! Розумієте? Он воно що!

Але дедушка не розуміє: столипинські отруби війна, революція, більшовики, повстанці, білі красні, комунізми, зелені, бандити, партизани, — дедушка не розуміє. Дедушка — патріарх.

Якийсь чад, якийсь сумбур ходять по селах і виють собаки по селах — дедушка не розуміє.

У неділю приходять і вчитель, він хитрий, він шандалник — так каже дедушка.

Випиває і вчитель із стаканчика.

— За ваше здоров'я!.. А все таки ви, дедушка, пожертвуйте щось на книжки. Їй блгу нічим учити дітей.

Дедушка колись був попечителем, а тепер — ні. Каже:

— Ага, знову до мене! Як доглядав школу, то й усе було.

Учитель:

— Тоді й без вас було... Бувайте здоровенькі (не)... Ви й тоді нічого не давали.

Старий хвилюється:

— Ах ти, шандалнику! Як же нічого не давав? За те доглядав. Га?

Батюшка знає, що вчитель у червоній армії був, і він обережний.

— Буде, Митро Юхимовичу, буде, голубчику... Бувайте здоровенькі (теж пе).

Свій - несвій ліс, щасливий - нещасливий — Василь. Щасливий — не вбили, нещасливий — живий.

За повіткою стоїть кузня: було велике господарство і була потрібна кузня. Вона й тепер потрібна.

Василь біля ковадла.

З дуків іде дух свіжого сіна, йде дух свіжого вугілля — з кузні, сплітаються і йдуть до кошари, до загону, до волів. Воли ремигають похилі — і думають про ранки, воли їх виженуть на роботу, коли за їхніми раницями зарипить віз, а вони будуть тягти до Великої Шведської Могили.

Василь каже про себе:

— За що вбито батька? За що вбито брата?

А потім знову мовчать і одбиває молотком по ковадлові. Він думає: старе не вернеться. І шкода йому: не батька й брата, не дедушчиного й бабушчиного добра, а шкода йому газети — „Нової Ради“, що виписував колись батько, а шкода йому Харківського банку і думок непокійних про 260.

Василь знає, що старе не вернеться. Сміється життя: заходили люде у Сибір шукати золота і щастя, думав викупати у них наділи. А люде думали про таємну тайгу, про „священний“ Байкал, про невідомий Сибір — золотий і арештанський. І прийшли знову люде — голі й голодні, і одбирали продані наділи.

А в розправі той же Епифан, той же Кирилович, а в розправі Василеві все-таки не місце, — одрізаний шматок, одрізані шматки і сила їх, силенська сила. Він уже не є він. Треба життя перевернути — і своє, і сімі, всього Папуцького гвізда.

...Біля кузні пролетів кажан, завив Сірко на цепу. І було в голові далеко, і село було не село.

...Так після вибухів. А в маленькій хаті — є ще й мала хата — жінки незадоволені.

— Глядіть і завтра щось сполкомщики загадають вести.

Друга:

— На заможніх завше відбутків більш було.

Третя:

— І чорт з ним, з цим заможництвом. Не хочу жити тут. Покину — і більш нічого. Піду краще, наймуся деєь.

І каже Параска, жінка дедушчиного сина, того, що загинув:

— Господи, що ти кажеш, Дунько.

І йде Параска в кошару, утирає запаскою сльози і почував, що вже щось не вернеться — не тільки чоловік, що вже чогось немає, хоч і єсть ще у бабуськи ключі, а в скринях під замком солодощі, цукерки для гостей.

Та не буде вже тепер гостей тих.

Над селом місяць, над селом голубі голуби. Не світло на душі — щось минає, щось не вернеться.

Бабуська прокидається, ледве засіріє. В її кімнаті горить біля ікони лампадка — божа матір з сином. В другій кімнаті хтось важко кахає. Бабуська молиться.

— Божа мати! Та коли ж ти одженеш цю нечисту більшовицьку силу?

Та нема злоби в її словах, її злоба в минулому і крижкотіла, як сама бабуська.

В кімнаті світає. Бабуська молиться:

— Богородице діво, радуйся..

Але згадує, що вже пора корови вигоняти і кличе:

— А ну бо, хлопці, вставайте! Вже не рано.

І знову: — Богородице діво, радуйся...

..Дедуська вчора не поїхав на хутір: він сьогодні їде. Василь запрягає воли. Василь завше з невеселою думою.

... Рипить віз: ри-ип! Тягнуть воли до Великої Шведської Могили. Свіжий вітер дмухає на дедусьчине сиве волосся. Його широкі чумацькі брови похмуро нависли, його брови задумались.

Дедуська мовчить. Василь мовчить. Тягнеться віз, обминають його сосни кострубаті, на північ похилились. Ходить по соснах ранковий вітер, вибігає із сосон ранковий вітер і летить на поле до гречки... Мовчить дедуська...

Скоро-скоро одійде дедуська у вічність і не буде дедуськи на землі. Тепер земля більшовицька...

...Проїхали ліс, виїхали в степ.

В степу маначить Велика Шведська Могила.

Жто!

На персах землі —
гора;
У важке небо зоряне з сонцем
впира чолом.
Од пят гори до зір небесних —
кріваві тумани.
На горі в туманах —
хрест.

Простяг рамена
од краю світа до краю,
од сходу на захід.
У світ упала тінь хреста
з півночі на південь.
На хресті — людина.
На стеци,
на води
звисає
глава.

З душі землі встають крики,
тьмою птахів летять на хрест.
Голосіння там сповняє небо.

По древу муки
із ран людини
стікає кров.
Ріками рине
згори по стегнах,
по ребрах землі
в моря криваві —
вщертъ.

З печер і нор,
з хащів, лісів
вовки пішли.
По чреву світа
ватаги ходять —
ситі,
п'яні:
п'ють кров.

Розп'яв хтось правду на Голгофі
знов!

Звір бенкетує!..
Болить душа...

1921.

Т. Осьмачка.

Два коні*)

(Байка).

Два коні везли віз на кручу,
Вантажений, важкий, рипучий.

Один — баский, крижастий,
Другий — кволий,

І дужому говорить:

— „Ну, як тебе не клясти?
За тобою

Я поспішати завжди мушу,
Й візник мене нещадно пужить.

Від тебе маю гніт і батоги, —
Не хочу більш в супрязі йти
І працювати тут над міру“.

Озвавсь візник до коней:

— „Вірю,
Що кволий

Батогів у мене більш приймає,
Та воза другого я де придбаю?“

В супрязі ходять люде і народи,
І тяжко слабшому, і шкода,

І поки що несла

Зробити так,

Щоб всі свій віз возили

І мали спільний шлях.

Сергій Пилипенко.

---

*) Раданська Україна має свого Демана Бедного в особі байкаря С. Пилипенка. З останнього харківського альманаху „Плуг“ виймаємо його характеристичну байку, цікаву для нас не літературними прикметами, а політичним змістом, боже очевидно автор має в ній на увазі Україну й Московщину. Sapienti sat!

Редація.

Іван Босий.

(Оповідання)

Люде його бачили часто: він несподівано з'являвся в степу на шляху, чи вийшовши зза могили, чи випроставшись з яру, високий, кремезний, без покриття, в лахміттях, що окривали його загрубіле тіло і груди, порослі густим волоссям, босоніж, рудий, і з настобурченою бородою і патлами, що падали йому на плечі і спину. А в руках у нього був кострубатий кійок, що він його стискував і торсав.

Він спинав підводи, що сунулися шляхом, без мови, самим власним рухом своєї патериці: ті, що зустрічали його вперше, німіли від здивовання, а хто вже бачив був його, злизив із підводи і здимав шапку.

Він наближався й, кинувши гострий погляд зпід навислих рудих брів, підносив над землею кійок і казав повільним, урочистим голосом:

— Я Іван Босий, посланець неба, кажу вам: Бог із високости поклав мені слова на уста й запалив вогнем мені душу. Бог загострив мені позір, і я вгледів усі неправди, усю ненависть, злобу й лютість, що розлилися по землі, як дике море. Я бачив душі людей, де не було Бога, душі облудні і злобні, де розсівся Сатана, як на троні. Я бачив пограбовані церкви, роздерті ризи, закаляні чаші, прострелені ікони. І нігде я не знайшов слова божого, не натрапив на його святий образ. І сказав мені Бог: „Великий гріх содіяли люде. Вони кинулись один на одного, мов оскаженілі вовки, забувши, що я кожному дав те, що потрібне. Вони прийняли й на покуті посадили дітей Антихриста, що підбурюють їх на беззаконня, обіцяють рай на землі. Вони мислять себе вищими за Бога і в засліпленню споруджають нову башту вавилонську. О, божевільні, я сваряю їх посухою, як колись скарав був потопом. Я замкнув усі дощі, і крапля води не впаде на землю. Висихатимуть криниці, річки й моря, кинутиме хліб по степах, і люде жертимуть одне одного тим, що всі хотіли ласувати. Матері роздиратимуть свої діти, як вовчиці, всі багатства, на які поласились люде, їм ні на що не здадуться, і той рай, що обіцали їм діти Антихриста, буде їм пеклом, прокляттям і смертю. Так сказав мені Бог... Люде, люде,

подивіться навкруги, побачите пониклі хліби, що благають роси, погляньте на дуги, позбавлені паші, почуйте стогін землі, якій не дано пита, і скажіть, чи не справджується кара Господня? Зазирніть собі в нечисті душі — і скажіть, чи не пекло вам в душі, чи не прокляття і смерть? Скаменіться, люде, прозріть свої злочини й покайтеся. Проженіть сатану із свого серця і дітей Антихриста зпоміж себе. Освятіть мечі на захист Бога. Затопіть свої гріхи у крові тих, хто олукавив вас, і нею принесіть вечірню жертву Богові. Тоді впаде дощ на ваші землі й паска Вожа вам у серце...

Його слухано, скиливши голови, не насмілюючись підвести очі до обличчя, щоб не осмалитись. Закінчивши він поволі простував навіманя, не оглядаючись, а люде дивились йому услід, повні сумніву й страху.

Коли він казав про мечі, які треба освятити, та про кров, якою треба принести жертву, в очах йому запалювався вогонь дакий, кулаки стискувались, і кійов високо підносився над землею. І ця кривава мова хлипала слухачів до кісток, заливала їм мозок малюнками лиха й огиди громадської борні; перед ними повставали гріхи, що кожний їх мав, бо кожний привластив чуже й зійшов із шляху, яким досі йшов був. Страх огортав усю їх істоту, і вони несли з собою додому пророчі погляди і пророчі слова.

Іван Босий спинав усіх, кого натрапляв серед степу, де він пробував—вираджених на села партійних робітників, радянських службовців, селян і селянок, навіть і дітей, і всім виріблював у душі свою мову, заклики й погрози.

Всі покірно вислухували його, бо в ньому був дивий запал і страшна певність. Ті, що сміялись потім з нього, у глибинах душі мали яскринки його очей, і в вухах їм жили його слова.

Ніхто, врешті, не знав, де він жив і як жив. Він ніколи не заходив у села, і бачено його тільки на великих шляхах, що вели до міста. Часом одного дня його зустрівано в різних місцях, часто на десятки верстов оддзіль. Починало здаватися, що він не один, а що багато їх заселило степ, що вони скрізь, як знаки Вожого гніву й поупущення. Степи й шляхи ставали таємничі, оживали й заселялися духами. Селяне виїздили в поле, страхаючися зустріти Восого, його вигляду й закликів, що раз-у-раз глибше бурили їм душу, бо дощу не було, жита горіли, худла худоба, а життя ставало нестерпуче важке з його мобілізаціями, реєвізиціями та несправжденими сподіваннями.

Старі люде, баби й діди, серце яких не могло вмістити сучасного зла, яким здобутки революції здавалися прокляттями, — бачили у пророку правдиве віщування небесної карі, ожали й зіткали, розпросторюючи тугу та

млість, шамотили про загальний голод, смерть і кінець світа. Вони кликали грім на дітей Антихриста, на комуністів, що поведи брата на брата. Ці балачки, що провадилися у кожній хаті, творили жапування, родили чекання вибуху й виявлення.

Ті, що йшли у степ на поділтя, бажали вже зустріти Восога, наситись його месою й наважитись. Жінки вночі блунали шпичками з хворими дітьми, сподіваючись чуда. Во, переказували, бачено, ніби вночі він ходить не сам, і тож другий, що з ним, — то янгол божий, що приносить йому нагани й ішу. Кажали, що тіло його непроникнене для куль, що комуністи виснажили були на нього військо, але рушниця погнулася, й червоноармійці попадали ниць.

Круг його імени швидко зростає легенди, а степ, де він ходив, укритися огняними спідами його ніг і репався, прагнучи крови.

Аж ось, несподівано, він завітав у село. Було над вечір, і сонце вже сіло за садами, лишивши на небі червону смугу, мов розтату рану. В тихому повітрі розлилася млісна радість спочинку.

Він ішов великою вулицею, мірно добавачки порожійком, не зважаючи навкруги, мов недобачаючи людей і землі.

Його відразу помічено, й до тнів поспішали люди. Понеред нього вже котилась поголосна про його прихід. Із бічних вулиць збігалась цівава дівоча, дибали діди й баби, напівроздягнені навіч, простували жінки, чоловіки, і всі купчилися у велику юрбу, що сунулася за пророком з неввіразним гомоном, побільшувалась і заливала село. Хати осталися порожні, і по дворах завили перелякані собаки. Він же сповійно прямував до церкви. Так само повільно зайшов в огорожу, яку вмить затопив народ, зішшов східцями на притвор і спинився перед замкненими дверима.

Все приміжко в чеканні; юрба стояла непорушно, мов замерла, тільки хвіст її, що простягся далеко геть, приглушено хвилювався й шумів. Збоку наспів очерешений піп і вмить затерся серед натовпу. До сходів заклопотано протискувався захеканий голова сільради з двома міліціонерами, а й вони врешті безпорадно загрузли в людській гушавині. Всі дивились пильно на Восога, що його постать, затьмарена пржмерком, виросла в велетенську скибу, побільшена розпеченою увагою та величнім рухом, що ним він підніс догори свої руки.

Він стояв так із хвилину, простягнувши руки до неба й підвівши голову. Потім, серед юрбової тиші, завиненої мороком, почулись його слова:

— Боже всесильний, Боже великий, Боже спасення!
Ти, що йослав мене, одімени двері храму свого переді мною.

Він поступивсь кроком наперед; під дотиком його руки впав залізний замок і широко розчинилися церковні двері. Стоголосний гук, мов зойк раптового болю, знявся над юрбою й покотився селом. Натовп ринув у церкву, враз залив її рухливим тілом, перекидаючи ставники й корогви, розчавлюючи один одного, з плачем, стогоном, благанням. І відразу знову все стихло в тяжкому, мов передсмертному, напруженні.

Іван Босий пройшов крізь царську браму в вівтар і добув із шафи святу чашу. Наливши в неї вина, він поставив її на престолі і схилювався перед нею навколішки. І весь натовп безтямно впав додолу, надушуючи один одного, шмагуючи одержу, затримуючи вигуки болю й захоплення. А знову за мить запанувала тиша, посріблена місяцем, що опався крізь ґратовані вікна.

В загуслому повітрі, отаженому вохкістю старих мурів, повсталася його мова, що падала присутнім на серце ударами гострих ножів:

— Боже всесильний, Боже великий, Боже спасення!
Ти, що кровю записав заповіді свої, всемогутній, поверни це вино на кров свою чисту, омий і очисти ще раз нас, грішних, що припадаємо до ніг твоїх із молінням! Боже, зглянься на нас!

Він замовк і простяг над чашею свої довгі руки, благословляючи. Натовп лежав перед царською брамою, тремтачи з жаху, відчуваючи, що Бог схиляється над чашею і творить чудо.

Іван Босий устав і вийшов із чашею на амвон; усі ще пильніше припали до землі, готові прийняти страшенну причастя.

— Нечестивці! — гукнув він: — нечестивці і грішники! Ганьба на вас! Ви поласились на чуже добро, ви грабували, як злодії, забувши заповіді Господні! Тяжка й безмежна кара на вас, посіпак диявола! Зникне вода й здичавіють степи, й ви ковтатимете землю, проклинаючи себе й дітей своїх! Поки не пізно ще, прихитіться до Бога, повстаньте на синів диявола, проженіть тіні пекла споміж себе! Потопіть свої злочини в нечистій крові й нею омийте свої степи. Благословляю вас кров'ю Господньою на кров!

Він перехрестив чашею юрбу, що простяглася перед ним у напівтемряві, а потім, наливши з чаші вина собі у жменю, брязнув ним перед себе. І враз ніби скажений вихор повстав із-під землі. Навкруги задвиготіло, затріщало, падало й трощилось, а юрба, заревівши, в плачу й зойках, кинулася до пророка. Той швидко зачинив царську браму й вийшов на повітря маленькою вівтарною деревною.

Круг нього знову заколихалась юрба. Перед ним падали навколішки, хапали його руки, цілували й шматували дрантя, що вкривало йому тіло. Він мовчки сунувся вперед, байдуже переступаючи через тих, що впали йому на дорозі. Його свита була обідрана до пояса, ноги оголені до колін і сорочка розпанахана на грудях. А він простував, удивляючися в темну далечінь, ніби вбачаючи там святі таємниці, що були тільки йому досяжні й зрозумілі.

Так дістались вони край села, і Босий спинився. Він підніс кійок і все стихло, мов перед гетьманською булавою.

— Верніться до домівок своїх, промовив він: — памятайте: кров Господня гукає про помсту!

Він пішов геть і тихо розтанув у місячному світлі, а натовп поволі повернув на село, де тужно завивали самотні собаки.

У повіті стало неспокойно. З'явилися невідомі отамани, і молодь, здобувши приховану зброю, купчилася у ватаги та ховалася по ярах. Уночі розвінчуване рейки й грабовано потяги, що йшли шкереберть під косину. Круг міста утворилось зачароване коло, яке не міг переступити комуніст, чи радянський службовець, не наклавши голову. Життя якось принишкло, мов над землею нависла хмара.

І так тяглося, поки бунтливому округу не залито загонами війська, що прийшло, розчавлюючи всі ознаки повстання.

Були якісь невиявлені звязки між повстанням і людиною, що звала себе Іваном Босим. Він одіграв у ньому таємничу роль. Переказувано, що він одвідував ватаги і благословив бандитів. Несподівано серед ночі він з'явився в повстанському таборі, будив усіх, переливав свій запал їм у серця. А коли пощастило оточити його одного разу, він так запаморочив червоноармійців своєю мовою, що не тільки випустили його, але навіть частиною приєдналися до повстанців.

Все це змусило, врешті, комітет партії окремо обговорити справу з Іваном Босим. Зроблено відповідну постанову й начміліції доручено її виконати.

— Це цікаво, — сказав той: — я ніколи ще не воював святих.

Вони зустрілись незабаром, коли начміліції з міліціонером повертався верхи з села, перевівши слідство про крадіжку. Міліціонер перший забачив Босого й, затримуючи коня, стурбовано промовив до начальника:

— Товаришу, он іде Босий...

Начміліції подивився в той бік і побачив за пів-гони високу людину, що, не хатаючись, сунулась на них, без шапки й без уагтя. Він посміхнувся, помацав рукою ре-

вельвер, що висів йому збоку, і звернув коня назустріч Босому.

— Я маю до нього справу, — сміючись, сказав він міліціонерові:— ач, яке опудало! Горобців би ним лаяти на баштані!

Міліціонер непевно посміхувався.

За кілька кроків до Босого начальник міліції спинив коня, видобув револьвер і гукнув:

— Ти хто?!

Іван Босий теж спинився, підвів голову й опалив начміліції своїм поглядом.

— Я Іван Босий, якого небо послало знати людям полуду з очей. Великий Бог загартував мені душу і поклав на уста мені слова..

Він казав те, що звичайно промовляв, зустрівшись з людьми; погляд його вперто ловив очі начміліції, і того неприємно вразило високе обличчя пророка й обурила певність, що з нею велась його мова.

— Сховай собі Бога в кишеню! — зареготавши, гукнув він: покажи документи! Де твоя посвідка?

Босий замовк на хвилину, а потім, ступивши до начміліції, раптом підніс угору руки.

— Бог мені посвідка й захист, імя його записане на моєму чолі.

Їхні погляди, врешті, зустрілись і здивований начміліції перестав сміятися. Він побачив, що тут має бути якась дивна боротьба, зовсім не схожа на ті, що їх йому доводилося досі мати. Їхні погляди скрестились, як шпаци, і вони напружено дивились один одному ввічі. За хвилину начміліції почув, що вянуть його очі і бгається його душа. Він затремтів, ніби падаючи, перед ним потьмарніло, і він сам ніби потопав у сухих хвилях, що падали йому на голову, як роздечений пісок. Тоді скрививши обличчя, він зєднав усі сили і наставив револьвер на груди пророка.

Когутяк клацнув, а пострілу не було.

Міліціонер, гукнувши з жаху, подався навпростець, а начміліції, облившись потом, випустив револьвер додоу і безтамно відсахнувся назад на сідлі.

Іван Босий поволі опустив руку й, показуючи пучкою на начміліції, промовив із непорушним спокоєм:

— Прокляття на тебе, що наважився піднести руку на слугу Господнього! Хай грім уразить тебе з асного неба, і земля хай викине твої кістки.

Він посунув далі, дзюбаючи шлях своїм костуром. Начміліції з огидою ворухнувся на сідлі, ніби хотів струснути з себе щось соромницьке. Вся істота його була збурена, а термосіння серця заваджало опритомніти і зєднати думки.

— Що воно таке? прошепотів він.

Він, що рубав був шаблею людей, що брав був участь у масових розстрілах, — він злякався божевільного старця! Ганьба!

Кипуча злість опанувала його, й, похапцем сплигнувши з коня, він кинувся наздогін Босому, здіймаючи на ході карабін ізза спини. Не добігши кількадесять кроків, начміліці став на коліно, націлився і стрельнув. Пророк захитався і впав.

Задихуючись із радості і хвилювання, начміліці підбіг до Босого; той харчав, дежаючи лиць, і дорухився всім тілом, мов комаха, що її взято на прищипку. Начміліці стрельнув йому ще раз у голову, зневажливо перекинув його ногою горіздць і став насолодно розглядати його обличчя, закушене кровю, та скандзюбені члени.

Те, що блискало що-тілька, — було купцю рюк.

Ворзель, березень 1922 р.

Чтоб в океане мутных далей,
В безумном чайном сраженъ
Искать следов ея саудалий
Между заносами пустынь.
И. Липовский.

* * *

Ми одпливали. Скільки нас було,
Кого прощали матері та жони,
Хто перше взяв непевнеє весло,
Кому світило подумя червоне?

Ми одпливали. Нас чекала ніч,
Розкрило море стомлені обійми,
І ми пливли од дорогого прич,
І ми не знали, хто і як нас прийме.

Ми одпливали, і свою печаль
Глушили темним дурманом музики.
Ми одпливали в каламутну даль
На віки.

1929.

Максим Рильський.

Тригорій Косинка.

Темна ніч.

Смеркало. Кушами Щербачкової ліщини, обережно розмовляючи, крадись сірочорною смугою постаті обброджених людей,

— Ой, які нетри!

— Так ти, Савко, оце аж сюди комунара прдвів?

Мовчки, рішуче йдуть; хтось ядовито посміхнувся, вилаявся на ліщину, що дльогнула його до обличчя, поправив на плечі рушницю і ритмічно ступав у такт за своїми товаришами,

— А він, кажеш, сидить і жде... Паски?

Мовчать.

Під ногами шелестять листя, хрускає помачча...

— Партийдий?...

А якийсь здий голос:

— Побачиш... Ой, щирий, як коняка: карточка партійна ще з 12-го року...

Сміх.

Підходять до садка, що розкинувся он на горбах, вище калини, і манячуть назустріч своїм зелено-сірим дістом.

— Це -сс, тихо, хлопці... Треба пропуск, а то кривий чорт угатить. З вушців калини почувся нервовий голос:

— "Огарок?"

І легко стукнула об в'орч рушниця.

— "Искра!"

Басом покотилась луна до калини.

— Ну, що?.. Сидить?

— Ага, не признається, хто з наших там?

— Гадянова дума!..

— Тихо, ради Бога!

Замовили. Обережно понули затвори, заскрипіла у шлуні фіртка...

— Спши, товаришу? Кі-хі! Свіже сінце...

— Ведіть його до хати... Так значить... А ти, Кузьма, постав вартового: і, розумієш, ні — телень.

— Слухаю, зараз...

— Ну, до хати!

Сріблястим листом поклонився явір коло порога, як вели в невідому хату невідомого чоловіка на весілля смерти криваве...

Поклонився і зажурено зашепестів.

— Сідай, Байденко, так, здається, тебе величають? Гостем нашим будеш — погуляємо по козачи, товаришу!
— Ха-ха-ха!

На комині затанцював од сміху лойовий каганець, а на лаві засвітилися засмалені лоби і тінями великими одбилися по білих стінах хати постаті людські...

...Врізалось в пам'ять — „ой, брате-брате, та де тебе взяти“...

— Хі-хі!

— Ти ж кажеш нам, товаришу, що ти Канівський?

— Значить Українець, хоч і проданий...

— Галько, чарку і до чарки!

Злякано метнулася молодиця по хаті, затарготіла ложками, перегнулаась коло печі... Потім до чоловіка:

— Печеню чи капусту?

— Капусту.

На столі стояла четвертина мутного, як березовий сік; самогону; хазяїн хати, Кондрат Щербачок, здоровий, білий чоловік, стояв тут-же коло столу і поважно різав скибками хліб.

Його очі кожного разу, коли він вклав скибку на стіл, зустрічались з поглядом невідомого йому чоловіка, що сьогодні вранці так гарно говорив на сході...

— Чудний якийсь чоловік, кумедний, — думав собі Щербачок, — очі горять, а видно людей не бачить... Хоч і камуніст...

Крутнув головою:

— Видима смерть кожному страшна...

— Внеси ще, Галько, гірків.

Молодиця швиденько витерла полумисок, накинула кохту, коли з печі:

— Ма-м-о-о, я боюся! Ай-ой...

— Чого ти, Митька? я зараз вернуся. От дурень, та-тож у хаті...

Криво посміхнулася і — майнула спідницею з хати.

Злякано оглянувся на піч Байденко, привітно, але з невідомою страшною мукою на обличчі подивився пильно на Митьку і з очей покотилися ясні-ясні сльози...

— Журнися, товаришу?!

Мовчить і шепче щось собі:

— Ех, приборкали нашу волю... Тліє душа, болить... Смерть, Саша, смерть, Саша...

Коло порога стояли з рушницями; на лавіж сиділи у чорних шинелях, заряджали „Нагана“ і балакали, як про-сився перед смертю якийсь тульський сапдат-большевик.

— Розстебнув гімнастюрку, червона юшка тече... І на грудях мідний хрест... хі-хі!

— Що ти, товаришу дорогий, шепчеш: може думаєш, пристрїт, то пройде? Ой ні — це не пристрїт, — а бо-ротьба: ми, як ти казав на сході, „вороги“.

— А наша партія, товаришу, „темна ніч“. Але вече-рять просимо і ворогів: знай нашу добрість козацьку, — тиж Українець...

Блиснули очима, посміхнулись про себе і почали за-лавити за стїл; Байденка посадили на покуті, як поче-сного гостя, і промовляли — приказували за кожною чар-кою, покіль не підпились.

— Пий, т о в а р и ш у, бо далека дорога стелеться пе-ред тобою...

— В Ясинове!

— Пий — напивайся, пісні співай, бо на наше весілля йдеш...

І пили і сміялися-сміялися...

Пив і Байденко: маленькою біленькою чашечкою з голубами на вінках, як воду, пив мутний самогон, пив і закусував, а з очей капали рясні сльози, коли підводив голову на піч до білявенького хлопчика.

— Ну, скажи нам, питали Байденка, чи віриш ти в свою весвітню революцію, за яку кладеш зараз голову?

Посміхався як з давніми приятелями:

— Вірю.

Гострі, заваяті очі спалахнули під засмаленими лоба-ми, впилися в обличчя Байденка й одбивали своїм блиском-огнем одно невеличке страшне слово — смерть...

— А скажи, товаришу, ти великий трус?

І весело відповідав він: „ні“.

Далі підвівся, але дужа рука Щербачка посадила його на своє місце:

— Жди, тобі твоє буде...

Байденко:

— В останне, товариші, дайте подивитися мені на того білявенького хлопчика, що на печі, бо він так схожий на мого Сашу, як вилитий...

Слухали.

— Хай каже... Цікаво, як паний... хі-хі!

А він під образами бідий, як стїна, але гордий, що поборов жаж — так, так, він не просить собі життя, ні, він...

— Я знаю, сьогоднішній день для мене останній день, і — я хочу... отой білявенький хлопчик...

Кляцнули сквиці... На настільнику змішалась з крик-
цями хліба червона кров.

І остро-гостро врізаюсь у пам'ять: „ой, брате-брате,
та де тебе ваяти?“

— Ти-ги! Гад рабочеревий, коники визнає!

— Хлопчина... Білязенького... Кому-у щезить будеш?

Червоні од самогону оші гостей посоловіді; злий,
жорстокий огчик звіря хижого сатанцював на чоловічак...

— В Ясновоє — прикладами!

Вийшли з катки горі.

І вдруге ще аджче поклонився сріблястим листом
звір кодо порога, як вели в темряву ночі левідомого чо-
ловіка на весілля смерти криває...

Поклонився і ажурено зашепестів.

Жука.

Немає слів! Повіяв над полями
Вечірній подих. Світяться залів
З далекими, як мрії, кораблями...
Немає слів.

Хто висловить небесного порив,
Святу хвилину творчої нестями,
Коли душа виходить з берегів?

Але чи й треба вимовлять словами,
Чи може гринням навіть буде спів
У час, коли ні в нас, ні понад нами
Немає слів?

1919.

М. Рильський.

Гроза.

На стелю неба чорного бика
Загнали змії сині та огдані,
І він лежить і той табун склика,
Що унизу темніє на поляні.
Зникають змії і — блищать на мить,
А бик реве від болю і тривоги.
Не диха вітер, а земля мовчить,
Жде буйних слів, жде світлої
підмоги.

П. Филлипович.

Найновіша українська література.

(Інформативний огляд).

Завдяки війні — імперіалістичній, а потім революції й домашній війні, та всіх їх наслідків у нас мало знається, або, краще сказати, сливе нічого не знається про найновішу українську літературу на Великій Україні. У нас тут поза признаними великостями — Стефаником, Кобилянською, Черемшиною, Винниченком, Олесем і дрібними суто-галицькими письменниками дідком сливе невідомо найновіша, остання сторінка української літератури. Так, наче-б її й не було. Щойно останніми часами став відомий у нас талановитий поет Павло Тичина, а поетам тільки хіба одиниці та й то більше з других рук, з редакцій чи що знають про інших представників „наймолодшої“ України. Це дуже сумний і невідрадий факт, але таки не жаль факт, а не весільний анекдот. Правда, часом у пресі прослизне побіжний огляд останніх здобутків, найновіших досягнень на полі українського письменства, але надто побіжні, неповні й уривкові ці огляди. Не дають ні повної картини розвитку, ані хочаб більше-менше докладного переліку творів. І якби до того односторонні ці огляди: одні без міри хвалять, захоплюючися всім і вся, що понаписувано на Україні, інші знову так само гудять. І читаєш у непевности, хто ж має рацію і чи взагалі є рація по однім і другім боці. Провірити ж самому, на підставі власної знайомости з дотичними творами, нема змоги. В результаті — замість останньої сторінки української літератури пустопорожнє місце, або в кращому разі якась невизначна пляма.

Тимчасом на ділі так не є. Українське слово не замерло, джерело творчости не вичерпане, як би це можна було судити на підставі тутешніх літературних появ. Хоч і кажуть, — не без підстави — що *inter arma silent musae*, але муза українська, не зважаючи на несприятливі для себе обставини, не замовкла. Це вже само — явище відрадне, яке дає нам право з вірою й надією глядіти в будучність. Певна річ, що сумні обставини не сприяли й не сприють буйному розвитку такої ніжної рослини, як красива література. Але розвиток її навіть за таких обставин віщує нашому поетичному слову велику майбутність.

Тепер, коли воєнні події притихли, коли дим горожанської війни потроху розвіюється й відкриває затагнені

було хмарами виднокруги, в змога приглянутися й результатам творчості за пережитий час, такий багатий на драматичні події.

Низше хочу дати саме огляд цих результатів, настільки докладний, наскільки на це дозволяють і обмежені рамці статті й сучасні наші так зв. „незалежні“ обставини, котрі не дають ніякої змоги стежити за закордонною продукцією хоч трохи правильно й систематично.

Але й цей, так обмежений нарис я обмежу ще й сам умисне. Я вилучаю з нього огляд творчості всіх письменників відомих на цілій Соборній Україні ще вперед світової війни, хочаб вони писали й досі (Вол. Самійленко, М.Воровий, В.Винниченко, О. Олесь, С.Черкасенко, бо з одного боку їх твори або передруковано за кордоном, або й взагалі всі вони продовжували свою діяльність на еміграції поза межами Великої України, отже твори їх з останнього часу здебільшого всім нам відомі. А втім, твори ці й не додають ніякої нової риси до вже знаного нам літературного обличчя згаданих письменників.

Я говоритиму таким чином тільки про дійсно „наймолодших“, тих, що виступили на літературну арену щойне в часі Великої Революції, або в кращому випадку лише в цім часі розгорнули свої крила й набрали розгопосу. Це у буквальному розумінню слова — наймолодші, бо й народилися вони між 1890—1900 рр.

І головню отся-то молода гвардія й творить українську літературу на Наддніпрянщині, бо старші діячі або опинилися на еміграції, або в сучасних умовах ряданського побуту замовкли й не озиваються з незалежних причин; з виїмком М. Чернявського й С. Васильченка (Панасенка); не чути, нпр. ні М. Філянського, ні Л. Яновської, ні Л. Старицької - Черняхівської, ні Гр. Григоренка, ні на решті М. Проскурівни. І нівроку, численна це гвардія. Нараховує вона пару десятків імен. Не всі вони, правда, варті нашої уваги, бо багато з них або пустоцвіті, або жовтодзюби, що ще не вбилися в колодочки й малюють „старших“ своїх товаришів. Але всеж таки досить — яких два десятки — остільки проявили себе, що про них можна й слід говорити.

Здебільшого це поети, бо поезія взагалі легша річ, ніж гарна проза, але маємо вже й пару неабияких бедетристів. Натомість драма цілком не представлена, як що не рахувати кількох крикливих, але нездарних спроб.

Ось імена тих, що безперечно заслугоють на нашу увагу (в скобках ставляємо рік народження): 1. Загуд, Дмитро (1890), 2. Зеров, Микола (1890), 3. Івченко, Михайдо (1890), 4. Кобиданський, Володимир (1895), 5. Косинка, Грицько (1899), 6. Осьмачка, Тодосій (1895), 7.

Шідмогильний, Валеріян (1901), 8. Рильський, Максим (1895), 9. Савченко, Яків (1890), 10. Семенко, Михайло (1892), 11. Слісаренко, Олекса (1891), 12. Сосюра, Володимир (1898), 13. Терещенко, Микола (1898), 14. Тичина, Павло (1891), 15. Филипович, Павло (1891), 16. Хвильовий, Микола (1893), 17. Чумак, Василь (1900).

Все це переважно поети. Чисті белетристи серед них тільки М. Івченко та Гр. Косинка. Лише М. Хвильовий лише крім поезій і оповідання.

І сливе всі вони продукт найновішого часу, часу революції. Тільки три з них (М. Івченко, М. Семенко й П. Тичина) почали свою літературну кар'єру ще перед світовою війною, але то були лише початки, лише слабеньке намацування ґрунту. Остаточоно виявили вони себе тільки в часі революції. І всі також, з малими виїмками, значно розширюючи дотеперішні рямці української літератури — і що до змісту і що до форми, є властиво не так безпосередніми продовжателями попередньої стадії її розвитку, як учениками й наслідувачами модерної російської літератури, яка знову наслідувала західно-європейські течії. Правда, у декого можемо помітити впливи М. Вороного (П. Тичина), М. Філянського (М. Рильський), української народньої поезії (П. Тичина), Гр. Чупринки (у багатьох взагалі), але в значній більшості ставлялися вони гостро проти традицій української літератури, часом рішучо їх відкидаючи й заперечуючи (особливо М. Семенко, який хвалився, що він палить свій „Кобзар“, що Шевченко, мовляв, у нього під ногами). За те впливи молоді й наймолодшої російської поезії відразу кидаються в очі. (Не вичисляючи докладніше всіх російських поетів, що мали вплив на наших, мусимо всеж таки назвати хоч пару імен, що найбільше заважили на формі й змісті наймолодшої української генерації. Це будуть передовсім Бальмонт і Блок, вплив котрих видно на багатьох українських поетах — надто на Тичині й символістах, далі І. Анненський і Гумільов, що вплинули на Рильського й Филиповича, Ігор Северянін, пізніше Маяковський — на Семенка й т. д.). Відродження культу Пушкіна в Росії теж відбилося й на нашій молодій поезії (М. Рильський, П. Филипович та ін.).

Ще перед війною захоплюється Семенко слідом за Москалями футуризмом і намагається утворити цілу футуристичну групу. Вдалося це йому одначе аж у часі революції. А знову Я. Савченко виступає на чолі українських символістів і тягне інших за собою (О. Слісаренко, Д. Дударь то що). Навіть П. Тичина й Д. Загул віддають данину символізму.

В часі революції й горожанської війни отсе наслідкування Москалів обертається в правдиву сарабанду. Як

у найближчій народжуються, розвертаються й зникають течії, напрямки й школи. Молода українська поезія в цім часі має вигляд якогось хаосу, де муртує, носиться й сечає одна мода за другою. Революційне життя, повне руху, гуку, блискавичних змін, як що й не сплоджувало само, то сприяло цим фебрійним змінам. Одно угруповання змінало друге з метеликовою швидкістю й жило не довше за метеликовий вік. Одна група ворогувала скажено з другою, прославляла тільки себе, а нищила другу. І цікаво, що одні й ті самі люди встигали побувати й тут і там: настрої й уподобання змінюються під цей час неймовірно швидко, без порівняння швидче, ніж перед війною. Ніщо не стоїть на місці, все кипить, буває, шумує. Все — один суцільний рух, у якому крутяться одначе сливе одні й ті самі люди Зникають символісти, футуристи — стають комфутами (1919 р.) (комуніс. футуристами) й панфутуристами (1921-22 рр.) та захоплюють у свій вир колишніх символістів. (До панфутуристів належать в першу чергу такі яскраві бутони, як М. Семенко, Гео Шкурбий, Ю. Шпол, а далі Мик. Терещенко, й бувші символісти: Я. Савченко, О. Слісаренко й Вол. Ярошенко). Буржуазія в основі своїй течія — футуризм — за всяку ціну хоче принатуритися до пролетарського руху й стає на услуги комунізму. А знову революційно настроєні письменники і собі марать про якийсь екстраписьменство і тут, за московськими впливами, динамістів (В. Чумак, Г. Михайличенко) змінюють конструктивісти, які згодом утворюють так зв. пролетарське письменство (В. Еллан, В. Поліщук, М. Хвильовий, В. Сосюра, М. Йогансен, І. Кулик та інші). Ві отсі напрями, як сказано, намагаються реформувати зміст і форму літератури, приворочити їх до життя. Футуризм уважає себе мистецтвом будучности. Це продукт великоміської культури. Він хоче скопяти, відбити шум і хаосміського життя, всю ріжносторонність і уривчатість його звуків. Стара форма поезії, її розмір, рима не вдоволяють його, він розриває їх, як тісні окуви, й намагається сотворити таку форму, яка відбивалаб хаотичний ритм великого міста. В своїм протесті проти старого футуристи доводять одначе до неможливих крайностей, котрими хотять приголомшити, спатувати публіку. Підчас революції почали вони загравати з крайніми лівими течіями й відбивати в своїх творах гук і рев революції. Одначе по своїй натурі футуристи — повторюю — крайні індивідуалісти і їх підлабузювання до комунізму шите білими нитками. Динамісти й конструктивісти — що до форми близькі ученики футуризму. Старі форми поезії їх теж не вдоволяють. Вони хотять відбити в віршовій формі порив і рух революції, силу пролетарського руху, ритм революції. Але позатим

відмежують себе від індивідуалізму футуристів і відкидають (більше на словах) їх крайности. В змісті — це слуги комунізму, здебільшого дуже простацькі, а в формі — прихильники ідеального ритму, не звязаного метрикою. Вони марять про внутрішню конструкцію поетичного твору, не обмеженого однаковістю рядків чи складів. На жаль теоретичні їх представлення в практиці прибирають надто неакуратні й зовсім далекі від правдивої поезії форми, нудні, хоч і ярливі. Цікаво, що обидва ці течії, не зважаючи на свої бажання вловити рух і найвідоскопичну зміну чи то великоміського буржуазного життя, чи то quasi — пролетарської революції, любуються у неможливо довгих і так само неможливо нудних „поемах“ (Семенка, В. Поліщук та інші з ними). Кінцею кінців — результати усіх їх змагань часто-густо цілком протилежні їх намірам, бо в захопленню вони разом з водою вливають з котом й саму дитину. Але хоч їх власні твори й незграбні й простацькі, всеж годі відмовити багатьо рації дам змаганням розширити рамці нашої поезії. Треба одначе зауважити, що не раз новини, які заводять наші реформатори, бувають новинами лише в їх уяві. Докладніше вивчення народної словесности, Шевченка, то що, показує, що „ніщо не нове під місяцем“ (асоціація, внутрішній ритм то що). Обидва ці напрями — панфутуристичний і „пролетарський“ — тепер дуже модні. Та сильні й привабливі вони не так своїм внутрішнім змістом — що й не може бути надто привабливим передовсім через завелике, просто карикатурне наслідування Москалів при слабості природного хисту й браку освіти, загальної й поетичної, — як могутньою підтримкою комуністичної партії. Особливо сказати це треба про так зв. пролетарське письменство. Урядове становище останнього ще більше викривлює його, притягаючи до нього людей часто-густо духом чужих пролетарському руху.

Але крім цих, до певної міри упривілейованих угруповань, є ще два близькі до себе, котрі значно відрізняються від них як своїм суспільно-політичним світоглядом, так і своїм відношенням до попередників. Тимчасом, як перші два ставляться різко вороже до попередньої стадії української літератури: футуристи, негуючи її, як надто примітивну, вульгарну, мужицьку, що тхне їм, по слову Семенка, салом і дьогтем, а пролетарські письменники, обнявши її яко продукт буржуазії віджилою й навіть мертвою, забивають у передчасну її могилу осиковий кілок (вираз критика В. Коряка); є ряд молодих письменників, котрі з цим не солідаризуються. Признаючи багато недочет у своїх попередників, вони однак не заперечують надбань їх, силкуються тільки розширити дотеперішні

літературні рямці, оновити й освіжити зміст та урізноманітнити форму. Бувши отже що до цього останнього товаришами згаданих вище двох крайніх напрямів, вони держаться золоті середини. З цього погляду їх можна назвати безперечними спадкоємцями й природними продовжателями попередньої доби. Це не революціонери, а еволюційники. Діляться вони на неокласиків і неореалістів. Є це більше формальні назви, якими означуються течії, ніж якісь різко відмежовані й замкнуті в собі доктринерські гуртки. Неокласики це більше естети, жерці чистої краси, поклонники мистецтва для мистецтва. Це виключно поети. Головними представниками їх являються М. Рильський, П. Филипович (давніше писав по російськи під псевдонімом Зорев, а в часі революції став українським поетом), М. Зеров, почасти покійний В. Кобилянський (брат О. Кобилянської, що переїхав на Україну, помер передчасно в 1919 р.). До неореалістів належать головню прозаїки — В. Підмогильний, Гр. Косинка, М. Івченко, а з поетів Т. Осъмачка.

А втім, усі отсі угруповання такі ще пливки й неуставлі, що до них можна підтягнути (й це нераз робиться) й деякого з цілком противних таборів. Нераз одною стороною своєї творчости письменник наближається до одного табору, а другою до другого. Напр., П. Тичину, Д. Загула, О. Слісаренка, або Мик. Терещенка з певного погляду можна зачислити й до неокласиків, М. Хвильового до неореалістів, і т. д. З наступленням кращих економічних, а головню політичних умов (особливо з приверненням політичної свободи й взагалі знягшення диктатури комуністичної партії) настане для літературної братії дійсна змога самовияву й нормальної диференціації. Збочення й крайности усунуться, вирівняються й наступить з одного боку зближення созвучних елементів із різних теперішніх таборів, а з другого тісніше й природніше обєднаються кожен із них зосібна. До цього всього є всякі дані. Потрібна тільки змога самовияву, а головню стала арена для співзаводництва — сталий літературний орган, який би уможливив письменникам постійну працю на своїх сторінках, не вимагаючи від них відступництва від своїх принципів в імя якоїсь доктрини.

Досі такої вільної трибуни не було. З упадком в 1919 р. національної революції зникли старі журнали („Літературно-Науковий Вістник“, „Шлях“, який продовжував традиції „Української Хати“), а нові під пануванням воєнного комунізму ніяк не могли налаштуватися.

Довший час появляються самітно одноднівки журнали, які не годні піти далі поза одно-два числа, абож просто

альманахи, кругом яких збиралося дане хвилеве угрупування.

Так повстають і зникають недовговічні журнали в 1919 р. „Музагет“ і „Мистецтво“, в 1921-22 р. „Шляхи Мистецтва“, що силкуються сказати своє, нове слово. Позатим маємо переважно альманахи, здебільшого комуністичного штибу: „Жарина“ й „Січ“ (Катеринослав, 1919 р.), „Веснянки“, зшитки „Боротьби“ (Київ 1920 р.), „Гроно“ (Київ 1920, орган динамістів); в 1921 р. харківські альманахи: „Жовтень“ і „Штабель“, київський „На сполох“, катеринославський „Вир революції“, каманецький „Буяння“; в 1922 р. появляються пролетарські альманахи „Арена“ й „Плуг“ у Харкові, панфутуристичний збірник „Семафор у майбутнє“ у Києві. В 1923 р. виходить в Києві „Жовтневий збірник панфутуристів“, а в 1924 р. в Харкові збірники „Квартали“, „Гарт“ і „Плуг“ (Перед цим лише один Семенко встиг випустити — в кінці 1918 р. свій „Літературно-критичний альманах“ і „Універсальний журнал“). Позатим доводилося письменникам розпорошуватися по різних газетах та популярних журнальчиках. Окремі збірники творів якогось одного письменника, що появлялися в 1917 — 1918 рр., стали тепер сливе неможливі. Почасти їх заступали різні декляматори або читанки („Червоний вінок“ Одеса 1919 р.; „Червоний декляматор“, „Слово“, Київ 1923 р.; „На переломі“, „Шляхом життя“, вкінці „Хрестоматія нової української літератури“ М. Плевака, Харків. 1924 р.). Аж самими останніми часами почали знову виходити збірки окремих письменників, а що найважливіше повстав у Харкові в 1923 р. сталий журнал „Червоний Шлях“ (головно у противагу празькій „Новій Україні“). У цім то журналі сходяться потроху для праці представники різних найновіших течій в українській літературі. Треба сподіватися, що він багато причиниться до її розвитку. Поруч із ним відкривають свої сторінки для поезії й белетристики літературний додаток до харківських „Вістей“, та київські „Глобус“ (додаток до „Вільшовика“) й „Нова Громада“.

На жаль для нас усі отсі органи недоступні. Дещо, правда, почало появлятися в 1923 р. на сторінках „Нової України“ (новелі В. Підмогильного та Гр. Косинки, поезії Т. Осмачки), але в цім році „Нова Україна“ заборонена польською владою та й зрештою, перемінівшися на кварталник, до тогож ще нерегулярний, здається перестане виходити. Пробувала знайомити галицько-українське громадянство з творчістю пролетарських письменників із Великої України львівська „Нова Культура“ (1923 р.), але й вона сконала в цім році наглою смертю під важкими ударами польської влади. Позатим на жаль ніякий инший

орган не журиться, щоби від часу до часу дати щось із творів „Молодої України“, а також ніяке видавництво не свіщиться дати нам хочаб якийсь вибір, якусь антологію. Досі тільки львівська „Новітня Вібліотека“ спромоглася випустити збірку збірок П. Тичини („Золотий Гомін“) та берлінська „Українська Накладня“ видала цікаву новелю В. Підмогильного („В епідемічному бараді“).

Це велика шкода, бо поза часовими, переминаючими крайностями й вибриками маємо серед творів перелічених вище письменників багато гарного.

Розглянемо тепер по черзі кожного письменника зокрема. Згадую лиш окремі збірки.

Дмитро Загуд. Досі випустив три оригінальні збірки: „З зелених гір“ (1918), „На грані“ (1919) і недавно „Марія і Мара“. Позатим переклав „Фауста“ Гете, поезії Гайне.

Перша збірка мало оригінальна, але вже заповідала в авторі молоду, надійну силу. І заповідь цю справдив поет у дальших збірках, де вже й зміст і форма виявляють великий по туп.

Микола Зеров досі випустив збірку перекладів із римських поетів—Катулла, Виргілія, Горация, Проперція, Овідія й Марціала: „Антологія римської поезії“ (1920) й збірку оригінальних і перекладних поезій „Камена“ (1924). Обі незвичайно гарні й виявляють в авторі доброго й тонкого знання класичної поезії. Позатим пише Зеров цікаві літературно-критичні огляди й нариси.

Михайло Івченко. Почав писати ще перед війною. В 1919 р. вийшла його збірка новель „Шуми весняні“, яка, не зважаючи на замітні впливи Андреева, Коцюбинського й ин. письменників, велить сподіватися, що перейшовши період шукань і хитань, автор вибється на власну путь. У нього гарний ліричний талант. В 1923 р. в Харькові вийшла його книжечка „Горіли степи“.

Володимир Кубилянський заповідався на гарного лірика. На жаль помер передчасно. По смерті заходив приятилів вийшла його збілочка „Мій дар“ (1920).

Григорій Косицький дебютував збіркою новельок „На золотих богах“ (1922), де малює село за революції. Малюнки повні життя, виразні й смілі.

Годосій Осмачка випустив збірку поезій „Круча“ (1923). Автор далекий від усякої претензійности й списування з російських поетів, хоче сказати своє власне слово й згодом його скаже.

Валеріян Підмогильний. Досі вийшли такі збірки оповідань: „Твори“, т. I (1920), „Повстанці“ (1923, вид. „Нової України“ й „Військовий Літун“ (1924), в яких молодий автор виявив чималый талант спостерегача й психолога.

Максим Рильський. Перша збілочка його поезій вийшла ще перед війною: „На білих островах“ (1911 р.). В 1918 р. появилеться „На узліссі“ в 1919 р., „Під осінніми зорями“, в 1922 р., „Сива далечина“, в 1923 р. „Дві поеми“. Оці нові збірки й придбали йому імя поета високо-культурного й майстра форми. Автор безітеречний учень краєвих російських поетів, але зумів ці впливи перетопити й дати на основі їх дійсно своє й оригінальне.

Яків Савченко має вже збірки „Поезії“, кн. I (1919) і „Земля“ (1921). Почав з містичного символізму, а тепер ударився в барабанне ура-комуністичне віршування. Під бутафорією одначе проглядає й справжня поетична сила, яка може колись і визволитись з надуманости й манерности.

Михайло, або як він себе пише „Михайль“ (!) Семенко, як

уже згадувано, дебютував ще перед війною (збірки: „Prélude“ 1918, „Дерзання“ та „Кверо футуризм“ 1914), але незвичайну продуктивність виявив саме підчас революції, випускаючи одну книжку за другою: „Перо задається“, „Перо кохає“ (обі 1918 р.), „Перо мертвопетлює“, „Blok notes“, „В садах безрозних“, „Лілії“, „Тов. Сонце“ (все 1919 р.), „Проміння погроз“ (1921), та багато в різних органах. Тепер вийшов повний збірник творів поета під заг. „Кобзарь Михайли Семенка“. Треба дуже багато терпцю, щоб читати ці „твори“, де стільки штучности та всякого кльоунства, що аж дивом дивуєшся, як здоровий чоловік стільки часу потратив, щоб випотігти свої безконечні „поези“ та „футурези“. Автор за всяку ціну силкується писати не просто, не щиро, а кривлячися неможливо. Шкода тої іскри таланту, яку він безперечно мав, але без пуття змарнував. Твори Семенка мають лише чисто формальне значіння, як змагання і шукання в області форми. Поза тим — це завізанілий овоч чисто буржуазного мистецтва, що даремне підшивається під революцію.

Олекса Слісаренко. Виступив у 1919 р. збіркою „На березі Кастальському“. В 1923 році вийшла його „Поєми“. Це теж жертва манери й моди, яка збиває в авторі безперечний природний хист. Як і Савченко, еволюціонував Слісаренко від символізму до футуризму й комуністичного патріотизму і теж зі шкодою для себе.

Володимир Сосюра — робітник з Донецького басейну, автор збірки „Червола зима“ (1922), в якій оспіює робітничче життя й прославляє комуну. Поабуншися дешевої реторики, навчившися бути самим собою, поет може дати річи й справжньої вартости.

Микола Терещенко — видав отсе збірку „Лабораторія“ (1924). Поєзи його, розсиані по різних видавництвах, відзначаються щирістю й енергією виразу. Дуже гарно переклав вибрані твори Вергарна.

Павло Тичина — один із найкращих поетів поміж наймолодшими. Почав друкуватися ще в 1913 р., але розвинувся вже підчас революції. Тодіж появилися його поєзи й окремими збірками: „Соняний кларнет“ (1918), „Плуг“ (1920), „Замість сонетів і октав“ (1920) — всі три передруковані у Львові 1922 р. під збірною назвою „Золотий Гомін“. Останні його твори „Скворода“ й „В космічному оркестрі“ вилустили торік у Львові „Нова Культура“.

Поєзи Тичина незвичайно музикальні й повні сонця. Форма досконала. На жаль в останніх часах автор ударився в комуністичну бомбастаку, яка цілком не пасує до його вдачі. В результаті замість зроку наперед маємо перед собою виразний упадок. Але „Золотий Гомін“ зостанеться вазавсідги перлиною української поєзиї.

Павло Филипович — нагадує М. Рильського і настроєми, й нахилом до філософського заглиблення й досконалою формою вірша. З сучасних молодих поетів Зеров, Рильський і Филипович може найбільше освічени й культурні. Це дійсні Європейці, котрі беруть не нутром, не стихією, а правдивою культурою. Чужі впливи — спеціально російські — вони не рабськи переймають, а перетоплюють органічно. Цими прикметами визначається й Филиповичева збірка „Земля і вітер“ (1922).

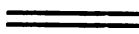
Микола Хвильовий — син робітника й сам робітник. Хвильовий це не правдиве прізвище, а псевдонім. Досі маємо дві збірки його поєзиї: „Молодість“ (1921) і „Досвітні симфонії“ (1922) та новель: „Сині етеюди“ (1923) й „Осінь“ (1924).

В своїх поєзіях Хвильовий, як і Сосюра, романтик робітничої класи. Це цілком природно. На жаль і він псує свої вірші незграбними наслідуваннями найновішої моди. Таке наслідування модерної російщини відбивається й на його прозі, теж безперечно талановитій. Як малар буднів підсовітського побуту, Хвильовий заслугоує на повну нашу увагу. Нагадує він тут трохи Чехова.

Василь Чумак — як і Вол. Кобилянський — умер молодо, не встигнувши виявити себе як слід. В 1919 р. вбили його Денікінці. Зосталася по нім посмертна збірка „Заспів“ (1920), де поза віршованою публіцистикою на революційні теми пробивається й справжнє ліричне чуття.

Це булиб, безперечно, найвизначніші представники наймолодшої української поезії. Поза ними маємо ще цілий табун інших, головно—футуристів та т. зв. пролетарських письменників, згуртованих в двох цехах: „Гарт“ (міське робітництво) й „Плуг“ (селянські письменники). З них замітніші: Юліан Шпол і Гео (Георгій) Шкурулій — панфутуристи, Вол. Ярошенко — б. символіст, тепер футурист, Валеріян Поліщук, В. Еллан (Елланський), покійний Г. Михайличенко, байкар С. Пилипенко, І Кулик, М. Йогансен, М. Доленго та інші „пролетарські поети“. Деяким із них не можна відмовити певної іскри таланту, уміння володіти віршем, але в одних усе це — й хист і вміння—никнуть під попелом сліпого малпування і котури і хто знає, чи вибються вони коли на стежку правдивої, невимушеної поезії; другі — ще тільки пулянки й треба зачекати ще з осудом (серед молодих белетристів подає надії напр. Петро Панч), пор. його оповідання „Зелена трясовина“ в 8-й кн. „Червоного Шляху“ 1923 р.). Дехто, правда, гремить і зриває квітки офіціальних похвал, напр. плодovitий Валеріян Поліщук, що з однаковим замишуванням оспівує Огана, Хама й Леніна, і ин., але правдивому цінителю мистецтва з ними нема що робити: стільки в них фальшу й барабанної тріскотні. Це офіціальні трубадури, творці од на честь комунізму й ціла їх поезія варта стільки ж, як оди російських поетів за Катерини II-гої, або галицько-українські „привітственні стихи“ або „півни“ середини XIX в.

Кругом отсих офіціальних віршоробів гуртується легіон простаків і неуків, стількиж огидних своїми доморобними „червоними“ впробами, як і колишні „жовтоблакитні“ „тарасиви“. Це все ефемериди, царство котрих мине з заходом теперішньої доби. Але в історії української літератури зостанеться вона навіки завдяки вичисленям вище талантам. Особливо визначаються між ними в поезії — Тичина, Рильський, Филіпович, Загуд і Зеров, а в прозі — Підмогильний, Косинка й Хвильовий. Вони значно поширили зміст нашої літератури й велико удосконалили форму, сильно її збагативши новими досягненнями. Після них простатство й прамітивізм у поезії є вже рішучим анахронізмом і, щоб здобути славу дійсного поета, мало вже вміти тулити риму до рими. На цім ми моглиб і скінчити, але наш огляд був би неповний, як би ми поминули сучасних літературних критиків на Великій Україні. Зпосеред них на перше місце вибиваються: М. Зеров і В. Якубський і марксиста: Ол. Білецький, Вол. Коряк та О. Дорошкевич.

Поворот.

„Не бачить вам України!“

(З „Одвертого листа“,
Я. Савченка — „Віль-
шовив“, ч. 115.)

О, так! ми не побачим, ні,
Ії, „радянської“ Вкраїни,
Котру, окрадену, в огні
Ви розпинаєте що днини!

Не ми з похилої глави
Вінець здійматимем терновий —
Дарунок хижої Москви
З алмазів сліз, рубінів крові.

Не ми ті смажнії уста
Зросим цілющою від муки,
Й живе ще тіло із хреста
Не наші знімуть кволі руки.

Не ми... Лише народній гнів,
Що вибухне для всіх неждано...
За димом жертвених огнів
Від жаху сонце зійде тьмяно,

І на блідому на коні
Промчиться Смерть пе-над містами,
Забагровіють судні дні...
Рахиль заплаче над синами...

Й до нас долине крик Москви!..
Тоді свої убогі речі
Складем в подертії сакви
І на горбаті скинем плечі.

Народній грім ударить з туч
Вже не „радянської“ Вкраїни,
І привітає вільний Збруч
Синів своєї Батьківщини!

С. Черкасенко.

Іван Липа.

МІЙ ВЕДМЕДИК.

Ви, панове, кажете, що для вас усе зрозуміле: і небо, і земля, і люде.. Усе матеріяльне, усе існує по законам природи.

Можливо, що для вас і нема нічого таємного, нерозгаданого... Ну, а для мене усе загорнене в тайну. І в першу чергу сама людина. Вона єсть і довго ще буде загадкою.

Колись наука визнавала тільки пять органів чуття, а от я назову й шостий—інтуїція. Правда, це передчуття не всім дане, але розвинене воно в багатьох чулих осіб. Так само, мабуть, вам відомо, що індійські магі можуть по своїй волі керувати серцевою роботою, нервовим укладом, можуть, наприклад, збільшити або зменшити приплив крові до якогобудь органу або місця. От маєте вже й сьоме чуття—якусь регуляцію... Пройдуть ще тисячеліття і з сирової маси сучасної людини утвориться істота, що буде як бог могутня й вічна.

Пророки, генії, ясновидці, навіть медіуми, усеж це й досі тайна для нас...

Признатися, я теж ношу в своїй натурі тайну, про яку досі мовчав.

Вона виявилася ще в дитинстві, як мені було літ шість.

Сталось так: одного разу прокидаюся серед ночі і почувую, що біля мене в ліжку лежить хтось... Мацаю в темноті руками — хтось волохатий... Страх опанував мене... З переляку кричу:

— Мамо! засвітіть огонь!

Воно лежить спокійно, не ворушиться, таке тепле...

— Мамо! світіть огонь!.. Зо мною хтось лежить...

Ліжко матери стояло недалеко від мого. Вона прокидається, дає світло. Разом із світлом той хтось зникає, мов і не було його.

Мати встає до мене, хрестить, заспокоює. Я засипаю й сплю спокійно до ранку.

Удень уже забув за біганиною, а вночі — теж саме. Так щоначі.

Згодом я так звик до свого нічного гостя, що вже не боявся. Прокидаюся серед тьми — він уже зо мною. Мацаю — увесь в шерсті, волохатий, волос такий м'який як шовковий. Лежить спокійно, мовчить, нічого мені не робить, а так ніби обіймає мене, неначе охоплює все моє тіло.

Глажу його по пухкій шерсті, намацую ніби руки, ноги...

Мені в пітьмі здається, що це ведмедик...

Так лежимо вдвох у ліжку.

Мені приємно гладити його по м'якій шерсті, а коли цікавість проходить і хочеться вже спати, тоді тихенько обзиваюся до матері.

Ведмедик лежить і слухає наші розмови в пітьмі і тільки тоді зникає безслідно, коли зявиться світло.

Так тяглося, мабуть, з пів року, а потім ведмедик одразу зник.

Минуло потому більше двадцяти літ. Я зовсім забув про свого нічного гостя, а як коли й згадував, так просто як дитячий сон або оману.

Гадав, що в дитячій уяві, можливо, своє ковдерко брав за волохатого ведмедика.

Скінчивши військову академію, поїхав я на літо відпочити на село.

Якось із своїм товаришем — сусідом йшов до нього на хутір.

Небо затягнуло хмарами. Збиралося на дощ. До хутора було вже недалеко. Ми поспішали.

Раптом схопилася страшна буря. Курява заховала від нас цілий світ. Далі почав дути такий супротивний вітер, що відкидав нас назад і ми, зігнувшись, ледве посувалися вперед, ледве здолали розсікати повітря, напіраючи на нього грудьми, як на воду в річці.

Налетіла така громовиця, що блискавки падали раз-у-раз і то, здавалося, під самими ногами. Посипали великі рідкі краплі, важкі, як кулі.

Вітер ущував.

Так з гони від нас стояв вітряк. Ми побігли до нього, щоб сховатися від зливи, що вже шуміла навкруги, як ліс у бурю.

Ми бігли, а дощ лив, як з решета.

Я біжу й міркую: при такій громовиці бігти небезпечно, бо коли людина біжить, то розряджає за собою повітря і тоді може вбити блискавка.

Так думаю, проте біжу за своїм товаришем... і от раптом став, як укопаний: дорогу мені перепинив волохатий ведмедик... Він почав танцювати передо мною на задніх лапах, заступаючи мені дорогу й дивлячися весь час мені в очі...

Я стояв перед ним і вже не почував зливи, а тільки дивився на ведмедика...

Невеликий, такий як хлопець літ на вісім, товстенький, рудої масті...

Танцює без перерви передо мною — вправо і вліво, весело дивиться мені в очі, ніби сміється...

Раптом зникає.

Коли я опам'ятовся і весь мокрий рушив до млина, де вже стояв мій товариш, зненацька вдарив такий страшний грім разом із блискавкою, що аж приглушило мене.

І в той же момент я бачу, як вітрякові крила розсіпаються на дрібні трісочки, а товариш мій падає на землю...

Коли я підійшов до нього, він був мертвий...

Мене, як бачите, спасла мара — ведмедик, що перепинив дорогу.

З того часу я бачив свого ведмедика вже кілька разів. Я помітив, що в небезпечні хвилини, коли мені загрожувала смерть — а це бувало не раз — раптом передо мною з'являється невеличкий, рудий ведмедик, усе той самий, весело дивиться мені в очі, ніби сміється і танцює передо мною на задніх лапах, поступаючи півколом вправо й вліво..

Це стало для мене ознакою, що небезпека щасливо минеться.

І я в те вірив.

Передостанній раз ведмедик з'явився мені в суді.

Ви знаєте, панове, що в році 1905, коли починалася перша революція, я вивів із касарні свій полк і пустив його походним ядом через усе місто з червоними й жовтоблакитними прапорами, маніфестуючи прихильність війська до перевороту.

Хоч новий лад нібито й настав, хоч і був скликаний в Росії парламент, проте недобитки самодержавя розпочали цілий ряд судових процесів. Ви пам'ятаєте ті часи, коли ціла Росія була під судом, коли судили всіх учасників визвольного руху, навіть цілі установи й організації, як от земства, лікарські й учительські спілки, залізничників, поштовиків, словом найкращий цвіт громадянства.

Судили й наш полк.

На мене, як на полкового командира, упала найбільша відповідальність за виступ полка в часи революції. Факти були проти мене й доказів шукати не доводилося.

У мене ледве-ледве жевріла надія і то тільки через те, що солдати — свідки показували на суді, що я особисто не брав участі в цій демонстрації. Вони мене любили і, як після я довідався, змовилися мене порятувати.

Такі судові розправи кінчалися розстрілами.

І от, коли процес підходив до кінця, голова суду дав мені останнє слово.

Я підвівся з лави підсудних, щоб говорити, й остовпів... Стояв мовчки, як статуя. В судовій салі могильна тиша. Усі ждуть мого слова, а я німий...

Що ж сталося?

А от що: на столі, за яким сиділи судді, з'явився ведмедик і затанцював... Танцює на задніх лапах — вправо і вліво — весело дивиться мене в очі, ніби посміхається...

Одриваю з трудом погляд од нього, перевозжу на публіку, — усі дивляться на мене, як на чудо, очевидячки ніхто ведмедика не бачить... А я за ведмедиком і суддів не бачу.

Нарешті ведмедик зникає.

Я вже знав, що буду оправданий.

Весело, з усмішкою на устах, однак упевнено я коротко сказав лиш те, що змолodu готував себе до військової служби, що, як полковник, свідомо ставився й ставлюся до своїх обов'язків, що маю свої пересвідчення й ніколи їх не зраджував... Розумію, що армія опора для держави, для її ладу, що вона мусить піддержувати сучасний парламентарний устрій... Як член цієї великої армії я готовий вислухати спокійно справедливий вирок суддів.

Суд скінчив тим, що двох офіцерів із мого полку засудив до розстрілу, іншим випала менша кара.

І тільки я один був зовсім оправданий.

З того часу я не бачив свого ведмедика аж дотепер. Потроху почав забувати про нього. Гадав, що ця кара не повториться вже.

І от, під свіжим вражінням знову все пригадав і розповідаю вам, панове.

А було це рівно тиждень тому.

Щоб вам було ясно, повернуся трохи назад.

Після довгої й тяжкої боротьби Українців з Москвинами, коли нашу й галицьку армію перемогли не так вороги видимі, як невидимі — бактерії, почалася партизанщина. Скрізь по Україні вибухали повстання.

Щоб одтягти увагу Москвинів од України, я задумав похід на саму Москву. Під цим гаслом почав збирати охочих. Населення дуже спочувало цим заходам, бо кожному хотілося повернути своє добро, що його пограбували й вивезли на Московщину комуністи.

Швидко набрав я полк поверх тисячі багнетів. Гадав, що по дорозі в поході до нас прилучатимуться нові й нові сили.

Поки я муштрував своє військо, поки набирал старшин, Москвини наблизилися всім своїм фронтом. Треба було би-

тися або ж непомітно обійти їх фронт. Я знав, що за фронтом дорога вільна аж до самої Москви.

Ми рушили в обхід.

Після трьохденного походу, коли фронт Москвинів zostався далеко позад нас, ми несподівано натрапили на невідомі нам ворожі сили.

Моя розвідка донесла, що їх небагато.

Я рішив дати перший бій.

Ранком почалося.

Уже в бою виявилось, що сили московські були великі. Нас оточили. Я був ранений кулею в руку, довго держався, не вважаючи на це, нарешті почув сильну втому. Далі пожовкло мені в очах, закрутилася голова, земля захиталася під моїми ногами і я нічого вже не пам'ятав. Очутився в полоні.

Спершу оглянув свою рану. Далі помітив, що я геть чисто пограбований. Тим однак, не журився, бо ждав гіршого.

Над вечір почував себе зовсім здоровим.

Турбував мене мій полк. Що з ним сталося?

Я був один замкнений в селянській хаті, а за вікном стояла варта.

Пізно увечері прийшов армієць, засвітив каганець і вийшов. Лежачи на ліжку, я заснув і от чую — відчиняються двері й увиходять чотири арміїці. Два з рушницями й кулеметними биндами через плечі, а два з лопатами й бомбами. Вигляд мають дикунів: бородаті, кошлаті, самі вже не молоді.

Стягнули мене з ліжка і повели селом.

Скрізь тихо. Ні в одній хаті не блимає світло. Ніч ясна, місячна. Маленький вітерець.

Арміїці оточили мене навкруги й так ми йшли, а тіні наші бігли поперед нас і хиталися наче п'яні.

Минули село й вийшли на шлях. Тут по обох боках велетні — дерева бренили листям, то тихше, то голосніше, вигравали якусь чарівну мелодію... Я прислухався до гармонійного дзвеніння, намагався щось велике зрозуміти і, здавалося, от—от усе зрозумію...

А думки збочували, доганяли одна одну, перестрибували одна через одну: що буде за півгодина? Як то станеться? Чи, може, тікати?..

Ми йшли посеред шляху і вступили вже в ліс. По обох боках було темно, шуміло листя, а над нами сіяв повний місяць і сріблив шлях.

Небо високе, білувате. Небагато блідих зірок і легенькі хмарки...

В останній раз я дивлюся, як місяць божеволіє, пере-скакує через хмарки і з усією енергією намагається залити світлом темну землю.

В останній раз мої очі бачуть оце буяння розкішної природи.

В останній раз мої вуха чують оцей мельодійний шелест листя.

Ще сотня ступнів — і вже нічого не буде.. Ніколи, ніколи... Заплющу очі, задеревію, повернуся знову в не-буття...

А світ білий? Та і він зі мною загине! Умре зі мною, бо ж він єсть тільки в моїй уяві.. Усе це облуда, мана, чари.. і що може знати людина про безмежний світ, жи-вучи на нашій землі, на цьому космічному атомі? Не біль-ше як інфузорія в краплі води знає про ріки, моря й оке-ани..

Не смерть була мені страшна, а просто жаль розлу-чатися з цією оманою, що називається життям..

Так думав, так почував, однак, десь так глибоко в ду-ші, що ледве і то на момент виринало на поверх якесь прочуття й шопотіло:

..Ні! ти сьогодні не вмиреш. Сьогодні смерти бути не може“..

А що ж буде?

Із широкого шляху звертала праворуч вузенька доріжка в лісову гущавину.

Тут арміїці стали

Перекинулися словами й повели мене праворуч у тем-ний ліс.

Доріжка крутилася між деревами У гущавині стало відразу поночі Такий нежданий перехід од світла до тем-ряви вплинув на нас усіх непримно Арміїці нервувалися, лаялися. Бокові держали мене за руки, щоб я не втік.

Тихий шелест, хрустіння гілочок під ногами і темна лісова прірва, що давила нас з усіх боків, наводили на душу якусь непевність, сполох.

Мені стало чогось тяжко, навіть моторошно...

Тепер уже я почував, що скоро можу загинути і страш-но було вмирати тут у цій темряві, де й місяць з високого неба не побачить моєї смерти

Ми посувалися тісною купою Іводі на мене насаку-вав задній армієць, а іводі в пітьмі я й сам шговхав пе-реднього або бокового. Арміїці тислися до купи, як барани, сопіли й тяжко дихали. Зрідка перекидалися словами або лайками. Голоси їхні були приглушені, боязькі.. Видно було, що лісова тьма лякала їх.

Так безладно посувалися ми в лісі кілька хвилин. Я вже надумав вирватися й тікати. Ждав тільки відповідного моменту.

Та от несподівано знову засвітив ясний місяць : перед нами повстала світла прогалина...

— Тут! — почув я хрипкий голос одного з армійців. Усі стали.

І відразу чогось заметушилися, залопотіли жажливими голосами...

Усі вирячилися на прогалину, а в очах їхніх стояв переляк...

Я й собі глянув на прогалину й скамянів. .

Так з десяток ступнів од нас серед веселої прогалини, освітленої проміннями місяця, танцював на задніх лапах мій ведмедик..

Армійці вже без тям метушилися...

І от один вистрілив на прогалину...

Ведмедик собі танцював далі, весело дивився на мене, ніби посміхався...

Знову вистрілило враз двов.

Ведмедик усе танцює...

Жах напав на моїх катів. З криками : „Леші! чорт!“ вони, як зачумілі, кинулися навтьоки з рушницями й бомбами.

Я зостався сам, бо зараз же за втечею армійців і мій ведмедик зник.

Уже я знав, що врятований.

Пішов на ту прогалину, подивився на те місце, де танцював ведмедик. Тут тепер пишався розкішний будяк з червоними головами, а навкруги свіжа, соковита трава.

Я зірвав собі з будяка одну голівку на память і пішов далі.

Лісом пройшов до села, звідти до другого.

Починався літній ранок.

Сховався на цвинтарі в гущавині й тут проспав до вечера.

За тиждень, мої панове, рана моя загоїлася, а я прибув до вас.

Як ви собі не міркуйте: чи мій ведмедик сидить тільки в моїй уяві, чи він у дійсности існує, як якийсь дух, чи мара, у всякому разі це для мене нерозгадана тайна.

Микола Вороний.

Інфанта.

Різблю свій сон...
От ніби вчора ми
Зійшлись, і стріча та жива.
На землю тканками прозорими
Лягли осінні дерев'я.

Акордами проміннострунними
День хвилював і тихо гас.
Над килимами огнелунними
Венера кинула алмаз.

У завивалі мрійнотканному
Дрімала синя далечінь...
І от на обр'ю туманному
Замиготіла ваша тінь.

Дзвінкою чорною сільветою
Вона утала на емаль,
А по-за нею вуалетою
Стелівся попелястий жалц...

Ви йшли як сон, як міт укоханий,
Що вириває з тьми століть.
Витали вас: мій дух сполоханий,
Рум'яне с'яиво і блакить.

Бреніли в серці домінантою
Чуття побожної хвали,
Коли величною інфантою
Ви поуз мене перейшли.

Ви усміхнулись ясноворно
Холодним полиском очей, —
І я схилився упокорено,
Діткнутий лезом двох мечей.

Освячений... в солодкій муці, я
Був по той бік добра і зла...
А наді мною Революція
В червоній заграві пліла.

1924.

Олександр Шульгин.

Наші політичні змагання на еміґрації.

(Підсумки минулого, завдання на майбутнє).

Від Редакції.

Придержуючися принципу безпартійности й безсторонности, охоче містимо статтю визначного діяча У. Н. Р. д. О. Шульгина, тим більше, що основні думки шан. автора в головному поділяємо. Безперечно, негувати значіння існування й діяльности уряду У. Н. Р. на еміґрації (як рівнож і взагаді нашої еміґрації) для України — не можна. Не будь цієї діяльности, не було б на Україні навіть і тіни того, що є. Це факт. Але мало сконстатувати цей факт. Треба б, виходячи з нього, всебічно вяснити й накреслити шляхи закордонної політики нашої еміґрації й місце й ролю в ній бувшого уряду У. Н. Р. Для цього слід би критично, але *sine ira et studio* оглянути цілу дотеперішню історію нашої еміґрації. Тільки така безстороння оцінка сучасної української еміґрації дозволила б нам з одного боку вяснити причини теперішнього сумного стану „центру“ У. Н. Р., його ізольованости й занепаду, а з другого — знайти шлях до рятунку. На жаль, д. Шульгин обмежився лише загальними висновками, не зачіпаючи самого коріня справи. Хотілося б, щоб хтось з головних діячів української еміґрації в інтересі нашої політики всебічно розглянув цю справу. Суть її очевидно зведеться до одного — потреби якогось порозуміння всієї еміґрації для створення одноцільного національного фронту. Такий фронт конче потрібний, надто тепер, в затижнім періоді нашої еміґрації. Ніщо так не шкودило українській справі, як оте славне розбиття наше на атоми — безконечні гурти й катерії, що виклинали й виключали одно одного. Не без вини і то великої були самі проводирі У. Н. Р., що не виявили ні бажання, ні уміння згуртувати коло себе державно-творчі елементи з усіх українських партій та угруповань.

Тепер, коли стоїмо при розитому кориті, коли пристрасти й дрібні самолюбства вже значно остигли, а то й потахли, слід би подумати над тим, щоб спільну справу повести й спільними силами. Невдача дотеперішніх спроб у цьому напрямі, хиби й промахи провідників центру знеохотили багатьох наших еміґрантів до справи єдиного фронту, як згоря засудженої на невдачу, як щось в роді знаменитого вою, вкотрий впряглися лебідь, щука й рак. (Пор. статтю дра Донцова „Єдиний фронт“ у нашому торішньому альманаху).

Нам одначе здається, що справа не безнадійна й песимізм не на місці. Для добра України мусить її еміґрація виступити спільним фронтом. Мусить звайти якусь спільну мову. Це, на нашу думку, категоричний імператив переживаного моменту.

Поміщуючи статтю д. Шульгина, хочемо викликати в наших еміґрантських кругах відповідну дискусію. Не передрішуємо справи: йти з центром, чи без нього. Треба шукати порозуміння з центром, але як би це було неможливо, слід організуватися й помимо й наперекір йому для усталення одної лінії нашої закордонної політики. Така наша гадка.

I.

Становище політичної еміґрації справедливо вважається за якесь соціально ненормальне явище. І справді, одірваність від своєї країни, примусовість перебування в чужих землях,

штучність власного життя, неприкаяність духовна й матеріальна серед чужинців, — все це утворює специфічну психіку емігранта, психіку нетрівку, нервову, настрій, що виявляється в одних ностальгією і пригніченістю, у других приводить до моральної розбешености, особливо під впливом вічно напівголодного існування, вічної непевности за саме найближче майбутнє.

Але як у сфері біологічній, так і соціалній розуміння „ненормальности“ явища ніяк не можна ідентифікувати з незвичайністю його.

Навпаки, і хвороби фізичні і хвороби соціалні, як показує гіркий досвід, являються чимсь зовсім звичайним. Таким звичайним, історично побутовим явищем можна назвати і політичну еміграцію. Кожна бурхлива доба історії утворювала більшу або меншу кількість вигнанців — емігрантів. Скільки стародавніх Греків у часи війн пельопонеських, коли боротьба зовнішня перепліталася з внутрішніми заколотами, — волокло своє життя на чужині й задумувало звідти нові способи повернення до рідного міста. Скільки Італійців часів середовіччя мусіло втікати зі своїх рідних міст, роздертих боротьбою бідних та багатих, боротьбою гвельфів та гібелінів. Сам великий Данте зітхав на чужині протягом цілого свого віку за милою йому Фльоренцією. Нема чого говорити про нові часи, — часи великих релігійних бурь, часи великих політичних революцій і масових еміграцій. Досить пригадати, як виїздили з Франції десятки тисяч гугенотів і як літ через сто після того потягнувся весь цвіт французької аристократії до чужих країв, тікаючи від полумя Великої Революції.

Далі настає справжній вік еміграції і кожна невдала революція, кожна спроба її підготувати конче з льогічною необхідністю виривала більшу або меншу групу людей і кидала її серед чужих країн на всі муки й небезпеку емігрантського існування.

Історія знає два роди еміграції. Одні, як гугеноти Франції, виходять з країни і пасивно ставляться до її майбутнього, зживаються з чужими краями, як зжилися з Прусаками й самі попрусачилися ці нащадки французьких вигнанців. Другий рід еміграції є активний, творчий.

Можна ріжно оцінювати еміграцію часів Великої Французької Революції, але не можна не визнати, що саме ця еміграція відіграла величезну роль в боротьбі з революційною Францією, в насадженню на престол Людовика XVIII. Так само, осередком національного відродження Італії робиться еміграція на чолі з незабутніми Маціні та Гарібальді, творцями модерної італійської держави, і нарешті на наших очах партія російських большевиків перенесла місце свого

осідку з Женеви до Москви й опанувала великі простори бувшої Російської Імперії...*)

Учитися можна й у друзів і у ворогів. Але ясно одно: еміграція при певних обставинах може стати найбільш відвічальним, найбільш активним чинником свого народу. І цього висновку ніодин той з нас, хто опинився за кордоном, на чужині, забувати не смів. Від нас залежить, чи зійдемо ми до архиву історії блідими й немічними тінями, чи одержимо право на славу пам'ять серед наших нащадків як проводирі народу, що впав у тяжку неволю, як його будителі, як перші лицарі його визвольної боротьби за свою незалежну державу. Слово за нами.

Але пройшло вже майже п'ять років і треба оглянутися, чи ми хоч чимсь виправдали своє існування за кордоном, чи хоч почасти здійснювали ті великі надії, які накладає на нас український народ.

II.

Перше ніж дати відповідь на ті питання, мушу зауважити, що в дальшому говорю виключно про еміграцію з Великої України, гадаючи, що й доля й завдання галицької еміграції ґрунтовно різниться від долі та завдань наддніпрянської.

Щож реального ми зробили за кордоном?

З чим моглиб ми зараз прийти додому? У нас завжди й політики й обивателі різко поділяються на песимістів та оптимістів. Середини ніколи не бувало. Саме на це питання велика більшість відповідає негативно, песимістично.

Дійсно нема чого казати, коли ми вже примушені за-сісти на довший час на еміграції, коли Україна опинилася в тому стані, який тепер переживає — радіти нема чому. Нема сумніву й у тому, що за ці невдачі відповідають також і окремі люде, окремі діячі, але треба визнати й те, що нам на перешкоді стали трагічні обставини, серед яких довелося боротись. Одкинувши казенний оптимізм, нам не

*) Коли вже згадувати про активну еміграцію, то слід передовсім нагадати про діяльність нашої власної еміграції, а саме Мазепинців: Орлика й тов., котрі розвинули в своїм часі незвичайно енергійну дипломатичну акцію на користь рідного краю, повеноленого Москалями. Далі слід згадати діяльність Драгоманова й тов., а в часі останньої війни „Союз Визволення України“, котрий не зважаючи на вельми непримхливі обставини, інтриги з боку офіційльних єрманичів галицько-української еміграції, обмеженість своїх матеріяльних засобів і надстачу відповідних інтелектуальних робітників, виявив стільки державно-творчого хисту, стільки уміння добирати співробітників з усіх таборів, керуючися саме інтересами рідного краю, заступництво якого перебрав він на себе в центральних і неутральних державах, що діяльність його будуча українська історія поставить певно нарівні з зусиллями Орлика.

хотілося б впадати в іпохондричний тон емігранта й об'єктивніше переглянути наше буття за кордоном. І хто з песимістів може поручитись, що коли не вся еміграція в цілості, то певні її групи совісно виконували й виконують ті політичні завдання, які поставила перед ними історія...

Перед нами повстає питання, які саме групи переводили чи мусіли б переводити політичну українську акцію за кордоном.

Яких-небудь значних громадських об'єднань, що мали б реальне значіння, ми не знаходимо. Найширші спроби подібного роду ми бачимо у Відні 1920-1921 р. Але ці організації не виявили ні надто великої акції ні тривалости. Ледве з'явившись на світ Божий, вони вмирали своєю смертю. Чимало виникало, почасти й досі існує, різних емігрантських громад місцевого значіння, які тільки деколи виступали з якимись політичними заявами. Але ширшого політичного сліду звичайно вони не залишають. Найзначнішою з них є „Громадський Комітет“ у Празі, але не вважаючи на широкий масштаб своєї праці, підпертої до того дружньою чеською допомогою, ця організація (може саме через цю допомогу) мусіла стати організацією характеру культурно-допомогового.

Одже не в таких об'єднаннях громадського типу можна шукати реальної політичної роботи за кордоном.

Коли ми перейдемо до окремих партій та політичних груп, картина мало чим зміниться.

Що зробили наші хлібороби за кордоном? Можна одні їм поставити на плюс: вони витворили свою ідеологію та знайшли засоби через свої публікації довести її до відома загалу. Творення ідеології в певні моменти, навіть коли ця ідеологія є негативна, на нашу думку, є вже явищем позитивним, бо вона всеж будить політичну думку і, хто знає, може читання „Листів до братів-хліборобів“ В. Ліпінського давало результати не раз і зовсім протилежні тим, яких хотів досягнути автор. І може ті, у кого під впливом ріжних подій захиталася віра в демократію, сильніше відчули в собі потребу обстоювати й боротися за свої колишні і нині приспані ідеї під впливом яскравого нариса ідей протилежних.

Але поруч з цим, крім якоїсь праці серед правіших кол деяких країн, про що хіба можна догадуватись, де загальна акція наших хліборобів на користь боротьби за наше визволення? — Її ми не знайдемо.

Коли, минаючи чистих комуністів, ми перейдемо в табір протилежний хліборобам — до соціалістів-революціонерів, то тут ми не знайдемо великих політичних придбань. Партія перш за все поволодала на окремі групи. Одні зішли на чолі з проф. Грушевським в Кавасу до большевиків, другі виділилися в групу досить доміркованих

людей на чолі з В. Кедровським, треті, що виявили най-більшу активність, пристали до М. Шаповала. Але активність цієї групи виявилась здебільшого у згаданій вище-культурницькій діяльності Громадського Комітету в Празі.

Коли с.-р. і випустили за кордоном чимало своїх політичних статей і цілих видань, — ідеологія їх від того не стала твердішою, а може ще й спуталася: з одного боку вони виступають як антибільшевики, з другого боку вони — за „радянську систему“. Це вносить плутанину й неясність, а від політика вимагається перш за все ясність і твердість думання. Вже це одно підриває можливість ширшої політичної роботи цієї групи.

Українська Соціаль Демократія відіграла в історії української революції далеко більшу роль, ніж їй би належалося по самій теорії марксизму.

Деж таки: моментами кабінет міністрів бував на три чверти есецьким, а українського пролетаріату майже не було на Україні. Роля партії У. С. Д. пояснювалась як енергією її членів, так і її організованістю та єдністю.

Але тепер принайменше про цю єдність говорити не приходиться. Трохи не всіх колишніх лідерів виключено вже з партії. Осталось тільки невелике ядро, яке, правда, виявляє досить велику активність. Діяльність цієї групи за кордоном логічно мусіла скеруватися на роботу в другому інтернаціоналі. Можна так чи інакше ставитися до діяльності С.-Д., але що це своє завдання вони виконують досить совісно, особливо за останні роки, визнати треба. Беручи на увагу, що члени другого інтернаціоналу в сучасних європейських країнах відіграють часом першорядні ролі, це завдання з національного погляду є не мале. Але всеж вона обмежується роботою частковою і не може мати загальнополітичного значіння.

Що до роботи партії соціалістів-федералістів, яка вживає тепер здебільшого своєї давньої назви радикал-демократів, — то мені, як одному з активніших членів цієї партії, трудніше претендувати тут на тон цілковитої безсторонності. Безперечно тільки одне: партія Р.-Д. досі не розкололася й навряд чи одпало від неї 3—4 людей, замість яких прийшло значно більше нових людей, а надто-симпатиків, що не вважають потрібним вязати себе партійною дисципліною. Партія навіть зважилася переглянути свої теоретичні основи, але й це не тільки не спричинилося до її розвалу, але ще більше скріпило її членів між собою.

Не вважаючи на свою власну активність, особливо за останній рік, партія назовні себе виявляла не стільки своєю сепаратною роботою, скільки бажанням цементувати, зєднувати на певній середній лінії українське громадянство, а активність своїх членів направляти на участь в роботі

Української Народної Республіки. Я позволю собі висловити гадку, що колись український історик - патріот поставить в особливу заслугу партії Р.-Д., що вона виявила найбільше державної відвічальности; в часі тяжкої невдачі не побоялася з кличем „нація вище за кляси, держава вище за партію“ підтримувати активно ідею У. Н. Р. і право наступства її уряду, так само як партія завжди не закривала очей на різні хиби в діяльності уряду, часом ставала, як у кам'янецький період, в дуже гостру до нього опозицію. Але в цій критиці партія ніколи разом з ночвами не викидала й дитини і свято зберігала прапори та ідею У. Н. Р., обороняючи її як від ворогів, так і від невдалих її міністрів-проводирів.

III.

Отже ми підходимо до дуже важливого моменту, який саме й затушовувався в очах нашої еміграції занадто розвиненим почуттям критицизму. — Ми прямо скажемо: коли хто зробив велике діло за часи еміграції, то це уряд У. Н. Р. Це річ цілком природня, і уряд був до того покликаний самим своїм становищем. Але це не зменшує його заслуг. Дезертирство військове є злочин, за який відповідають перед судом, дезертирство політичне є злочин, за який свій присуд ставить ціла історія. Сучасники ж злегка до того підходять, не розуміючи всієї ваги цих вчинків. А тимчасом досить поглянути, які безмірно тяжкі наслідки для Росіян мало те, що Керенський у свій час не зумів зорганізувати оборони свого уряду і відступати з гідністю, не складаючи більшевикам своїх мандатів. Росіяне голосно не люблять робити компліментів своєму ворогові, але пошепки не раз висловлювали вони свій жаль, що у них не знайшлося „свого Петлюри“, себто чоловіка, що зумів би виявити тривалість і упертість і серед гірших обставин не надівав би „матроського вбрання“, щоб утікати, рятуючи своє власне життя, не думаючи вже про державу.

Не легко було тій купці людей, що зосталась при уряді, тримати прапори У. Н. Р. Але я не буду говорити тут ні про умови праці уряду, ні про його конкретну роботу. Головне значіння його не в цій роботі, а в самому факті його існування. Це існування, мандат уряду, дав змогу його місіям і легаціям до останніх часів говорити в імені України, подавати протести проти окупантів, систематично вести пропаганду за українську національну ідею. Цікаво колись було зібрати всю літературу на різних мовах, що видано про Україну, ще цікавіше вирізати ті замітки, що стараннями місій були вміщені в різних журналах і газетах цілої Європи протягом 1919—1923 і почасті 1923 років. Коли спершу дипломатичний апарат У. Н. Р. був непомірно великий, коштовний і невдалий, то де-далі він все

скорочувався, а тим самим концентрувалася, об'єднувалася й його праця. Досить нагадати, яку дружню, енергійну й одностайну роботу повели всі місії перед Генуезькою конференцією, коли подані були дуже докладні і цілком ідентичні ноты, коли розроблені були економічні мемуари й розвивалася з великим напруженням особиста акція перед найвидатнішими європейськими діячами. Досить нагадати, скільки уваги українській делегації в Генуї присвятила італійська і всесвітня преса. А Ліга націй? — наші роботи при ній, офіційні видання Генерального секретаріату Ліги Націй в українській справі, паралельні публікації в благородній швайцарській пресі, дуже численні зустрічі з діячами всього світу, — все це важливі сторінки в історії пропаганди ідеї української державности, пропаганди необхідної, без якої в відповідний момент ми можемо знову зустрінутися з таким же нерозумінням нашої справи на чужині, як і в 1919 р. Вся ця робота не закінчена, алеж вона веде систематично й у широкому масштабі. І все це було можливе тільки завдяки тому, що було в чьому імені говорити, що уряд У. Н. Р. не склав своїх клейнодів.

Але ще важніше було його існування хоч десь там — за кордоном — для самої України. Уряд У. Н. Р. самим фактом свого існування більше, ніж своїми директивами, об'єднував українських повстанців і давав живу національну ідею для боротьби за державність, за Українську Народню Республіку.

Колиб уряду й не було, я припускаю, що повстання всеж таки відбулисяб, бо їх викликала стихійно кривава політика Москви. Але я певен, що без ідеї уряду ці повстання сталиб звичайною жакерією, рухом соціальним, який би тільки руйнував і не дав би нам нічого позитивного. Завдякиж ідеї У. Н. Р., яка об'єднувала всіх борців, цей рух спричинився до найбільшого нашого придбання, до перетворення народніх мас України в свідому націю.

Але робота уряду, дипломатична за кордоном, концентруюча на Україні, мала реальніші наслідки; ті, що змінили „віхи“, або думають змінити, нехай памятають, що й збереження форми української державности, хоч і в совітському і в обмеженому вигляді, є не дарунок „комінтерну“, а виборене право українського народу й уряду У. Н. Р., без роботи котрого все давно булоб зліквідовано. Так само й славнозвісна „українізація“, яка має в собі хоч те позитивне, що припинила переслідування слова нашого — є не дарунок ворога, а виборене потом і кровю право. Мотивуючи курс на українізацію, один з лідерів комінтерна на Україні сказав: „ми робимо національні уступки, щоб вирвати ґрунт зпід українських шовіністів, які їздять по

Європі й говорять, що ми окупували Україну й тримаємо її в терорі. Ми становимося на цей шлях, щоб заспокоїти народні маси на Україні й припинити повстання“. Так пояснюють самі вороги свої уступки.

IV.

Висновки з цих фактів повинні бути для всіх нас дуже навчаючі. Поперше, коли кожний найдрібніший поступ нашої національної справи є результат взаємовідносин сил, є результат боротьби, то кожне ослаблення нашого напруження у боротьбі приведе до відбирання й того, що здобуто. Троцький уже кілька місяців тому втішав центристів тим, що сучасна політика є тимчасова: заспокоїмо шовіністичні елементи, а тоді ця націоналізація провалиться сама собою. Останніми часами вже цілком певно помічається цей поворот назад і що до українізації. Чому? — Тому, що наша акція в останніх часах занадто млява, тому, що більшовицька влада не відчуває тої напружености в боротьбі, яку виявляли ми давніше.

Другий висновок з наведених фактів є той, що коли можна добути одну уступку, — при енергії й сконсолідованости наших сил — можна піти й далі, вибиваючи камінь за камінем з фундаменту нетрівкового, совітського будинку.

Як цього досягнути? — Ми можемо це пізнати з нашогож минулого досвіду: в моменти, коли край знаходиться під терором, ініціатива боротьби, зорганізована політична акція повинна виходити зза кордону,

Одже перед еміграцією повстають великі завдання.. Як саме їх виконати? Досі ми бачили, що найбільш організовано виконував це уряд У. Н. Р. І коли ми маємо щось гідно закинути нашій еміграції, так це те, що вона не розуміла значіння існування свого уряду, що вона з часом, коли в останнього почали кінчатися матеріальні засоби, не тільки не прийшла йому на допомогу, а навіть перестала ним цікавитись. Уряд навіть майже не мав серйозної критики: то було якесь цькування окремих осіб, що потім змінилося згаданим вище індіферентизмом. Жадного серйозного бажання прийти на допомогу уряду, скоригувати його діяльність, підперти його перед чужинцями, — серед більшости нашої політичної еміграції ми на жаль не зустрічали. А тимчасом уряд, що має своє ім'я на Великій Україні, уряд У. Н. Р., за яку полягло стільки синів України, навіть тоді, коли він перейшов на стадію майже конспіративного існування, всеж зостається натуральним осередком для боротьби за незалежну державу. Українська політична еміграція мусить хоч і запізно гаразд над цим розважити й знайти реальні форми об'єднання й праці задля виконання свого великого історичного обов'язку.

Цим би й могли ми закінчити нашу статтю, яка не претендує на накреслення плану конкретної політичної акції. Але мусимо торкнутися ще одного питання: серед чужини й лихоліття нам усім доводиться бачити, як ми втрачували саме розуміння мети нашої боротьби. Виробився мінімалізм надзвичайний: скількох слабодухих заспокоїла славутня українізація!!

До цього ще чимало спричинилися й деякі галицькі Українці. Вони на превеликий жаль виявляють здебільшого повне нерозуміння наших східних відносин. Заклопотані своїми національними й політичними злиднями, яким ми цілком спочуваємо, вони наївно думають, що світ і свобода несеться їм зі сходу, бо... там став курс „на українізацію“. Вони не розуміють чи не хочуть зрозуміти, що всі їх власні, безперечно тяжкі національні злидні бліднуть перед страхоттям великого, ненажерливого, гнучого східнього червоного деспота. Дай, Боже, їм цього ніколи й не зрозуміти, бо, щоб це зрозуміти, треба підпасти під ярмо хоч на один-два місяці.

Але повернемося до справи й скажемо собі коротко, чого ми маємо в цей момент добиватися, які кличі кинути повинні Українці на заході, з якими гаслами повинні йти ми до України.

Огже перед нами великі завдання. Ми мусимо визволити Україну від нечуваного політичного режиму угисків, знищення всіх елементів особистої й політичної волі та страшного терору.

Ми мусимо боротися за демократію проти совітської охлократії.

Ми мусимо припинити систематичне грабінництво України московськими наїздниками.

Ми, одним словом, мусимо боротися за визволення України від окупантів. І коли народ знаходиться в тому стані, в якому опинилася Україна, коли смерть і катування в Г. П. У. нависли над кожним з наших братів, наш святий обов'язок піднімати голос в оборону країни. Цей голос рано чи пізно дійде до свідомості західних людей, його відчують і зрозуміють і на Україні.

2. VII. 1924.

Imponderabilia.

Гетьманщина, УНР. і „радянська Україна“, — такі були три ідеї, які, одна по одній, старалися стати тим магнітом, коло якого скупчувались розпорошені енергії українства. Всі ті спроби скінчили невдачею.

Що було причиною того? Не думаю повторяти тут сказане не раз деінде. Хочу підійти до сеї загадкової проблеми з нової точки погляду: з точки погляду революційности національного руху на Великій Україні.

Революційною ідеєю я називаю таку ідею, яка цілком-овито не дасться погодити з тою, яку вона має заступити і проти якої бореться. Революційна ідея та ворожа їй не можуть здійснитися на однім і тім самім куснику землі рівночасно: здійсниться одна, друга мусить згинуги. Тому то конфлікт сих ідей завжди рішався силою, а не компромісом. Так рішився конфлікт між французькою буржуазією і шляхтою в 1793 р., так скінчився спір між Габсбургами і Гогенцолернами за політичний провід у Німеччині. Кімнатні філософи, а серед них такі геніяльні як Шопенгауер, могли мріяти про „турнус“ в повнення уряду німецького цесаря: напереміну представниками одної, а потім другої династії. Але життя таких компромісів не знало, і в 1866 році в битві під Садовою рішило справу на свій лад: Австрія уступила з німецької федерації, на чолі якої стала Прусія. Подібних прикладів знає історія більше, а всі вони свідчать, що революційні ідеї даються здійснити лише революційними засобами, або — зникають, коли не мають на се сили.

З тої причини гурт людей, що претендує на провід якимсь революційним рухом, мусить мати свідомість його революційности. Іншими словами: революційний рух переможе тільки тоді, коли він не лиш об'єктивно (в своїй тенденції), але й суб'єктивно (в свідомості провідників) є рухом революційним. Інакше — ніколи!

Я не фантаст і не тверджу, що кождий революційний рух, а особливо національно революційний, мусить перемогти. Не вірю в догму нестерельности націй. Успіх кождого революційного руху залежить не від одного чинника, але той серед них, який я назвав суб'єктивною революційністю, є ледве чи не найважніший: без нього успіх виключений.

На жаль ся правда, ясна сама в собі, незавжди буває приступна історичним діячам, що ставлять себе на чоло якогось революційного руху. Ще менше тим, які стараються лляти олію на розбурхану стихію і погодити її з її ворожою. Власне в таких випадках співці на риках вавилонських нарікають, що „великі часи знайшли малих людей“. Сі „малі люде“ цілу свою енергію уживають тоді на те, щоби злучити незлучиме і погодити неприєднане, дуже скоро перебігаючи цілий шлях, який ділить провідника революції — від генерала без армії, а сього — від звичайного агента ворожої ідеї.

Подібну карієру зробив знаний трибун революції граф Мірабо. Як пише історик тої епохи, Едгар Кіне, „він хотів приборкати революцію королем, а короля революцією, бути в один і той самий час трибуном і міністром, урятувати нарід і короля“. Його думки являлися в найріжнородніших формах: „то блискучі й палкі, коли він звертався до народу при світлі дня, то короткі, стислі і точні, коли він нашептував їх на вухо своему пану в своїх продажних замітках, тайно від усіх“. Скінчив він як усі ливоскоки в таку добу: хочачи і приборкати революцію і провадити нею, погодити діаметрально протилежні системи, він не міг опанувати руху і став спершу генералом без армії, а опісля агентом двору. На його місце прийшли інші, приїшов Робеспєр, що — як пише той самий Кіне — „представляв просту, незмінну геометричну лінію, що ніколи не звертала, вічно посувалася наперед з упертою сталістю стихійної сили“ — сили революції. Революція, яка не знала компромісу, переллялася як потік через голову Мірабо, як переллялася вона через голову Кісіля, як переливається все через голови тих, які змушують її плисти у відворотнім напрямку.

Коли вільно порівняти політичних підбрехачів з маркантними історичними фігурами, то можна навести ще приклад дра Дортена і цілого започаткованого Францією сепаратистичного руху в Ренцині. Від капітуляції Німеччини 1918 року аж до самого упадку Пуанкаре боролися там дві ідеї, абсолютно одна одній суперечні: ідея німецькості Ренцини, ворожа Франції, та ідея французької зверхности над сею країною, ворожа Німеччині. Дортен хотів здійснити обидві нараз, ставши на чолі сепаратистичного руху, але сей рух був такий неприродний, так суперечив загальній волі німецького народу позбутися французької окупації, що ціле підприємство впало. Пересунення французької границі над Рен так само мало лежало в інтересі всіх німецьких племен, як утримання трону в 1793 році в інтересах французької революції. Народні симпатії в обох випадках мали інші ідеали, і тому Мірабо і Дортен, що-

хотіли поєднати дві виключаючі себе тенденції, стали ф і к т и в н и м и провідниками армії (яка машерувала під приказами інших і в іншому напрямку), аби стати нарешті — звичайними агентами чужої ідеї. Центрами народного руху, його прапором їм стати не вдалося. Подібнож скінчив і ген. Д ю м у р е, який на чолі армії, що боронила революцію проти Австрійців, хотів посадити на троні приведенного Австрійцями короля. Подібно скінчив Помпей, який хотів, щоби республіканські виборці самі офірували йому диктатуру і помогли задупити республіку.

Така є доля провідників руху, що зраджують його есенціональну тенденцію; що на своїх прапорах виписують чужі гасла; що хочуть запрягти якийсь рух на службу тій ідеї, проти якої він повстав.

Щож стається тоді з тими рухами, яких відцуралися провідники? Відцуралися або власновільно або фактично, думаючи, що служать дальше своїй ідеї? — Тут можливі три випадки. Коли рух досить сильний, він — як уже зауважено — іде дальше своїм шляхом, або, здушений, пірнувши в підземелля, або перекидаючи всякі греблі на своїй путі. Тоді він „вибирає“ нових провідників (Робеспєра замість Мірабо, Цезаря замість Помпея). В другім випадку, коли організуюча сила руху, його інтелект ослабий, коли на місце „зрадників“ не приходять нові провідники, політичний революційний рух вироджується в бандитську револьгу, але таки не дає себе втиснути в чуже русло. Таким бандитизмом скінчила шуанерія, монархістичний (як тепер би сказали „контр-революційний“) рух у Вандеї проти республіки, коли розбита в полі і зєднана політикою першого консуля шляхта здала розпочатий нею рух на ласку долі і на провід селянських ватажків... В третім випадку, нарешті, позбавлений всякого „інтелігентського“ і „бандитського“ проводу, рух завмирає, або опановується ворожою ідеєю. Там, де дві виключаючі себе ідеї претендують на одну і ту саму сферу (неподільного!) впливу, з упадком одної порядкуючої ідеї її місце природно займає друга ворожа. Бо надорганічний так само як органічний світ не перебуває довго в стані хаосу. В таких випадках розбурхана гуртова енергія вливається в інше русло, як от енергія українських козаків, що почали за Головатого здобувати Азови Москві, або як Сенегальці та інші чорні Французи, що колись вювали проти Франції, а в велику війну боронили їй Вердена.

В першім випадку (де покривається ще об'єктивна й суб'єктивна сила руху) маємо діло з політичним рухом, в другім (де суб'єктивний момент чим раз далі відходить від об'єктивного) — з „бандитизмом“, позбавленим ясних політичних цілей, в третім — зникають і цілі, і сам рух: він не є навіть напівсвідомий своїй меті (як є ним.

„бандитизм“), він зовсім уже не творить самостійної сили, зовсім не звертається проти ідеї, яку він мав поконати й заступити своєю, він просто перестає існувати. Чи то на полях Шампані (як Сенегальці), чи на полях Маньчурії (Українці) він робить собі гаракірі для слави ворожої ідеї. Він зрікається права проводити своєю масою, а сей провід переймає ворожа ідея, з якою він досі змагався.

Від самостійного політичного руху з власними цілями до „бандитизму“, від сього до повного занепаду, такий шлях поконаних масових рухів. Відповідні стадії їх організуючих центрів такі: політичні провідники, шефи банд („отамани“), агенти чужих держав, нарешті — патріоти чужої ідеї (Хмельницький, Залізняк, гр. К. Розумовський, А. Савенко). Той, хто йде другим або третім шляхом, може (з розмислом чи ні) спричинитися до повалення революційного руху, але паном сього руху він ніколи не лишиться, ані його організуючим осередком; коли рух сильніший, він знайде нових своїх провідників, коли слабший, замре, а аморфна маса, на службі чужій ідеї, дістане чужих же провідників. В сім випадку скінчиться навіть роля агентів, себ то людей, що грають ролю патріотів своєї ідеї, служачи в суті річи чужій. Гра йде вже без маски. Місце Кисіля і Кочубея займає Савенко і митрополит Антоній.

Накинути якомусь революційному рухові тенденції і мету ідеї, яку він поборює, з якою він конкурує — є таким абсурдом, що ті, хто до того сгремлять, не тільки політичного проводу над рухом не можуть утримати, але навіть створити для нього своєї ідеології не вміють: ось чому між иншим „ідеологами“ українського перекінчицтва в „Черв. Шляху“ виступають за вжди Росіяне: майже ні одна політична стаття в сім журналі не написана Українцем.

Се завдання є таке протиприродне, що воно може вдатися лише тоді, коли розбитий і розторощений рух є позбавлений свідомости своїх завдань і своїх вождів; себто, коли він обездушений і обезвладнений, коли його як сліпу силу пхають у відворотнім напрямку. Се особливо відноситься до рухів національних. Можна вбити, задушити якийсь з сих рухів — ціла Европа є цвинтарем колись живих народів (Бретонців, Шкотів, Ельзасців, то що). Можна вбити в народа почуття власного патріотизму і прищепити чужий патріотизм („денаціоналізувати“). Але, щоб нація, свідома своїх відрубних інтересів, дала себе маскрувати в ім'я чужого патріотизму, — се абсурд. Повторяю, можуть африканські черношкірі боронити інтересів Франції на полях Шампані, Доргени над Реном, а Українці — інтересів Росії під Мукденом, але не як Африканці, Німці,

чи Українці, лише як Французи і Росіяне. Бо ані ніяка африканська чи „західно-німецька“ ідея не вимагає, щоб конче Франція перемогла Німеччину, ані українська ідея не потребувала перемоги Росії над Японією. Закликом до українського патріотизму, до оборони України не можна було заохотити полтавського мужика битися з Японією, ані за большевиків проти Англії на Мурмані, або в Азії. Тут приходив у гру російський патріотизм і лише він. І тому власне всі ті (уживаючи знаної вже термінології) „генерали без армії“ або „агенти“, всі ті українські Мірабо або Дортени, які хотіли українські маси не яко аморфну масу, або яко „Русских“, лише як Українців, що їх інтереси ніби ідентичні з інтересами Росії, — запрягли до державного її воза, або взагалі до воза чужої державности, — всі вони лишалися без маси, яку хотіли заискскати: вона йшла або проти них під національним прапором, або коли під чужим, то й під чужим жеж проводом, як у 1914 році під проводом білого Брусілова, а пізніше червоного; як під Хотинном, або під Стовпцями; як під Перемишлем, де наложили головами переважно Українці; як під Віднем за Баторія, де також значну участь брали наші козаки, або як українські“ улани в листопаді 1923 р. на вулицях Кракова.

Баварці могли поруч з Прусакими боронити Німеччини над Реном, не перестаючи бути баварськими патріотами, бо Франція над Реном — се загроза рівночасно і для Прусії і для Баварії бо баварський патріотизм не виключав патріотизму загалньо німецького, бо лівія експанзії обох країн йшла в однім напрямку. А доказ, що в 1870 році, коли не було ще єдиної німецької імперії, сі народи добровільно цішли разом проти „ербфайнда“ на заході, бо Баварці — се племя, а не нація. Але „руські полки“, що під Гоунвальдом разом з Поляками нищили потугу Ордену, або Українці під Бородином могли се робити лише яко пасивна сила, позбавлена свідомости власної національної ідеї.

Перед кожним революційним рухом стоїть альтернатива: або виступити проти ворожої йому сили, або їй скоритися. Альтернатива Макбета або Бруга, що мусів забити Цезаря, щоб урятувати республіку. І власне сеї свідомости бракло нашим національним центрам. Вони думали, що можна врятувати республіку, лишаючися приятелем Цезаря. Що можна збудувати незалежну Україну, лишивши незачитаною потугу Росії над Чорним Морем.

Одні з сих центрів грали свою роль довше, другі коротше, але всі часово. І головно через те, що до об'єктивної революційности української ідеї не могли вони принести революційности суб'єктивної.

Що значить, що Українська Ідея є об'єктивно революційна? — Се значить, що остаточна ціль сеї ідеї, її зміст в такій разячій суперечности з ідеєю, яку вона хоче заступити на Україні (з російською державною ідеєю), що промирне подагодження конфлікту сих двох ідей не може бути мови.

Українська держава се значить політичне панування Українців у Києві. Російська держава — се панування Росії в Києві і над Чорним морем. Неможливо погодити одно з другим. Історія не знає в сім відношенню ніяких „кондомініїв“. Навіть союзні Центральні держави, займаючи Конґресівку в 1915 році, відкинули ідею кондомінія, ділячи край на окупації: німецьку й австрійську. Те саме повторилося на Україні — три роки пізніше. А всім памятно, чим кінчився австрійсько-прусський кондоміній на Шлезку: по двох роках він привів до Садової! Отже Київ може бути або українським, або російським. Сі дві розв'язки абсолютно виключають одна другу. Хто хоче українського Києва, мусить так ослабити Росію, аби вибити її з голови претенсії до сього міста. Хто прагне російського Києва, повинен так ослабити воююче українство, аби воно стало нездатним до боротьби. Мріяти ж про кондоміній, стреміти до сильної України і до сильної Росії ідентифікувати їх інтереси, се значить наслідувати Жірондистів, які хотіли „підпірати революцію“ і „зміцнити трон“.

Але як раз до сього йшла політика наших національних центрів, або тих, що хотіли ними бути. Майже ніодин з них не був свідомий революційности українського національного руху. Всі Росіяне були свідомі неприєднаности, суперечности українського руху з цілями російської державности. І тому старалися згнести сей рух: то закликаючи до затримання фронту і до боротьби з революцією (до 1917 р.), то до „єдиного фронту“ демократії і до боротьби з контрреволюцією, але завжди стреміли вони до збереження, зміцнення або привернення великодержавної цілости імперії і до знищення всього, що тому стояло на перешкоді, до знищення всякими засобами. Хто знає, може ціла революція російська була не чим иншим, як організацією влади на нових підставах, більше придатних від царату до відбудови „єдиної неподільної Росії“. На Україні-ж зовсім не було свідомости, до чого йде національний рух. І тому, поскільки наші центри представляли собою самий рух, йому бракувало суб'єктивної революційности. Центральна Рада і Директорія лише з примусу вступили на революційний шлях, а предсідатель першої все уважав самостійників за елемент переважно бандитський. Вони заогнювали український націоналізм для боротьби з Росією, але рівночасно вгамовували його яко „повінізм“ в імя за-

сад інтернаціоналізму, яким поборювала нас Росія. Гетьманщина, спочатку на самостійницькій позиції, довго на ній не витримала. УНР — вимушена вести боротьбу з червоною Росією, все дивилася на сю боротьбу як на прикре непорозуміння (див. спомини й статті В. Винниченка, Іс. Мазепа, М. Шаповала, Н. Григорієва та ин.), вважаючи, що українська ідея дасться зреалізувати в дорозі мирного порозуміння обох „демократій“, української й російської, чи то обох „радянств“. Українські „радянці“ вже отверто стали на ґрунт ідентичности української й російської ідеї. Ніколи наші центри не підносили перші й отверто ідею війни з Росією (бодай так отверто, як большевики ідею горожанської війни), ні перед 1914 роком, коли устами пізніших УНР-івців в „Укр. Жизни“ і в київській „Раді“ заявляли, що українською ідеєю в світовім конфлікті є боронити великої Росії; ні за Центр. Ради, коли завданням Українців було боронити російської революції, ні за гетьманщини з її федерацією. З одного боку боронилося справи незалежности України, з другого — російської демократії або революції, яких ціллю було сю незалежність знищити. В одній з своїх блискучих промов Сен Жюст говорив: „Республіка немислима без знищення в сього її ворожого“ — і послав на шафот жірондистів і Дантона. В нас думали, що республіку можна врятувати коншахтами з її найлютішими ворогами як се робила перед своїм переворотом Директорія. Жірондисти воювали з „закордонною Францією“ (монархічною еміграцією), але лякалися рішучих засобів проти ворожої революції шляхти в середині краю. Наші жірондисти воювали з Росією, але й пальцем не кивнули, аби знищити антиукраїнські російські гнізда в краю: в ім'я „свободи“ і „демократії“... Щож дивного, що й одні і другі були роздавлені? Як усі ті, що кидалися між дві йдучі напроти себе сили. Як кадети, які хотіли погодити царат з революцією, як Помпей, Дюмурь, Жірондисти і Мірабо. Ворожа їх повдначвим змаганням революційна стихія бушувала далі, або звертаючись проти них (проти гетьмана і „радян“), або притихала, зражена нерішучістю і непевністю вгорі (за УНР і Центр. Ради).

За УНР брак суб'єктивної революційности провідників руху не дав їм можности зорганізувати стихію. Бо, як каже Макіявель, „пануючим погорджує юрба, коли уважає його за змінливого, легководного, мягкотілого і нерішучого“. „Радянці“ і „сміновіховці“, що прийшли на зміну УНР — опинилися в положенню Дортена, який хотів посунути границю Франції до Рену: наші Дортени посунули границю Росії з Курська до Одеси, і стали агентами чужої ідеї. В обох випадках, у випадку організації революції à la Мірабо (Центр. Рада і УНР) або à la Дюмурь (сміновіхов-

щина) — ся організація не могла вдатися. Організаційні центри зліквідували себе самих...

В чім виявляється неприєднаність обох державних ідей (української і російської)? Вона виявляється між іншим у різнородности їх цілей в закордонній політиці. Росія потребувала ослаблення Японії, але не Україна, яка не була зацікавлена в далекосхідній політиці царату. Росія потребувала ослаблення Німеччини, чого, з огляду на свої західні окраїни, зовсім не потребувала Україна. Росія стремилася стати міцною ногою на Балканах і зднати політично під собою славянство. Україна всіма силами повинна була тому противитися. Росії ходило про скріплення славянства проти германізму. Україні, з огляду на її славянське сусідство, цілковито на тім не залежало, і т. д. Все се були елементи, які склалися на об'єктивну революційність ідей (її неприєднана ворожість до російської). Подібні розбіжності інтересів з своїми метрополіями в закордонній політиці підкреслювали на кождім кроці Ірляндці і Чехи, які навіть чисто мирними способами в парламенті (коли не можна було інакше), хочби пропагандою, вбивали в своїх земляків ідею відрубности їх ідей від ідей англійської, чи то австрійської: Ірляндці були всі активними „пробурами“ під час полудневоафриканської війни 1900 року. Чехи активно борювали німецький альянс і вели москвофільську політику. Не дивно, що давши нації відрубний політичний ідеал, вони повели її, яко провідники, за собою в слухний час, в час отвертої боротьби двох ідей: в Ірляндії вийшов Кеземент, в Чехії Рашин.

Цілком що иншого було в нас. У нас навпаки вбивалося думки, що державно-політичні ідеї України і Росії ідентичні: коли Німеччина стала в 1914 р. ворогом Росії, стала вона тим самим в очах Українців ворогом України, мир з нею в 1918 р. заключили лише тому, що його спершу заключила Росія, диспензуючи нас від присяги на вірність. Тоді Франція і Англія були союзниками. Але коли ці держави звернулися проти Росії, українські „радянці“ моментально зачали уважати їх найгіршими ворогами України, а першим і найважливішим завданням Київська стала антианглійська пропаганда в Афганістані і в Індії, і т. п. Який хаос під тим оглядом панує в головах навіть „принципійальних“ ворогів Росії, свідчить хоч би такий дрібний факт: у виданім у Празі на російській мові канібальсько-москвофобським журналі (*L'orient libre*), в яким пропагується союз бун. країн був. Росії для оборони від імперіалістичних замахів останньої, в стаття, в якій до сього союзу закликається... ту саму Росію, проти якої сей союз має головне існувати! Очевидно, що в таких організаційних центрах ніхто не міг добачити організаційного центра. Коли й Цен-

гральна Рада, „Укр. Життя“ і Савенко протестували разом проти „германського імперіялізму“, вмовляючи в українську масу, що її завданням є боротися з сими імперіялізмом, то остання могла в одних шукати своїх вождів так само як і в других. Чи Провансальці відчулиб, скажім, потребу творити особну державу, колиб їх вожді їх поучали, що головною ідеєю такої держави буде боротьба з „німецьким імперіялізмом“ і заснування колоніальної імперії в Африці? — Вониб певне додумалися, що се все дає їм і Париж! Новий державний центр стає при такій психології зайвим. Тому то цілком льогічно П. Куліш і Драгоманів, обстоючи тожсамість закордонних інтересів України й Росії, виступали отверго проти української державности. Тому-то цілком нельогічно стали державниками теперішні сторонники Драгоманова, віддаючи дань не стільки своїм переконанням, скільки „духові часу“.

Коли маси дадуть себе переконати в ідентичности своїх державно-національних ідеалів з ідеалами ворожої нації, вони траять національне обличчя і стають знярядям чужої ідеї, стають з Провансальців — Французами, а з Українців — Росіянами. Коли ні, коли свідомість відрубности сих ідеалів живе в народі, він бореться за них, або стихійно і безпляново або свідомо під новими провідниками. Але ідеологи заміни одної ідеї другою, їй ворожою, сторонники погодження того, що не дасться погодити, звикають яко національний центр. На їх місце приходять або свідомі націоналісти (коли рух сильний) або чужинці (коли він слабкий). Зіновєви, Раковські, Троцькі — про них пишеться, їх чується на вічах, на зборах партії або зїздах на Україні. Але чи хто чув щось про тих українських „радянців“, що, ідентифікувавши інтереси України з інтересами Росії, пішли служити останній? Мов камінь у воду пішли вони на двоє. Спершу, як круги по воді, галас в совітській пресі з приводу нового „наверненого“, потім — тиша. Їх найбільше роблять шефами банд, вникають в якісь наукові діри, або дають грати ролю „солом'яних чоловічків“, за яких спиною грають правдиві грачі. В Києві може повітати або сивьожовтий прапор, або — трикольторовий чи червоний російський. Ніякої комбінації сих.

Якже інакше буває там, де провідники руху свідомі його мети!

В 1566 році, за еспанського панування в Голляндії, утворився там союз шляхти, т. зв. компроміс, який послав своїх послів до регентки Маргарити Пармської просити скасування деяких особливо для краю утяжливих едиктів, між иншим скасування інквізиції. Петицію внесено на обговорення Державної Ради, на якій одне із завзятих прихильників окупантської влади, пан Варлемон,

глузуючи з авторів петиції, заявив, що „нема чого лякатися с их же браків“ (Gueux = „ґези“). Петицію відкинута і „ґези“ взяли в свої руки провід повстанням. На великім банкеті заговорників Бредерод приняв погiрдливу прозву противника за почесну назву повстанців, а їх гербом зроблено жебрацьку торбу. Так повстали „міські жебраки“ (Gueuxi urbani) і „лісові“ (Gueuxi silvatici), що крилися в лісах, нарешті „морські ґези“. Останні поклали початок голяндській морській могутности, перші — зломили еспанське панування в своїм краю.. Подібно, коли в 1789 році аристократи дали революціонерам погiрдливу назву „санкюлотів“ (безптаньків), сі зробили з неї синонім „патріотів“...

Завжди й усюди кожна ідея стремить спаскудити й обезчестити ворожу собі ідеологію, аби відвернути від неї своїх непевних прихильників. Тих, що безоглядно вірять в свою ідею, в свого Бога, не відвернуть від нього ніякі хпни, а символ ганьби стає в них символом чесноти й шляхтности, як стали ним назви „жебраків“ і „безптаньків“, як став ним для христіян знак хреста. Але люди з роздвоеною душею, які не мають сталих ідеалів, які, навіть на чолі великого руху, не вірять в нього, ні в його революційність, хочачи погодити його з ворожою йому ідеєю, з тою, на румовишах якої лише він може встоятися, — сі люди відвергаються при першій атаці. Перша невдача позбавляє їх сили, перша зневага їх ідей — віри в неї. Так сталося і з нашими ніби-революціонерами. Як Еспанці „ґезам“, дали Росіяне нам перед війною почесне імя „мазепинців“. І от, замість його з гордістю прийняти і носити як чудесний символ великого руху, який давав йому маркантне обличча і виразу, видну для всіх ціль, — офіційальне українство з острахом і відразою відкинуло його. Воно тільки й робило, що доводило, що його рух легальний, що він не має й не може мати нічого в собі революційного, що він у супереччю тому, що думають Росіяне, ні в чім не нарушує державних інтересів Росії, що він так само патріотично російський як і російський лібералізм, з яким українство все йтиме рука в руку. Так робив Драгоманів, так робило ціле українство, що народилося по першій революції, так робили діячі Центральної Ради...

По розгромі армії УНР, стихійний самостійницький рух тревав далі, розбитий, незорганізований. Росія дала йому імя „бандитизму“. Мали ми нагоду зробити се імя почесним імям великого руху. І в багатьох селян повстанців, незнайомих з чужими мовами, дійсно ся назва стала синонімом щирих Українців, порядних людей, як назва безптаньків стала синонімом патріотів. Але провідники українства („радянци“ старі і новонавернені укр. монар-

хісти, соціалісти всякої марки, бувші головачі УНР) були тими, що разом з Росіянами зогидили сим словом великий рух, який зорганізований і усвідомлений міг стати вихідною точкою національної революції. Їх філістерське серце ображала „дикість“ сих „бандитів“. Вони не знали історії, вони не знали, що такі річі не перешкодили Хмельницькому зробити з „опришків“ карне військо; вони не знали, що вояки графа Горна і Егмонта палили монастирі не згірш від гайдамаків і відтинали своїм противникам носи і вуха з прецизністю Македонців або Махнівців. Вони не знали, що революційний рух не вдається не через експеси і несвідомість юрби, яка без експесів не може ділати, лиш е через трусисти, через брак революційної психіки, організаційного таланту, ясної ідеї у провідників, і через їх страх іти до кінця в раз обраному напрямку.

Історія власне дала нам таких, а не інших провідників. Великий революційний рух замкнули в вузькі рамки люде в найліпшій випадку з душею жірондистів із характерами Дортенів і Кисілів. З об'єктивної точки погляду історика або соціолога український рух наразі поборено через те, що його об'єктивна революційність не йшла в парі з революційністю суб'єктивною, зі свідомістю провідників, що сей рух може перемогти лише на руїнах ворожої йому ідеї, а не через компроміс з нею. З психологічної точки погляду рух наразі не вдався тому, що на його чолі не було цілостних характерів, свідомих свого історичного післанництва, натхнених релігійним патосом і фанатичною нетолеранцією до противної ідеї. Не маючи самі сього патосу, неминучого для боротьби і для перемоги ідеї, не могли вони уділити його й масі. Ся остання скорилася тим, в яких, знову згадуючи Макіявеля, не було мягкотілости, але за те більше рішучости й свідомости своїх цілей. На разі рух мусів замерти, а „центри“ зліквідуватися, як усі ті, що хотіли рівночасно і бурити й консервувати, і взносити новий будинок і лишати старий на місці, яке повинно було бути зрівнане з землею, аби поставити на нім щось нове. Вони мусіли піти, бо хотіли зробити революцію, але зоставити на старім місці Бастилію, маючи проти себе противника, який знав, що для перемоги над українською революцією мусілося зруйнувати всі Батурини: в 20-му віці так само, як у 18-му. Хотячи війни, але й мира рівночасно, ні на одно питання, що ставляла їм історія, не можучи кинути ясного „Так“ або „Ні“, скрізь шукаючи середини, яка не лякала чужих і не імпонувала своїм, — вони нагадували тих діячів французької революції, які хотіли навязати короля людам, що мали його привести під сокиру. Вони поборювали і стримували всіма засобами підсичу-

вання революційної національної енергії, а рівночасно „прагнути“, аби їх революція перемогла.

Я вже вказував, чим кінчилися такі спроби. Маса або слабо підтримувала їх або відверталася від них. Протривали, коли вони до них перекидалися, деякий час толерували їх як своїх агентів, потім вони зникали або під грусами старого порядку, непотрібні вже революції, яку не вміли вести (гетьман), або під руїнами революції, непотрібної старому порядку, який міг уже обійтися без них, як обходиться без них Сов. Росія. Така доля всіх наших дотеперішніх „центрів“. І ніякий инший з них не матиме ніколи успіху доти, поки на його чолі не знайдуться люди, що порвали з старим, які (і то не лише розумом, а й цілим еством) не засвоїли собі ідеї революційности українського національного руху, ідеї, що Україна повстане в Києві тоді лише, як там щезне Росія, що не компромісом, а боротьбою се досягнеться, та які потраплять перелляти в маси той революційно-національний патос, без якого не перемогала ще ні одна революція, і не здригатимуться перед засобами, властивими також усякій революції.

Иншими словами: поки об'єктивно-революційний український національний рух не стане суб'єктивно-революційним.

Нас переконають, що так не є. Що нам несуть якісь нові ідеї „братерства народів“, перед якими бліднуть „буржуазні“ концепції нації й держави. Стара пісня! Обстоюючи ультиматум коаліції в 1791 році посол І с н а р говорив: „Скажимо усім Європі, що війни між народами се удари, які наносяться, на приказ деспотів, друзями один одному. Як тільки покажуться світло, вони кинуть зброю, обіймуться й покарають тих, хто їх ошукував“.

Сим світлом мало бути, розуміється, світло французької революції. Але ми знаємо, що коли воно заблисло, то принесло иншим народам не свободу, а тиранію: анексію Бельгії, Ренський Союз, а цілу майже Європу зробило васалом Франції. Те саме уявлення криється за словами про братерство, яким нас годують тепер з півночі. Говорити, що держава мислима без власної армії, дипломатії і торгових зносин се абсурд. Хіба би, що нам зачали доводити, що й реанімувати з власної держави, нарід може бути щасливий і мати задоволеними всі свої потреби, як се твердять „радянці“. Се щось инше! Таких народів, що є „щасливі“ і під чужим протекторатом, є на нашій кулі коло 900 мільонів, а панують над ними 280 мільонів білих. Але ці „щасливі“ народи є ніякі нації, лише погній, без національних аспірацій і може без будучини. Колиж ми хочемо бути нацією, коли ми маємо аспірації властиві пануючим народам, то задовольнити нас не може ніякий протекторат, лише

повне визволення. Тоді й стреміти до своїх цілей ми маємо відповідними способами, себто ніколи в союзі з ворожою ідеєю, лише завжди проти неї. Іншими словами: методами уживаними Італійцями, Ірляндцями, Голяндцями, Поляками, коротко народами, які в сих стремліннях перемогли, а не через „братерство“ з противником, себто методами Провансальців та інших „народів“, які х перемогли.

Аби вести таку акцію (аби бути рухом об'єктивно-революційним), мусимо мати конечний до сеї акції запал (елемент суб'єктивно-революційний). Сей запал, ся інстинктова неґація ворожої ідеї, абсолютне її відкинення, неприняття її навіть коли ми повалені, ся непримиримість великих рас і великих людей, прекрасним прикладом якої є гетьман Пилип Орлик, свідомість неможливости здобути перемогу укоханій ідеї інакше, як через знищення ідеї ворожої, се є ті *imponderabilia*, які керують нашими акціями, які забезпечили перемогу великим національним рухам 19-го віку, коли надійшла хвиля звороту. Вони, не зважаючи на часові невдачі, робили національну ідею безсмертною. Сі психічні *imponderabilia*, як в фізиці електричний або магнетичний флюїд грають в соціяльній динаміці величезну роль.

Власне сього не мали люде, що сиділи в наших центрах, люде без одної осліплюючої ідеї і без волі, скерованої лише до одної цілі. В сім і була причина їх невдачі. Бо український рух переможе лише як свідомо національно-революційний рух або зовсім ні.

Не кличте слова...

Не кличте слова, не звершивши
того могутнього, що — в нім;
Стокрот-блаженний той, хто пивши
вино життя, зоставсь німим.

Благословенні — ви, мовчанки,
що, стиглі, розцвітете нам,
Як по глибоких нощах ранки
створять огненність далинам.

Юрій Липа.

На могилу невідомому воякові.

(Зі споминок).

Вийшовши, як кажуть, в люде, я опинився в Ризі. Цікавий то був момент, початок 90-их рр. мин. ст., в історії Прибалтійщини, коли Олександр III заходився перебудовувати стародавній феодально-німецький замок на московсько-петербурзьку казарму. Але не про це перебудовання і взагалі не про життя Латво-Естонського краю на цей раз буде в мене мова. Я хотів би, з обов'язку мемуариста, згадати — так мовити, для статистики — про декого зі своїх земляків, що їх, як і мене, звязала в той час доля з цим краєм, і які на чужині не зовсім утратили образ і подобіє українське, а ще хотів би звести до купи прояви — нехай і дрібні — національної свідомости декого з них, що були неначе далеким відгомном широкої течії українського руху під рідним небом.

До Риги на службу я переїхав завдяки університетському товаришеві М. Б сові, що передомною туди попав і виклопотав для мене посаду у віце-гу бернатора Богдановича. Редом з Борзенщини, повної українських традицій, ще не позбавленої епігонів старо-українського поміщицького типу, гордої гомоном слави престарілого Куліша, М. Б-с завжди почував себе Українцем, але ні за студентських років не належав до українських гуртків, ні на службі не схибляв з дороги льюальности до урядового ладу й до його представників. А здібна людина був! — Крім Б-са в інституції, до якої ми з Б-сом попали (Губернське Правління), служив на високій — з тодішнього мого службового становища — посаді секретаря киянин А. Андріяшів, автор „Очерка історії Волянської землі“ — праці, тому якої, скільки знаю, поставив проф. Вол. Антонович і за яку А-в одержав золоту університетську медаль. Я підійшов до нього, як до молодого українського ученого і шукав у ньому чогось співзвучного з моїми українськими почуваннями, але нічого не знайшов: трудяща, досить розумна й освічена людина, цілком віддана своїй службовій праці і ро-

бленню кар'єри на адміністративній дорозі, — для українського руху чужа; був потім комісаром селянських справ у Естляндії, пізніше цензором у Петербурзі.

У Ризькій Казенній Палаті зібралась ціла кольонія Українців з Катеринославщини. Повивозив їх звідти та понавипишував управитель палати, старенький Доливо-Добровільський, дуже симпатична й оригінальна людина, з типу тих, що дотепними чудацтвами дають теми для численних анекдотів про себе. Засилля Палати катеринославцями гнівило декого з істинно-руських рижан: „утворив собі тут — обурювались — Запорозьку Січ“. Між тими запорожцями все були — за окремими виїмками — щиро-українські дядьки, не перечишені й не перекрашені довгою шкільною освітою самородки — тільки передягнені в міські піджаки чи сюртуки. Старий Доливо не гнався за лиском: так, просто, не відтрушуючи землі, й пересадив їх з катеринославського на ризький ґрунт. Само собою, підвищив кожного: писарчука взяв за бухгалтеря, а діловода — за начальника якоїсь частини. Від них, їхніх облич, мови так і віяло рідними, пахучими степами, трохи, може, й дьогтем, яким так любили докоряти своїх земляків-гречкосіів оті „просвіщенні“, між ними й славетний наш — не-свій Гоголь. Багато літ пізніше я познайомився ближче з тими запорожцями і навіть, коли сам зробився помітним урядовцем в складі Палати, затагнув декого з них в „Українську Громаду в Ризі“; але загалом це все був матеріал не дуже годящийся для ідейного українства. Хоч і пахли степом, і дехто своєю поstattю та рухами нагадував наших сірих круторогих, а все ж таки найбільше кохалися в „цинкових гудзиках“. Іншим повелось, здається, до самого „превосходительства“ достатись: край честолюбства щирого українського урядовця!

Якийсь час я бідував у Ризі, чужий всім, окрім хіба Б-са, а в декого з товаришів по службі ще й на підозрінні: „з революціонерів“, мовляв; а інший ехидно додавав: знаємо ми тих „покаявшихся“! На другий рік після мого переїзду до Риги підсилив мій мізерний заробіток спочатку лекціями з його дітьми, а потім призначенням на вищу посаду в Приказі общественного приар'ївня тодішній віце-губ. Богданович (це йому — не без зусиль — удалось вирвати мене з батьківських обіймів київського жандарма Новицького) — що його пізніше, на посаді Уфимського губернатора, забив, скільки знаю, відомий революціонер Гершуні. Дивні й часом трагічні життєві парадокси утворювала російська дійсність! Цей Богданович, з консервативної родини й сам за совість консервативний, міг сполучити схильня чола та дружбу до такого свого учителя в службі, як замордований 1904 р. непохитно лютий міністр

В. Плева, з людяністю й навіть великодушністю цілої своєї душевної статі: ну, напр., йому було виявлено сердечність до якогось чужого йому, скомпромітованого політично юнака, про якого він достеменно знав, що той стоїть в політичному світогляді на протилежному бігуні! А цеж була тільки непомітна дрібничка в багатьох відомих мені його вчинках та в загальному його поводженні. Пізніше він з непорозуміння (як я чув від близької Богдановичеві особи, його помах рукою, коли він підняв її до вуха, бо не дочував — під час переговорів адміністрації зі страйкарями в присутності військової сили — офіцер зрозумів, як знак для стрільня) стався винуватцем розстрілу робітників у м. Златоусті й за те заплатив життям.

В „Приказі“, під кінець служби в ньому, я близько познайомився з Робертом Федоровичем Корженевським, коли він став моїм начальником. Це був уже немолодий, сивий добродій, якого я знав ще з початку своєї служби в Ризі. Він тоді, довідавшись про моє походження й симпатії, висловлював мені приязність та ласкавість, сам признавався до українства, але я поставився обережно до нього, під впливом свого приятеля Б-са, що підозрівав у Корженевському хитрого Полячка-карьериста, який підслужується начальству та може й не без гріха що до „откровенних докладів“ чи, просто сказати, доносів на співпрацьовників. Тепер, почавши, на запрошення, заходити до дому Корженевського й придивившись уважно до нього в його родинній обстанові, я переконався, що мій товариш великий гріх взяв на себе, так легкодушно огидивши чоловіка, якого не зумів пізнати.

В свій час, пізніше, коли заснувалась „Українська Громада в Ризі“, Корженевський, уже вдівцем, стикаючися часто з сином штабс-капітаном, прямолінійним „вірнопідданим польської національності“, й під градом синових наєміхань, накинувся з усім запалом неофіта, — правда, цілком біловолосого, — на працю в тій Громаді. Не було члена гарячішого, відданішого інтересам та добрій славі Громади — окрім тої молодой людини, що про неї буде нижче мова — не було справнішого відвідувача всіх зборів, вечірок, лекцій, громадських маніфестаційних зібрань, ніхто сміливіше не виступав зі своїм прапором українськості перед ризькими Росіянами і нашими перевертнями, — як Корженевський. Він виходив на вечірках на естраду, як декляматор, і коли не своїм мистецтвом бив по серцях слухачів, так щирістю почуття і зворушливим своїм виглядом поважного сивовусого дідуся; збирав українські книжки, де тільки міг, читав і перечитував Аркаса та Шевченка, виписував український часопис на свої неве-

лички — тоді вже пенсіонерські — достатки. А синові на його вайлуваті вояцькі дотепи говорив: „Ти дурень!“

З діда й батька Українець. К-ський, охрещений, на бажання матері Польки, по католицькому обряді, виростав на Волині, а служив у Польщі. В дитинстві не робив собі різниці між українським і польським, а дорослим не мав нагоди натрапити на суперечність між ними (бо й польське й українське однаково товкла Московщина), — аж у Ризі ога „Громада“, Кобзар, Аркас раптом розкрили йому очі.. Встали перед духовим зором дитячі вражіння, рідні поля, рідний народ, мова — і старе серце затріпотіло, заридало й затужило. „Громада“, в стінах якої звучала напівзабута мова його дитячих літ, замінила йому й святий образ волинського села, і покійницю жінку, й сина, що став у певній мірі чужим, як відчужуються дорослі діти, зробившись „розумнішими від батьків“; заповнила спустинілу душу щастям і сонцем..

Про сумний кінець життя Роберта Федоровича, якого розділила зо мною війна, довелось мені довідатись лише недавно: демобілізована солдатеска підчас свого біснування в Пскові розстріляла його сина за те, що був офіцером (хоч у свій час для солдатів людяним). Батько ліг на постіль, заплющив очі, відмовився від їжі і так і вмер з голоду.. Благословенна будь пам'ять твоя, чиста душе, вірний, хоч і спізнаний сину України!

Я забіг далеко наперед — аж на 25 літ. Вернусь в хронологічний ряд.

З Риги перенесено мене на острів Езель, на Балтійському морі. В свій час туди засилала російська адміністрація на покуту студентів або й людей старшого віку за малозначні політичні провини. На третину року, або й більше, коли замерзає Ризька затока, сполучення Аренсбурґа (повітове й одним-одне на Езелі місто) зі світом незручне — кінцями півтораства верстов, частина льодом — а в початку і в кінці зими й зовсім спиняється на кілька тижнів.

Багато самотніх годин пронудився я за 4½ роки, особливо бувало в осени, після розїзду курортних відвідувачів Аренсбурґа, на тих високих валах-стінах навкруги старого замку над берегом морської саги, вдивляючись у безкраю рівнину соляно-зеленового моря, пробиваючи думкою простір і сягаючи „на ясні зорі, на тихі води, у край веселий“... Кажуть, тяжче в горі тим, хто плакати не може: жартував, що й мене доля не наділила сльозами-словами.

Зустрічав і тут земляків. Заходжу одного разу підчас поїздки „по ревізії“ до корчми, запитую прізвище орендаря — і очі витріщив: якесь аж занадто українське прізвище.. Звідки? — З Київщини, служив у москалях, у відділі прикордонної сторожі, вислужив свій час, одружився

з Естонкою та й навіки залишився на Езелі... Промайнула в голові стріча письменника Гончарова на африканському березі з російським матросом, жонатим з Муриною, батьком кількох Муринят... „Вдома землі мало, заробітки погані, їсти нема чого; а — тут то рибальством заробиш, то гандлюєш... отсе цього року нанявся за прикажчика: всеякось прожити можна“. — А за батьківщиною не тужно?.. „Було трохи, поки в солдатах був, а як оженився і пішли діти, то вже не думаю. З братом колись списувався, а вже років зо два не знаю нічого... чи живий ще?“... І вьажеться вється невідчепна думка:

Яка ж ти безмірно багата, небого рідна!.. Така багата... Гей! кому що треба?... Пшениці?... А тобі цукру?... Людей треба?... Всіх, всіх можемо наділити!.. Тобі, Езелю, треба наших Деркачів, Бондаренків?... Бери й ти, бідна кріхотко: крім салакушки та аренсбурзького смердячого болота для калік ти ж нічого не маєш!..

Півтораєста люда з Полтавщини та Київщини було розкидано по берегових „постах“ та „отрядах“ стерегти Росію від перепачкування спирту з Пруссії та вільного друкованого слова з Європи. Служають цілими тижнями й місяцями такі Бондаренки прибії та реві морських хвильдєсь на Дагерортських скелях, свист осіннього прозиаливого вітру, чвалають у дощ, сльоту, холод з рушницями вздовж безлюдного засипаного дрібним гострим камінням берега, чатують надаремне на сміливого, зручного островянина-пачкаря... бо деж його там спіймати або хоч запримітити, коли він виріс мало не в воді, знає на березі кожну кривинку, куц і камінець, підвозить у темну ніч підчас бурі на човні свої барильця й спускає їх на схованку на дно якоїсь відомої йому одному ковбані?.. От приходиться собі бути таким городяним опудалом — та й всього. А нудьга убійча!

До земляків з рушницями не було мені доступу. Хотів був раз на кутю покликати, з дозволу командира, на святу вечерю тих, що відбували службу в самому Аренсбурзі. Та добре зробив, що не поспішився з запрошенням. Маку на коржі та часнику на пампушки ледве знайшов пару унцій лише в аптеці, а зерна пшениці зовсім не знайшов у Аренсбурзі.

Дальший мій етап з Езелі був Дорпат чи, як перекрестив його на стародавнє Олександр III — Юрєв.

Студентський гурт, професори. І між одними, й між другими багато Українців. На протязі 10 літ, що я прожив у Дорпаті, поміж студентством пройшло немало постатей, з яких нвші вивищили пізніше свої ймена на далекий виднокруг; дехто залишив у моїй душі на все життя чудове саяво.

У Дорпатському ун-ті готувався до катедри фізики при проф. кн. Голіцині, а опісля нього при недавно помершій пр. О. І. Садовській давній мій приятель і кум Мих. Петр. Косач. Незвичайна його пам'ять, великий дар спостережливості, всестороння освіченість, прекрасне володіння словом, як устним так і літературним, любов до вибраної науки дозволяли добачати в ньому в близькому майбутньому видатну наукову силу, а весь напрям його духовних інтересів ішов у повній гармонії з родинною традицією — дядька М. П. Драгоманова, матері письменниці, сестри поетеси. Велику силу втратила українська національна справа в особі М. П. К-ча, що з Дорпату через рік після мого переїзду туди був запрошений до Харькова викладати лекції з метеорології, скоро там захорів на тиф і вмер. Владчею своєю, своїм добротливим поводженням з другими, ширістю, прямодушністю, лагідністю був він одним із найчарівніших людей, яких я знав у житті, одним із тих, прокого кажуть, що сіє навкруги себе радість і що його не можна не любити. Рисами обличчя, а головне якимсь невловимим фамілійним загальним виразом, зі своєю пишною шевелюрою та густою шовковою бородою дуже нагадував славновісного дядька, — тільки що очі мав темно-сині, з великим розвізом.

Близькість на все життя також збереглася в мене і в моєї родині з дружиною М-ла П-ча поважаною нашою письменницею (під прибраним імям), що визначається своїм саморідним народницьким характером стилю.

Зі студентських українських шерегів, поскільки я мав нагоду з ними стикатись, на першому місці стоїть, ясна річ, наш незабутній діяч — теж, на горе наше, передчасно — тільки далеко пізніше від того часу — в цвіті віку померший Ф. П. Матушевський. Він у Дорпаті користувався поважанням у рівній мірі серед студентів (Українців і неукраїнців) як і у професорів; студенти на своїх вечірках заслушувались його майстерними, але надзвичайно простими, цікавими й переконувачими імпровізаціями-промовами; зпоміж професорів з ним знайомились не тільки земляки, як О. М. Миклашевський (політ. економ. і стат.), О. І. Остроградський (фінанс. пр.), але й Росіяне, як О. М. Філіпов, якому він у своїй рецензії робив закиди за наукові хиби в свіжо надрукованій історичній праці. Матушевський жив у Дорпаті разом з М. С. Синицьким (теж недавно помер під радянською владою). Разом вони й книжки з України для дорпатських земляків виписували, і дух батьківщини в Атонах над Ембахом сіяли. В цих двох людях мущу значити цінну прикмету. Я не бачив їх, по виїзді їх з Дорпату, більш як 14 літ. Коли зустрівся в Києві, — їх духове обличчя ні на риск не відмінилось: 14 літ тому назад

вони були такими самими діловими, цілком закінченими громадськими працівниками, як і в 1917 р., а в цьому останньому році з такими самими молодечими думами, бадьорими, загартованими, як і в студентські роки. Правда, Мат-ський попав у Дорпат уже не таким-то юнаком, бо часто сміявся, що може додавати до титулу „студент“, ще „титулярний совітник“.

До найперших моїх знайомих зпоміж студентів-земляків у Дорпаті належить П. І. Горянський, з яким познайомився я у Косачів. М'який, сердечний, як і належить бути Українцеві, П. І-ч янось умів дружити з твердокамінними соціялістами (здається, навіть большевицького толку) Росіянами — В. Десницьким (що підчас революції був, як я чув, спочатку якоюсь політичною особою в Петрограді) та Покровським (засланим ще з Дорпату до Архангельська, де він і згинув). Не мало копій переломили товариші Москалі з м'яким, але завзятим та добре озброєним наукою Українцем, але взаємин тим не псували; коли П. І. одного року закликав мене до себе на святкування вечера Шевченка, то на тому вечері, крім мене, були тільки Десницький і Покровський.

Скінчивши науку, Г-нський учителював спочатку в приватній школі в Польщі, а потім на рідних теренах; писав, був за інспектора чи директора гімназії, за редактора часописи; мусів потім рятувати свої легені в Фінляндії. В останнє бачився з ним 1918 р. в Києві, куди він приїздив, як уповноважений від Українців у Криму, де учителював у гімназії.

Гарний, милий образ залишився в душі від диригента українського студентського хору в Дорпаті Анатолія Серговського. Заходив до мене, як і поперед цього згадані, і першого року, коли я його пізнав, тіпив мене жвавою, трохи хвацькою жартівливою розмовою: „Ну, тепер мені 24-ий рік“, говорив: „виженуть знову з ун-ту, пробуду пару років вольним козаком, вступлю: — нові студентські замішання; мене — чи буду причетний, чи ні — як міченого, знову виженуть; пропаде кілька літ — знову вступлю, — а там, Бог дасть, на 32 чи 33 році й долізу до кінця курсу“. Великі сині очі на худенькому рум'яному, дівочко-чистому обличчю з ледве помітними тоненькими чорними вусиками сіяли — сміялись... На другий рік, як вернувся з вакацій, оселився по той бік річки, дуже далеко від мене, з якими-сь незнайомими мені товаришами. Не заходив до мене. Я чув, що не беріг здоров'я в веселому гурті, заливаючи якесь своє горе. Зустрів і не пізнав — так змарнів хлопець. Не міг, здається, й до літа дотягнути. Поїхав до дому, на Київщину, й Богу душу віддав, залишивши кіль-

ка своїх композицій... Згасла марно талановита, палка, гарна душа. Чужий був для нього, але гірко й досі...

Заходили до мене, — як і я до них — ще багато молодих земляків, що вже твердо стояли на українському ґрунті і в такій чи иншій формі брали уділ у національній праці. З них виразніше згадуються: смуглявий, трохи циганоликий К. Білінський, що пізніше зустрічав його учителем гімназії в Брянську; О. Сікорський, якого завжди тяжили якісь сердечні клопоти, навіть коли достався з Дорпату до німецького Галле: звідти й жінку вивіз собі. Здається, про нього це вичитав підчас большевицької руйнації на Поділлі, що український комісар освіти О. Сікорський, коли його дім оточили червоноармійці, застрелився.. У Дорпаті разом із Сікорським жив Д. Заушкевич, що учителював та інспектував у духовній школі, а до Дорпату приїхав студіювати славяно-руську філльолюгію. Цікаво оповідав про свою боротьбу з землячками-родичами, уманським чорносотенним духовенством, все з „Союзу руського народа“. В 1918 р. він учителював у гімназії на Чернигівщині. Заходили й інші.

Українського студентства набралось в Дорпаті багаченько, і вже в початку першого десятиліття, а може й раніше, вони зорганізувалися в громаду. В їх помешканні, зі звичайним виглядом таких помешкань: з портретами по стінах, часописами на столах і т. ин., бували збори, бували гості аломіж однобарвних гуртків: Литовців, Білорусинів, Поляків: здається, що з Білорусинами та Литовцями наймали навіть помешкання на спілку. Загал дорпатського студентства складався з Естонців, Німців, Латинів, Поляків, Українців, Росіян, Грузинів, трохи Жидів. Краєві студенти, в першу чергу Німці, гуртувалися в буршівські корпорації, що по стародавній освяченій традиції завдавались виключно ціллю виховувати лицарський дух, молодецтво, братерську сполуку зі своїми сокорпорантами на ціле життя; єднались за кухлем пива, за півп'яним північним співом: „Hoch lebe, hoch ... „Gaudeamus“... у гучних, брязкотливих виправах вночі чи вдень на *Zweispänner*'ах до пригородньої корчми й назад.. у випадкових образах чести, викликаннях на двобій й театральних сутичках на шпадах, головне для придбання найвищої корпорантської прикраси: розсіченої шoki, якогось шраму на шиї чи на лобі; втім і не без трагічних закінчень, особливо, коли Поляки-корпоранти запровадили двобої огнестрільною зброєю. Відвічною основою корпорантства було повне та всемірне усунення себе від політики. Добрі балтійські бурші в тих корпораціях лише формувались на майбутню чудово злютовану та загартовану клясово-політичну силу, але студентські роки присвячували переважно пиву, фехтуванню та додержу-

ванню статута своєї корпорації, особливо що до ношення „барв“ (кольорових фесок, погрудних пасів і т. ин.). Наші бідаки-бурлаки з різних кінців російського світу утворювали окрему верству, що помітна була своєю кількістю, навіть перевищувала красних, але не гармонізувала з ними і сама не вносила в життя міста специфічного студентського настрою, галасу, кольору, до яких звикли старі дорпатяне. Тулились по горішніх світличках, економили кожний гріш, були бідно зодягнені й ніколи не шикували на *Zweispänner*'ах. За це дорпатські Німкені-міщанки називали їх: „diese schreckliche Seminaristen“.

Отож та національно свідомо частина тих *Seminaristen* і утворила ці громади — українську, литовську та інші. Певна річ, що й польський дружній їм гурток складав не з польських корпорантів, прикрашених чорними фесочками. Декотрі з них, окрім внутрішньої гурткової праці маніфестували своє життя час од часу прилюдними вечерами. Найблискупішими вечірками були українські та грузинські. Між одними й другими була навіть певного роду конкуренція: в кого вечірка виїде оригінальніша, цікавіша, декоративніша. Національні вбрання, прапори та герби, штукарські танці, — все це ставилося на кон. Нема що й казати: супротивники були гідні один одного. Але Українці орудували зброєю, якої не в силі був ніхто побороти: гуртковими піснями. Це так було в тамтому куточку, як на наших очах недавно на широкій всесвітній арені, українською непереможною зброєю. Часом траплялися комічні епізоди також і в інших формах суперництва. На одній з вечерових вистав студ. Максимович намалював на цілу велику стіну при вході в театр декорацію: Т. Бульба вбиває сина Андрія. Червоні фарби, паслива постанова художником фігур, може трохи й мистецького хисту зробили вражіння на якогось палкого Грузина таке, що він кинувся до Максимовича з пропозицією: „Товаришу, продай картину!“ — „Не продажня!“ — „Я тобі що хоч заплачу!“ — „Не треба: я для себе малював“. — „Ну хочеш, 500 руб. дам? — „Не хочу, хоч би й тисячу“. „Ну, так хочеш чи не хочеш, а картина буде моя!“ Скінчилася вистава, танці вже затягнулися далеко за північ. В буфеті стояв гармидер. Там же набрався духу й аматор картини. Коли це раптом викликають Максимовича з танцювальної салі: „Біжи, Грузин здирає зі стіни твого Бульбу!“ Кинувся — Грузин на драбині відтикає останні цвяшки; заважив Максимовича, скочив, шарпнув картину, відірвав шматок і що сили, гасаючи через сходці, полетів вниз, плигнув у санки — картина в руках — і втік. Скінчилася справа у мирового судді.

Шевченківські вечери відбувалися в тіснішому помешканні, носили урочистий характер і на них студенти запрошували тільки певних людей, бо викладачі рефератів, промовці та декляматори не церемонились ні з „священними особами“, ні зі „споконвічними устоями“. Добрим баритоном солював майбутній член Директорії У. Н. Р., в той час студент, видатний, крім співацького голосу, ще зростом царя Саула Ф. П. Швець. Деклямували Горянський, Міхновський і ин. Промовцем між иншими виступав П. М. Полтарев, що пізніше, підчас російської окупації Галичини, коли влада перейшла від гр. Бобринського до Д. І. Дорошенка, працював у канцелярії п. Дорошенка. На вечірках бували зпоміж ун-ських професорів Ол. М. Миклашевський з Чернигівщини, Ор. І. Остроградський з Полтавщини, геолог Г. П. Михайловський. Всі троє — нині вже покійники — не цурались ні рідного слова, ні автономних домагань, а як часом доводилось заглядати до їхніх гаманців на якісь громадські видатки (от як на фонд для хорого Франка), то й не від того були; обмежувались одначе тільки тим, що не талілись з симпатіями. Були ще земляки професори, що свої такі симпатії ховали за пазуху: Л-цький, Т-нко, Іг-ський. Цих на свої вечірки Громада не закликала — принаймні я їх там не бачив — як також, розуміється, й земляків ворогів українства: Я-ського, К-ського... Г. П. Михайловський читав мені свої історичні поеми на українській мові, зовсім таки не погані, але, здається, ніде не друкував.

В останній рік мого перебування в Дорпаті катедру руського права замістив молодий талановитий професор Ф. В. Тарановський, з походження Українець, але вихованець варшавських шкіл. Не стільки почуттям — яке, може, й не мало в нього великої сили, але розумом він ставився приязно, як до свого рідного, цілком йому зрозумілого національного поступу Українців. Як би підійшли відповідні умови, як би не захопленість науковою працею в неукраїнських центрах, то Т-ський, певна річ, перейшов би в ряди активних Українців на науковому полі. Але.. В 1918 р. чи наприкінці 1917 р. я його зустрів у Києві. Чомусь дехто зі впливових членів української Академії Наук поставився вороже до його кандидатури в члени цієї Академії. Я жалів не проф. Тарановського, а тих, хто відштовхнув його і не дав прилучитися до української національної роботи. На верхах умислового світу вузькоглядність ще шкідливіша, ніж на споді.

З Дорпату я перейшов до Риги на посаду одного зі старших урядовців Казенної Палати.

Одного ранку 1910 р. до мого службового кабінету зайшов молодий добродій, ще майже безвусий, тонкий та

довгий, з трохи янацькими, непевними в собі рухами, поглядом і мовою. Назвав себе: учитель Іван Іванович Васильченко. Чув про мене, як про свідомого Українця; а давно вже — від часу, як перейшов до Риги — кохається в думці заснувати тут український гурток: тут немало Українців — і в адміністрації, і в школі, і в суді; він особисто знав багато Українців на залізниці: у них навіть зорганізувався театральний гурток. Ставлять іноді й українські пєси. Тільки то все Українці випадкові, без освіти, їх українство — не ідейне, а етнографічне. Ідейний гурток притягнув би й ті елементи, що донині ховали своє лице. Тепер гуртування не заборонено. Треба перевести статут на підставі закону з 4 березня 1906 р. — і всі страхопуду-урядовці, що перше вирікались походження і рідної мови, охоче пристануть, бо любов до батьківщини в них є, тільки вони боялись її виявляти... Пробував із залізничниками виробити статут, щоб подати його в Присутствіє для справ товариств і організацій, але не вийшло; треба достати зразок та мати вправу. А головне, — треба утворити не театральний гурток, а якийсь просвітній, щоб можна було й лекцію урядити, не тільки для членів, а й публичну... Отож він і надумався познайомитись зо мною та перебалакати, що я на це скажу; а як би прийняв цю думку, то й вказав би шляхи або може й сам взявся перевести її в життя. На себе він бере всю чорну, дрібну роботу, а я мав би давати вказівки та, де треба, взяв би на себе представництво.

Розпитую, звідки походить, що робить у Ризі, чи давно тут.

Учителює в міській школі. Скінчив Вольмарську учительську семінарію. Походить з Чернигівщини, зпід Батурина. Оповів про родинний став, про давнє захоплення українським минулим, рідним словом та ідеєю служити на добро народові.

Умовились на тому, що я виїшу з Петербурга або з Дорпату статуту тамошніх громад, а як одержу, то скличемо невеликий гурток людей, що стоять твердо в своїх поглядах на українському ґрунті; виробимо проєкт статуту й доручимо обраним зпоміж себе особам перевести статут через Присутствіє.

Від Палати членом того Присутствія був помічник управителя О. А. Чаговець, брат київського публіциста. З першої зустрічі я став з ним на приятельську ногу. Роскішний махровий зразок української породи, з круглим, здоровим, соковитим обличчям, великими добрими, грайливими очима, товстими бровами, а все до купи — гарний полтавський тип. Незрівняний оповідач, мистецько-жартун, перший майстер на вигадки, дуже дотепні й нео-

бразиліві, улюбленець жіночого товариства, він — якоесь дивно було мені це помічати — іноді немовби нудився тим товариством, байдуже, ліниво відвертався від нього. Йому призначала пильне побачення красуня-патронеса — він собі випивав пообідню чарочку й лягав спати на ту годичку. М'ягка натура, але коли розсердиться, — крикун, яких мало. Здається, в душі трохи тішився тим, що вмів нагаляти страху на підвладних... потім утішав їх милостями. Одного не можна було зачіпати: лояльності його до правительства. Приходилось обминати цю Сциллу-Харибду. Ні щирим чорносотенцем, ні дурнем він не був. Йому треба було, як я його розумів — раз вступив на бюрократичну дорогу — почувати себе бездоганним, а з тим дійти до кінця кар'єри...

Втім, Бог його святить знає: власної душі часом не розбереш, а де вже там вирозуміти чужу! Досить того, що ми з ним заприятелювали на ґрунті українства, не вирішуючи остаточно, чи „малоросійського“, чи „мазепинського“.

Він часто лаяв Ригу за її бридкі, на його смак, умови, за її вудве життя, проклинав ліфляндське приморське підсоння, вимовляв мені, що я засидівся в Ліфляндії... — „Ви з якого часу тут? питає: о, бачте! Закохалися у цьому паршивому брудному желе, що висить над головою, замість неба... Сонце хіба раз на місяць побачиш!...“ Таким спосібом виливав свою тугу за рідним краєм. На своє перебування тут дивився, як на часове й дуже коротке... Потім показалося, — не помилився.

Не маю місця докладніше змалювати нині покійного земляка, що, не вважаючи на різницю політичних переконань, промовляв до мого серця.

Його впливовим голосом треба було забезпечитись для переведення статуту Громади в Губернському Присутстві. Щоб воно там не було, ті фундатори, з титулами статських та дійсних статських совітників, якою би нешкідливою для державної цілості не видавалася „Українська Громада в Рязі“, як би байдуже не ставився до якоїсь там купки романтиків „хитрий на голову“, як кажуть деякі „Українці“, губернатор Звегінцев, але циркуляр Столипіна про наглядання за инородцями всею силою розтягався й на Прибалтійщині. Хто заборонить якомусь горливому прокуророві в тім Присутстві знайти формальну причіпку й відмовити в реєстрації статуту? Треба мати там Чаговця за оборонця.

Одержавши примірник статуту Петербурзької Громади, ми з Васильченком скликали фундаторів: я запросив Корженевського, Чаговця, Ю. А. Галабутського, що був директором Рязької Комерційної Школи, здається Полтарева, що скінчивши Дорпатський університет, відсидів свою порцію

в тюрмі під жандармським замком, а потім збільшив услід за мною, з Божою та трошки моєю поміччу, запорозький кіш нашої Палати. З Галабуцьким прийшов, коли не помиляюсь, його товариш у школі, учитель Доманський. Васильченко припровадив паню Бабенку, жінку митового урядовця, особу поважного віку — мала кількох дорослих дочок і синів, але була повна сил та енергії й виглядала досить молодо; кохалась в усьому українському до самозабуття — так, як уміла кохатись: в пісні та слові, в імені Шевченка, в вишиваних сорочках та рушниках, в борщі, кавбасі і т. ин.; ще попередньої зими мені називали її імя на папахиді по Шевченкові в Ризькім Соборі.

Не згадаю, чи був ще хто на тих зборах.

Перечитали статут з моїми виправками, відповідно до умов життя майбутньої ризької Громади.

— Ану, перечитайте мені ще раз артикул про склад Громади! стрепенувся Чаговець.

...Тут треба вставити: „окрім особ іудейської віри“, рішуче одрізає він, коли я виповнив його вимогу.

От тобі маєш! упало в мене серце... це — щоб відразу зробити товариство одіозним для багатьох, надати йому російсько-союзницького вигляду... Й по що? Хіба нема жидів правдивих Українців, ще й з видатним іменем?

Я почав переконувати Чаговця, що нема потреби демонстративно підкреслювати юдофобство — насамперед тому, що в Ризі навряд чи знайдеться Жид, що захоче вступити до Громади, а далі: хіба не від управи залежатиме, прийняти чи не прийняти Жида? Практичної потреби забороняти в самому статуті вступ Жидам — нема; або, коли вже робити обмеження, то всім неукраїнцям.

Де там! Хіба Чаговця, як розійдетьсяя, можна було вгамувати? Грюкнув важким кулаком по столі — мало не розлетівся — гукнув, немов на рідного тата:

— Щоб мені тут Жидом не смерділо!!

Бачу, — кепська справа. Але й уступати було неможливо: засада.

— Пустимо на голосування! кажу найлагіднішим голосом: вислід для мене був ясний.

Здається, й пані Бабенка не піддержала Чаговця, хоч я помітив, що спочуття її були на боці Чаговця.

— В таких разі я не пристану до Громади! вигукнув він з серцем і з тим піднявся з місця.

Скільки я його не намовляв, скільки не впрошували інші фундатори — не переломили впертого юдофоба.

Обіцяв, що гостем Громади буде, що pomoже добитись реєстрації статуту, але свого імення зі статутом, позбавленим чистої української національної закраски, якимсь жидівсько-інтернаціональним — не хоче звязувати.

Згодом чув від самого Чаговця, що близька його родичка перед кількома роками була закохалась і віддалась за Жиди... Чудні діла твої, Господи!

За короткий час статут наш було зареєстровано. На репліку Звегінцева до Чаговця: „Ви смотрите, еще чего добраго, мнѣ тутъ сепаратизмъ разведете!“ Чаговець відповів: „Обѣщаю, В. Пр-ство, васъ пригласить въ Громаду: угостимъ васъ такимъ саломъ, колбасой и наливкой, что пальчики оближете“.

Хоч казав „ми“, але так і не вступив до Громади.

Коли вибирали склад Управи, я добивався, скільки сил, щоб головою вибрати Галабутського. Талановитий педагог і промовець, він мав усі здібности, потрібні голові. Його слово з естради лилося так рівно, милозвучно й цікаво, що заворожувало слухачів. Після П. Гн. Житецького він був найкращий педагог-промовець, якого я чув у життю. Його українська мова була чиста, чудова. В Ризі він користувався пошаною серед найкращої частини російської інтелігенції. Звідки походив він, не знаю, — здається був у свій час в Одесі, належав до якогось українського гуртка, говорив мені й про знайомість з О. П. Косачевою (О. Пчілкою). Упрошуючи його взяти на себе головування, я на серці мав ще й таку думку, що в ролі голови він віддасть товариству більше часу, сам стане, так сказати, активнішим Українцем. Та не пощастило його впросити, і навіть коли через два роки я мусів покидати Ригу й Громаді треба було вибрати нового голову, то й тоді Галубутський відмовився від головування. Обіцяв і надаліше найширшу участь, яко лектор, промовець, але представництва на себе не хотів узяти.

До Громади незабаром наабирилось 3 чи 4 десятки членів; з них помітнішими були мої товариші в службі: Аболенський та Гегелло, учитель міської школи Бацман.

Жила Громада звичайним життям подібних Громад; уряджала найчастіше музично-літературні вечірки, з танцями або без танців (якийсь час відбувались періодично), час од часу — українські спектаклі (пригадую „Наталку Полтавку“, „На сіножаті“, „Панну Штукарку“). Знайшлися артистичні сили (найвидатнішою була роменка Геллер, що жила в Ризі з чоловіком-студентом; непогані були й деякі артисти-залізнодорожники). Кілька разів на рік виступали в імені Громади лектори на історично-літературні теми — найчастіше Галабутський, дехто ще: Полтарев, Крат... Сей останній, що кінчав у передньому ряді інж.-архит. відділ місцевої політехніки, родився й виріс поза межами України й пізнав батьківщину та набрався симпатій до неї не в рідній хаті — де навпаки, почасти стрічав несприятливе до них ставлення, а під впливом

дядька — переконаного Українця. І в хлопці з часу, як почав набиратись розуму, загорілась романтична любов до незнаного рідного краю й народу. Навчився мови, простудював усе, що добував про Україну і, як я згадав, міг навіть виступати перед слухачами з рефератами на добрій чистій мові. Зі своїм блідим серйозним обличчям тонких рисів, та глибокими темними очима видавався мені спокійною, гармонійною натурою, як у життєвих взаєминах та суспільному світогляді, так і в своїх артистичних почуттях.

Урочисто що року Громада святкувала Шевченкові роковини. Збирались і свої, й чужі. Саля булава завжди повна.

Міститись Громаді доводилось, де тільки знаходився притулок по її грошак. А грошей у нас було аж до плачу мало. Багатіїв між нами не було, а членські вкладки не можна було призначати високі. Містились і в якомусь, здається, естонському музичному товаристві, і вдавались до якогось латиського клубу; для вистав, памятаю, і в „Русскомъ Собраніи“ наймали салю, і в якомусь німецькому клубі аж на 3-му поверсі.. Доводилось Управі збиратись і в приватних помешканнях. Треба було мати сталий притулок, деб і зібрання мали відбуватись, і вечірки, і бібліотечка з читальнею могла міститись; та й з боку поліційних вимог це було потрібно... Нас давно замаяювали до помешкання „Русской Бесѣды“ — клубу російських націоналістів — і ніхто инший, здається, примаював, як той самий Чаговець. Ми вагались, бо вже занадто різав той контраст, що творили з себе „Українська Громада“ та „Русская Бесѣда“. Та мусіли таки поступитися своєю білосніжною чистотою, бо не було на що в иншій хаті примоститись. Уступили нам надзвичайно дешево право користуватись кабінетом для зборів Управи та для читальні в певні дні й салю для вечірок.. В такі дні члени „Бесѣды“ позбавлялись права заходити без нашого дозволу в ті помешкання. Воно трохи пікантно виглядало, що наші інородчеські дебати слухав з рямців на стіні Петро Аркадієвич Столипін.

Та слава про союзницьку сполуку „Української Громади“ з „Русской Бесѣдой“ розійшлася по Ризі й декого від нас відтрутила.

Пригадаю деякі епізоди з життя Громади.

Ще коли ми містилися в музичній школі, на одному з зібрань Управи прийшов артист Кучеренко з вимогою підперги його з трупю, бо не мають на що виїхати з Риги. А в касі Громади не було чим заплатити за своє помешкання. І коли це я сказав Кучеренкові, він „закатив“ нам таку істерику, що ми не знали, як його збутись: добре — мовляв — нам сидіти на своїх посадах! Знаємо з певністю, що 20 числа матимемо

свою платню. Але ми повинні піддержати тих, хто служить українській справі, не рахуючи на 20 число...

Справа така.

Антрепренер Кучеренко надумався приїхати пошукати щастя в Ризі. Хтось з дорпатын вказав йому на мене, що могу допомогти, колиб трапились якісь перешкоди з боку поліції до урядження спектаклів у Ризі. Такі перешкоди якраз трапились. Поліцмейстер завів порядок, що дозвід мандрівним трупам на вистави видавав тільки тоді, коли антрепренер вносив заклад у забезпечення того, що трупа вибереться потім з Риги на власні кошти, а не на „казенный счет“, що, очевидночки, траплялось не раз у поліцмейстерській практиці. У Кучеренка 500 руб. на заклад, ясна річ, не знайшлося. Його повірений — касієр, у довгих, не досить чепурних ботфортах, які, видимо, не збільшили довірря ризького поліцмейстера до заможности антрепренера, відшукав мене й просив помогти йому здобути дозвід на вистави без закладу. Нема що робити: поїхали до поліцмейстера. Хоч я особисто не був з ним знайомий, але він знав мене зі служби — погодився: коли мовляв, берете на себе запоруку, що ваші земляки не нароблять мені клопоту зі своїм виїздом, то згоджуюсь.

Без грошей на попередні витрати: на помешкання, на афіші й публікації, на музику, Кучеренко, розуміється, прогорів на другому спектаклі. Становище було страшне, як його власне з жінкою й дитиною, так і інших. До мене він уже не прислав свого касієра, а просто вдався до Управи Громади.

Так само, як в управській скарбниці, — і в гаманцях управців було майже пусто. Те 20 число тільки в уяві Кучеренка забезпечувало його ризьких земляків. Прийшлося кільком з нас зробити позичку, взяти боргову росписку від Кучеренка на свою відповідальність, а потім і заплатити по ній...

Другий епізод трохи веселіший.

Коли вже містились в помешканні „Бесѣды“, віцепредседатель тої „Бесѣды“ п. О., що був в той час помічником редактора місцевої чорносотенної рос. газети „Рижский Вѣстник“, з походження Українець, киянин, здається, з семінарською освітою звернувся до мене з проханням дозволити йому прочитати перед нашими членами реферат про Шевченка. Це було вже після урядження нашого свята і ні в чому не вязалось з ним. — Ну, щож: коли хочете вшанувати нашого національного поета, то просимо. Я сповіщу своїх членів.

Набралось слухачів не густо. Всеж лекція п. О. відбулась. Якесь місце в його рефераті довелось спростувати, але кінець кінцем п. О. довів нам, що Шевченко — гені-

яльний поет, і що він, референт, дуже високо цінить і шанує Шевченка.

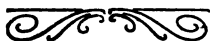
Мабуть, сам же про свою лекцію й у часописі пропечатав.

Переказували мені, що хтось з його однодумців показав йому повне видання Кобзаря. Досі нашому киянинові доводилось бачити Шевченка тільки „дозволеного цензурою“. Добре, що густу мав кучму на голові: було з чого рвати.

Про все, що відбувалось у Громаді, негайно оповіщав *urbi et orbī*, в першу чергу рижанам, І. Васильченко. Він не жив, а палав життям Громади. Все в тім житті здавалось йому вартим якнайвищої уваги. Слідкуючи з київського часопису за життям київських Українців, він уважав потрібним інформувати й про наше життя киян. Певна річ, часом дрібне виростало в значне, але він щиро вважав його значним. Перепадало йому трохи й від мене й від других за те, але це його мало спиняло. Місцеві часописи — як московські, так і латиські, а инший раз, коли память мене не зраджує, то й якусь з німецьких газет він закидував своїми замітками... лише для популяризації самого ймення: „український“. То Українська Громада врядила вечірку, програма така й така, то п. директор Галабутський викладатиме або викладав у своїй лекції про славного українського поета..., то в Укр. Гр-ді відбулось святкування столітнього дня народження Маркіяна Шашкевича, реферат про нього прочитав Полтарев; то на вечері в роковини Шевченкової смерті зібралось багато народу, саля була гарно декорована... хор проспівав... публіка як один встала... голова у вступному слові...

Зацікавлював публіку всім, що його самого цікавило, а часом і таким, що належало до сторінки оголошень: Укр. Гр-да перенеслась на помешкання... уряджує виставу і т. д. і т. д. І дивно, що часописі поміщали все те в тексті без жадних суперечок. Це вперте добання уваги ризьких газетних читачів на протязі двох літ (говорю про той час, поки я був у Ризі), запевне робило своє діло, якого й домагався Васильченко: на цій далекій від нас окраїні, де Латіші, як і ми, виборювали право на національно-культурне життя, наше імя й зразки того, що криється за цим імям, ставало більше-менше знайомим якійсь частині Латішів; вони в той час краще відрізняли його від імени „русских“, ніж дехто зі славянських братів нині. Все на себе готовий був взяти цей палкий, завзятий український патріот: треба актора... на яку роль? — добре: бере на себе... Диригент не прийшов? — Він сам буде диригувати... Піти куди?.. Зробити що?.. Написати?.. Пошукати?.. Гроші з членів зібрати?.. Все він брався зробити. Без примусу,

з власного бажання, бо з найбільшою пошаною ставився до Громади, а ставився так тому, що в його очах з нею в умовах його життя ототожнювалась праця на полі українського національного відродження. Його зачарування загальною ідеєю заслоняло від його критичної оцінки реальної виявленні тої ідеї, може й деякі недокладности й у дієвих членів Громади, і в самому ході життя Громади; в його серці зберігалась непохитна віра, захват і пієтет перед тим, що в очах тверезих, може, односторонніх глядачів було звичайним малосильним кльобом маленької горсточки земляків. Така безоглядна відданість ідеї національного служення могла витворити в особі Васильченка з часом дуже корисного працівника в українському русі, але війна забрала його життя: при самім початку її він був забитий у Двинській фортеці.

Пережили час масового героїзму, коли багато з тих, що полягли, як і з тих, що вибороли собі життя, в найвищому напруженні сил, в надлюдському нагнненні волі раптом обертались із звичайних людей на мент у справжніх героїв. І їх було так багато, що нас перестав хвилювати цей героїзм безіменних героїв без ліку, що віддавали своє життя на рідних теренах, під Крутами, по селах, в лісах або замучувалися в лапах озвірілих окупантів, по каторгах, що зветься... таборами, по тюрмах... в далекому Алжирі... Очі втомляються від величного й прекрасного: почуття наші знемоглися, затупіли від зачудування... бо його більше, ніж ми в силі вбирати.

Правда те, що герої творять епохи. Ще більша правда, що такі епохи, як наша, самі роблять масовий героїзм — той, що в потячці мигтить і спить очі блискавичною іскрою...

Був попередній, підготовчий час: він не знав захоплення боротьби на велику скалю; міг вивести на світло лише поодиноких борців — часом гігантів розумом, талановитістю, енергією... Але масового героїзму і драматичних ситуацій він не утворював, а рядових людей не кидав на виконання героїчних завдань; їх доля була залишитись назавжди ледве помітним чи й непомітним для простого ока зорінням світлинок останньої великості. В той підготовчий час у різних закутках безмежної „Матупки“, також і в якійсь там Прибалтійщині, жевріли відірвані вогники українського світла, слабкі й непомітні.

Вибила година... може передчасно, може ще не дозріли сили — але вже не було часу; з усіх боків метнулися

ті, в кому горів вогник: а поруч засвітились позичені, часом і фальшиві... і вхопились хто за що встиг: одні за кулемети, за олівці, інші за отаманство, міністрування чи директорування... знайшлись, на горе, й аматори „поставчань“, а пізніше й „голяндського чаю“...

А дехто з правдивим вогником не дочекався того: „До зброї!“ Вже не почув: упав та й не встав, і святий вогник його душі марно згас.

По великій війні невідомому колективному воякові складають по всіх краях вінки героїв. Прийде час, що й нашому мученикові-горою, схиливши побожно коліна, положимо вінець слави.

А поки що я хочу згадати добрим словом попереднього невідомого вояка, що не зазнав і на мить втіхи: поляг на дорозі, не відриваючи темніючого зору зі „Святої Землі“.

На чужині.

Як радісно, як радісно, як радісно мені!
Тепер весна, весна тепер у рідній стороні.
Бажав би я туди летіть, туди летіть бажав би я, —
Болить давно, давно болить душа моя, душа моя!
...Цвітуть дуги і подих квіт — вітри несуть дихання квіт.
Багато днів не був я там, не був я там багато літ —
Лечу туди на крилах мрій, на крилах дум туди лечу,
Росою сліз квітки в гаю, сльозами рос квітки змочу!
...Тепер там дуг... у квітах дуг і ріки в тумані..
Як радісно, як радісно, як радісно мені!

О. Слісаренко.

Д. Дорошенко.

Чигирин.

(З дорожніх споманів).

Чигрине, Чигрине!
Все на світі гине,
І свята твоя слава
Як пилина лине.

Шевченко.

Похмурим сірим ранком наближався я на покладі великого дніпровського пароплаву до пристані Бужия, відки мав простувати до Чигирина. На пристані було малолюдно. Коло неї дожидав мене один з моїх приятелів з селянським возом, щоб завезти мене до колишньої гетьманської столиці. Поміж прибережним верболозом, по пісках, помалу тупала невелика селянська конячка, підіймаючись на круту гору, що належить до цілого пасма, яке тягнеться понад Дніпром, верствах у 2—3 од самої ріки. Тут саме на цих горах були встановлені турецькі батареї памятного 1678 року, коли турецький візир Мустафа обложив Чигирин, зданий Москалям Дорошенком, а на поміч місту прийшли гетьман Самойлович і боярин Ржевський з українсько-московським військом. 3-го серпня козаки й Москалі здобували ці гори штурмом, і тут полягло кілька тисячів народу.

Минаємо село Шабельники, те саме, що було осередком памятного руху серед селян Чигиринщини в 1877 році, коли тут готовилося повстання народне і вже навіть було обібрано гетьмана. Це була справа відомого революціонера Якова Стефановича, який сам потім утік, а сотні одурених ним людей пішли до Сибіру й довго мордувались по тюрмах.

Зіхали ми на гору і далі посувались уже рівною степовою площиною. Небо помалу вияснилося, виглянуло сонце, й на багато верстов кругом відкрилася оку зелена рівнина, подекуди перетята балками. Ось на обрії замаячила окрема гора: оце ж вона, та славна чигиринська гора, де був за гетьманських часів верхній замок, де було це гніздо, з якого вилітали орли боронити свою Україну! Не доїздячи верстов зо три до Чигирина, знов піски цілими горбами-кучугурами, простяглись вони понад Тясмином і біліють на сонці, вилискують серед темних соснових борів, що справа і зліва підступили до річки. По довгому деревляному містку ві-

здимо ми до Чигирина. Боже, що за сумне, невеселе місто! Вулиці немощені, піщані, аж трудно перейти, а колеса вгрузають мов у грязюку. Хати обшарпані, сірі, садків обмаль. денедє стирчить суха, колюча акація. Дві-три деревляні церкви притулилися поміж купками отих акацій. На вулиці і на майдані зовсім порожньо. Здається, що тут завжди так сонно і тихо. За те над містом панує гора. Деякі хатки пробують тулитися до неї, позлазили навіть на її уступи, але не високо, і далі їм дертися не сила: гора стрімка, і тільки крутими східцями можна злізти на самий верх. І ми полізли.

Помалу odkривається перед нами все ширший та ширший горизонт; ось уже попід нами увесь Чигирин, як на долоні, наче купка сірої жорстви при дорозі; он срібний Тясмин повився між берегами — одним білим, піскуватим, другим — зеленим. Попід лісом притулився монастирь. А там далі ген-ген синіє степова далечинь аж до Дніпра. На північ далеко, скільки сягне око, простяглася Тясминова долина, і десь там поміж зеленим лугом вимальовується стрункий контур пятибанної церкви: це Ведмедівський монастирь. А що це он там далеко на півночі біліє на зеленому фоні? — Та це ж Суботів, це Богданова церква! Який чудовий, величній краєвид, справжня панорама одного з найкращих і найбагатших на святі спомини про минуле куточків України. Довго сиділи ми з товаришем, зачаровані розкішним краєвидом, потонувши у глибоких мріях про старовину, і не хотілося поглянути кругом себе тут на горі, на те, що було перед очима. А на горі, на краєчку, що гострим кінцем навис над Чигирином, стоїть деревляна пожарна буда — бахта невеличка. Недалеко від неї камяний стовп з написом, що ось тут убито було московського воеводу Івана Ржевського, котрий обороняв Чигирин од Турків року 1678.

Це був останній акт чигиринської трагедії. Оборонити Чигирин не змогли чи не зуміли. 10-го серпня Турки вдарили на штурм. „Сильні піхоти яничарські, оповідає козацький літописець, з шанців своїх виступивши, устремілися зіло на проломи подкопні; але сердюки з іншими городовими козаками кріпко їх на тих проломах забивали і в Чигирин вломитися еще трикоть не допустили. Подкопні онії немалу в козаках учинили шкоду, єдних на штуки порвали, других цілком позабивали, вгору високо кидаючи, третіх — аж страшно вспомніти — аки головню опалили, в них же отнюдь не бі образа чоловічєского, точію аки шуд (велет) який чорний в обозі християнском хожадуху і глас-жалю і плачу достойний, мало іспущаху, і через три дні всі смертю докончшася.“ Козаки встигли винести з кріпости тіло недавно померлого митрополита Йосифа Тукальсь-

кого, приятеля й однодумця Дорошенкового, великого патріота українського. Вночі генерал Гордон, бачучи, що не здолає боронити міста далі, запалив верхній замок; Москалі й Українці кинулися тікати через міст до гетьманського табору; од натовпу міст завалився, і багато людей загинуло. Тоді загинув гадяцький полковник Криницький і багато козаків його полку. Загинуло чимало й Москалів, які тікали з Гордоном. Вночі, коли всі оборонці верхнього замку, які врятувалися, дійшли вже до гетьманського табору, а самий замок захопили Турки, почувся страшний вибух: величезні каміння метнуло вгору, все поле чигиринське освітило як вдень; замкові будівлі вилетіли в повітря і коли впали, то під своїми руїнами поховали чотири тисячі Турків. Так скінчила свої дві гетьманська столиця, і з того часу ім'я Чигирин зникає з сторінок історії.

Наскільки гарне й величне видовище уявляє з себе чигиринська гора, як дивитися на її східню частину, настільки поганий вигляд має вона од заходу: з цього боку всю її порито, розкопано. Це, бачите, городська управа віддала гору на довгий час в оренду якомусь Жидові, і ось цей орендарь добуває в тій горі каміння: поорав її, понівечив без ладу, порозкопував. Не спало, видко, на думку городській управі, щоб уряжуючи на історичній гетьманській горі каменоломню, подбати про те, щоб захистити її од безпотрібного руйнування. Дуже можливо, що підчас тих розкопок знаходжувано останки колишнього верхнього замку, що існував тут за часів Хмельницького, Виговського і Дорошенка. Та нікому, видко, не було до того діла.

Надивившись до схочу на широкі краєвиди, покинули ми замкову гору, спустившись знову в теперішній скромний і тихий Чигирин. Нема в ньому ніяких пам'яток, нема на що подивитись приїзжій людині, нудьгою віє од його обідраних жидівських хатин, од піскуватих небрукваних вулиць, де вгрузає глибоко й колесо возу і людська нога. Переночували ми в родички мого товариша подорожі, старої удовиці-попаді, і на другий день раненько, забравши свої клунки, почімчикували пішки до славного гвізда гетьманського — до села Суботова. До нього од Чигирини сім верстов. Дорога йде ввесь час низом понад Тясмином, а ліворуч над самим шляхом тягнеться високий правий беріг. Там була й друга дорога: Богдан Хмельницький їздив, кажуть, до Чигирини верхньою дорогою, а вертався низом. Суботів розкинувся мальовничо: на горі, перерізаний глибокими ярами, внизу — Тясмин серед очеретів, осокорів, явору. Чудові зелені лезади, багато садів, усі вулиці по обох боках густо пообростали дерезою, яка звіщується з тинів; ідеш вулицею, наче садовою алеєю. Колись кругом буди ліси, і там стояли гетьманські пасіки, куди любив

Іздити для одпочинку батько козацький по військових трудах і клопотах. Дві церкви в Суботіві: одна стара, збудована самим великим гетьманом в честь пророка Іллі, мурована; друга нова, деревляна, в честь архистратига Михаїла. Перша стоїть на горі і вилискує своїми білими мурами. До неї ми зразу й попростували... Стоїть в селі Суботіві

На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока.
Ото церква Богданова...

Невелика вона. Товсті мури, як у фортеці, маленькі вікна, характеристичний трикутний фасад даху, як на старих київських церквах. Зверхній вигляд Богданової церкви попсовано прибудовою критого ходу до дзвіниці, і через те церква втратила свій первісний вигляд, якою бачив її і змалював Шевченко. Цвинтарь густо заріс купами, усяким бадиллям, травою й польовими квітками і зпоміж зелені визирають старі кам'яні хрести з давніми, вже нерозбірними написами. Поки докликались сторожа з ключами, милувались ми прекрасним видом, який розлягається перед нами: долина Тясмина, а там далі на південь гора чигиринська, на якій колись білили замкові мури і башти. Ось принесено ключі й одімнуто двері. Ми входимо до середини. Тут церква здається ще меншою, бо справді незвичайної ширини мури звужують її посеред. Просто й дуже скромно в середині. Білі стіни, хори, простенький іконостас — очевидно новішого немудрого малювання. А справа на стіні, на аршин від помосту, многозначна мідна табличка: „Здѣсь было погребено тѣло гетмана Богдана Хмельницкаго.“ Було. Так, — було, бо його так само як і тіло Тимоша Хмельниченка, польський воевода Стефан Чарнецький звелів викинути з льоху, з домовини на поталу звірям і хижій птиці. Це був акт дикої злоби проти того, хто вирвав український народ з неволі лядської і до самих основ захитав спорохнілу будівлю шляхецької Польщі. Та дарма: народ збудував великому гетьманові невмірущу пам'ятку в величавій думі, й поки стоїть Україна, не загине пам'ять про того, хто поклав першу основу відбудованої державности української.

Віддали ми до землі чолом місцю, де лежали колись тлінні останки батька козацького. Тисячі споминів тіснились в думці, і довго не хотілося йти з цього святого місця, з цієї тісної скромної церковці, мури якої були свідками стількох важливих моментів національної історії, бачили посеред себе великих гетьманів і славних козаків, лицарів народніх. Ось тут стояла домовина Тимоша Хмельниченка, привезена вірними козаками з далекої Сучави. Тут стояв старий гетьман і оплакував свого коханого

сина-героя, оплакував надію, що по його смерті булава
зостанеться в твердих, певних руках. Минуло кілька років,
і його самого оплакували козаки отут посеред цих мурів :

То не чорні хмари ясне сонце заступали,

Не буйні вітри в темній лузі бушували,

— Козаки Хмельницького ховали,

Батька свого оплакали...

А коло батькової домовини стояв кволий, безталанний
Юрась, що потім бив гарматами з чигиринської гори у бать-
кову оселю. Бачили в собі ці мури й Івана Виговського,
й митрополита Йосифа Тукальського, і Петра Дорошенка,
й Івана Мазепу, як він починав свою службу при Доро-
шенковому дворі. Та скоро минув чигиринський період ко-
зацької України, обезлюдніла надтясминська сторона, за-
тихли колишні бої й чвари, і зостався Суботів глухим селом,
забуто його славу минувшину, і тільки Шевченко перший
нагадав про „домовину України“ своїм безсмертним вір-
шом. Він же й замальював підчас своєї археологічної манд-
рівки церкву Богданову і чигиринську гору.

Через дорогу, яка проходить яром лежить попівська
садиба, колишня оселя Богдана Хмельницького. Та даремно
було б і тут шукати якихось слідів минулого : зостався тільки
подекуди фундамент у різних кутках попівського двору
й городу. Серед густої зелені визирає чепурненька попова
хата під соломяною стріхою. Тут кілька років тому жив
о. Марко Грушевський, заслужений етнограф український ;
од старих дідів суботівських записав він чимало цікавих
переказів про старовину.* Старі люде ще знають, хто такий
був Хмельницький, памятають оповідання й пісні козацькі,
молодше ж покоління про це вже забуло. В сорокових
роках минулого століття мандрував по Чигиринщині Куліш.
Він розказує в своїх „Запискахъ о Южной Руси“, що тут
у Суботові він зустрів селян, які згадували про Хмельниць-
кого, як про недавнього господаря в Суботові. Куліш запи-
сав тут багато дуже цікавих переказів про козаків та гай-
дамаків, багато історичних пісень.

З Суботова пройшли ми до села Новоселиці, де зу-
стріли дуже гостинний прийом у місцевого старенького
панотця. Тут ми ночували з тим, щоб завтра рупити далі
до старих монастирів: Ведмедівського, Мотронинського, Жа-
ботинського, так тісно звязаних з Гайдамаччиною 1768 року.
На другий день раненько помандрували до Тямина, —
він тут недалеко ; пробирались городами та левадами і вий-
шли так до річки. Умовились з одним рибалкою, і він повіз
нас до монастиря. Діти одштовхнули нас од берега, і ми
попливли потім густими зарослями осоки, очерегу, то ви-
пливаючи на зовсім чисте плесо, то пробиваючись поміж
широкими листами латаття й водяними лилеями. Та й гарно

ж тут! Тясмин летється тихо-тихо; сонце закріває дуже, але вода дає прохолоду, а сама чиста, прозора, видно все до дна, видко зграї рибок, що легко пересуваються під вами і виблискують сріблястою лускою. З одного боку кравид замикається високим правим берегом, а з другого піщані білі кучугури, за ними темний сосновий бір, — казенний, через те й зберігся. Вже з самого початку на далекому обрії вималювалася струнка фігура ведмедівської церкви монастирської, а чим далі, то все виразніше виступали її надзвичайно зграбні контури. Монастир стоїть на острові, що весь заріс деревами. Монастир бідний, келії вбогі, ченців мало, та й то переважно такі, що їх сюди заслано „на смиреніє“ за всякі лихі вчинки. Але що тут гарне, що приваблює до себе, й за-для чого варто прийти в цю глушину спеціально, так це монастирська церква — чудовий зразок української дерев'яної архітектури. В ній п'ять бань; надзвичайна пропорція в їх розпологу; всі разом виносяться вгору в дивній гармонії і разом з усією будівлею творять один суцільний образ, який милує око, пасуючи до пишної природи, що навкруги, до кучерявих дубів, тополь струнких, до пишних левад і зелених берегів срібного Тясмину. Монастир заложене на початку XVII віку, а церкву теперішню в честь св. Миколи збудував р. 1785 київський митрополит Самуїл Мисловський, одже за тих часів, коли повстали й інші подібні пам'ятки нашої церковної архітектури — церква Калнишевського в Ромні, запорожський собор у Новомосковську та інші. Тут вступив у послушники разом з іще кількома січовими братчиками запорожець Максим Залізняк. На тихому острові, що нагадував йому околиці великого Лугу Низового, думав Максим смирити свою волю і послужити Богові постом та молитвами. Але не так склалось.. Кривди, які чинились Ляхами українському народові, утиски над вірою православною примусили січового орла знову перемінити рясу на жупан і з мечем виступити на оборону рідного краю. На Великдень 1768 року покинув Максим Залізняк з своїми товаришами затишну обитель і помандрував у недалекий звідси монастир Мотронинський, де ігуменом був сміливий оборонець православної віри Мелхиседек Значко-Яворський. Верстах у двох од монастиря, в яру, що звався Холодним, зложив Залізняк свій табір і почали сходитись до нього сюди і запорожці з Січі, і козаки з надвірних панських команд, і селяне, яким обридла панщина, — й почало рости гайдамацьке військо, яке дожидало тільки гасла від отця Мелхиседека, щоб рушити визволяти рідний край. І це сталося 18 травня на Зелені Свята, храмовий празник Мотронинського монастиря.

Намилувавшись до сходу на церкву зокола і зсере-

дини, пішли ми до ченців, щоб промислити собі щось їстівне, але нічого не добули і musіли задовольнитись сухими бубликами з квасом, купивши їх в убогій монастирській крамниці. Верталися знову човном до Новоселиці, а звідти, випрохавши у панотця коняку, рушили до Мотронинського монастиря, до якого проїхати треба було верстов із 25.

Дорога йде горою. Проїздимо містечко Ведмедівку, прославлену своєю попівною, котра боронила своє рідне місто од Турків-яничарів. Про неї співається у пісні :

Славний город Ведмедівка

Всіма сторонами,

Та не много жило людей

Та за ворогами.

На святую Пречистую

В усі дзвони дзвонять,

І старії, і малії

У голос голосять :

„Вийдіть, вийдіть, ведмедівці,

Проти орди з хлібом!“

Та знайшлася смілива попівна, що не схотіла коритись :

„Ой не будемо проклятим

Не будем коритись!

Єсть у нас ясне оружжа, —

Будем боронитись!“

Ведмедівська попівна

Голос учинила —

Сімсот Турків-яничарів

З коней повалила.

Тільки не помогло їй завзяття : ворог мав велику перевагу; Турки, не вважаючи на хоробру оборону,

І старії й молодії

Кіньми збракували,

А молоду челядоньку

У полон забрали.

Пісня ця переносить нас в страшні часи другої половини XVII віку — часи Руїни, коли після зречення гетьмана Дорошенка Москали з лівобережними козаками билися з Турками за нещасну Чигиринщину, коли приходила раз-у-раз орда й вирізувала та полонила останки місцевої людности. Тепер Ведмедівка — велике торгове містечко, заселене наполовину Жидами. На виїзді стоїть невеличкий католицький костел, куди візяться на службу Божу колишні пани й окономи. За Ведмедівкою скоро починається ліс, правда, рідкий і виключно чорний, — невеличкі вільхи, дубки, граби, вязи. Це починається колишній великий Чорний Ліс, де ховались гайдамаки і формували свої загони. Дорога помалу підіймається все вгору, і ліс густішає. Ко-

лись справді було тут дуже глухо. Багацько ярів і провалів, саме зручно для схованки. Ще кілька верстов — і проміж дерев замаячила церковна баня, а скоро показалася й горожа та всякі будови монастирські. Це й єсть знаменитий Мотронинський монастир, звідки почалося гайдамацьке повстання 1768 року.

Монастир од своєї славної минувшини не зберіг нічого. Перш за все тепер це монастир не чоловічий, а жіночий. Він знаходиться в якійсь особливій залежності од Покровського „княгининого“ монастиря у Києві, і через те в ньому та ж сама специфічно московська атмосфера, яка панує і в київському Покровському монастирі. Розуміється, нема ані мови про які небудь місцеві кравді традиції. Зайди-Московки задають усьому тон, вносячи скрізь дух мертвої обрядовщини й поверхової святобливости, що складають характеристичну прикмету московських черниць.

Церква в монастирі кам'яна, мурована ще в XVIII ст., але пізніше зовсім перероблена. Походивши по монастирському саду, поспідавши молока з хлібом — тільки таку страву й добули в монастирі — подались ми далі, розмішляючи на тему, що мабуть тільки у нас, на Україні, так ведеться, що всі історичні місця, освячені пам'яттю про великі події минулого — в руках у чужинців, в забутті й поневірянні...

Дорога йшла лісом і то спускалася в яр, то круто підіймалась вгору. Старий Мотронинський ліс уже геть-геть порідшав, нема може й десятої частини того, що було за гайдамацьких часів, тої гущавини, того захисту, коли тут переховувалися тисячні гайдамацькі ватаги. Ще верстов п'ять-шість, і ліс скінчився. На горі замаячили бані великої церкви — це Онуфріївський Жаботинський монастир. Стоїть він на доволі височенній горі, звідки дуже гарний вид на широку долину Тящина.

Монастир убогий, як і Ведмедівський, хоч будівля тут краща і братії більше. Головна Успенська церква — деревляна з п'ятьма банями — в українському стилі, але далеко не така чепурна, не така зграбна, як у Ведмедівському монастирі. До того загальний вигляд монастиря псує друга — нова мурована церква, казенної московської архітектури.

Сонце схилялося над вечір. Вдарено в монастирський дзвін. Ми зайшли в Успенську церкву. Ігумен служив вечірню. Народу крім кількох стареньких ченців не було нікого. Але служба правилась повагом, як слід. Ось маленький хлопчик-послушник узяв дерев'яну дошку й обходить, ляскаючи дрючком, тричі коло церкви — давній звичай: замість бити в дзвони, ксеноскарій по уставу „вземъ клепало бієть довольно“. Віє далекою старовиною од цього биття в клепало, од співів повагом на лаврський київський мотив.

од самих фігур старезних сивих ченців. Малювання в церкві теж давнє, непоновлене; от на стіні невеличкий образ святого, але що це? — у нього замість чоловічої собача голова, та ще яка огидлива, вищирила зуби! Це святий Христофор: був він дуже гарний на вроду, і жінки залипались до нього, не давали святому спокою. Так він упрохав Господа, щоб той змінив йому обличчя, і Господь дав йому собачу голову. Дивно, як цей образ вислизнув з рук археологів і висить досі тут у церкві, замість музею.

Недовго забарились ми в Онуфріївському монастирі. Пора було вертатись додому. Ми рушили в напрямку на захід до залізниці, до станції Кам'янка. До неї 25 верстов. Ось перед нами містечко Жаботин — перше, на яке напало Залізнякове військо, вийшовши з монастирського лісу. Пригадуєте — співається у пісні:

Максим козак Залізняк, козак з Запорожжа,
Прощає на Україні, як в городі рожа,
Розпустив козацьке військо в місті Жаботині,
Розлилась козацька слава по всій Україні.

Минаємо сучасний жидівський Жаботин і пізно вночі добираємось до залізниці. Прощай, Чигиринщино, краю святих споминів про козацьку славу!

Літом 1915 року.

Юрій Липа.

Був день, як плач...

Був день, як плач, а потім горді і гнівен:
У колісницю відьм запряжені пси,
В огні шалючі, гарчали на ліси
На степ, на зляканість...

І німо.

Післязливен

Зіп'явся міст.

Вечірня зоря
Із сутіней глядить на гри
семибарвисті,
На хмари у шаленій, мутній
ристі,
На учту янголів, що тепло догоря
У глибині високій променистій.

М. Галуцинський.

Побут на Україні.

(Спожмини сперед Великої Війни).

Для кожного уроженця Галичини одною з найкращих мрій було: могли поїхати на Україну, до Київа, Канева, на пороги, на Чорне море. А коли хто не міг заспокоїти й здійснити сеї мрії, так уже був щасливий, коли трапилося йому мати знайомство з особами, приїзжими з В. України. Ще студентом університету будучи, пригадую собі, як ми всі раділи, коли хто до нас до Львова загостив. Він відкривав перед нами ту загадку, яка скривалася там за Збручем, давав нам відомости про те, що там діється, як там живуть наші люде. Таким чином ми створювали спільні ідеали, завершенням яких являвся суверенний ідеал Незалежної без ніяких кордонів.

Хоч видатки, звязані з переїздом на В. Україну і побутом на ній не були великі, а проте у нас не було ніколи так засібних люде, котрі могли би собі дозволити на них. Дрібна уряднича інтелігенція, котра мусіла покривати своїми невеличкими засобами всі національні потреби, не жила інакше до війни, як тільки в дуже тісних умовах. Тому й не дивниця, що й мені довелося по раз перший здійснити думку побуту в золотoverхому Київі щойно в 1912 році. Цілий рік йшли приготування в сьому напрямі, а нагода траплялася надзвичайна, а саме в Київі мала бути „все-російська виставка“.

Для багатьох наших братів з В. України може й не було зрозуміле, що ми раділи навіть тим усім і таким станом української справи, який тоді був під пануванням царської Росії. Ми раділи, що там за Збручем не було польської бути, котра, прибираючи себе у звучні фрази, відіграла вже за австрійських часів ролю чогось вищого, вибраного, тощо. І сьогодні, переїздячи поза Броди або Сокаль, далеко прикріше відчуваю польське панування на Волині й Холмщині, як у нас у Галичині. Можливо, що иншою була би наша думка, як би довелося нам було зіткнутися з московським кнутом. І саме наші брати з В. України — вони у розмовах не могли розуміти сього нашого становища й відношення до Поляків. Вони рішучо воліли Поляків як Москалів. Та останні переживання емігрантів з В. України, а ще більше доля Волині, Холмщини й інших українських провінцій вилічили їх з сих сентиментів.

Тому не дивниця, що виїжджаючи з Підволочиськ, я з дружиною відітхнули, бо лишили поза собою не так австрійщину, як польщину, котра не маючи ніякого права до панування, так діймаючи давалася нам у знаки. Правда, не чули ми української мови, але й не чули польської. А навіть як часом донеслися її звуки до нас, успокоювало нас бодай те одно, що тут на сьому терені права польщину нічим не більші, як права всього, що українське. Та се було радше вмовлене в себе, бо дійсність була зовсім иншою.

Другим разом їздив я до Києва в 1914 році в місяці липні. А товаришами моєї подорожі були: семилітній мій син Богдан, двох учителів і сімох учеників рогатинської гімназії. Наша ювілейна (1914 рік!) прогулька плянована була на більші розміри, але знову недостача гроша не дозволила багатьом учням взяти участь у прогульці.

Оба рази доводилось нам виїздити вночі з Підволочиськ. Але що се літня пора, то й ніч не трвала довго. А проте ми не спали ні на хвилинку. Очима вдивлені у темні простори хотіли ми впевнити себе в тому, що тут ми в себе вдома, що тут тільки моменту треба, а виросте велика сила, сила небуденна, яка створить нам усім пишне незалежне існування. Перша заграва, а далі за нею соняшні промінні казали нам складати молитву й до самої дорогої землиці і за неї. А в очах кожного стрічного як на стаціях, так і у вагоні старалися ми вчитати, чи й у них спільна думка, спільна мова з нами. Як ми ловили кожний звук української мови! Якесь романтичне захоплення заволоділо нами, якому ми не дозволяли навіть там уступати, де в дійсности не було навіть й сліду українського.

Для кращого зясування нашого романтизму вистане навести таку паралелю.

„Вшехпольська“ виставка, а навіть сі так сильно рекламовані „Таргі всходне“ у Львові рішучо не є таким наслідством над українством, як „всеросійська“ виставка у Києві. Одначе ми не відчували сього святотатства. Далі уявім собі, що приїзжий з В. України до Львова спішить перш усього на сю „вшехпольську“ виставку. Нас рішучо дотикалоби се дуже болючо. А ми тоді сього не відчували. На виставку поїхали, оглядали її цілими днями, захоплювалися експонатами... А ся виставка мала служити тільки ad majorem Russiae gloriam, мала переконати цілий світ, а ще більше дати до зрозуміння всяким сепаратистичним і „мазепинським“ елементам, що є тільки одна Велика Русь, а України нема.

Споминів з особистих знайомств наших у Києві й инших містах України не багато у нас. Бо ми довго ніде не засиджувалися. А стільки було що оглядати, стільки бага-

того історичного матеріалу, що дні спливали і зроджувалося бажання задержати їх у їхньому розгоні. Далі ще й та причина, що тільки за першим разом був я з дружиною цілий місяць на В. Україні, за другим разом не тревав наш побут навіть один тиждень. Чутно було у повітрі війну. А тут на моїй відповідальности чужі діти. І ми на чотирі дні перед офіційним виповідженням війни повернули в Галичину.

Як сказано, особисті знайомства у мене не багаті. Короткий побут у редакції „Ради“, в клубі „Родина“, відвідини у д. Кр., знайомого зі мною ще з студентських часів у Львові, а далі стріча з Галичанами — проф. К. і ред. Л., які осіли напостійно в Києві. Може ще кілька особистих знайомств, котрі не полишили по собі сильнішого сліду, і слідуючих після сього десять літ, між тими кілька воєнної завірюхи, вспіли затерти в пам'яті побрані тоді вражіння.

У часі наших обох побутів у Києві шукали ми всього, що українське. Під сям оглядом Київ був для нас невичерпаним скарбом. Від вчасного ранку до пізнього вечера ми стало на ногах. І завжди мали що пізнавати, що оглядати, в вечері спішили до Купецького Саду і до театру Садовського.

Всюди в розмові уживали ми тільки української мови. Короткий здивований погляд, а далі чемна відповідь — не рідко прегарною українською мовою. За те до живого обурило мене подія, яка скоїлась мені в одній київській аптиці. Я зайшов купити дещо і заговорив рідною мовою. На це дістав відповідь у польській мові. І тепер не знаю, чи мій виговор і наголос змусив мого інтерлюкутора прийти мені в поміч польською мовою, чи може він пізнав у мені Галичанина, ну й заговорив до мене по польськи. Щойно мов рішуче застереження: „Пане, я не говорю по польськи!“ було причиною, що він перейшов зараз до російської мови. Селяне підміські не хотіли відповідати по українськи. Радше калічили російщиною... хоч між собою не уживали иншої мови. Одинокий, що з нами говорив отверто й широко рідною мовою — се був сторож на могилі Шевченка.

Історичні пам'ятки — говорили до нас своєю поважною мовою. Від розкопок на Лукіянівській горі до найновіших предметів — усе те відоме з науки, з журналів, мистецьких вистав тощо. Тут до попередніх давніших вражіння приступили нові, вражіння погляду. Всеж таки неמידо вражало нас, що особливо по церквах і монастирях духовні й ченці відзивалися до нас тільки по російськи, хоч бачили, що нам ся мова чужа.

Про живучість української стихії свідчили виставки, охрещені російськими, в дійсности одначе з переважаючим характером українським. Також була педагогічна виставка.

в Педагогічному Інституті. Виставка дуже багата, котра дуже гарно свідчить про працю на виховному полі. Те саме треба сказати й про „всеросійську“ виставку. Коли машиновий відділ був властиво покажчиком промисловості т. зв. Конгресівки, то все инше, що відносилось до сільського господарства, мануфактури, домашнього промислу та кооперації — все те було українське. Не багато було московських експонатів. — Перед нами йшов якийсь старший панок із своїм сином, на вигляд учеником вищих класів гімназії. Батько дає пояснення, а між ними падають такі слова: „Ето московское, а ето (і тут рукою зазначив колесо майже по цілому павільоні) наше“. Для нас було й сього багато, хоч як ми булиб раділи, колиб ті самі слова були сказані по українськи, і колиб не слово „наше“ було вжите, а тільки ясно „українське“. Бо за тим „наше“ можна було вичути „тоже — малоросса“ з його терміном „малорусское“, „хахляцков“, тощо.

З Києва робили ми прогульки в найближчі околиці. Робили ми це дуже обережно, щоби не наразити себе на більше чутну увагу поліцейських орґанів. Найсильніші вражіння винесли ми з побуту у Межигірського Спаса, а далі з дворазового побуту на могилі Шевченка. При сій нагоді не можу поминути мовчанкою наших відвідин могил заслужених на київському цвинтарі. Деякі з могил у дуже старанному виді, про деякі одначе треба сказати, що про них позабуто.

Дивне диво. Два рази був я на могилі Шевченка. Був від полудня до пізньої ночі. І саме у тому часі доводилося нам тільки самим бути. Вражіння нашого годі описати. Знаю тільки, як мої учні вважали себе дуже виріжненими, що вони звиділи славному могилу, що набрали з собою кілька квіток, які повезли у далекий Рогатин. Декому з них і не снилося, що небавом прийдеться брати участь у великій завірюсі. Один з них поляг уже в 1915 році, а двох чи трьох зміряло потім своїми ногами великі українські простори.

Згадаю ще про один цікавий епізод з Одеси, з сього інтернаціонального міста України. Добре під вечір — уже темніло — вийшов я з дружиною з міста на морський беріг; ми сіли собі на горбочку, глядячи на далеке широке море. Вдолі під нами лаштує рибалка своє човно, щоби виплисти на море. Сів на човно, пустив весла в рух і заспівав: „Ревет та стогне Дніпр широкий...“.

Ся пісня — се мова України. Вона нам говорила в той час дуже багато. Рибалка певно не відчував, що там на березі сиділо двоє Галичан, котрі ловили солодкі звуки рідної пісні. І тоді бодай у мріях розбивали ми сю кошмарну змору бюрократичної і чорносотенної Росії, для якої Україна зовсім не існувала...

Минуло повних десять років від описуваних вражінь. І в часі сих років не раз і не два думкою переносився я у далекі любі простори. Та якось так склалося, що ні разу не був я поза границями Галичини, хоч так багато Галичан там було, хоч так багато їх зложило там свої голови. І сьогодні лину думкою у золотоверхий Київ, на Канівську могилу, в Полтаву, Харків та інші міста. Чую, що щось недостає мені, що я не в силі заспокоїти душевну потребу відвідин дорогих місць. Одно тільки лагодить біль-серця, а саме, що були далеко тяжчі часи, а ми їх перебули. Перебудемо й нові тяжкі часи, і... вольними станемо на свободних землях України!

ТИША.

Золотисто вомлівають над
землею змії-дзвони.

Надіва вінці червоні
Тиша...

Сірим степом сині роси сивий
спокій сонно носить.

Заплітає білі коси
Тиша...

Невловимими вюнами вітри вються
в вогкій вовні.

Підіймає чаші повні
Тиша...

Шиють шовк осоки сонні, серце солодко
сумує...

Луки росами гаптує
Тиша...

О. Слісаренко.

Ілько Борщак.

1652, 1653 і 1654 рр. на Україні по „Французській Газеті“ („Gazette de France“)* 1652 рік.

6 січня (з Варшави). „Ми дістали новини з України про гетьмана Хмельницького, котрий щоб зняти з себе всі підозріння тутешньої корони (польської) що до його тамних відносин із чужоземними володарями і державами, відіслав їх амбасадорів і агентів, які перебували біля його особи.. Він б'єв голову „Podobailli“, ватажкові 10.000 не внесених у реєстр козаків.“ **)

20 січня (з Штетіна). „Нам передають, що великий князь московський відіслав козацьких послів з гарними дарунками“.

27 січня (з Гамбурга). „Козаки загрожують усунути Хмельницького й обрати на його місце иншого гетьмана, як що він не вестиме енергійнішої політики що до визволення всієї Руської Нації“.

7 квітня. „Є чутки, що московський великий князь підюджує таємно Хмельницького почати війну з Польщею“.

27 липня (з Відня). „Остання поразка польської армії козаками нагнала жах на увесь Шлеск“.

10 серпня (з Царгороду). „Є чутки, що Диван має намір замиритися з Венецією, щоб мати змогу енергійніше допомогти козакам“.

14 вересня. „Волоський господар примушений був погодитися на одруження свої дочки з сином гетьмана Хмельницького і таким чином врятувати свої володіння, загибель яких через козаків була неминуча“.

16 листопада. „Син гетьмана Хмельницького на чолі 4000 кіннотчиків вступив у Валахія, але в Яси, столицю краю, увійшло тільки 1000; першого числа минулого місяця відбувся шлюб його з дочкою господаря“.

---

*) Отця стаття, маючи самостійне значіння, є заразом продовженням статей, які друкувалися в берлінському „Літопису“.

**) В дійсности такого факту не було, це є тенденційна вістка польської пропаганди.

23 листопада. „Син гетьмана Хмельницького з своєю дружиною вїхав із Яс у Чигирин“.

14 грудня (з Варшави). „Польські послы, які вернулись з України, запевнюють, що гетьманич уже два рази бив князівну, дочку господаря, свою молоду жінку, загрожуючи відіслати її до батька: він обвинувачує жінку, що вона була коханкою великого визіря підчас перебування закладницею в гаремі султана. Хмельницький, розуміючи вагу для себе союзу з господарем, заспокоює сина“.

21 грудня. „Козацький гетьман почав навіть бити осібну монету рїжного роду“. *)

18 грудня. „Жах панує між мешканцями Польщі з огляду на могутні приготування гетьмана Хмельницького до війни; він не ховає своїх плянів знищити вкрай Польську Державу“.

1653 рік.

4 січня. „Молодий Хмельницький попрохав дозволу у свого тестя розташуватися з своїми 4000 жовнірами в Косенс з огляду на чуму, що появилася на Україні. Тесть згодився лиш умістити молодого Хмельницького та його прибічну дружину, кажучи, що місто належить султанові, перед яким він відповідає“.

15 лютого. „Султан надіслав гетьманові Хмельницькому свою шаблю, щоби засвідчити свою прихильність до Гетьмана. Він обіцяв допомогти гетьманові стати володарем України“.

5 квітня (з Царгороду). „З огляду на те, що султан вислав свого амбасадора до гетьмана Хмельницького, польський король відправив амбасадора до султана, щоб дізнатися про його наміри що до Речі Посполитої“.

30 серпня „Gazette de France“ вмістила in extenso лист (ст. 889 - 895) Хмельницького до Яна Казимира, в котрому гетьман запевняє короля в своїм бажанні жити в мирі з короною.

11 жовтня читаємо: „В Царгороді перебувають послы козацького гетьмана, вони жадають турецької допомоги і для успіху своєї місії всі потурчилися (sic!) і стали ренегатами. Послы переконують султана, що їх гетьман і головні старшини теж готові піти за їх прикладом і потурчитися, аби тільки султан дав міцну допомогу Україні проти Польської Корони“.

---

*) Це дуже важна вістка в питанні власної монети Української Держави XVII в. Пор. цінну замітку др. І. Крип'якевича „Монети В. Хмельницького, Петра Дорошенка“ в журналі „Стара Україна“, ч. 1.

25 жовтня. „Місто Сучава, де перебував молодий Хмельницький, далі енергійно борониться, так що польські генерали обіцяли віддати його на грабунок жовнірам, аби піднести їх дух“.

15 листопада. „Син гетьмана Хмельницького помер від рани, яку дістав підчас штурму Сучави“.

Того ще дня читавмо листа Хмельницького до Яна Казимира з 8. IX. з Вогєс'а: „Хоча чужоземні володарі шукають нашого союзу й підбурюють проти Вашої Величності, одначе не маємо наміру робити Вам щось вороже, як що Ваші війська опустять країну... в противному разі будемо примушені, хоч сильно не бажаючи цього, залишити наш рідний край і блукати решту нашого життя між чужоземними націями.*“

3 грудня газети принесли вістку про захоплення Поляками 17 козаків на чолі з їх ватажком, яких посадили на палю, і додаток про здобуття Поляками Сучави.

1654 рік.

7 березня „Французька. Газ.“ принесла сензаційну вістку, що „один козацький полковник, не маючи змоги його удержувати деспотію гетьмана Хмельницького, забив його ударом шаблюки; через те, що новина ця дуже важна, ми почекаємо її підтвердження перше ніж дати їй віру“.

21 березня — два місяці після переяславської угоди — в Парижі ще читали: „Московський князь уживає всіх можливих заходів, щоб наблизитися до гетьмана Хмельницького і козаків; він запевнює козаків, що після польсько-татарської угоди їх загибель неминуча, як що вони не повднаються з Московитами“.

Переяславська умова викликала в „Gaz de France“ далеко менше уваги, ніж Білоцерківська або Зборівська, бо для тодішньої Європи договір 1654 р. був звичайною, тимчасовою дипломатичною комбінацією Хмельницького, одною з тих комбінацій, до яких уже звикли за шість років у Парижі. Мілітарний союз з царем, котрий не мав під собою міцного ґрунту між українським народом — така була інтерпретація умови 1654 р. в „Gaz. de France“, як це видно з дальшого.

„Московського великого князя — читавмо 28. III. — увесь час підюджує Хмельницький, який більше не може втриматися власними силами і скрізь шукає ворогів Польщі, як уже робив це кілька разів. Щоби краще осягнути

*) Стор. 1125. Чи був цей лист десь виданий?

свою мету (себто зробити Польщі нового ворога), він піддався під протекцію московського великого князя і присягнув йому в імени козаків; щоб загарантувати цю присягу, Хмельницький передав цареві фортеці: Київ, Білу Церкву і ще третю*.

Слідом за вісткою про Переяславську угоду „Gaz. de France“ що числа стала давати вістки про незадоволення населення Москалями, про непорозуміння Хмельницького з царем.

„Архимандрит (!) України залишив Київ, не маючи змоги терпіти реформи московських попів в його церквах; Хмельницький дуже незадоволений тим, що московські воеводи, надіслані великим князем, претендують на більш абсолютну владу, ніж він сам має; на Україні кількість незадоволених козаків усе зростає і можливо, що на чолі їх стане один із головних старшин Богун (Bohun), який має старі порахунки з Московитами і боїться їх помсти: в свій час, коли Москалі дали йому притулок у себе, Богун погано поведився в їх краю. Тому польський король, бажаючи мати на свому боці Богуну з його військом, надіслав до нього послів“ (25 квітня).

„Московські воеводи — читаємо 2 травня — що розташувалися на Україні, вживають заходів, щоб перемінити закони цієї країни й укріпити авторитет свого володаря так, щоби Хмельницький нічого не зміг би зробити в разі, як би не хотів більше додержувати згоди з Московитами, про що він — здається — вже сильно думає. Гетьман боїться, і має рацію, — що раз зміцнивши свій авторитет на Україні, московський великий князь усуне зовсім Хмельницького“.

9 травня „Франц. Газета“ писала: „Гетьман Хмельницький уже незадоволений тим, що всі українські кріпости в руках Московитів. Він бачить, куди завела його московська протекція. Москва хоче перехрестити на свій лад козаків, що дуже не подобається населенню. Особливо незадоволені попи-панотці на Україні. — Багато ватажків відмовилося присягнути Москві.“

Особливо падує незадоволення з приводу того, що Москва примушує козаків у наслідок ганебного договору не тримати приязни з Татарами, не одягатися на польський зразок, не носити ні єдwabів, ні оксамиту, ні тафти, ні жовтих чи червоних чобіт, не пити горілки і не вживати тютюну. Москва надіслала своїх священників, щоби переробити руські церкви на Україні. Козацький народ цим незадоволений тому, що міцно прив'язаний до своєї релігії!“

23 травня знову читаємо про „непорозуміння між Московитами й Козаками. в навіть чутки, що Хмельницький,

втомлений і незадоволений тим, що московські міністри втручаються в козацькі справи, вживає заходів, щоби залишити інтереси Москви...”

Оттак переломилися події 1652—1654 рр. на Україні у „Франц. Газеті”. Бачимо велике зацікавлення і компетентність в українських справах, підкреслення скрізь відмінності української нації від Москалів і Поляків, певність, що українсько-московський союз суперечить українським інтересам і що він довго не триватиме.

* * *

Кожну риму, кожне слово я на жертівник кладу,
Кожну думу молодую, кожну мрію молодую.
І творю свою молитву у святому вівтарі
Од зорі вечірної до ранкової зорі.
Я молю, щоб ясновидний, світосайний вічний Бог
Дав живому над пітьмою безліч ясних перемог.
Я молю, щоб діти горя, діти страдниць землі
Уквітчали цвітом серця щастя білі кораблі,
І пливли б за злотним руном в царство казки,
[в царство мрій,
По роздолах океанських, під вітрилами надій.
Од зорі вечірної до ранкової зорі
Сяють свічі мрій найкращих у святому вівтарі,
Гимн у небо лине з серця, лине віра в небо з ним,
Що здобудуть діти горя свій святий Єрусалим!

О. Слісаренко.

В. Королів - Старий.

Нові погляди на виживлення тварин і людей.

(Вітаміни)

Велитенськими кроками посуваються наперед науки технічні. За короткий час, за нашої пам'яті з'явилися такі прилади та машини, що про них не снилося й геніяльному фантазерові Жюль Вернові. Аероплян, що ним можна облетіти довкола світа, перелетіти дотепер ще небачені пустині середньої Африки, заглянути на точку земної вісі на північному бігуні; трактори, що ними поворотом кількох підойм людина оре поле незмірно швидче й ліпше, як раніш десятками волів; танки, що не знають перепон у своєму ході по поверхні землі; підводні кораблі і тому подібні винаходи, що про них раз-у-раз пишуть у газетах й частину яких навіть кожен десятий мешканець села вже бачив на власні очі.

Але ж так само не сплять і інші науки, хоча про їхні здобутки далеко менше відомо широкому громадянству. І ще тим більше дивно, що всі оті винаходи техніки враз пристосовано злюю людською волею до нищення інших людей, а тимчасом здобутки останніх років, напр. у царині наук так званих біологічних, тоб то таких, що студіюють життя тварин та рослин на те, щоб поліпшити й продовжити людський вік, мало доходять до широкого читача. І багато є між нами людей добре освічених, що або ж зовсім не чули, або ж уявляють собі дуже тьмяно про чимало дивовижних відкриттів у царині наук біологічних. Так напр., мало хто знає, що вже нині винайдено спосіб, як стару людину (й тварину) знову перетворити на молоду, як можна продовжити віку дідові, що вже одною ногою стоїть у труні, як врятувати людей від багатьох хворіб, що раніш уважалися за невилгоїні, напр. кретинізм (ідіотизм), діабет (цукрова неміч) то що; як побачити наскрізь, що твориться в людині чи тварині і т. д.

Одже одним з таких важливих для всього живого відкриттів буде й новий погляд на те, як треба харчуватися людям та як слід годувати свою худобу, щоб і самим, і своїй скотині дати можливість добре, справно, „нормально“

зростати й розвиватися та уникнути чималої кількості таких недуг, котрі дотепер зводили в домовину часом відразу великі гурти людей. Ог про цей здобуток біології, що має назву вітамінів, і хочемо тут у коротких словах розповісти.

В звичайному житті ми часто прирівнюємо тваринне чи людське тіло або живий організм до парової машини. Ми говоримо, що як у машині, так і в живому організмі можлива повна й не порушена чинність, коли всі частинки машини добре одна до одної припасовані, коли в машині справна піч, коли в ту піч даємо потрібну кількість палива, коли в казанах буде потрібна кількість води, щоб з неї витворилася та пара, яка своєю силою (енергією) приводить в рух частки машини — й машина тоді дає свою працю. Звичайно, про організм говоримо, що йому потрібно не вугілля, не дров чи соломи, — а їжа, поживи, котра в ньому також спалюється й так само перетворюється на працю: фізичну, тобто працю м'язів, що дають нам можливість рухатись, підважувати, носити вагу й так далі, та працю розумову (психічну), котра відбувається в нашій думці, міркуваннях, висновках, всіляких переживаннях, що їх ми виявляємо словом і чином.

Одже зо сказаного випливає, що як машині, так і тварині потрібні: добра будова та добре й в подостатку паливо. Але ж при цій подібності в й величезна різниця: машину творить людина з поміччю різних технічних засобів та матеріалів і тільки готову машину пускає в роботу, тимчасом саму людину чи тварину готовою ніхто не створює — вона приходить на світ у такім стані, що спочатку потрібно зрости, дозріти, тоб то нуби мусить сама себе обробити так, щоб стала досконалою машиною. І тільки тоді, коли тварина досягне, вона починає так само, як і машина, старіти, спрацьовуватись, нищитись.

Що ж потрібно тварині, щоб вона „сама себе створила“ — тоб то доросла й розвинулася з нездатного до самостійного життя немовляти в майстерну й могутню живу машину, здатну до такого височенного щабля чинності, до такої досконалості й різноманітності в своїй праці, що жадна машина, зроблена руками людини, ніколи й близько до того не підійде? — А знов таки, головним чином, оте добре й в подостатку топливо, ота їжа, коштом якої вирости, тваринний організм працює.

Одже з того вже стає зрозумілим, якої ваги для життя тварин набуває справа доброго, справного, нормального виживлення. Щоб організм був дужий, — він мусить раз-раз споживати їжу, певні їстівні та поживні річи, споживати

Їх вчасно і, нарешті, саме стільки, скільки треба для нормального життя працездатної живої істоти.

Все це наука про життя — біологія — знала з давніх давен. Майже дві з половиною тисячі літ перед нами найзнаменитіший лікар старовіку — Гіпократ висловив з цього приводу справедливі думки: Пожива та праця тіла мають протилежні властивості, — говорив він: що втрачається працею, то поповнюється поживою. Треба знати справжнє взамовідношення між чинністю тіла та кількістю поживи відповідно до будови окремого організму, його віку, періодів року ріжних країн та характеру року. Але ж дальші вчені придбали в цій справі вже далеко більше знання й велику силу цього знання передали для щоденного вжитку ширшому громадянству. Тому нині кожен не гірше за Гіпократа знає, що напр. дитину не можна годувати так, як годуються дорослі люде, що є „важка“ й „легка“ їжа, що буває харч поживний і малопоживний, що, нарешті, не можна витримати виключно на одній і тій самій їжі: напр. кінь здохне, коли йому давати лише самий овес, а людина помре, коли її годувати виключно самим мясом, дарма, що овес для коня, а мясо для людини — найпоживніші харчі.

Але ж наука пішла ще далі. Вона напевне знає, що в їстивних річах (тобто в тих, що ми вживаємо на харч собі та на корм худобі, містяться такі й такі річі поживні, тобто річі, що коштом їх в живому тілі відбувається його зростання, набирається сила, замінюються старі часті, що вже своє відробили й відмерли (як от напр. волосся, нігті, лупа з голови, злущення шкіри й т. д.), а що в тих їстивних річах є непоживного. Знає вона також, скільки саме й яких саме поживних річей містить в собі кожна їстивна річ: скільки — мясо, скільки — сало, риба, яйця, молоко, житній хліб і паляниця, картопля й квасоля, овес і солома і т. д.

Отож на підставі цього знання до останнього часу гадалося, що для справного зростання, розвитку та чинного виявлення життя живим організмом треба, щоб він конечно й через певні відступи часу та в певній кількості споживав п'ять гуртів поживних річей, а саме:

- 1) Білки (подібні до білка яєшного, що містяться одначе не лише в самих яйцях, а й в більшості їстивних річей як тваринного, так і ростинного походження: в молоці, мясі, квасолі, збіжжі, городині, овочах і т. д.).
- 2) Вуглеводи (що подібні до крохмалю, який здобуваємо з бараболі, пшениці, рижу тощо, та до цукру, що здобуваємо з буряків, цукрового очерету, солодких овочів і т. д.).

- і який так само міститься в багатьох їстивних річах, що про них мало хто й думає, напр. у редьці, чи й у хріні).
- 3) Товщі (подібні до відомих нам товщів тваринних і рослинних, як от — масло, сало, лій, олива, олія тощо, котрі так само істнують у більшій чи меншій мірі в ріжних їстивних річах).
- 4) Соли (ріжні, а всамперед — так зв. натрова або кухенна сіль, котрою ми солимо нашу щоденну їжу й котра вкупі з ріжними иншими солями міститься в найріжнманітніших їстивних річах тваринного й рослинного походження: м'ясі, молоці, збіжжі, овочах, городині і т. д.).
- і 5) Вода (що істнує в природі не тільки сама по собі, але ж у більшій чи меншій мірі міститься у всіх їстивних річах).

Поза цими річами, котрі тварина приводить до свого тіла з їжею та питвом, конче потрібні ще певні гази, а поміж ними — кисень, що з його помічку всі ті поживні річі спалюються в тілі, а в наслідок того витворюють теплинку й працю. Кисень вбирає в себе тварина з оточуючого її повітря переважно диханням.

Отже на підставі цього гадалося, що коли тварині, відповідно до її віку, ваги, праці, теплини, повітря, в якому вона живе і т. д., дати протягом доби кількома пайками таку їжу, щоб вона містила в собі потрібну кількість всіх п'ятох поживних річей: білків, вуглеводів, товщів, солей та води (кисень виключаємо, бо ж коли є змога дихати, то його кожна тварина вдихує, скільки їй треба), — то тварина буде добре зростати, буде дужою й здатною до повного виявлення всіх своїх життєвих властивостей. Тому й було вираховано так звані поживні норми як для людей, так і для тварин, а з тих норм випливає, щоб людина й тварина споживала саме стільки їжи, скільки їй треба, для витворення тепла й сили, а не більше й не менше. Не більше тому, що переїдання викликає певні хвороби, бо приводить до зайвих відкладів товщу в тілі, а недостатне виживлення в дійсності є голодуванням, тоб то виснаженням організму, витратою свого власного тіла на ту працю, що тіло має виконувати.

Для того ж, щоб знати напевне, скільки саме поживних річей треба для тої чи иншої тварини чи тої або иншої людини — вираховано, скільки певна кількість поживних річей містить у собі так зв. „теплових одиниць“ або „кальорій“. Кальорією фізики звать таку кількість теплини, якої потрібно, щоб нагріти одно кільо чистої води на 1°Ц. Отже,

коли спалювати якусь кількість тої чи иншої річи, то вона дасть певну кількість теплини, яку й можна виміряти в калоріях. Так само й ті поживні річі, що вживаємо їх на харчі, при спалюванні дадуть певне число калорій. Отож можна цілком точно вирахувати, скільки калорій містить у собі та їжа, що ми мали протягом доби. А з цього, знов таки, повелося вирахувати, скільки калорій мусить прийняти в себе та чи инша тварина при тій чи иншій витраті сили та теплини, щоб їй було її харчу саме подостатком. Таким способом і вираховано, що для середньої дужої людини, при великій праці треба спожити стільки їжи за добу, щоб та їжа містила в собі від 2400 до 3000 калорій. Тоді людина буде виживлена нормально: не буде в нії лишатися зайвого запасу й не буде бракувати потрібної для праці сили. Цим способом, так зв., калориметричним — і вираховується нормальний пайок харчів (або ж як ще говорять — „раціон“). І коли, скажемо для прикладу, освічений сільський господар, уміє справно вирахувати, скільки саме калорій він подав своїй скотині з їжею та питвом, і коли він не передав і не недодав, то має тоді від своєї скотини повен зиск. Бо ж увесь давий скотині харч вона переробила в працю, тобто зроблена нею праця не коштує й на гріш дорожче, ніж вона мусить коштувати: скотина, як то кажуть, сповна себе виплачує.

До людини звичайно такої мірки не прикладаємо, однак також намагаємося й людині дати потрібну (не зменшену й неперобільшену) кількість калорій — і тоді досягаємо такого стану здоров'я й сили людини, що вона нормально виявляє всі свої життєві здібности.

На цих основних засадах і стояла донедавна наука про справне („раціональне“) харчування чи виживлення живих організмів. Вважалося, що коли їжа буде добра, непопсована, коли вона буде різноманітна, коли міститиме в собі всі п'ять поживних річ, й і нарешті, коли вона буде ще й смачна (бо це при справному виживленні грає дуже важливу роль, а не є якоюсь примхою людини чи тварини, та коли вона дає потрібне для певної особности число калорій), — тоді пожива буде повна, корисна організові, раціональна.

Та одже вперше року 1906-го один із учених дослідників австрійських Гопкінс прийшов до висновку, що зазначених вище передумов замало для справжнього нормального й раціонального виживлення тварини. Він переконався, що ті тварини, над якими він переводив свої досліди, дарма, що мали подостатну кількість найліпшої їжі, котра загалом містила саме стільки калорій, як тим тваринам було треба, — Гопкінсові тварини не могли добре розвиватися, не могли жити повним життям. З того впли-

вало, що в їжі повинно бути ще щось інше, поза всіма зазначеними складниками. Тоді почали на це звертати пильну увагу й інші дослідники, що студіювали виживлення, і лише коло 12 років перед нами (рр. 1912—13) два американські вчені Осборн та Мендель остаточно встановили, що в повній їжі мусить бути ще спеціальна річ, яку вони скромно назвали „розпускальним у товщах чинником А“ і яка конче потрібна для нормального життя організму. До тих же висновків прийшли й інші вчені, між якими Функ назвав ці конечне потрібні для життя організмів річи, що мусять бути в нормальній їжі, — вітамінами.

І от з цього часу наука виживлення змінила свій погляд на те, що є раціональною поживою. Нині вважаємо, що крім п'ятих поживних річей, крім кальориметричної повноти і т. д., харч мусить містити в собі що найменше три, а може чотири й більше, ще досі незнаніх річей, які звемо вітамінами.

Як же можна говорити, що конечне потрібні вітаміни, коли ми навіть не знаємо, що ж воно таке отсі вітаміни?

Так, справді, ми ще не знаємо, як ті вітаміни виглядають, бо вилучити їх у чистому й окремому вигляді ще не повелось, але ж ми напевно знаємо деякі властивости їхні, їх ділання. Дозволимо собі дуже грубий приклад для порівняння: кожен знає, що коли вхопити в руку кропиву, то вона попече руку: бо ж у ній є жалюча отрута, але ж, крім учених, які ту жалючу отруту з кропиви можуть відокремити, ніхто в звичайному житті її самої не бачив, а лише знає її ділання чи властивість. Візьмім ще інший, також грубий приклад. Всі ми знаємо, що в світі існує електрика, яку можна примусити на нас робити і в телеграфі, в телефоні, в трамваї, в електричній лампочці для освітлення і т. д., — одначе ніхто ще самої електрики не бачив, не нюхав, не смакував, як якогось окремого матеріального предмету. Почасти так і з вітамінами, тільки ж ріжниця та, що ми сподіваємося, що невдовзі вітаміни будуть видобуті з тих поживних річей, у яких вони містяться, а поки що задовольняємося тільки відомостями про їх властивости та ділання.

І от на підставі тих відомостей, котрі здобуто протягом останнього десятиліття, ми нині знаємо, що напр. у нетопленому коров'ячому маслі міститься розчинений вітамін „А“. Так само є він і в нетопленому товщі молока (в сметанці) й у сметані, нарешті, в м'ясі, лою, в товарчій печінці, в серці, в шулятах, то що; дуже його багато у яйцях птичих, а чи не найбільше — в трині (рибному товщі). Навпаки — у свинячому салі його нема, так само, як нема й у оливній оливі, в кокосовому товщі,

в льонової олії, майже нема в маргарині (особливо, коли його роблено з ростинних олій чи свинячого сала). Знаємо також, що в багатьох ростинах цей вітамін „А“ існує у значній кількості (в салаті, шпинаті, капусті простій і цвітній, картоплі, конюшині, кукурудзі, пшениці, ячменю, просі, соняшниковому насінні, в льоновому насінні, в баклажанах і т. д.). Навпаки — в багатьох овочах його або ж нема зовсім, або ж дуже мало.

Знаємо ми далі, що коли річи з вітаміном „А“ не дуже довго нагрівати, то вітамін у них не знищується, а тому й у варених, печених, смажених річах ми можемо не втратити цього дорогоцінного поживного матеріалу. При довгому ж нагріванні він гине, знищується. Одже з того можемо зробити висновок, що напр. конденсоване молоко, так само, як і молоко стерилізоване, а може й пастеризоване, тобто довго перегріване — втратило свій вітамін „А“, а через те дитина, котру будуть годувати лише таким молоком, буде окрадена на найважливішу для її тіла й здоровля річ, в наслідок чого може й померти, мовляв, без жадної немочі.

Чим же виявляється, напр., у людей брак вітаміну „А“ в їхній поживі? А ось чим, коротко кажучи:

1 — Хоробами на очі. Досить буде такого прикладу: в 1917 р. в Копенгагенській державній лікарні (в Данії) в одному з дитячих відділів годували хворих дітей без масла, яєць, сметани, а давали їм з товщів — маргарин, а з молочних продуктів — лише збиране молоко та сироватку. Маргарин, як потім було випробовано, роблено виключно з ростинних товщів. І от у цім відділі дуже часто й велика кількість дітей заразом хорували на очі. Їм висихала окова рогівка, робилися більма на очах, раз-у-раз була „куряча сліпота“, тобто вони переставали бачити, скоро починало поночіти. Тимчасом у другому відділі тієї ж лікарні, де давано дітям незбиране молоко, — цих хороб не було зовсім. І от, коли хорим починали давати масло, незбиране молоко, сметану, трин — вони дуже швидко вигоювались. З того випадку стало ясним, чого так багато людей сліпне в Данії. Як відомо, Данія має дуже розвинене скотарство, але майже всі вершки там перероблюють на масло, яке й вивозять на продаж до чужих країн. Самі ж Данці живляться лише збираним молоком, тобто такою поживою, що позбавлена вітаміну „А“ — і в наслідок величезна кількість хорих на очі та сліпих. Коли ж з р. 1918-го, з огляду на військові події, з Данії перестали експортувати масло й люде мусіли його споживати сами, — неначе якимсь дивовижним способом ураз зникли хороби на очі й сліпота. Одже Данцям минула

страшна війна принесла очевидну користь, а всьому иншому світу — пожиточну науку.

2 — Брак вітаміну „А“ робить організм схильним до захворювання всякими заразливими хворобами, викликає так зв „вразливість“ до пошести. Брак місця не дозволяє навести відповідних прикладів, що в цім відношенні не викликають жадних сумнівів.

3 — Безперечно, що від тої ж причини залежить поява так зв. „англійської хвороби“ чи рахітизму, в наслідок якої переважно у дітей 1-2-ох років стають криві та потворні кістки на ніжках, ростуть горби на спинках, напухають ребра і т. д.

4 — Загальна недужість дітей, що її найчастіше помічаємо в тих випадках коли немовляті замість матернього молока (очевидно — багатого вітаміном „А“) дають всякі патентовані борошенця та дуже переварене молоко.

Так виливає на людей брак в їхній їжі вітаміну „А“.

Але ж нині відомо, що крім цього гатунку вітаміну в нормальній і добрій їжі мусять бути ще й вітаміни „В“ та „С“.

Доведено, що вітамін „В“ міститься переважно в лущинній істинних зерен: збіжжі, рижі, кукурудзі, просі, конопляному, льоновому насінні, тощо. В пшеничних, житних зернах, в горохових, квасоляних, сочевичних — він міститься і всередині. Трохи його є в картоплі, моркві та иншій городині. Чимало є його в цитринах, помаранчах, в сливках, але в грушах, яблуках порівнячи є його мало. Найбільше ж міститься цього гатунку вітаміну у пивних дріжджах. Коли вітамін „А“ буває в істинних річах роспущений в товщі, то вітамін „В“ розпускається у воді.

Так само, як і відносно першого, і відносно другого доведено, що присутність його в харчах є конечною. Коли ж його буде бракувати в їжі, то тварина почне спадати з тіла, кошавіти, у неї починаються тяжкі нервові хвороби, що зрештою мусять привести її до смерті. У людини особливо страшною недугою від браку вітаміну „В“ являється так звана неміч „бері-бері“, що буває справжньою карою для людей теплих країв, де живляться рижом. Всі, хто їсть виключно чищений (білий) риж — по тих країнах здебільшого підлягає хворобі, що виявляється надзвичайно тяжкими й рижноманітними ознаками. І що ліпше риж ноцищений, тим шкідливіший він стає для здоровля тих, хто майже виключно ним живиться, а малоцінним для тих, хто вживає при ньому ще иншої їжи, як що вона також вбога на вітамін „В“.

Але ж чи не найбільше потерпіло людство від того, що в його їжі досить часто бракувало вітаміну „С“. Брак його в поживі викликає насамперед дуже знану страшну

неміч голодних років, військових облог, довгого мореплавання і т. д. — що має назву цинги або скорбуту. Від неї вимерло чимало лицарів з хрестових походів, від неї мандрівник Васко-де-Гама стратив половину всіх своїх моряків, від неї загинула сила війська по обложених ворогом містах та фортецях, від неї вмерло чимало й близьких нам вояків і в часі минулої недавньої війни, а чимало таких, що витримали, на все життя лишилися каліками.

Одже відомо, що вітаміну „Ц“ дуже багато міститься в цитринах, як „Б“ в пивних дріжджах, чи „А“ в трині. Головно ж міститься він не так у цитриновому соку, як у самім, мовляв, цитриновім м'ясі. Але ж в його багато і в баклажанах, в капусті, зеленій салаті, суницях, полуницях, яблуках, грушах в щавелю, цибулі і т. д. — в овочах та зеленій городині. Також в його багато і в бараболі, але ж мало, напр. у моркві. Однак в він і в їжі тваринного походження: в молоці, м'ясі, хоча і в малій кількості.

Нарешті на підставі нинішнього стану дослідів доводиться визнати, що кількість вітамінів у їстихних річах не вичерпується трьома зазначеними. Навпаки, можна гадати, що принаймні існує ще якийсь четвертий вітамін, мовляв, „вітамін зростання“, котрий — можливо міститься вкупі з іншими вітамінами побіч них у тих самих їстихних річах і кожний являється кінче необхідним у харчуванні тварин зростаючих.

Безперечно, що наука, натрапивши на таке важливе відкриття, не спиниться в своїх дальших працях, і швидко цілком висвітлить питання про ці нові матерії, що мусять існувати в їжі тварин, бо необхідні для їхнього зростання, розвитку, здоров'я й виявлення повної життєвої чинности. Але ж уже й сьогодні ми напевне знаємо, що безвітамінова їжа дуже мало варта, що вона викликає тяжкі нелади в тваринному тілі, котрі виявляються тими чи іншими ознаками, руйнують і нищать організм, а потім приводять його до смутного існування та передчасної смерті.

Всі ці зявища загалом нині зветься авітаміноза м и. Проявів уже досліджених авітамінозів далеко більше, ніж згадано в цій короткій замітці. Та ж нашою метою й не могло бути представлення тут повного образу авітамінозів та повної характеристики вітамінів. Нам ходило лише, щоб звернути увагу ширшого читача на те, що здобутки науки, про яку у нас мало знають, мають для кожного велике практичне значіння, бо в даному випадку мова мовиться не про виїмкові життєві зявища, а про наше щоденне життя та здорове, нормальне, фізичне існування, тобто про річі рішучо кожній людині близькі.

Отож коротко можемо зробити такі висновки:

1 — Зовсім не однаково для нашого організму, що ми їстимемо та як воно буде приправлене. Наша старовинна народня приказка — „хоч вовна — аби кишка повна“ — очевидно цілком помилкова. Навіть найліпшу й найдорожчу їжу через незнання можна так попсувати, що вона стане нічого невартою для людини. Прикладом цього можуть бути факти захорунвань та нидіння хоча би моряків чи вояків, котрі мусять жититися переважно чи — в деяких випадках і виключно — консервами, хоча б і найліпшого ґатунку. Їжа, що складатиметься з найдорожчих сардин, найліпшого свинячого сала, найкращого „шкляного“ рижу, консервованого мяса чи риб, конденсованого молока і т. под. річей, позбавлених довготривалим виваренням вітамінів, не може виживити людини.

2 — Далі. Одні й ті самі їстивні річі не завжди мають одну й ту саму вартість з погляду вітамінозного. Напр. молоко, видове з корів, що ходять на зелену пашу, має в собі багато вітамінів, а молоко тих самих корів, коли вони стоять безперестанку по хлівах і живляться лише сухим кормом (сіном, соломою, січкою, борошном) має в собі вітамінів мало. Так само й матері, що живляться безвітаміною їжею, постачають своїм дітям-немовлятам безвітамінове молоко, котре спиняє нормальний зріст дитини, приводить її до хороб (рахіту та інших) і перешкоджає доброму розвитку молодого організму.

3 — Часто буває, що чим ліпше виготовлені їстивні продукти фабричним шляхом, тим менше вартости вони мають з погляду вітамінозного. Рижу, що про нього вже згадувалося кілька разів, є тому найліпшим доказом.

4 — Невміле приготування найліпших харчових матеріалів псує їхню поживність. Напр. переварене вкрутяк яйце далеко менше поживне, як яйце, зварене на м'яку; перепряжена яєшня, перетоплене молоко, довго топлене масло — так само. Але ж мусимо звернути особливу увагу, що найдорожчий поживний матеріал, який ми маємо в городині, через невміння його приготувати як слід, ми найчастіше псуємо. Як уже згадувалося, вітаміни „Б“ та „Ц“, що у великій кількості існують у рослинах, розпускаються у воді. Одже при виварюванні городини та овочів часто трапляється, що господині виливають геть воду, в якій ту городину варено й тим несвідомо окрадають себе, позбавляючи свою їжу найдорожчих її складників. Взагалі ж уживання сирової, зеленої городини далеко корисніше, як вареної.

5 — Беручи на увагу зазначений уже факт, що в ріжноманітних їстивних річах, існує більше чи менше того або иншого вітаміну, мусимо зробити висновок, що їжа буде тим корисніша, чим вона ріжноманітніша. I — навпаки —

найліпша їжа, коли вона буде день-у-день та сама, — неминуче приведе до хвороби. Це найліпше можна бачити на панських дітях, що їх увесь час закипають різними патентованими борошенцями, стерилізованим молоком, яєчками та курячими бульончиками. Вкінці вони з'їдають протягом дня на таку квоту, що стало б прогудувати за неї десяток селянських дітей, а тимчасом мають стільки сили, що й цілий десяток таких паничків не справиться проти одного селянського хлопця-однолітка.

6 — Найважливішою річчю є справне й доцільне годування дітей, бо ж діти потребують вибрати з харчу все потрібне їм для зростання та зміцнення як фізичного, так і духового. В дітях — будучність кожного народу, а тому калічення замолоду будучих громадян — хоча би й через незнання — є чистим злочином батьків і загалом старшого громадянства.

Одже з сказаного стає очевидним, що й наша особиста й громадська користь вимагає, щоб ми всамперед навчилися розумно їсти. Зокрема ж на це мусять звернути увагу го сподині, бо ж від них залежить дати родині здобути господарем харчі в такому вигляді, щоб вони стали найбільше пожиточними й корисними, а для того треба цікавитися наукою, бо ж правдиво говорить наше прислів'я, що „наука не в ліс веде, а з лісу виводить“, і гірко помиляється той, хто мислить, що наука потрібна лише самим ученим...

* * *

Море, повне ясної блакиті,
Море міниться в тонах несмілих —
Білі хмари знов саявом повіті,
Обрій повний метеликів білих.
Скільки іскорок в стьожці блискучій,
Скільки в далечі моря скалок!
Море міниться в сталі сліпучій,
Море томиться в тінях заток.

М. Семенко.

Наголос чужих слів в українській літературній мові.

Українська літературна мова має вже надзвичайно багато чужих слів, перейнятих з найрізніших мов, з якими вона стикалася колись чи стикається тепер. Чужі слова заходили до мови нашої ще з доісторичної доби і йдуть до неї без перерви аж до теперішнього часу.

Позичаючи чуже слово, ми звичайно переймаємо його так, як чуємо, себ-то звичайно римовляємо його з тим наголосом, який це слово має в своїй мові. Найдавніші акцентовані пам'ятки (напр. Новий Завіт митр. Олексія половини XIV-го віку) цілком підтверджують це правило.

В мові нашій єсть позичені слова, що прожили в нас понад тисячу літ, а проте зберігають свій колишній наголос.

Історія поділила український наріч на декільки частин, таких частин, що скрізь знаходяться під різними культурними впливами. Ось тому й вимова чужих слів не скрізь у нас однакова; напр. в Галичині ця вимова знаходиться під великим впливом мови польської з її неприродним для нас сталим наголосом на передостаннім складі.

В цій коротенькій статті я подаю свої спостереження, як вимовляють чужі слова на Великій Україні, звичайно — в інтелігентській літературній вимові. Колишній польський вплив на цю вимову давно тут вивітрився, а тому ця вимова не має тепер ст. ровнів впливів від мов з сталим наголосом, чому вона й стає зразковою вимовою чужих слів для цілого українського народу.

§ 1. Наголос в чужих словах в українській мові переважно буває *нерухомим*, себ-то при зміні слова він залишається на тім самім складі, де він був в основній формі (називній відмінок однини); особливо це треба сказати про слова рідковживані, що не стали ще загальними; напр.: поёт, поёта, поётгом, Крёза, Крёзом і т. п.

§ 2. Небагато чужих слів мають наголос *рухомий*, себ-то при відміні слова наголос їхній не лишається в тім самім складі, де він був в основній формі, а переходить на сліду-ючий склад, напр.: дяк, дяка́, дяко́м. Особливо це треба сказати про слова загальноживані, про ті слова, до яких давно вже всі звикли і які, так би сказати, вже набули

собі горожанських прав в нашій мові такі; напр., слова: конда́к, вреті́к, маля́р, гайдю́к, чаву́н і т. п. — всі ці слова при зміні мають наголос на кінці слова. Див. ще § 46.

§ 3. Деякі чужі слова при відмінюванні мають дві форми наголосу, — правильну нерухоmu і вже набуту рухоmu, українізовану, напр.; ета́ж (фр. étage), ета́жа, ета́жем і етажá, етажéм.

§ 4. Наголос в чужих словах, що вживаються в українській літературній мові, звичайно ставиться по законах тієї мови, звідки прийшло це слово (коли тільки цей наголос не йде різко всупереч законів нашого наголосу). Звичайно буває так, що ми переймаємо слово вже з певним рідним його наголосом; з плином віків слово в формі своїй українізується часом до непізнання, але наголос його довгі сотні років все лишається таким, яким він був ще при позиченні слова. Ось тому, щоб правильно вимовляти чуже слово, треба добре знати: 1) з якої мови його взято до нас і 2) закони наголосу теї мови.

§ 5. В мові *французькій* наголос постійно буває лише на кінцевім складі слова, а тому всі слова французького походження завсіди вимовляємо з наголосом на кінцевім складі: буфе́г, букéт, ва́лét, васáл, визі́г, канва́, кліше́, конья́к, кузе́н, монте́р, партéр, принці́п, рома́нс, ро́яль, сиро́п, скелéт, трю́мб, Во́льтéр, Бомарше́, Гю́гб (Hugo), Пари́ж, Руссо́ і т. п.

Треба зауважити, що дуже багато слів із інших мов, — англійської, грецької, арабської і др., — зайшли до нас через мову французьку, чому такі слова ми звичайно вимовляємо з наголосом французьким, цеб-то на кінці слова; див. про це нижче §§ 6 і 21.

§ 6. В мові *англійській* наголос буває найчастіше на початковім складі слові, і тільки де-коли в словах двоскладових він буває на кінці, напр.: ба́ржа, бо́ксер, бо́цман, де́нди, кло́ун, лі́дер, ро́стби́ф, пу́динг, мі́тинг, ле́ди, Бе́кон, Ба́йрон, Га́млет, Ді́ккенс, Ма́кбет, Нью́тон, Лондо́н, Ше́кспир і т. п.

Треба сказати, що багато англійських слів прийшли до нас через мову французьку. Англійські романи XVIII-го віку розходилися по цілій Європі в французьких перекладах; ці французькі переклади часто заходили й до нас на Україну, і інтелігенція наша звикала англійські ймення вимовляти по-французьки, цеб-то з наголосом на кінці; от тому часом англійські слова вимовляємо з наголосом на кінці: бифште́кс, ваго́н, джентльме́н, комфо́рт, трамва́й, тунель і т. п. Англійські прізвища на *-он* з тієї ж саме причини (а^а також і по § 19) ми часто вимовляємо з наголосом на кінці: Мильто́н, Грандисо́н, Томсо́н; тому часто вимовляють також: Байро́н, Шекспі́р, Гамле́т, але ліпше вимовляти

Їх по англійськи : Байрон, Шекспир, Гамлет, як то й прийнято вимовляти їх у літературній нашій вимові.

§ 7. В мові *німецькій* наголос буває найчастіше на коріннім складі слова, а на кінці слова буває він рідко: абзац, абшид, вахта, галстук, Бісмарк, Вагнер, Вертер, Лессинг, Моцарт, Шйллер і т. п. Арабське слово *algebra* звичайно вимовляємо з німецька: алгебра, а не з польська: алыгэбра.

§ 8. В мовах *германської семі* (мови: норвежська, шведська, датська, голландська) наголос також держиться переважно на голоснім коріння, а на кінець слова переходить він рідко: анкер, гавань, вймпел, кабель, Юсен, Нансен, Нобель, Бірон і т. п.

§ 9. В мовах *романської семі* — в італійській, іспанській, португальській і румунській — наголос знаходиться, як і в мові латинській, переважно на другім або на третім складі від кінця, а на кінцевім складі майже не буває: баркарбля, браво, вілла, газета, гондола, лібрето, мадонна, мандолина, мантилья, Анджело, Гарібальди, Данте, Камбенс, Медичи, Рафаель Тассо і т. п.

Слова цієї групи часто гублять своє чуже нам закінчення, так що наголос через це припадає тоді на кінець слова: Arleschino Арлекін, Bojard, Kolombo — Колумб, Magellan, Possefino — Поссевін, Serveto — Сервет і т. п.

§ 10. В мовах *турецько-татарської семі* наголос знаходиться постійно на кінці слова, чому слова, що прийшли до нас із цих мов, вимовляємо зазвичай з наголосом на кінцевім складі; напр. *турецькі* бугай, баріш, булава, бунчук, гяур, баша, чума, казан, каптан, Абдул, Алла, Гассан, Мурад, Мустафа, Осман, Селім і т. п.

Татарські слова: гарбуз, аршин, басма, баштан, калита, кефір, ковпак, Ахмет, Батий, Кобяк, Кончак, Кучум, Мамай, Овлур, Тамерлан, Узбек, Чингіс і т. п.

Так само вимовляємо й слова кавказських гірняків: аул, духан, джигіт, кумис, буза, шашлик, чадра, арба, Шаміль, Галуб, Хаджі Мурат і т. п.

Слів турецько-татарської семі в українській мові надзвичайно багато, до того ж слова ці давно вже глибоко зайшли до мови народньої; безумовно, наш власний частий наголос на кінці слова повстав і під впливом турецько-татарським. Див. § 46.

Турецько-татарські слова, що зайшли до нашої мови, постільки вже українізувалися, що при відміні все мають рухомий наголос на кінцевім складі, напр.: кашпука, кашпуком, в табуні, топчани, чабанів, гапликком і т. п.

Власні ймення турецько-татарські звичайно не українізувалися і мають нерухомий наголос, цеб-то при відміні слова він липається на тім самім складі, де й був у називнім відмінкові: Османа, з Османом, Тамерлану, але ймення

на *-ак, -як* при відміні проте мають вже рухомий наголос на кінці слова: Кончак — Кончакá, з Кончакóm.

§ 11. В словах *персидського* походження наголос завжди знаходиться на кінці слова: амбáр, базáр, балагáн, балахóн, бирюзá, булáт, бурá, каравáн, Аримáн, Зороáстр, Камбáз, Ормузд, Рустém і т. п.

Такий вимові цих слів допомагало й те, що персидські слова заходили до нас часто через тюрксько-татарське посередництво.

§ 12. Слова *арабського* походження також мають наголос на кінцевім складі: адмирáл, азимúт, алкогóль, альманáх, атлáс, бальзám, газéль, буряúс, зенít, íслáм, кисét, корáн, майдáн, Авероéс, Магомét, Омáр, Гарýн - аль - Рашíd і т. п.

Слова цієї групи заходили до нас звичайно через мову французьку (а сюди з Іспанії), що теж впливало на їх наконечний наголос.

§ 13. Слова *семитської семі* мов (вавилонська, асирійська, давньо-жидівська, сирийська) також вимовляємо з наголосом на кінцевім складі: Валтасáр, Сарданапáл, кагáл, мацá, кошér, лапсердáк і т. п. Тут маємо багато слів давньо-жидівських, що прийшли до нас через мову грецьку: Арóн, амíнь, Аврáм, Агасвér, Адáм, Івáн, Адонáй, Іордáн, Варлáм, Голіяф, Давíd, Соломóн, Сау́л, Саваб́ф, але: Ёгóва і Ёговá.

§ 14. Мови *фінські* завжди мають наголос на початковім складі слова: Кáлевала; від цих мов у російській мові лишилося надзвичайно багато географичних назв, особливо на півночі Росії (або в Финляндії), напр.: Сáлма, Ву́окса, Іматра, Мánсельке, Тóрвео, Кáргополь, Вóлогда, Яренськ, Сýхона, Пíнега, Тúлома, Хóлмогори (з фин. Holmgardr, це слово підпало так званій народній етимології, хоч зберегло свій фінський наголос). Небагато фінських слів, вже під впливом російським, вимовляємо тепер з наголосом на кінці слова: Кивáч, Москвá, Окá, Шексна́ і т. п., хоч у XVII в. на Україні звичайно казали: Мóсква.

§ 15. В мові *польській* наголос завжди падає на передостанній склад, цеб то на другий склад від кінця: дúля, мазúрка, бекéша, вéнзель, Длúгош, Зарéмба, Костю́шко, Копérник, Лінде, Скáрга і т. п.

Треба додати, що всі ті чужі слова, які звичайно вимовляються з наголосом на кінці слова, — напр. слóв á французькі та слова турецько-татарської сем'ї і др., — поляки вимовляють по своєму, цеб-то з наголосом на передостаннім складі слова; але такий наголос в мові польській явище цілком нормальне, бо відповідає законам їхньої власної мови. Цю польську вимову чужих слів часто переймають собі й українці в Галичині та на Волині.

і дуже часто вимовляють чужі слова з наголосом на передостаннім складі, цеб-то по польському, замість вимовляти їх з наголосом на кінці, напр.: адвóкат, Пáриж, б́укет, зам. адвокáт, Парі́ж, букéт; такий наголос в українській мові зовсім неприродний, бо наша мова знає й кохасться в наголосах на кінці слова; пор. § 46.

§ 16. В мові *чеській* наголос завсіди на початковім складі слова: блáзень, гáсло, прáпор, Гáнка, Мáсарик, Кóллар і т. п.

§ 17. В мові *грецькій* наголос може бути на одному з трох останніх складів слова; слова грецького походження в більшості своїй затримують і свій грецький наголос: архимандрі́т, бáзис, бібліотéка, вáрвар, ефі́р, ко́смос, сімвол, строфа́, Апе́ллес, 'Атлас, Гéліос, Пифаго́р, Тита́н, Гéктор, Ка́стор, Нéстор і т. п.

§ 18. Грецькі слова на-*ос* завсіди гублять у нас своє-*ос*, а наголос звичайно лишається грецький: áвгуст, абри́ст, катáр, мэ́год, педаго́г, періо́д, філо́соф, Алкі́д, Анхі́з, Архіме́д і т. п.

§ 19. Грецькі слова на-*ов, -он* звичайно зберігають у нас своє закінчення, але наголос мають завсіди на кінці слова: лексико́н, Агамемно́н, Амфітріо́н, Анакрео́н, Аполло́н, Зе́нон, Крито́н, Лаокоо́н, Мемно́н, Плато́н, Соло́н, Трито́н, Харо́н і т. п.

§ 20. Але багато грецьких слів свого закінчення й наголосу в нас не зберігають, — найчастіше наголос цей переходить на кінець слова, напр.: навáрх, пегáс, скандáл, Аристáрх, Аристі́п, Гезіо́д, Гефе́ст, Гомéр, Зефі́р, Іка́р, Ливу́рг, Менáндр або Менáндер, Нарці́с, Патро́кл, Пегáс, Полифе́м, Прі́ям, Саті́р, Танта́л, Телема́х, Езо́п, Епиктéт, Феокрі́т і т. п. Такий вимові допомагало (крім аналогії з вимовою імен латинських, § 21) те, що імення ці часто приходили до нас не прямо з грецької мови, а при допомозі мови французької (§ 5). Грецькі романи в XVIII віці були в нас дуже модними, але на Україні їх читали тільки у французькім, рідше в німецькім перекладі; таким чином зайшло до нас багато грецьких слів у французькій перерібці. Пор. § 6.

§ 21. В мові *латинській* наголос буває лише на другім або третім складі слова від кінця, на кінці ж слова він ніколи не буває. Коли слово зберігає свою латинську форму, то звичайно воно має й латинський наголос: ко́декс, кля́вза, сенáтор, 'Аргус, Вéспер, Да́фнис, Катилі́на, Ко́клес, Назі́яка, Нéпот, Цéзар, 'Юпитер і Юпі́тер і т. п.

Але багато всть і таких латинських слів, що їх з різних причин ми вимовляємо з наголосом на кінці слова, напр.: Ганніба́л, Геркулéс, концéрт, адвокáт і т. п.; див. §§ 22 — 24, 26 — 29.

§ 22. Від слів на *-as* (з родовим на *-atis, -antis*) звичайно творимо слова від основи (основа — це родовий відмінок без закінчення *-is*), а наголос ставимо в них постійно на кінці слова: гига́нт, оптима́т, меце́на́т; так само й грецькі: Атла́нт, Калха́нт і т. п.

§ 23. Багато латинських слів гублять у нас своє закінчення. Так, закінчення *-us* в українській мові завжди відкидається, а наголос лишається на тім самім складі, на котрім був він у мові латинській: *advocátus* — адво́ка́т, *prelátus* — преда́т, *senátus* — се́на́т, *accéntus* — акце́нт, префе́кт, апа́ра́т, доце́нт, контра́кт, Вулка́н, Герма́ник, Ка́міл, Ката́ул, Луку́л, Марце́л, Мете́л, Непту́н, Ре́гул, Ро́мул, Сату́рн, Си́ле́н, Та́цит, Тибу́л і т. п.

§ 24. Латинські слова на *-um* звичайно гублять у нас своє закінчення, але наголос зберігають латинський: *decrétum* — декре́т, *protokól*, *pro céntum* — проце́нт, ферме́нт, архі́в, стату́т, фундаме́нт і т. п. Коли ж слово закінчення *-um* не губить, то воно так само зберігає й латинський наголос: мемора́ндум, фа́гум, мі́нимум, фо́рум і т. п. (замічу, що в українській мові слова ці мужеського, а не середнього роду).

§ 25. Латинські слова на *-ius* та *-ium* звичайно міняють у нас своє закінчення на *-ій*, а наголос мають на передостаннім складі: Вергі́лій, Гора́цій, Мерку́рій, Ові́дій, аква́рій, герба́рій, крите́рій і т. п.

§ 26. Слова на *-eius* переходять у нас на *-ей* з наголосом на кінцевім *-e*: Морфе́й, Ене́й, Помпе́й, Апуле́й. Див ще § 34.

§ 27. Латинські слова на *-anus* переходять у нас в слова на *-ан* з наголосом на кінці слова: вулка́н, Лука́н, Сильва́н, Тра́ян, Юлі́ян і т. п. Див. § 34.

§ 28. Так само латинські слова на *-inus* переходять у нас в слова на *-ин* з наголосом на кінці слова: Августи́н, Тигеллі́н.

§ 29. Латинські слова на *-o, -io*, що мають родовий відмінок на *-onis*, в українській мові звичайно кінчаться на *-он* (цеб то творяться від основи) з наголосом на кінцевім складі слова (цеб то з наголосом основи): ле́гіо́н, аква́ліо́н, Ката́он, Купидо́н, Маро́н, Назо́н, Пизо́н, Плуто́н, Страбо́н, Цицеро́н і т. п.; так само Не́ро́н, і рідко — Не́рон. Пор. § 34.

§ 30. Часом буває, що ми вимовляємо класичні слова різно, — то з наголосом грецьким, то з латинським, то на решті — з своїм, цеб то на кінці слова, напр., назву *Ганнібал* вимовляють потрійно: Га́ннібал — *Hánnibal*, Ганнібал — *᾿Αννίβας*, і Ганніба́л; так само Андро́нік, Не́ро́н, Адо́ніс, А́рго, Са́рфо́ і т. п.

§ 31. Ті чужі слова, що одночасно заходять до нас від різних мов з різною системою наголосу, часто вимовляються в нас не однаково: принцип, магазін, атом, парламент, медикамент і т. п.

§ 32. Чужі слова *зложени* частіше мають у нас український наголос, щоб-то на другім слові: поліцейстер, балетмейстер, аксельбант, бакенбарди, брендмайор, камердїнер, парикмахер і т. п. Але в чужих словах рідко вживаєш, особливо в перейнятих з мови німецької, наголос часом лишається німецький, щоб-то в першім слові: ландман, фурман, вальдшнеп і т. п.

§ 33. *Закінчення* чужих слів не завжди дають вірну вказівку про наголос їх. Напр., єсть однакові закінчення в мові англійській і французькій (звичайно такі слова зайшли з французької мови до англійської), так що в словах, перейнятих з цих мов, наголос ставимо в залежності від того, звідки слово взяте; так вимовляємо: парламент (по англійськи) або парламент (по французьки).

§ 34. Ось ці закінчення чужих слів *мужеського* роду звичайно приймають наголос на себе, звідки б слово не прийшло до нас: *-аж, -аш, -еж, -ак, -ант, -ант, -ент, -мент, ан, -ан, -ен, -ін, он, -ун, -ай, -ей, -іл, -іл, -ам, -ім, -ум, -ат, -ет, -ит, -от, -ут, -ест, -іст, -іф -ізм, -іск*. Сюди належать головним чином слова французькі, латинські, грецькі, турецько-татарські та інші; виключень з цього правила не багато, — це звичайно слова з тих мов, що хоч мають подібне закінчення, але не допускають наголосу на кінцевім складі, напр.: Лондон, Байрон і т. п.

Всі слова з таким закінченням мають наголос нерухомий, щоб-то при відміні слова він лишається на тім самім складі де був у називнім відмінкові: драгун, драгуна, драгуном, драгуни. Тільки загально вживані слова на *-ак, -ай, -ан* в українській мові мають великий нахил до рухомого наголосу: козакá, козакóм, байдакí, буга́я і т. п.; але не загально вживані слова на *-ак, -ай, -ан* звичайно зберігають свій нерухомий наголос. Див. § 10.

§ 35. Чужі слова муж. роду на *-граф, -метр (-метр)* і *-лог*, з голосною *о* перед цими закінченнями, мають наголос на цім *о*: автограф, хронограф, фотограф, етнограф, типограф, барометер, хронометер, динамометер, ідеблог, патблог, фізіблог, археблог, филблог.

Коли ж перед цими закінченнями нема голосного *о*, тоді наголос падає на кінець слова: епиграф, або буває перед закінченням: діаметер, каталог, параграф і т. п.

Український переклад слова *теблог* має й український наголос, щоб-то на другім слові: *богослòв*.

§ 36. Чужі слова жіночого роду на *-а* постійно мають наголос на передостаннім складі: комбра, кінвата, маса,

бда, сфѣра, хімѣра, Аврбра, Агрипіна, Андромаха, Антигона, Венѣра, Гекѹба, Лаѹра (Лявра), Дездемона, Ізабѣла, Прозерпіна і т. п. Виключення творять лише слова (їх небагато), що в мові своїй мають вже наконечний наголос: строфа, маца і т. п.

§ 37. Слова жіночого роду на *-ѣя, -а́я, -о́я, -о́вка, -ѣка, -ѣта* звичайно мають наголос на передостаннім складі: Амальте́я, Астрѣ́я, Медѣ́я, Ніобѣ́я, Агла́я, Навзика́я, Зо́я, винто́вка, апте́ка (також і по § 38: а́птика), карѣ́та, газѣ́та, іде́я, батаре́я; але: соле́я, кисе́я.

§ 38. Слова жіночого роду на *-ика* мають наголос на третім складі від кінця: фі́зика, грама́тика, догма́тика, матемáтика, журналі́стика, рито́рика і т. п. Але це наголос уже новий, бо вдавнину всі слова на *-ика* вимовлялися в нас на Україні по § 36; з наголосом на передостаннім складі: риторі́ка, Афрї́ка, Амерї́ка, грама́тика; від цієї давньої вимови на Україні лишилося лише *му́зика* (а не мѹзика).

Слово *музика* походить від гр. *μουσική*, і вимовлялося в нас, по § 36, з наголосом на передостаннім складі: *му́сика* — *моу́сика*, потім *му́зика*; давні українські акцентовані пам'ятки знають лише *мѹсика*, *мѹзика*, і цей давній наголос став на Україні загально вживаним. Свій наголос українці занесли й на Москву і там він довго тримався; пор. ще у Пушкіна: Гремить му́зика боевая. Десь коло 30 років XIX-го століття німці й поляки занесли на схід латинську вимову цього слова — *му́зика*, але вона на Україні не прийнялася (проте прийнялася в Росії: *му́зыка*). Лише в Галичині, під впливом польським, часто вимовляють *му́зика*.

§ 39. Слова жіночого роду на *-ія* бувають латинського або грецького походження; слова латинського походження (хоч би й грецькі слова, але прийшли до нас через мову латинську) вимовляємо з наголосом на 3-м складі від кінця: комеді́я, анатомі́я, редакці́я, поезі́я і т. п. Треба замітити, що під польським впливом так само вимовляємо й деякі грецькі слова: Аспазі́я, Іфигені́я, Лесбі́я і т. п.; через Україну цю польську вимову було занесено й до Росії.

Слова грецькі (або семитські, що прийшли до нас через мову грецьку) звичайно вимовляємо з наголосом на 2-м складі від кінця: виті́я, анемі́я, месі́я, летаргі́я, литургі́я, панагі́я, симоні́я, стихі́я, Евдокі́я, Софі́я, Марі́я (але й Ма́рія, Ма́р'я, бо з *Mária*) і т. п.

§ 40. Всі слова, що закінчуються на *-іда, -їда, -а́да, -а́да*, мають наголос на передостаннім складі: панахі́да, лампа́да, брига́да, канона́да, Аглаї́да, Бавкі́да, Іроді́да, Ізі́да, Кипрї́да, Немези́да, Пала́да, Фетї́да, Енеї́да і т. п.

§ 41. Імення муж. роду на *-а* вимовляємо так само, як і імення жів. р. на *-а*, цеб-то звичайно з наголосом на передостаннім складі (по § 36): Атіла, Брама, Бўда, Задека, Сенека; але: Кузьма, Лука, Хома, Бова, Калігула.

§ 42. Ось ці суфiksi прикетників від чужих слів завсіди приймають наголос на себе: *-альний*: банальний, ідеальний, нормальний, геніальний, реальний; *-бзний*: серйбзний, грандбзний; *-ійний*: кульмінаційний, сенсаційний; *-ічний*: критічний, психічний, ідеалістичний, ідилічний, аналітичний, анатомічний, іронічний і т. п.

§ 43. Прикетники на *-ський*, що походять від слів на *-ія*, мають наголос на передостаннім складі: бельгійський, австралійський, фенікійський, богемський, саксонський; але віддавна встановилася літературна вимова „англійський“ поруч „англійський“.

§ 44. Дієслова чужого походження на *-ствувати* утримують в діменникові наголос свого іменника на *-ство*: авторство авторствувати, ораторство ораторствувати. По всіх дієслівних формах наголос у таких словах нерухомий.

§ 45. Більшість чужих дієслів кінчиться у нас на *-увати, -ювати* (з нім. *-iegen*): фантазувати, мобілізувати, зондувати, ігнорувати, ідеалізувати, апелювати, ізолювати, ілюструвати, балансувати і т. п. При зміні цих слів, коли випадає *в*, наголос переходить на *у, ю*: зонду́ю, апелю́ючи.

§ 46. Таким чином, як бачили ми вище, в українській мові помічається великий нахил вимовляти чужі слова з наголосом на кінці слова, цеб-то вимовляти їх так, як часто вимовляємо й свої слова. Цьому допомагали такі причини.

Першою причиною цього треба вважати зникнення в нас закінчення чужого слова, через що наголос слова тим самим опинився на кінцевім складі: *advocatus*—адвокат, *παιδαγωγός*—педагог.

Другою причиною цього треба вважати те джерело, звідки прийшло до нас слово. Річ у тім, що з половини XVIII го віку розпочався дуже великий вплив французької мови на Схід, а разом з тим і на Україну, і вплив цей продовжувався майже ціле століття; мова французька панувала тоді скрізь в інтелігентних родинах. От через це багато чужих слів, напр. грецьких, латинських, німецьких, англійських, арабських і інші, прийшли до нас через мову французьку, і ми їх часто вимовляємо й тепер по французьки, цеб-то з наголосом на кінці слова: Амур, Шекспір (по-англійському треба Шекспир, *Shakespeare*), Гамлет, Гомер і т. п.

По-третє, великий вплив у цім відношенні мали на нашу мову мови східні, — тюрксько-татарські, в яких наголос постійно падає на кінець слова; мови ці взагалі виявили на українську мову надзвичайно великий вплив.

Гераклева дітвора України.

З історії ми знаємо, що в глибоку старовину, в початках історичного життя українського народу, серед наших предків виявилось чимало таких, які володіли нечуваною фізичною силою та наводили великий страх на своїх ворогів. Іноді такі люде поєдинком вирішували цілі війни і змушували, особливо дикунів, відмовлятися від нападу на наші міста та відходити з поворотом у степи. Слава про таких багатирів розходилася далеко поміж іншими народами і викликала в них боязливність і повагу. Знані вони у нас під іменем пр. таких героїв, як Микита Кожемяка або відважний князь Тмутороканський Мстислав, войовничий лицарь, який воював в князем Касогів (Черкесів) Редедею.

Чимало ще знаємо й інших багатирів на протязі історичного життя українського народу, але не про них річ. Хочемо тут піднести саме те, що такі багатирі ще й досі не перевелися у нас на Україні. Правда, тяжка хвиля сучасного життя застала їх, як і інших ліпших синів матері України, що боролися за її незалежність, залишити її і розпоршитися по цілому світі. Але говорять, що зле часом виходить на добре... З ріжної преси довідуємося, що наші земляки—атлети борються і показують своє мистецтво на європейських та американських аренах і не без успіху. Перемагають знаменитих силачів інших націй і побивають світові рекорди, викликаючи в світі здивовання своєю фізичною силою. Багато з них потрапили здобути високі титули „чемпіона над чемпіонами світа“.

Перше місце серед них займає відомий добре нам Піддубний. Чемпіон над чемпіонами.

Походить він із Полтави, вище середнього росту, важить 8 пудів (129 kg.) і збудований надзвичайно гарно. Підіймає обома руками 9 пудів (145 kg.) вісім разів — рекорд ще досі непобитий.

Зіздив цілий світ і ніде не був переможений. В 1907 році в Петрограді, в цирку Чінезелі протягом 15 хвилин поклав не менше відомого польського борця Збішка Циганевича.

Другим іде не менше знаменитий Олександр Гаркавенко, що два роки тому гостив у Львові. „Чемпіон над чемпіонами“. Родився він на Катеринославщині і має 30

років. Середнього росту, важить 9 пудів (145 kg.). Рекорд: підносить двома руками 10 пудів (160 kg.), на плечах вигинає залізну шину, яку гне на ньому 30 людей. В губах гне 4 цалеве залізо, а зі штаби три цалі завширшки й 1 цаль завгрубшки робить на руці бранзолетки. Надзвичайний технік французького борництва. В боротьбі має незвичайну орієнтацію та стратегію і бореться поправно і по мистецьки. Побив рекорд у плаванні: продержався на Азовському морі 4 години, а на північній Двині проплив з водою 12 верстов.

Сам гарно збудований, пристійний і удалий. До цього часу не був переможений. Виїхав до Америки.

Третім іде Канотин. Чемпіон світа, родом із Херсонщини. По 3 годинній боротьбі з Збишко-Циганевичем розійшлися, не перемігши один другого. Знаменитий борець і атлет. Перебував в Німеччині.

Четверте місце займає чемпіон над чемпіонами Пасунько, родом із Херсонщини. Важить 8 і пів пудів. Підймає двома руками 9 пудів. В 1915 році в Полтаві по півторагодинній боротьбі зі Збишко-Циганевичем, останній відмовився від дальшої боротьби з ним. Взагалі п. Пасунько в боротьбі до цього часу не був переможений. Має дуже гарне тіло з надзвичайно сильними м'язами.

В п'ятім ряді йдуть два брати Гурські, родом із Катеринославщини. Перший важить 7 пудів, а другий 6 пудів і 20 фунтів. Рекорд: без конкуренції рвуть руками і грудьми ланцюг.

На шостім місці стоїть чемпіон світа Бариченко, бувший старшина чорноморської фльоти, родом із Харківщини. Рекорд: підймає двома руками 7 і пів пудів.

Сьомим іде чемпіон світа Білоус (бувший матрос чорноморської фльоти), родом із Полтавщини. Важить 7 і пів пудів. Клясичний борець.

Восьме місце займає Осауленко (бувший матрос Чорноморської фльоти), родом із Харківщини. Важить 6 пудів. Надзвичайний технік французької боротьби.

Дев'ятим іде чемпіон світа Голоколосів (бувший старшина Чорноморської фльоти.) Народився на Донеччині. Важить 7 і пів пудів. Надзвичайно гарної вроди. Борець першої кляси французької боротьби. Перебував тепер у Польщі.

Десятий Сокира. Чемпіон світа, родом із Херсонщини. Легкої ваги — всього лише 4 і пів пудів. Надзвичайний технік французької боротьби.

Одинадцятий Габуренко. Чемпіон Європи, родом із Харківщини. Важить 7 і пів пудів, клясичний борець.

Дванадцятий М'ясоїдів. Чемпіон світа, родом із Полтави. Відомий артист-маляр. Знаменитий борець французької боротьби і надзвичайно гарної вроди. Через нього

відбувся поєдинок між російською графінею й італійською артисткою.

Тринацятий Гриненко, родом із Київщини. Ама-тор. Важить 4 і пів пуда. Рекорд: підймає одною рукою 5 пудів 10 фунтів. (З фаху гірничий інженер).

Чотирнадцятий Гордієнко з Києва. Знаний атлет інструктор тяжкої атлетики. Рекорд: різні номери на гирях. (З фаху доктор медицини).

Пятнадцятий Головач родом із Волині. Знаний атлет — боксер.

Шіснацятий Симонович, старшина армії УНР. — Клясичний борець.

Сімнадцятий Медвідь, родом із Полтавщини. Важить 6 і пів пудів. Клясичний борець.

Вісімнадцятий іде Огиренко, з Полтави. Важить 6 пудів. Клясичний борець.

Дев'ятнадцятий Шайга — кубанський козак. 6 пудів ваги. Клясичний борець.

Двацятим іде Ющенко. Знаменитий борець, котрому ніхто при французькій боротьбі не міг зломати моста (при-йом боротьби).

Двацять першим Тимченко. Родом із Харкова. Першокласовий борець.

Двацять другий Записецький родом із Києва. Бувший старшина гвардії, а також і Української армії. Важить 5 і пів пудів. Рекорд: піднімає обома руками 6 пудів, а одною 4 пуди. Атлет-борець. Ще молодий, але подає великі надії на будуче. Виїхав до Америки.

Двацять третій Чумак із Харкова. Клясичний атлет — борець, і

Двацять четвертий Невелський з Житомира. Ва-жить 6 пудів, клясичний борець по французькій системі

В цирку п. Корнацького у Львові на міжнародньому турнірі бере участь великий улюбленець публіки, україн-ський спортсмен Іван Волинець. Походить він з Галичини і має 28 років. Вище середнього зросту, гарної будови, з доб-ре розвинутими м'язами, робить миле вражіння.

Належить до легкої атлетики, в якій має гарні досяги: кидання диском 39 метрів, ратищем 44 метри; кулею (ядро) 12, 80 м. і сжок у височину 160 сантиметрів. Знаме-нитий технік французької боротьби. Бореться з такими зна-менитими світовими чемпіонами, як Мурін Бамбуля, Сва-тиня, велетень Грікіс і Співачек та займає не останнє місце. Великий знавець легкої атлетики і здібний органі-затор подає великі надії і безперечно в недалекому майбут-ньому займе високе місце як серед наших, так і світових геркулесів.

Перечислені вище представники сили народньої, які пробивають світові рекорди, в щастям та гордістю рідної землі, яка зродила та виплекала таких синів і може похвалитися ними перед світом. Описуючи живих, не можу обійти мовчки світлої пам'яті двох героїв-атлетів, які загинули в часі визвольної боротьби за незалежність України, а саме Стецюру і Піддубо-Добровольського. Перший походив із Київщини. Чемпіон світа, важив 7 пудів і був знаменитий борець, а до тогож і драматичний артист київських театрів. Брав активну участь у боротьбі за волю Батьківщини й особливо відзначився, як повстанчий отаман на Київщині, де й поклав своє життя в 1919 році, розстріляний денікінцями.

Другий, родом із Херсонщини. Важить 7 пудів і був теж клясичний борець. Бився в рядах Української армії з ворогами рідної землі і впав смертю мученика з рук звірів-чекістів.

* * *

Морок. Ніч. І блисне сонце,
Зникне сна кошмар.
Почуваю, що не сон це,
Що в мені — пожар.
Викличу я співи серця,
Оживуть кущі.
Ранок. Вранці сміле скерпо
Скине обручі.
Сиви прадіди забуті
В грудях встануть враз.
Встзнуть, безвістю закуті,
Вже в останній раз.
Співи матері, почуті
В колисковім сні —
Всі слова перезабуті
Забренять в мені.
Вітряки, хатки, долини,
Січ, зелений гай —
Всі ці образи прилинуть,
Скажуть: „Не займай“.

М. Семенко.

Ст. Сірополко.

На рідному ґрунті.

(Сторінка зі спогадів).

(Присвячується світлій пам'яті І. М. Степенка та А. І. Лещенка).

Перший універсал Української Центральної Ради покликав український нарід — самому творити свою долю.

Для праці утворення основ державного будівництва з'явилася потреба мобілізувати всі інтелігентні українські сили, де б вони до того часу не перебували.

Українська колонія в Москві з кожним днем зменшувалася; дехто закликався на працю до Києва, дехто вирушав на власну руку додому, щоб узяти участь в утворенню місцевого життя, нехай поки що на автономних основах...

В кінці вересня 1917 р. (а може в початку жовтня) одержав і я телеграму з Києва, за підписом І. А. Фешенка-Чопівського, як голови української фракції Київської Міської Думи, з повідомленням, що Київська Міська Дума обрала мене в члени Управи для керування народною освітою.

Добре знаючи те, що Київ завжди був цитаделлю чорної сотні та конгломератом різних національностей, ворогуючих між собою, я рішив наперед зїздити до Києва та на місці з'ясувати, чи зможу виправдати те довірря, яке покладала на мене українська фракція Думи.

В перший же день свого перебування в Києві я одержав запрошення від Генерального Секретаря нар. освіти І. М. Степенка, з яким до того часу не був знайомий, на побачення з ним в Генеральнім Секретаріаті.

З великим душевним хвилюванням вступав я в помешкання Центральної Ради, цього дійсного живчика народнього життя України... В вестибулі помешкання товклася юрба людей, переважно військових, — біля книжних кіосків, що належали різним партійним організаціям... В кімнаті, де працював І. М., теж було „вавилонське стовпище“, — повно людей та „ліричний“ розгардіяш на пишному столі.

До мене підійшов надзвичайно життєрадісний чоловік у чорному сурдуді, з пишною білою краваткою, — це був І. М. Степенко. Почалася розмова, хоча й на двох діалектах — українському й російському (я не відважувався розмовляти по-українському, бо більше двадцяти років стало

перебував на Московщині), але на стільки щира й товариська, що принайменше в мене було вражіння, наче до цієї розмови ми десятки років товаришували. І. М. радив мені не приймати посади члена міської Управи, а взяти посаду товариша Генер. Секретаря нар. освіти, яку він мені тут же запропонував. З де-яких міркувань я відмовився від цієї пропозиції, але погодився увійти в склад його співробітників по Генер. Секретаріату в ролі „експерта по народній освіті“.

Так почалася одночасно моя праця в київському міському самоврядуванні й Генер. Секретаріаті народної освіти, що потім перетворився в міністерство нар. освіти.

Це сполучення праці в двох установах допомогло мені, з одного боку, брати участь у розробці основ нового устрою школи, з другого, — переводити в життя ці основи — в шкільній практиці Києва.

Як у своїй роботі Генер. Секретаріат з самого початку своєї діяльності спирався на організоване українське учительство (незадовго перед тим повстала Всеукраїнська Учительська Спілка) та на представництво від національних меншостей, так і я в своїй діяльності по керуванню народною освітою Києва рішив використати ті самі сили.

Мені пощастило провести через Думу статут Комітету по народній освіті, який перебрав на себе адміністраційне керування всіми міськими школами (двома гімназіями, учительською семінарією, вищими і нижчими початковими школами). В склад цього комітету, під моїм головуванням, як члена Управи, входили по одному представнику від учительських спілок кожної національності та по одному представнику від кожної національної фракції міської Думи.

Розуміється, першим завданням української фракції Думи було утворити для українського населення Києва рідну школу, якої позбавлене було воно сливе на протязі всього „пропащого часу“ — з моменту прилучення до Росії. І в той же час українська фракція твердо стояла на ґрунті визнання національно-персональної автономії, проголошеної III універсалом Укр. Центральної Ради 7-го листопаду 1917 р.

Київська Міська Дума — ще до мого вступу в члени Управи — рішила утворити перед початком 1917-18 шк. року в різних районах Києва прийомні комісії з участю представників від кожної національності для запити батьків, до якої саме національної школи бажають вони віддати своїх дітей.

На підставі цих даних було встановлено, скільки належало відкрити нових шкіл для задоволення потреб кожної національності.

Таким чином мені прийшлося рахуватися з вислідами цього своєрідного плекбіситу як з фактом, хоча вони далеко не відбивали дійсних потреб українського населення, тим більше, що, як потім дізнався я від А. І. Лещенка, голови київської спілки учителів-Українців, при цьому плекбіситі практикувалися різні надужиття з боку російських представників прийомних комісій. Цікаво зазначити, що особливо визначався тут україножерством радник Думи С. Грушевський, що носив одно прізвище з тодішнім Головою Центральної Ради М. С. Грушевським..

Всеж таки як ні як треба було знайти декілька десятків учителів для українських шкіл Києва, — учителів, які б не тільки відповідали загальним умовам, установленим для кандидатів на учительську посаду, але й національно свідомих.

Тут надзвичайно прислужився А. І. Лещенко, рекомендуючи членів спілки на учительські посади в школах Києва.

Для педагогічного керування школами був установлений Міською Думою інститут інструкторів, і ці інструктори теж призначалися за рекомендацією учительських спілок відповідної національності.

В той час, як Київ переводив у життя плян управління народньою освітою, збудований на принципах, що відповідали як педагогічним вимогам, так і засадам демократизму й вільного розвитку кожної національної школи, для цілої України це питання потребувало ще теоретичної розробки, якою й занялася Генеральна Шкільна Рада при Генер. Секретаріяті нар. освіти. Але І. М. Степенко рішив піддати вироблений Генер. Шк. Радою плян управління нар. освітою на Україні детальному обговоренню на спеціальному зїзді з представників учительських організацій і місцевих самоврядувань раніш, ніж вносити його на затвердження Центральної Ради. Для підготовки цього зїзду був утворений організаційний комітет, головування в якому було покладено І. М. — чем на мене. Названий зїзд і відбувся 15 20 грудня 1917 р. На жаль, незабаром наступили події, які відсунули введення в життя пляну управління народньою освітою на Україні аж до часів Директорії, при якій був затверджений цей плян, правда, з деякими змінами проти тих ухвал, що були винесені згаданим зїздом.

Після повороту Центральної Ради до Києва І. М. Степенка вже не було в складі Народніх Міністрів (після ІV універсалу, що проголосив самостійність У. Н. Р., Генер. Секретарі прибрали назву народніх міністрів), але І. М. залишився на праці в міністерстві нар. освіти, яко Генеральний Комісар народньої освіти. Більше того, не відійшов він від праці в тому ж міністерстві й тоді, коли стався

гетьманський переворот і до керування цим міністерством прийшов М. П. Василенко, хоча й ширій Українець, але занадто уступливий перед наступом російського громадянства та учительства на українську школу й культуру.

На охорону цієї школи й культури в відомстві Міністерства Нар. Освіти й залишилися на своїх урядах видатні діячі, як І. М. Степенко, П. І. Холодний, А. І. Лещенко та ин.

Почався похід проти свідомих Українців учителів, особливо проти комісарів нар. освіти, — звільнення, арешти, обвинувачення в большевизмі й т. д.

Міністр М. П. Василенко рішив зовсім зліквідувати інститут губернських і повітових комісарів нар. освіти, збудувати по новому плану управління нар. освітою на Україні, і з цією метою утворив при міністерстві спеціальну комісію під головуванням В. П. Науменка. В склад цієї комісії був запрошений і я, — крім того з Українців в комісії брали участь П. І. Холодний і О. Ф. Музиченко, решту членів становили Росіяне або „Малороси“. Не диво, що комісія в більшості своїй схилилася до відновлення старих кураторів шкільних округ під назвою „управляючих шкільними справами в губернії“, себ-то хотіла посадити замість трьох попередніх шкільних кураторів 10-11 „управляючих“.

Коли ясувався для мене вислід праці цієї комісії, я рішив вийти зі складу її з доведенням до відома громадянства мотивів свого виходу і в цій справі звернувся до І. М. за порадою. І. М. цілком погодився зі мною, і в його-ж урядовому кабінеті склав я відкритого листа до міністра М. П. Василенка і тоді ж умістив того листа за порадою І. М. в „Робітничій Газеті“.

Це було мое передостаннє побачення з І. М. Степенком, бо через декілька днів І. М. виїхав до себе на село на Полтавщину і там — в своїй рідній Полтаві — знайшов смерть від кулі невідомого злочинця. Урочистий похорон І. М. Степенка, що відбувся в Києві 4-го серпня 1918 р., навчч виявив, з якою пошаною ставилося українське громадянство до першого Генер. Секретаря нар. освіти.

Після свого виходу з комісії В. П. Науменка я зовсім відійшов від праці в Міністерстві Освіти, а також не по своїй волі мусів відійти й від праці в київському міському самоврядуванні, бо воно було зліквідоване розпорядженням гетьмана Скоропадського...

З перемогою повстанського руху проти гетьмана відновлено київське міське самоврядування, і я знову повернувся до своєї праці на полі народньої освіти Києва.

Тут мені знову довелося в ріжних справах стикатися з А. І. Лещенком, який став на чолі Департаменту ниж-

чої школи Міністерства Освіти. Не вважаючи на свою хворобу (сухоти), що помітно підточувала його фізичні сили, А. І. увесь віддався праці на зміцнення української школи та на боротьбу з її ворогами — російським громадянством і учительством.

Вже на еміграції дізнався я, що А. І.—чу довелось винести на своїх знесилених плечах денікінську навалу на українську школу (А. І. був Головою Товариства Шкільної Освіти, що перебрало на себе утримання й керування українськими школами на всій Україні). В зимку 1920 р. А. І. Лещенко, що віддав усього себе національній справі, помер теж у своєму рідному місті Зінькові — на Полтавщині.

З приходом до влади Директорії відкривалися великі перспективи для розвитку національної культури. Знову закипіла праця в Міністерстві Освіти, на яке Директорією покладено було розроблення пляну ґрунтовної організації всієї системи виховання й навчання; знову Всеукраїнська Учительська Спілка запропонувала послуги в співпраці над розробкою нової школи не тільки по мові, але й по духу, по суті; знов українське громадянство мало можливість взяти активну участь у творенні національної школи й культури. Але цим перспективам не довелось реалізуватись: на Україну знову сунула большевицька навала.

В кінці січня 1919 р. прийшлося мені залишити Київ, а разом і В. Україну після недовгої праці на рідному ґрунті, шукаючи притулку в братній країні — Галичині...

* * *

Уже зоря золоторога,
де полями зацвіло,
кладе на огнені пороги
своє сивіюче крило.

На тротуарах не лілеї
й не лебединий в небі крик —
дзвінка безодня над землею
чолом задуманим горить.

В поля з пахучої долоні
Червінці осінь просіва...
А десь біжать залізні коні,
і пахне холодом трава.

1922.

Вол. Сосюра.

Іван Липа.

Михайло Білінський*).

(Сильветка)

Хто з Українців, що в часи нашої революції перебували при уряді Української Народньої Республіки, не знав цієї високої, ставної постаті, гладко по англійському виголеної, завжди веселої, привітної, повної невичерпаної енергії?

Хто не зустрічав його на поважних нарадах і зібраннях, де він промовляв, певний свого права, сильний авторитетом і переконанням? Талановитий фінансист, тверезий адміністратор і людина з честю.

Його любили в товаристві. Хто не чув його приємного й міцного співу в веселому товаристві, співу, що дорівнювався ліпшим оперовим артистам?

Він мав широке коло знайомих та прихильників і між військовими і між урядовцями і між громадськими працівниками. Завжди рівний в поведженню з усіма, й його щира й правдива душа не міналася й на високих посадах. Він нічим не пишався, сам себе ніде не підвищував і не принижчував других.

Російська революція 1917 р. захопила його в Петербурзі, де він був під той час старшим льянтнантом Балтійської флотії і командував канонеркою.

Коли більшовики забрали владу в Московії, коли виявилась їхня політика, яка гнобила менші народи Росії, він побачив, що з більшовиками йому не по дорозі, переїхав до Києва, де в той час організувалося вже ядро Української Державности. У ці часи ми бачимо М. Білінського між членами делегації, що заключала в Берестю умови з Німцями.

Переконаний прихильник парламентарного й демократичного устрою держави, не вважаючи на лівість і правість, яко зявляча часові, він щиро працює в Морському Міністерстві.

---

*) Ця сильветка, знайдена в паперах покійного Івана Липи, присвячена памяті його друга, Михайла Білінського, талановитого адміністратора і фінансиста, директ. Кредит. т-ва перед 1914; адітбний реформатор — див. його „Хлібна валюта“ в „Нов. Думці“ Кам., 1920 р. ч.1—2, — стоїть у звязку з ширшими життєписами, якими Іван Липа хотів ушанувати памяті як Білінського, так і другого свого друга, дра Івана Луценка.

Редакція.

Коли Директорія увійшла до Києва і формувалося перше революційне міністерство, М. Білінський, з вибору партії Самостійників, до якої належав, вступає в склад кабінету, яко Міністер Морських Справ.

Тоді ціла Україна з Галичиною належала тільки нам і простору для діяльності Морського Міністра було задоволи, і він проявив там характеристичну для нього енергію, адміністративні здібности і абсолютну чесність. Під його керівком розвивалися наші порти в Одесі й Миколаєві, будувалися панцерники, організувалася фльота. Наступ большевиків на Київ, далі на Одесу, знищив ту працю.

Почалося переслідування Самостійників. М. Білінський, що з постанови партії одмовився від чести бути міністром у кабінеті Мартоса, в цей час формував у Галичині Гуцульські полки морської піхоти. Коли ж він повернувся до Кам'янця, то був арештований на улиці і посаджений до тюрми на приказ Мартоса.

Просидівши там більше місяця без слідства, М. Білінський енергійно протестував ріжними шляхами перед урядом та ніщо не помагало і тільки наступ большевиків на Кам'янець дав йому змогу вийти з „рідної“ тюрми.

Для М. Білінського не було місця при уряді У. Н. Р., і він пішов із своїми Гуцулами на фронт, де брав участь у кількох боях, переносив усі недогоди й небезпеки разом із козаками і разом із ними болів тяжким тифом, мало не згинувши від нього.

В часи українсько-польського перемир'я він був у Кам'янці. Там працював яко політик при заснуванні Всеукраїнської Національної Ради, звертаючи всі свої сили до одної мети: Україна повинна бути краєм парламентарним.

І коли перед наступом на Київ укладався кабінет міністрів і в склад його був запрошений М. Білінський (як міністер Внутр. Справ), він дав згоду тільки на тих умовах, що зараз же по вступі скличе передпарламент. За свого міністерування він багато зробив для цього, а Всеукр. Нац. Рада зобов'язавшись виробити проєкт конституції У. Н. Р., виробила й подала цей проєкт до уряду.

Швидко уряд опинився у Винниці далі частинно переїхав до Києва. Там виявилася залаштункова політика: до Винниці приїхав новосформований кабінет з Прокоповичем і всі заходи М. Білінського про скликання народного представництва пішли за водою.

Тепер М. Білінський віддається партійній праці; він працює теж разом із особами, що шукають можливости об'єднати громадянство партійне і безпартійне. Сприяє укладові програми Народнього Об'єднання, що згодом перетворюється в партію.

Всеукраїнська Нац. Рада в Тарнові даліше домагалась од уряду вироблення конституції і скликання представницького тіла. М. Білінського бачимо в комісії для вироблення норм державного устрою, яка трималася переважно завдяки його енергії.

Рада Республіки наредилася. Він був її членом і головою фракції Самостійників і входив у склад першого відповідального перед парламентом міністерства, як Міністер Внутрішніх Справ.

Коли ліві групи зірвали Р. Р., новий, уже невідповідальний уряд розігнав Раду Р., М. Білінському стало за тісно в центрі У. Н. Р.

Українська революція носить у собі одну характеристичну рису:

Люде, що мають свою індивідуальність, тверді пересвідчення, що все своє майно і своє життя віддали цьому молохові, що прийшли творити державу Українську уже з відомим імям, уже з великим запасом досвіду, поволі одходили од центру, звикали десь у безвісти, а багато кладе свої голови в шалених повстаннях.

На їх місце ставали нові люде, що використовували революцію в своїх інтересах і для свого панування. Вони не були ті, що твердо й одверто обстоювали свої пересвідчення, вони покійно йшли туди, куди потрутила їх диктаторська рука.

Михайло Білінський мав державний розум і свої власні тверді пересвідчення й багату індивідуальність. Його поважали, з ним рахувались, його навіть боялися, але при першій же змозі ці, менші, дрібніші відштовхнули його.

Талановитому діячеві було замкнено дорогу до творчого життя, але оспалість не охопила його. Завдяки своїй енергії, своїй активності в життю, він не міг сидіти без праці, без втручання в такі дорогі йому справи нашої державности і пішов на одверту боротьбу з Москвинами.

Він був у героїчному зимовому повстанні 1921 р., що закінчилося невдачею під Базаром. Там Білінський, уже ранений попередвю, мужньо відбивався і врешті під ударами шабель поклав свою гарячу козацьку голову разом із товаришем своїм Володимиром Лупенком.

Він був Міністром Морських і Внутрішніх Справ, керував Мін. Господарства, Мін. фінансів, а сам здебільшого бідував й на повстання пішов без шага за душею.

Жив недовго, але в повноті своїй!

Наші втрати.

(Памяти Івана Липи й Василя Совачова).

Серед утрат, які понесла в останніх роках наша еміграція, зокрема наше „Товариство допомоги“, може найболючішою є смерть двох заслужених українських діячів, старих самостійників — Івана Липи й Василя Совачова. Люде тямущі й енергійні, вони в інших, щасливіших обставинах ще довго могли би жити й працювати для добра рідного краю, який так гаряче кохали.

Молодими юнаками полюбивши „велику Руїну,“ присягли вони віддати всі свої сили на службу Україні й вірно додержали слова. Ціле своє життя були активними членами нації, а коли настав слушний час, покинули все й пішли, не лякаючись горя й злиднів, на боротьбу за волю й державність України. Перемога північного сусіда, що віроломно напав ззаду на молоду Українську Республіку, примусила їх разом із іншими борцями піти на еміграцію. Лихі обставини життя на чужині — матеріальні й моральні — підкосили їх здоровля й вкінці довели до передчасної могили, хоч і серед свого ж таки люду, але далеко від дорогого серцю рідного краю.

Смерть їх — велика втрата для України, були бо це незвичайно діяльні, незвичайно характерні, стійкі й чесні люде. Люде м'якої душі, але твердих, непохитних переконань. Ця риса їх вдачі примушувала ставитися до них із пошаною навіть людей цілком протилежного табору. Хто-ж ближше пізнав їх, той не міг їх не полюбити.

Я мав щастя знати обох небіжчиків особисто. Совачова ще з прилуцької гімназії. В нашій гімназії була тайна громада. Одним із провідників її був Василь Якович, уже тоді завзятий самостійник завдяки впливові свого приятеля, покійного Миколи Міхновського, теж прилучанина.

Особистий вплив Совачова, його розмови й українські книжки, які він нам постачав — були між ними й галицькі видання, особливо журнал „Зоря“ — робили своє діло (Совачів завідував бібліотекою громади, котра пізніше перейшла до мене). Навіть по скінченню гімназії не забував він про наш гімназійний гурток і був тим лучником, що звязував нас зі світом. З Києва привозив він нам раз-у-раз різні галицько-українські видання й взагалі тримав нас у курсі українських справ. Для прилуцької молоді був

він поруч з Міхновським таким самим духовим батьком її української свідомости, як Вол. Шемет для лубенської. Був нашим просвітителем, що будив у нас українського духа. Саме йому завдячую і я в значній мірі своє національне освідомлення.

Доля пізніше кинула нас у різні кінці, але я завсігди з вдячністю згадував про Василя Яковича. І от по 20-ти з гаком літах стрінулися ми знову у Львові, як старі приятелі, наче тільки вчора розлучилися, хоч передо мною стояв не молодий стрункий студент у синім університетськїм мундурі, а сивий, побитий долею лікар, у якійсь невиразного кольору нагортці й потертій одежині.

Учений лікар, добрий практик Василь Якович не міг у Львові робити своє фахове діло. Від властей годі було дістати дозвіл на практику, а свої теж не квапилися використати досвід і знання покійного. Спроба його улаштуватися на українському університеті скінчилася невдачею. І от лікар мусів заробляти собі на хліб малюванням образів. Гірка доля! Вкінці пощастило покійному улаштуватися в Підлютому й дістати дозвіл практикувати, але напередодні кращого життя В. Я. упав жертвою свого фаху. Виснажений переживанням революційного часу й емігрантським бідунням організм не подолав страшної хвороби. В далеких бойківських горах спочило на вік втомлене серце завзятого полтавця.

Покійного Івана Львовича Липу теж памятаю сперед 20-ти літ. Уперше познайомився з ним таки у Львові влітку 1904 р., приїхавши сюди з своїми земляками (Дм. Дорошенком, Мих. Дерзавем і ин.) на вакаційні українські університетські курси. Приїхав на них і Липа, молодий, рум'яний, жвавий блондин з кучерявою чуприною й борідкою. Приїхав разом з молодю, симпатичною жінкою, з котрою недавно побрався. І досі памятаю їх з того часу як живих. Одначе тоді якось не вдалося нам зблизитися.

Значно старший за нас, молодих студентів, обертався Іван Львович головно серед старшого громадянства, тимчасом як я й мої товариші перебували здебільшого серед своїх товаришів з України, емігрантів-ерупізіців або крутилися між галицькою молодіжю.

По Львові ми вже не здибалися з покійним і ніяк не думалося, що стрінемося знову таки тут. І не тільки стрінемося, а й заприятимося.

І не можна було не заприятитися з Іваном Львовичем: такий він був гарний і милий чоловік. Чутливий на все гарне, доброго серця й розумний та освічений, цікавий розмовник. І хоч як змінився з вигляду колишній молодий лікар — постарів, збувся своїх кучерів і гарної борідки

(покійник голився й мав досить зморшену тварь), але зостався таким самим, як колись, жвавим, бадьорим і повним життя чоловіком. Ми дуже швидко зійшлися й часто бували один у одного. Хвилини, які я провів у його товаристві, зостануться в моїй пам'яті до віку як найкращий момент у життю...

Багато чого переговорили ми і з Липою і з Сочачовим, згадуючи колишнє й журячися сучасним та линучи думками в далекий рідний край, такий коханий і привабливий. Покійні вже наче прощалися з ним, не припускаючи можливості ще раз поглянути своїми очима на тихії води, на яснії зорі любої України. Вони наче передчували, що це щастя їм уже не судиться, що доведеться зложити голови далеко від рідної сторони.

Так і сталося. Упокоїлися вони в новій батьківщині — Галичині, якій віддали свої останні сили, але пам'ять про них не забудеться на Україні. Належали бо вони до цвіту нашої нації й вдячна згадка про них зостанеться на віки в кожному українськiм серці.

Ось короткі життєвісні дані небіжчиків. *)

Іван Липа був родом з полудневої України, син нашого радісного піадня, вихованок нашого Чорного моря. Народився в Керчі 24. II. 1865 р. в убогій семі. Тут покінчив народню школу й гімназію. Університетські студії розпочав у Харкові на медичному відділі. Ще на студентській лаві захопився українським рухом і разом з иншими товаришами zorganizував таїне самостіянницьке „братство Тарасівців“, перше українське політичне товариство (1890 р.). Належали до цього братства між иншим отсі відомі наші діячі: покійний Микола Міхновський, М. Вороний, Вол. Самійленко та инші. Братчики між иншим транспортували українські книжки за кордону, з Галичини, і в звязку з цим довелося Липі попасти в тюрму, де він просидів більше року, а згодом і під догляд поліції. Це перервало його студії (Липа був тоді вже на 6-му курсі) і вже значно пізніше пощастило йому докінчити науку в далекому казанському університеті, котрий він скінчив 13. X. 1897 р. Ставши лікарем, пішов він у народ, поступивши на земську службу спочатку на Херсонщині, а опісля на Полтавщині, де пробув до 1902 р. Звідси Липа перейшов до Одеси й тут жив аж до 1919 р. В Одесі швидко здобув собі славу незвичайно гарного й совісного лікаря й дуже багато причинився до кращого поставлення лікарської справи. Поруч із ревним сповнюванням свого професійного обов'язку знаходить покійний час і на українську громадську та літературну діяльність. Пише дописи, статті, поезії й оповідання до австрійсько-українських часописів („Народ“, „Правда“, „Зоря“, „Буковина“, „Нове Зеркало“, „Літературно-Науковий Вістник“, „Дзвінок“, пізніше до „Діла“ й „Неділі“), організує й піддержує видавництво О. Л. С. (Одеська Літературна Спілка), видає альманах „Багаття“ (1905 р.), де вперше виступив Олесь, пізніше твори талановитого юнака Пляща. Піддержує молодіж і взагалі всякі українські починання, а як настала змога заходиться к-до оскування в Одесі українського клубу й Просвіти. З появою української преси в межах Росії бере живу участь в київській „Українській Хаті“.

*) За відомости про д-ра В. Сочачова складаю сердечну подяку вдові його п. Ганні Сочачовій. В. Д.

З вибухом великої революції проявив особливо видатну енергію в організації українських сил у Одесі. З головою поринає в громадські справи, висунув революційною хвилею, пише в новоствореній українській пресі, то що.

За цю визначну діяльність висуває одеське українське громадянство по упадку Гетьманщини кандидатуру Івана Львовича в членя уряду У.Н.Р. Задля цього виїждять Липа 1 січня 1919 р. з Одеси до Києва, щоб уже ніколи не вернутися додому, на береги ушкодженого моря. Від цього часу ділить він долю й недолю УНР., беручи участь в її уряді то як міністр віроісповідання (в кабінетах Чеховського й Остапенка), то як міністр здоровля (вже в Тьковні 1921 р.). Поза тим бере участь у партійнім (як член партії Соціалістів-Самостійників) і громадським життю — на Україні й на еміграції. В Кам'янці прибує у Всеукраїнській національній Раді, в Тьковні — в Раді Республіки. По розвитку тьковського центру переїздить в марті 1922 р. до Східної Галичини й оселяється як вільно практикуючий лікар у Винниках під Львовом, де швидко здобуває собі широкі симпатії яко ліварь і яко чоловік. Добру памать і відяку полишив покійний і серед членів нашого емігрантського Товариства, безплатним лікарем котрого був до самої своєї смерти.

На жаль, підірване тьковським голодуванням здоровля д-ра Липи стало швидко занепадати. До цього причинилися ще й причіпки місцевої адміністрації, що раз-у-раз відбирала йому право працювати. Ці прикрі матеріальні й моральні переживаня прискорили недугу (раз шдуку) й 18 листопаду 1923 р. Івана Львовича не стало. 15. XI. поховано його урочисто на Винницькому кладовищі зараз коло стрілецької могили. Незвичайно гарну, натхненну промову над розкритою могилою покійного виголосив його старий приятель і побратим Микола Вороний.

Небіжчик був сталим співробітником нашого альманаха від самого початку й тепер на памать про дорогого товариша дружемо в його посмертній теки його оповідання й спомин про М. Білінського.

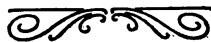
Шаршу згадку про покійного знайдуть читачі в моім нерольогу, уміщеним у 1-й ян. „Літ. Наук. Вістника“ за 1924 р. і в присвяченій йому брошурі „Світильник неугасимий“ (Каліш, 1924 р.).

Василь Сєзачів народився 15 червня 1876 р. в с. Туровці Прилуцького пов. на Полтавщині. Скінчив гімназію у Прилуці, де й розпочав перші кроки по освідженню себе і своїх товаришів. Вступивши на медичний відділ Київського університету, протягом пяти років був головою української Студентської Громади. Був двічі арештований і увязнений та висланий під догляд поліції на місце народження. Скінчивши університет у 1902 р., їде лікарем для доручень при Губернській Управі у Вільну. В 1904 р. був мобілізований на Далекій Схід. Повернувшись звідти, лишається військовим лікарем, щоби мати змогу працювати для науки. Одержуче наукову командировку в Москву до славної в ті часи лабораторії Блюментала, де опрацьовує й друкує свою першу наукову працю, котра й відкрила йому позачерговий шлях до Медичної Академії у Петербурзі. В липні 1907 р. вже самостійно завідує дивізійною лабораторією, а в 1909 р. їде до Медичної Академії. Склавши потрібні іспити, лишається до травня 1912 р. асистентом проф. Левашова при кафедрі гігієни. Опрацьовує, друкує й обороняє дисертацію на тему „Vasiform Apparate“. Тужачи за батьківщиною, прохав увесь час про перенесення для праці до Києва, але з огляду на українське походження йому заміняють Київ Москвою, де й захопила його світова війна. В 1914 р. як головний лікар запасного шпиталю їде на фронт і тинається там по Холмщині, Люблінщині й Волині, аж доки в 1916 р. не опинився в Чернівцях.

По революції віддається виключно нації, котрій присягнув на перших загальних зборах черновецького Українського Клубу, голо-

вою котрого був увесь час його існування. *) В грудні 1917 р. був запрошений до Києва для праці в Санітарній Управі Військового Секретаріату. Після таємничого від'їзду Центр. Ради й здобуття більшовиками Києва тікає до рідного села, де й робиться центром селянського життя. Село вибирає його секретарем сільсько-го союду, звертається до нього з проханням улаштувати „Народній Університет“, зорганізувати „домову“ й т. ин. Щасливо викручуючися поміж більшовицькими агентами, вдається йому словом і ділом урятувати на якийсь час від більшовицької хороби рідне село. З поворотом Центр. Ради був знову викликаний до Києва, але вже на посаду лише санітарного лікаря Генерального Шпиталю, де й був увесь час до упадку Гетьмана, переслідуваний як і всі Українці. В день упадку гетьманської влади ще до прибуття до Києва Директорії був покликаний знаним фальшцем санітарної справи й своїм однодумцем др. Галиним на посаду помічника начальника Санітарної Управи. Після приїзду Директорії й демократичної заміни д-ра Галина — лікарським помічником і студентом II-го курсу Одриню — займає й далі ту саму посаду, а після переходу Одрини до більшовиків і від'їзду 42 лікарів у закордонні командировки лишається на чолі Санітарної Управи, не вважаючи себе в праві кинути кольосальні в ті часи запаси санітарного майна на поталу демократичних отаманчиків. 1. VII. 1919 р. анексований безнастанною й безрезультатною боротьбою з злочинством, глибоко ображений Державною Інспектурою подався до 4-місячної відпустки і виїзав у Галичину, мріючи віддати решту сил галицькому селу. В Мельниці знайшов покинутий галицьким військом шпиталь з 400-ми хворима на тиф вояками, засновує там відділ Українського Червоного Хреста та бере на себе лікарську обслугу цих хворих. 16. VII. 1919 р. під натиском Поляків переходить з галицьким військом знову Збруч, обслуговуючи згаданий шпиталь. Відуючи без посади в Камянці, бо мав відпустку без утримання, існував на заробіток жінки, що служила за перекладчицю при Укр. Червонім Хресті, й лише в вересні вступив до Головної Упр. Черв. Хреста як завідувачий Шпитального Відділу. На цій посаді перебував уся віну аж до травня 1920 р. коли переїхав до Виниці по її здобуттю. В Камянці написав кілька популярних брошур з медицини на замовлення Губ. Народньої Управи. Деякі з них вийшли в світ (напр. „Шестісні хороби та як від їх боронитися“), а дещо так і не побачило світу через воєнну завірюху. У Виниці знову був закликаний на посаду військового санітарного інспектора і знову не вважав себе в праві відмовитися від праці в своїм фаху, дачі перед тим відмовляючися від пропонуваного йому Іс. Мазепою портфеля міністра здоровля. Після відступу Поляків у липні відійшов з Українською армією за Збруч, переніс тиф і вернувся до Камянця 5. XI, щоб знову тикати 14. XI. вже на завсідги 8. XII. опинився в Ченстохові, обікрадений до нитки в вагоні год. от. Петлюри під час хороби, занесений тифом, без шеляга й без засобів до існування, бо не одержав від уряду не тільки вартости вкрадених річей, але навіть і звичайної допомоги за тиф, котру одержували всі урядовці УНР. На еміграції енергійно поборює узурпаторські нахили різних організацій, злочинні вимоги що до скарбових допомог і т. ин. В лютому йде до івди Республіки як член партії Укр. Хліборобів Демократів, до котрої належав ще від часу зорганізування її на батьківщині. В грудні 1921 р. переїздить до Львова, де позбавлений як емігрант права лікарської практики бідує, заробляючи на шматок хліба малюванням церковних образів. В квітні 1923 р. йде до Підлютого, де й скінчив своє життя 3. V. 1924 р. від тифу.

*) Про черновецький період див. спомина д. А. Біл-ського „Діяльність д-ра В. Я. Сочачова на Буковині“ („Діло“, 1924, ч. 107 з 17. V.)

Українські лікарі, адвокати, нотарі, інжиніри у Львові і в краю.

УКРАЇНСЬКІ ЛІКАРІ:

у Львові:

- Д-р Валей Степан — Кожановського 38.
 „ Барвінський О. — Хршановської 10.
 „ Вережницький Іван — Підвалля 7.
 „ Вілас Ростислав — Потоцького 4.
 „ Бурчачинський Тят, операторі спеціаліст в хоробах горла, уха і носа — Сапіги 26.
 „ Вахнянин Мирон — Словацького 14.
 „ Ващя Олекса — Кульпарнів.
 „ Гасюкова Т. — Заг. шпиталь.
 „ Гинилевич — Левандівка, Варшавська.
 „ Гриневецький Ів. — Пекарська 26.
 „ Кашубинський Василь — Клепарів, Сокола 417.
 „ Куровець Іван — Вірменська 8.
 „ Максимонько Лев — Заг. шпиталь.
 „ Музина М. — Чарнецького 24.
 „ Овчарський Вр. — Пекарська 89.
 „ Олексій Євген — Жовківська 85.
 „ Паньчишин М. — Клушинська 3.
 „ Парфанович О. — Заг. шпиталь.
 „ Пелех Олекс. — Вляхарська 11.
 „ Подолинський О. — пл. Більчевського 10.
 „ Стефанович Ів. — Знесіння нове.
 „ Туна-Надрага Т., Домініканська 11.
 „ Цимбалістий П. — Заг. шпиталь.
 „ Чачковський И. — Зіморовича 12.
 „ Щуровський В. — Чарнецького 24.

В краю:

- БЕРЕЖАНИ Д-р Лаврівський Вол.
 „ Манацький І.
 БОЛЕХІВ „ Вілецький Василь.
 БУЧАЧ „ Гамерський Вол.
 ВИННИКИ „ Нагляк Яків
 ГАЛИЧ „ Мулькевич Волод.
 ГОЛОГОРИ „ Лопатинський І.
 ГОРОДЕНКА „ Істеревич Степан
 „ Окуневський Яр.
 ДЕЛЯТИН „ Петрушевич П.
 ДРОГОБИЧ „ Чалеський Вол.
 ЗАЛІЗЦІ „ Юркевич І.
 ЗАЛІЩИКИ „ Долинський Мар.
 ЗВАРАЖ „ Гаврилюк Андрій
 ЗОЛОЧІВ „ Залужний Осип
 ЖАБЕ „ Нещежук Яків
 „ Циглик Богдан
 ЖУРАВНО „ Гілецький Микола

- КАЛУШ Д-р Рожанківський М.
 КАМІНКА стр. „ Ванак Степан
 КОЛОМІЯ „ Бідозор Володим.
 „ „ Кобринський Вол.
 „ „ Козакевич Олекс.
 „ „ Левицький Зинов.
 „ „ Ціпановський Іван
 КРАКІВ „ Даєрович Марія
 ЛИПИЦЯ дол. „ Гвоздецький Теоф.
 ЛЮБАЧІВ „ Положайло Іван
 МОСТИ великі „ Рибачевський Ю.
 МОСТИСЬКА „ Лебедович Омелян
 НОВЕ СЕЛО „ Дроздовський В.
 ОЗІРНА „ Сприс Девідерій
 ПЕРЕМИШЛЬ Вітошинська-ФільцІв.
 „ „ Войтович Волод.
 „ „ Дмоховський Ст.
 „ „ Кос Михайло
 „ „ Прийма Остап.
 РАДЕХІВ „ Ваврик Микола
 РОГАТИН „ Галаревич Василь
 САМБІР „ Кобильник Волод.
 СКАЛАТ „ Лучка Володимар
 СКОЛЕ „ Міронович Л.
 СОКАЛЬ „ Мацейович Степан.
 СТАНИСЛАВІВ „ Грушкевич Я., окуліст — Липова 70
 „ „ Жуковский Ол.
 „ „ Козак Михайло
 „ „ Маланюк Осип
 „ „ Янович Волод.
 „ „ Яросевич Роман
 „ „ Воввідка Л., оп.жін.
 „ „ Гробельський Осип (жін.)
 Ст. САМБІР „ Соновецький Теод.
 СТЕБНИК „ Вербенець Волод.
 СТРИИ „ Левицький Іполат
 „ „ Сегиш Михайло
 СТРУСІВ „ Левицький Роман
 ТЕРЕБОВКА „ Гарматій Гриць
 ТЕРНОПІЛЬ „ Вітошинський Вол.
 „ „ Грабовський Ол.
 ТУСТАНОВИЧІ „ Терлецький Мик.
 УГНІВ „ Кос Йосиф
 УСТРИКИ дол. „ Гуевич Володим.
 ЧОРТКІВ „ Бачинський Арт.
 ЩИРЕЦЬ „ Трешневський Ос.
 Волинь:
 БЕРЕСТЕ Лит. Д-р Дмитрюк Василь
 ВОЛОДИМИР в. „ Полянський Стап.
 ДУБНО „ Валей Святослав
 КОВЕЛЬ „ Яворівський Т.

РАДИВИЛІВ Д-р Шепченко Петро
 ВАРШАВА Д-р Лукасевич Євмен

АДВОКАТИ :

Львів :

Д-р Бандель Іван—Бляхарська 21.
 „ Бачинський Вол.—Костюшка 1а.
 „ Волошин Іван—Фридрих 12.
 „ Волошин Мих.—Пашкевича 2.
 „ Ганкевич Лев—Руська 3.
 „ Гвоздецький Евг.—Красіцьких 6.
 „ Глушкевич маріян—Валова 14.
 „ Говикевич Альфред—Ринок 43.
 „ Голубовський І.—Бляхарська 11.
 „ Голубович Сидір—Кармелітська 8
 „ Давидяк Євген—Вірменська 19.
 рад. Добрянський Альоїз—Валова 14.
 Д-р Заяць Теодор—Вірменська 3.
 „ Євин Филип—Бляхарська 7.
 „ Кміцикевич І.—Домбровського 7.
 „ Крижанівський М.—Бляхарська 9.
 „ Левицький Дмитро—Ринок 10
 (Набеляка 6).
 „ Левицький Кост.—Підвалля 7.
 „ Левницький Макс—Красіцьких 6.
 „ Лещій Юліян—Гродзіцьких 2.
 „ Лисак Олекс.—Вірменська 19.
 „ Марітчак Ол.—Крашевського 19а.
 „ Надрага Ол.—Домівіканська 11.
 „ Охримович В.—Домівіканська 11.
 „ Павенцький Ол.—Підвалля 9.
 „ Перфецький Р.—Бляхарська 9.
 „ Слоневський Віктор—3-Мая 21.
 „ Старосольський В.—Крашевського
 ч. 23.
 „ Федак Степан—Сякстуська 48.
 „ Шенчук Семен—Гродзіцьких 2.
 „ Шухевич Мак.—Чарнецького 24
 „ Шухевич Степ.—Чарнецького 24.
 „ Янкевич Мирослав—Куркова 5.
 „ Ясеницький В.—Гофмана О. 28.

Оборонці в карних справах :

Миронович Іван—Красіцьких 17.
 Пристах Михайло—Руська 18.

Адвокати-Українці в краю :

БАЛИГОРОД Д-р Павловський Лавр.
 БЕЛЗ „ Салагуб Ілля
 БЕРЕЖАНИ „ Бемко Володимир
 „ „ Західний Михайло
 „ „ Терлецький Корн.
 БІВРКА „ Дудикевич Ярослав
 БОГОРОДЧАНІ Богут Осип
 БОЛЕХІВ „ Зволинський Петро
 „ „ Лисинський Гед.
 БОРІНЯ „ Михайлівський Т.
 „ „ Сьокало Ярослав
 БОРЩІВ „ Лунів Андрій

БРОДИ Д-р Жовнірчук Теодор
 „ Чировський Н.
 БУДІЗАНІВ „ Кречковський М.
 БУКІВСЬКО „ Жук Остап
 БУРШТИН „ Сьокало Юліян
 „ Срібний Микола
 БУСЬК „ Кошцюх Остап
 БУЧАЧ „ Боцюрків Іларіон
 ВИННИКИ „ Щуровський Євген
 ГВОЗДЕЦЬ „ Лявтинович Мих.
 ГЛИНЯНИ „ Рибак Микола
 ГОРЛИЦІ рад. Мевцінський К.
 ГОРОДЕНКА Д-р Касіян Василь
 „ „ Ожуневський Теоф.
 ГОРОДОК Яг. „ Біляк Степан
 „ „ Вірецький Конст.
 „ „ Озаркевич Льонгін
 ГРИМАЛІВ „ Олійник Гриць
 „ „ Любачевський Іван
 ГУСЯТИН „ Хачій Іван
 ДЕЛЯТИН „ Левицький Осип
 „ „ Навроцький Остап
 ДОБРОМИЛЬ „ Антонович Волод.
 ДОЛИНА „ Даналович Северин
 „ „ Дереш Олекса
 ДРОГОВИЧ „ Савойка Роман
 „ „ Блажкевич Іван
 „ „ Винницький Ілля
 „ „ Витвицький Степан
 „ „ Ільницький Волод.
 „ „ Кмітковський Стан.
 „ „ Кобилецький Іван
 „ „ Кузів Гриць
 „ „ Нацлавський Віктор
 „ „ Скибинський Руд.
 „ „ Терлецький Мих.
 ЖОВКВА „ Романків Іван
 „ „ Михайлівський Т.
 ЖУР'ВНО „ Лакуста Михайло
 ЗАБОЛОТІВ „ Ганкевич Григорій
 ЗАЛІЩИКИ „ Бараник
 „ „ Винницький Антін
 „ „ Стефанович Роман
 ЗБАРАЖ „ Божанський Степан
 „ „ Гамаль Володимир
 „ „ Кульчицький Іван
 ЗБОРІВ „ Ваців Євген
 „ „ Душеньчук Василь
 „ „ Левицький Волод.
 ЗОЛОЧІВ „ Валтарович Мих.
 „ „ Ваньо Теодор
 „ „ Герета Володимир
 „ „ Дольницький Вол.
 „ „ Олесницький Яр.
 КАЛУШ „ Сохацький Іван
 „ „ Воробець Михайло
 „ „ Желехівський Мян.
 КАМІНКА стр. рад. Петрушевич Р.
 „ Д-р Хоминський Лев
 КОЗОВА „ Стадник Микола

КОЛОМИЯ Д-р Ганкевич Іван
 " " Коссаєк Олександр
 " " Новодворський Ів.
 " " Турнявський Іван
 " " Чайківський Андр.
 " " Чернявський Іван
 " " Юрченко Василь
 КОМАРНО " Кос Іван
 КОПИЧИНЦІ " Вих Микола
 КОРОСНО " Возняк Семен
 КОСІВ " Воднар Михайло
 " " Ровдяк Петро
 КРАКОВЕЦЬ " Семчишин Григор.
 КУЛИКІВ " Струсевич Волод.
 КУТИ " Гардецький Маріян
 " " Кулик Данило
 " " Юркевич Антін
 ЛІСКО " Вітошинський Ром.
 " " Хил'як Теодор
 ЛОПАТИН " Стефанович Теод.
 ЛЮБАЧІВ " Ардан Степан
 " " Станько Іван
 ЛЮТОВИСЬКА " Шараневич Волод.
 МЕДИНИЧІ " Мартинюк Волод.
 МЕЛЬНИЦЯ " Щуровський Діон.
 МИКОЛАЇВ Дн. Домбчевський Ром.
 МИКУЛИНЦІ " Слюзар Роман
 МОНАСТИРИСЬКА " Ванд Василь
 МОСТИСЬКА " Здерковський Мир.
 " " Сєвкевич Євген.
 МУШІНА " Качмарчик Яросл.
 НАДВІРНА " Банах Валерій
 " " Луцький Михайло
 " " Николайчук Микола
 " " Савоцький Іван
 НОВЕ СЕЛО " Сєнік Дяніло
 ОБЕРТИН " Кобюк Ілько
 ОЛЕСЬКО " Продик Маркіян
 ОТИНІЯ " Дрогомирецький С.
 ПІДБУЖЕ " Маркевич Олекс.
 ПЕРЕМИШЛЬ " Войтович Петро
 " " Гнатюшак Орест
 " " Загайкевич Волод.
 " " Кормош Теофіл
 " " Сєкєла Роман
 " " Черлюнчакєвич К.
 ПЕРЕМИШЛЯНИ " Свістєль Франц
 ПЕЧЕНІЖИН рад. Шипайло Кароль
 ПІДГАЙЦІ Д-р Ловицький Євген
 " " Стецюк Григорій
 РАВА руська " Коломиєць Ярослав
 " " Кунців Іван
 РАДЄХІВ " Сєлезинка Ярослав
 РОГАТИН " Бабюк Михайло
 " " Гладкий Семен
 РОЖНІТІВ " Курбас Роман
 РИМАНІВ " Кописьянський Ол.
 РУДКІВ " Климишин Волод.
 " " Кульчицький Лев
 САМБІР " Галуцинський Мик.

САМБІР Д-р Гуркович Волод.
 " " Кідула Василь
 " " Гординський Людв.
 " " Кміцкевич Теодор
 Ст. САМБІР рад. Максимович Лев
 СКАЛАТ Д-р Черлюнчакєвич Ів.
 СКОЛЕ " Дольницький Ст.
 СНЯТИН " Семанюк Іван
 СОКАЛЬ " Ріпецький Олекс.
 " " Чайковський Богд.
 СОЛОТВИНА " Чорненко Олекс.
 СТАНИСЛАВІВ " Савчук Нєстор
 " " Бачинський Лев
 " " Волянський Іван
 " " Мандичєський В.
 " " Крижанівський Яр.
 " " Олесницький Юлій
 " " Партицький Йосиф
 СТРИЙ " Герасимів Антін
 " " Калуський Єр.
 " " Калуський Волод.
 " " Лужецький Волод.
 СУДОВА Вишня Гайдучок Петро
 СЯНІК " Блавацький Василь
 " " Давидович Кароль
 " " Константянович В.
 " " Мадея Андрій
 " " Шатинський Євген
 ТЕРЕБОВЛЯ " Мішко Степан
 ТЕРНОПІЛЬ " Баран Степан
 " " Брикювич Степан
 " " Калин Іван
 " " Лисий Володимир
 " " Олійник Олексій
 " " Стахєвич Богдан
 " " Чикалюк Станислав
 " " Мирєнович Конст.
 " " Якимчук Іван
 ТИСЬМЕНИЦЯ Д-р Шипайло Ярослав
 ТОВСТЕ " Мудрецький Степан
 ТОВМАЧ " Манух Іван
 ТУРКА " Кондрат Мирон
 " " Сохачький Іван
 УГНІВ " Сиротинський К.
 УСТРИКИ дол. " Цєленський Олекс.
 ХОДОРІВ " Стронціцький Андр.
 " " Троян Корнєло
 ЧЕСАНІВ " Мудрецький Дм.
 ЧОРТКІВ " Видрак Мєлітон
 " " Горбачєвський Ант.
 " " Елєкторович Вол.
 " " Юрчинський Остап.
 ШИРЕЦЬ " Савчак Богдан
 ЯБЛОНІВ рад. Заячківський Тят.
 ЯВОРІВ Д-р Фільц Михайло
 ЯНІВ к. Львова Кіжик Володимир
 ЯРОСЛАВ " Гілицинський Вол.

Волинь:

БЕРЕСТЕ Адв. Криницький Вол.

БЕРЕСТЕ Адв. Криницький Василь
 " Панталевич Василь
КОВЕЛЬ " Підгірський Сам.
РІВНЕ " Карпінський Олекс.
ЛУЦЬК " Багрянович Олекса
 " Медведцький

НОТАРІ:

БОГОРОДЧАНІ Жуковський Петро
БУДЗАНІВ Лягодинський Роман.
БУРШТИН субст. Дудрович Юр.
БУЧАЧ субст. Купчинський С.
ВИННИКИ Левицький Володамир
ВОЙНИЛІВ Дидицький Олександр
ГРИМАЛІВ Мочульський Михайло
ДУБЕЦЬКО Качмарчик Володимир
ЗОЛ. ПОТІК Танчаковський Степан
КОЛОМІЯ Лучаківський Станис.
КОСІВ Кокурович Мечислав
ЛЬВІВ Раствоцький Ів., вул.
 Рутовського 7.

ЛЮТОВИСКА Будяновський Теод.
МЕЛЬНИЦЯ Павлюк Теод.
НАДВІРНА Заячківський Роман
НЕМИРІВ Дяків Василь
НОВЕ СЕЛО Савчинський Михайло
ОВЕРТИН Чомкевич Лев
ОЛЕСЬКО Ліщанський Мирон
ОТИНІЯ Строцький Олександр
ПЕЧЕНІЖИН Мазовський Василь
ПІДБУЖЕ Курманович Євген.
ПІДГАЙЦІ Яринович Порфір.
 Левицький Степан
РИМАНІВ Курилович Юліан
СКАЛАТ Шолгія Омелян
СНЯТИН Левицький Володимир
ЯВЛОНІВ Заячківський Роман

УКРАЇНСЬКІ ІНЖИНІРИ:

у Львові:

Інжиніри будови:

інж. Варшівський Альбін, Лісна 14
 " Вінковський Яр., Новий Світ 20.
 " Рижевський Вас., Пелчинська 22.
 [авт. інж.]
 " Рижевський Теоф. Пелчинська 22.
 [авт. інж.]
 " Сенишин Роман, Шопена 6.

Інжиніри хеміки:

" Д-р Гірняк Юліан, Здоровля 9.
 " Кандяк Іван Зелена 54.

Інжиніри рільництва:

" Павляковський Юліан, Ринок 36.
 " Творядло Микола, Зіморівича 20.

Інжиніри будови машин і електро-техніки:

інж. Дурбак Павло, Чарнецького 26.
 [авт. інж.]

інж. Шепарович Лев, Листопада 116.

Інжиніри-архитекти:

" Левинський Лев [упов. будів.], Со-
 дова 3
 " Лушнінський Ол., Зиблікевича 44.
 " Нагірний Євген, Лісна 14.
 " Пежанський Олександр, Пелчин-
 ська 22. [авт. п арх.]
 " Трач Віктор, Театинська 3.

Інжиніри геометри:

" Монастирський Витовт, Павлинів
 ч. 17. [авт. геом. ців.]
 " Мелень Олександр, Собіщина 4.
 [авт. геом. ців.]
 " Рижевський Вас., Пелчинська 22.
 [авт. геом. ців.]
 " Рижевський Теоф., Пелчинська 22.
 [авт. геом. ців.]
 " Свірський Іван, Жулінського 12.
 [авт. геом. ців.]
 " Федецький Михайло, Тереси 2 б.

В краю:

БІЛІ ОСЛАВИ: Інжинір лісництва
 Дурдело Зенон.

БОРИСЛАВ: Капустяк Мар., інж. хем.
 Косонжек Богдан, інж. гірник.

ГОРОДОК ЯГ.: Стефанович Ярослав,
 [авт. геом. ців.]

ДРОГОБИЧ: Дидицький Вол., інж.
 будови [авт. геом. ців.]

ЗАЛІЩИКІ: Чехович Гр. [авт. г. ц.]
ЗДОЛБУНІВ: Тишенко Степан.

" Харкавців Н.
ЗИМНА ВОДА: Кіндій Ст., інж. хемії.

КАЛУШ: Попович Ілля, інж. буд.
 [авт. геом.]

КРАКІВ: проф. Фещенко Чопівський,
 Ів. інж. технол.ог [акад. гірн.]

МИСЛОВИЧІ: Лучків Віктор, інжин.
 будови [авт. інж.]

НЕВИЛІВ п. Перегінсько: Гаврилів
 Яр., інж. гірник.

НАДВІРНА: Цибрівський Дмитро,
 інж. будови.

СТАНИСЛАВІВ: Лукач Волод., інж.
 гірник [авт. геом.]

" Костецький Кость, інж. хемії.
СТРИЙ: Кравців Михайло, інж. мір-
 ник [авт. геом.]

" Шехович Роман, інж. мірник
 [авт. геом.]

ТИСЬМЕНИЦЯ: Волосенка Павло,
 інж. будови машин і електр.

ПІСОЧНА ад Надвірна: Кулицький
 інж. гірник.

Prima-Aida

Бібулки й тутки до цигарок

Під оглядом якості пере-
вищують навіть французьку
бібулку

Свідоцтво!

На основі порівнюючого розкладу, зробленого над бібулкою до цигарок з водним знаком з написом „Papier Aida“, а також над бібулкою французького походження першорядної марки, стверджується, що обидві порівняні бібулки цілком спалюються, не виділяють неприємного запаху, при чому бібулка „Aida“ є дінша від французької, бо має менш органічної субстанції. — — — —

Доцент (підпис)

Доцент Варшавської Полі-
техніки.

Професор (підпис)

Керовник Закладу Загальної
Органічної Технології Вугле-
водів.

Prima-Aida

ТОВАРИСТВО
ВЗАЇМНИХ ОБЕЗПЕЧЕНЬ

„ДНІСТЕР“

у Львові, ул. Руська ч. 20.

Приймає до обезпечення від огню будинки, хатні і господарські движимости, худобу, пашу і збіжав доляр ах американських або
— в польській —
— — валюті. — —

КООПЕРАТИВНИЙ
БАНК

„ДНІСТЕР“

у Львові, ул. Руська ч. 20.

УДІЛЯЄ позички векслеві і товарів, зачети на підклад акцій і т. п.
ПЕРЕВОДИТЬ купно і продаж усякого рода цінних паперів,
ПРИИМАЄ під найкориснішими услівями вкладки в краєвій і заграничній валюті,
ПЕРЕВОДИТЬ торговельні операції,
ПРИМАЄ вплати на рахунок третіх осіб,
ПОПИРАЄ діяльність других кооператив.

Адреса для телеграм :

„ДНІСТЕР“ ЛЬВІВ,

Телефон ч. 547.

Інформацій в справі обезпечування і зятягання позичок уділюють агенції

„ДНІСТЕР“

ПАСІЧНИЦЬКА СПІЛКА з обмеженою порукою

у ЛЬВОВІ, ул. ПІДВАЛЯ ч. 9.

Виробляє і продає: Штучну вошину з чистого бджільного воску, закупленого безпосередньо в пасічників Вошину виробляє на вальцях з поглибленою комірною. Булики різних систем. Знаряди й приладдя пасічницькі.

Купує: Віск правдиво бджільний Мід-патоку. Посередничить в продажі бджіл Приймає до ерерібки: Віск на штучну вошину. Суш до перетоплення на віск у спеціальних вітлах.

— — — Цінники на бажання. — — —

Сплата ратами!

Свій до свого!

Попирайте рідний
       промисл!

Єдина українська
відливарня дзвонів

Михайла

Брилинського

Львів-Замарстинів, вул. св. Михайла ч. 14.

Відливає мелодійні дзвони довільної величини з найліпшого металю, чистого і звучного голосу під порукою чистої гармонії, як також витривалости.

Купує розбиті дзвони.—На жадання переливає на нові.

Відливає з усяких металів відливи бронзівачі, машинові, будівельні, плоскорізьби, фігури і т. инше.

Поручаюь ласкавій пам'яті і остаю з глибоким поважанням

Михайло Брилинський.

Літературно - Науковий Вісник

виходить у 1927 р., коштує місячно 2-50 зол., піврічно
12 зол., річно 22 зол. За границю 4 дол.

Видав Укр. Видавнича Спілка

під редакцією д-ра Дм. ДОНЦОВА

Редакція: Львів, Чарнецького 24,

Адміністрація: Руська 18 І. п.

**ІВАН
ІГНАТОВИЧ**
1875 рік заснування 1875

ЯК НА ДОЛОНІ ВИДНО
ЩО
ІГНАТОВИЧ
ПРИДАО
С ПРАКТИЧНЕ.

ЖАДАЙТЕ
ВСЮДИ
ЛИШЕ,
ВИРОВІВ
ІГНАТОВИЧА!

The advertisement features a central illustration of a woman in traditional Ukrainian folk attire, including a floral crown and a beaded necklace. She holds a small circular product labeled 'ІГНАТОВИЧ ПРИДАО'. At her feet is a large pile of various goods, including boxes, jars, and containers. In the background, a church with multiple spires is visible. The text is arranged around the illustration, with the brand name 'ІВАН ІГНАТОВИЧ' at the top, followed by '1875 рік заснування 1875'. Below the illustration, there is a testimonial-style text: 'ЯК НА ДОЛОНІ ВИДНО ЩО ІГНАТОВИЧ ПРИДАО С ПРАКТИЧНЕ.' At the bottom left, a call to action reads: 'ЖАДАЙТЕ ВСЮДИ ЛИШЕ, ВИРОВІВ ІГНАТОВИЧА!'.

Телефон ч. 888.

Телефон ч. 888.

Одинокий український готель

Народня Гостинниця

у Львові, ріг вулиць Сикстуської й Костюшки.

Осібні кімнати на нічліг для селян.

Стоваришення приймає гроші на вклад-
— кові книжочки до опроцентовання. —

Найкращі історичні повісти

Богдана Лепкого :

Мотря I. том . . . . . зол. 9'90

Мотря II. том . . . . . " 9'90

Не вбивай . . . . . " 9'90

Головне представництво :

Квигарня Наук, Товариства ім. Шевченка

у Львові, Ринок 10.

Господарсько - Кооперативний — — — Часопис — — —

Офіційльний Орган Краєвого
— Союзу Ревізійного —

виходить два рази
на місяць, 1. і 15.

— Передплата 6 зол. в рік. —

Краєвий Союз Ревізійний,
Словацького ч. 14.

Центральний Кооперативний Банк

„Красвий Союз Кредитовий“

У ЛЬВОВІ, РИНОК ч. 10.

(Ч. телеф. 433. Конто Почтової Шадниці ч. 143.467),

приймає вкладки, ощадности в золотій і чужій валюті та опроцентує їх від 12% вгору. Резервові фонди має ульоквані в каменіці при вул. 3-го Мая ч. 15 і реальности при вул. Кордецького у Львові та в маєтности Черниці коло Бродів.

Центральний Кооперативний Банк „Красвий Союз Кредитовий“ видає своїм накладом: ТВОРИ ІВАНА ФРАНКА: 1. „Панські жарти“, 2. „Із днів журби“, 3. „Semper tiro“, 4. „Зівяле листя“, 5. „Борислав сміється“, 6. „Великий шум“, 7. „Як Юра Шикманюк брив Черемош“.

— — — — До набуття в книгарні ім Шевченка, Львів Ринок 10.

„ЦЕНТРОСОЮЗ“

СОЮЗ КООПЕРАТИВНИХ СОЮЗІВ

Львів, вул. Зіморовича ч. 20.

Повітові Союзи Кооперативів майже по всіх містах і містечках Галичини.

Доставляє всі рільничі й споживні товари.
Скуповує рільничі продукти через кооперативи й безпосередно від рільників у більших кількостях.

Купуйте і продавайте лише через Кооперативи!

Одинока у Львові
українська літографія

А. Андрейчина

при вулиці Михайла 4.
приймає замовлення.

„МАНУФАКТУРИ“

Перемишль Ринок 2

Поручає: великий вибір
блататних товарів і сукна.

„Наше Життя“

тижневик по справам політичним,
культурним і суспільно-економічним

Красивий орган Волині, Полісся,
Холмщини і Підляшша.

Передплата вивозить місячно
0-90 зол., чвертьрік 2-50 зол.

ХОЛМ, вул. Ободонська 14.

„Місіонар“

місячник присвячений
Апост. Молитві.

Це найбільша та найдешев-
ша духовна газетка.

Вона приносить з собою бла-
гословенство Боже кожному,
хто її читає.

Передплата на рік 1-20 зол.

Політичний орган незалежної
думки

„РАДА“

виходить два рази на тиждень
Безплатний додаток

„КУПЕЦКІ ВІСТІ“

Квартальна передплата 5 золт.

Адміністрація: Львів, Ринок 10/II

Редакція: Львів, ул. Панська 21

Телефон 16-76.

„Голос Дяків“

Незалежний аполітичний, без-
партійний, становий часопис.

Виходить 4 і 15 кожного місяця.

Передплата: чвертьрічно 1-25 з.

Адреса:

КОЛОМІЯ, вул. Міцкевича ч. 51.

„Український Голос“

Політично - економічний се-
лянський тижневик.

Щиро народня газета.

Чвертьрічна передплата
в краю 2-50 зол.

Адреса:

ПЕРЕМИШЛЯ, Побереже ч. I.

„Воля народа“

Незалежна газета для працюючо-
го народу

Виходить під неділю

Передплата на 1/4 р. 2-50 зол.

Адреса:

ЛЬВІВ, Валова 14/III п.

Квито чекове 150.100

Передплачуйте одинокий у нас
ілюстрований журнал

„СВІТ“

В кожному числі 20-30 ілю-
страцій і знімок.

„СВІТ“

Адреса: Львів, вул. Руська 3.

Жадайте оказових чисел.

„Громадський Голос“

Радикальний, політично-еко-
номічний часопис

Виходить в кожную суботу.

Рік видання 24-тий.

Передплата за квартал 2 зол.

Адреса:

ЛЬВІВ, Ринок 10. II. пов.

Для членів при-
знає товарів
звороти

Найстарша
українська
кооператива

Учеників на тор-
говельну практи-
ку приймає

ОСНОВАНА В 1883 РОЦІ

відзначена 10 золот. медал. на світових виставах, 8 власн. домів.

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

КРАЄВИЙ СОЮЗ СПОЖИВЧИЙ
Кооператива з відп. уділами

Д о с т а в л я є із своїх магазинів у Львові, на основі порозу-
К о о п е р а т и в а м міння і договору з ЦЕНТРОСОЮЗОМ,
через Повітові Союзів кооператив, а в місце-
Т о в а р и . востях, де таких Союзів нема, через свої склади
С к л а д и е споживчі, кольоніальні і інші сіль-
ського запотребовання.
„Народної Торговлі“, у Львові (власний дім),
Станиславів, Перемишлі, Тернополі (вл. дім),
Дрогобичі, Коломиї, Стрию (вл. дім), Снятині
(вл. дім), Самборі (вл. дім), Рогатині, Бродах,
Сяноці (вл. дім), Городенці, Борщеві, Золочеві,
Збаражні, Косові, Мостисвах, Сокалі (вл. дім)
О б с л у г у ю т ь фізичних членів в подр. продажі
Т о в а р а м и споживчими, кольоніальними, делікатесами, на
п'ятнами безалькогольними і всіми родами аль-
коголічних з найкращих жерел, з особна
В и н а м и богослужбним, хемічною аналізою провірени-
ми, просто від продуцентів спроваджуваними.

Скорочена адреса: „Народна Торговля“, Львів, Ринок 36 —
Банкові звязки у Львові: Земельний Банк Гіпотечний, Банк
польський, Банк господарства краєвого. — Почтова каса
ощадности в Варшаві конто ч. 143.381.—Телефон ч. 486.

Чи Ви є членом „Народної Торговлі“?
Члени одержують товарів звороти по
річним білянсовім замкненню від своїх
готівкових закурів в протягу року. —
Уділ 20 зол. — Вкладки на ощадність
опроцентовується 12% річно. Вкладки
з забезпеченням валюти опроцентову-
ється після
умови.

Вступайте в чле-
ни! Один уділ
20 зол.

Приймає вкладки
для обороту,
після умови.

ФІРМА РОМАН ЗУБИК

ЛВІВ, вул. Галицька 16.

число телефону 21—21.

Поручає по дешевих цінах
Прегарні матеріяли жіночі з вовни,
шовку і бавовни — сукна мужеські
англійські і краєві на убрання, рагляни,
бунди. — — — Полотна і шифони,
ковдри і коци на ліжка, пледи, капи,
сервети, серветки, обруси, ручки
у великому виборі. — — Полотенця,
цайги на складі є у великому виборі.

— Г У Ц У Л Ь С Ь К І К И Л И М И —
з фабрики „ГУЦУЛЬСЬКЕ МИСТЕЦТВО“ у Косові.

Одинока щиро народна газета є **„СВОБОДА“** Політичний, просвітній та господар. часопис

Виходить що тижня на неділю.

Адреса Редакції й Адміністрації „Свобода“: ЛВІВ, РИНОК 10, II п.

„Свобода“ є органом найбільшої Української Народньої Трудової Партії, заснована д-ром Костем Левицьким перед 27 роками.

„Свобода“ коштує чвертьрічно в краю: 2:20 зол., в Америці і в інших закордонних краях 1 дол.

Зміна адреси платиться.

Читайте одинокий на українських землях у Польщі щиро український щоденник

заснований бл. п. Вол. Барвінським в 1882 р.

„ДІЛО“ що виходить уже 45 рік у Львові

Ред. й Адмін. міститься у Львові, Ринок 10, II п. (Дім „Просвіти“)

Конто почт. шадн. 143.322.—Адреса для телеграм: Львів, „Діло“
Нач. Редактор приймає від 10—11 перед полуднем.

— Рукописів не звертається. — Видає: Видавничя Спілка „ДІЛО“. —
Місячна передплата за границю: в Америці 1 дол., Франції, Голандії,
Бельгії 10 фр. фр., Італії 10 л., Швейцарії 5 шв. фр., Чехословаччині
30 ч. кр., Румунії 1.0 леїв, Болгарії 50 лев. В краю 4:50 зл. місячно.

Зміна адреси платиться.

В справі оголошень звертатися до Адміністрації,

Земельний Банк Гіпотечний

Акційна спілка у ЛЬВОВІ, вул. Підвалля ч. 7.

Адреса для телеграм: „Землебанк“ — Конто в Почтовій Касі.
Ощадности ч. 149'000 — Акційний капітал мільон золотих.

Власна каменниця при вул. Словацького ч. 14.

ПРИЙМАЄ вкладки й опроцентовує їх від слідуячого дня по зложенню вкладки.

УДІЛЮЄ векселі позички (есконт векслів).

Земельний Банк є Девізовим Банком,

КУПУЄ і продає всякі вартні папери, заграничні гроші і чеки або бере їх до інкаса; переказує гроші за границю та посередничить у висилці грошей з АМЕРИКИ

ПОСЕРЕДНИЧИТЬ у купні і продажі ефектів, товарів, машин, і недвижимостей

„ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ“

переводить усякі фінансові інтереси й банкові припущення під найкращішими умовами.

„ПОЛОТНО“

Акційна Спілка у Львові
вул. Городецька ч. 95.

Купує ЛЕН и КОНОПЛИ чесані, нечесані клаки, пряжу, а також прану вовну. МІНЯЄ і ПРОДАЄ: полотна сільські, кранні, цайги, сукна, перкалі і т. п.

Виробляє: СЕЛЯНСЬКІ ПОЛОТНА. Фабрика: посторонків, шлий, пасів, лив, шнурів і т. и. Приймає до виробу ходники з шмат. Варстаги і магазин сирівців: ГОРОДЕЦЬКА 95—97.

Передплата на 1927 рік на двотижневий ілюстрований часопис

„Сільський Світ“

орган незалежної
господарської думки

з великим пасічницьким відділом „Українське Пасічництво“ (окрема нумерація сторінок)

Річні передплатники дістають додатки:

4 практичні господарські книжки, 6 портретів визначних діячів на полі господарства, 12 прібок ушляхотненого насіння збіж, городяни та медодайних росляв.

Передплата на рік 12 золотих.

Передплату можна вносити частинами: при передплаті 6 зол., до I, III — 3 зол. і IV — 3 зол. — — — Адреса: ЛЬВІВ, СОВІСЬКОГО 32.

„Гуцульське Мистецтво“ Українська спілка в Косові біля Коломиї

Виробляє: Килими, хідники, обруси, гуцульські ліжники.

Вишиває: Сорочки, блузки, серветки, подушки, жіночі торбинки, рушники, доріжки (Tischläufer).

Приймає замовлення: на цілі народні українські строї, гуцульські кіштари, торбинки.

Має на складі: Гуцульські артистичні вироби дерев'яні, мосязні, глиняні.

Взірці на výroбах і вишивках чисто народні.

Виконують взірці видатні українські художники.

Присилайте замовлення!

Підтримуйте Рідне Мистецтво!

Реставрація і молочарня Чернецького Станислава

у Львові, Підвале ч. 9.
поручає гостям смачний,
здоровий харч.

Приймає замовлення абонаментів
з опустом 10%.

Окружна Аптика Михайла ТЕРЛЕЦЬКОГО

Давніше
Ц. К. Циркулярна Аптика
Д-ра А. СКЛЕПІНСЬКОГО
Львів, Ринок, Телефон 16-21.

ріг вул. Домініканської-Гродзичьких

Поручає всякі специфіки краєві і заграничні, перевізочний і гумовий матеріал, як також власні випробовані фабрикати як діточий пудер, каплі на біль зубів, мазь на нагвітки, вино хінове з залізом для недокровних і т. п.

Власна лабораторія хемічно-мікроскопова для аналізу під проводом лікаря-спеціаліста.

Товариство „ПРОСВІТА“ у Львові
росписує передплату на фаховий
освітній орган

„Народня Просвіта“.

Виходить раз на місяць
(з виїском липня і серпня).

Передплата цього часпису вино-
сить на рік 4 (чотири) золоті.

До цього часпису виходять як
додаток, що кварталу
(раз на три місяці)

„Бібліотечний Порадник“.

Передплата річно за 4 вип. 2 зол.

Дальший додаток це:

„Аматорський Театр“.

Є це порадник для читальняних
Виділів, провідників, режисерів
та членів аматорських гуртків.
Виходить 10 разів на рік.

Передплата на „Аматорський
Театр“ — 2 золоті.

Всі три часописи: оплата річна
8 золотих. Для Америки два до-
ляри. Для інших країв рівно-
вартість двох доларів.

Передплату посилати чеком
ч. 143049 через П. К. О. в Вар-
шаві, або переказом на адресу:
Товариство „Просвіта“, Львів,
Ринок ч. 10, II. нов., з допискою
на котрий часопис, або на всі
разом. Гроші з закордону поси-
лати в грошових листах або
в рекомендованих листах.

Перша і єдина українська парова фабрика
цукорків і помадок

„ФОРТУНА НОВА“

у Львові, при ул. Кордецького ч. 23.
Скелп: Руська 1.

Виробляє здорові та смачні цукорки.

— — Підтримуйте рідний промисл! — —

Церковна торговля

відзначена медалями і хрестами
заслуги в Римі, Карлсбаді, Стрию
Одесі і Коломиї під фірмою

Дім торговельно промисловий

„ДОСТАВА“

коопер. з обмеж. пор. у Львові

Дирекція: Львів, Домініканська 11

Склади: Львів, Руська 20 і Пере-
мишль, Гизок 23.

поручає свої багато заосмотрені
склади всеї церковної утвари.
Доставляє ДЗВОНИ з німецьких
фабрик, з першорядного передво-
єнного матеріалу, з довірливими
написами і образами, готові і на
замовлення. Вивоує всякі маляр-
ські і різьбярські роботи найлуч-
шими артистами. Поручає підпри-
ємців будови і направи церков.
Доставляє всякого рода килими
та дивани до церков і кімнат.
Кожий священник і кожна Цер-
ков повинні бути членами „ДО-
СТАВИ“. Уділ 10 зол., висове
1 зол. — Часть зиску розділює
„Достава“ на церковні народні
ціни. За минулий рік виплатила
на фонд вдів і сиріт по священи-
ках по 1000 зол. готівкою. Хто
купує в „Доставі“, купує у себе,
збільшує народне майно, попирає
рідний промисл і торговлю.

Переплетня

Павла Бабяка

(давніше Г. Чернецького)

Приймає всякі роботи цер-
ковні як: євангелії, службо-
вики, наклади брошуровання
і т. д. по приступних цінах.

Львів, ул. Бляхарська 12.

Перший український сальон
мужеських одягів

Петра Мягкого

в Перемишлі вул. Гімназійна ч. 2.

Поручає готові одяги після
найновіших журналів.

Великий вибір заграничних
і краєвих матерій.

ВАЖНЕ!

ПОЗІР!

Для хорих! Для терплячих! Для здорових!

Проти впертих і застарілих
нападів ревматизму, гостця,
нервових болів, болю голови
і зубів, проти болю жил, пухля
тини, болю ніг, кольок, запален
лень сугавів і т. под хвороб
захвалюють загально відомий і
знаменитий, в кількясот шпитал
ях випробований препарат до
натирання = = =

ІХТІОМЕНТОЛЬ

Надзвичайний успіх.

Ділення певне і скорє.

Одна проба

вист не, щоби переконатися, що
лише Іхтіоментоль Едель
мана помагає навіть в таких випадках, де інші ліки не
помогли. Понад 15 тисяч подяк і тисяча посвідок знаме
нитих лікарів доказують, як помічний і правдивий Іхтіо
ментоль. Головна фабрика і висилка правдивого Іхтіоментолу:

**Лябораторія
аптекаря**

ЕДЕЛЬМАНА

в САМБОРІ, Ринок ч.65.11

5 пляшечок Іхтіоменто
лю з упакованням і почт.
оплатою . . . 12 зл.

10 пляшеч. Іхтіоменто
лю з упак. і почт.
оплатою . . . 22 зл.

25 пляшеч. Іхтіоменто
лю з упак. і почт.
оплат. . . . 48 зл.

Висилається за після
плат. чи за попереднім
надіслання грошей.

РІК
ОСНОВАННЯ
1808.

РІК
ОСНОВАННЯ
1808.

Найстарша крава фірма
ЛІЯРНЯ ДЗВОНІВ

БРАТІВ ФЕЛЬЧИНСЬКИХ

в КАЛУШІ, вул. Сівецька. — — — Телефон ч. 20.
і в ПЕРЕМИШЛІ, вул. Красінського 63. — — — Телефон ч. 108.

Відзначена золотими медалями на красних і заграничних виставах.

**Догідні сплати
в довгих реченнях.**

Доставляє мельодійні дзвони як гуртом так і поодинокі довольної величини з найлучшого металю, о чистім і звучнім голосі. Розбиті дзвони переливав, як також достроює їх під порукою чистої гармонії до дзвонів, які знаходяться на місці. Старі ушкоджені дзвони (безух, вищерблені і т.п.) приймає до направи і перемонтує старі системи на нові. Має стало на складах около 200 штук готових дзвонів на всяку вагу і ріжних тонів. — — —

Дзвони відсилаємо на умовлене місце своїм коштом без завдатку, а на випадок, якби дзвони, послані нами, не відповідали вищеподаним вимогам, то забирає їх фірма своїм коштом назад, зрікаючися всякої претенсії до тих, що купують.

Ціни можливо найдешевші. Сплачувати можна також ратами.

Солідність фірми потверджують похвальні листи, якими може похвалитися згадана фірма.

УВАГА! В Калуші є ще й друга ліярня під подібною фірмою й тому належить уважно і докладно адресувати: Братя Фельчинські в Калуші, вул. Сівецька. Не купувати дзвонів на ярмарках, де ці дзвони жидівського фабрику, ні у розвозчиків по селах, що підшиваються під нашу фірму, а котрих виробу не представляють ніякої вартости.

Друкарня Ставропігійського Інституту у Львові в аренді А. Яськова.

AY1039

.U5K138

1927

3 2000 007 255 542

**DO NOT REMOVE
SLIP FROM POCKET**

DENCO

